

The Project Gutenberg eBook of Jumalat janoavat: Romaani, by Anatole France

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Jumalat janoavat: Romaani

Author: Anatole France

Translator: L. Onerva

Release date: May 15, 2015 [EBook #48968]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK JUMALAT JANOAVAT: ROMAANI ***

Produced by Juhani Kärkkäinen and Tapio Riikonen

JUMALAT JANOAVAT

Romaani

Kirj.

ANATOLE FRANCE

Suom. L. Onerva

Alkuperäinen teos: Les Deux ont soif.

Otava, Helsinki, 1918.

Taidemaalari Évariste Gamelin, Davidin oppilas, Pont-Neuf-piirin eli aikaisemmin Henrik IV:n piirin jäsen, oli aikaisin aamulla lähtenyt Barnabiittikirkkoon, joka jo kolme vuotta, 21 p:stä toukokuuta v. 1790 lähtien, oli ollut piirin yhteisenä kokouspaikkana. Tämä kirkko oli ahtaalla ja pimeällä paikalla lähellä Oikeuspalatsin aitausta. Ajan rappeuttamasta ja ihmiskäden runtelemasta julkipuolesta, jota koristi kaksi klassillista pylväsriiviä, nurinkäännetyt olkakivet ja *_pot à feu'_t*, oli kaikki uskonnolliset vertauskuvat lyöty rikki, ja sisäänkäytävän päällä oli mustin kirjaimin tasavallan tunnuslause: "Vapaus, Tasa-arvoisuus, Veljeys tai Kuolema." Évariste Gamelin astui sisälle kirkkoon: nämä samat holvit, jotka ennen olivat kuulleet Pyhän-Paavalin neuvoston pappien kapeahihaisissa kuorimekoissa laulavan pyhää messua, näkivät nyt punalakkisten isänmaanystävain kokoontuvan suojaansa valitsemaan kunnallisia virkamiehiä ja neuvottelemaan piirin asioista. Pyhimykset oli heitetty pois seinäkomeroistaan, ja niiden sijalle oli asetettu Brutuksen, Jean-Jacques'in ja Le Peltier'n rintakuvia. Tyhjäksi ryöstetylle alttarille oli pystytetty ihmisoikeuksien taulu.

Tässä kirkkoholvissa pidettiin yleisiä kokouksia kaksi kertaa viikossa kello viidestä iltapäivällä kello yhteentoista illalla. Saarnastuolia, joka oli koristettu kolmivärisellä kansallislipulla, käytettiin puhujalavana. Vastapäätä, "epistolana puolella", kohosi karkeatekoinen naisten ja lasten olinpaikaksi tarkoitettu lava, sillä näitä viimeksimainittuja oli myöskin aina runsaasti saapuvilla kokouksissa. Tuona aamuna istui Place de Thionvillen puuseppä, kansalainen Dupont vanhempi, eräs valvontavaliokunnan kahdestatoista jäsenestä, punaisessa lakissa ja lyhytlipeisessä *carmagnole*-takissa erään kirjoituspöydän ääressä, saarnastuolin juurella. Pöydällä oli pullo ja laseja, mustetolppa ja paperivihko, joka sisälsi konventille aiotun anomuksen kahdenkymmenen kahden arvottoman jäsenen erottamisesta.

Évariste Gamelin tarttui kynään ja kirjoitti nimensä alle.

— Tiesinhän minä, sanoi käsityöläisvirkamies, — että sinä tulisit antamaan nimesi, kansalainen Gamelin. Sinä olet puhdasverinen. Mutta piiri ei ole lämmennyt asialle; siltä puuttuu ryhtiä. Olen ehdottanut valvontavaliokunnalle, ettei se antaisi kansalaistodistuksia muille kuin niille, jotka kirjoittavat anomuksen alle.

— Minä olen valmis, sanoi Gamelin, — kirjoittamaan alle vaikka verelläni liittolaispetturien tuomion. He ovat tahtoneet Marat'n kuolemaa: kuolkoot siis!

— Välinpitämättömyys juuri vie meidät turmioon, vastasi Dupont vanhempi. — Meidän piiriimme kuuluu yhdeksänsataa äänioikeutettua jäsentä, ja heistä saapuu kokouksiin tuskin viittäkymmentä. Eilen meitä oli vain kaksikymmentäkahdeksan.

— Siinä tapauksessa täytyy, huudahti Gamelin, — sakon uhalla pakottaa kansalaiset tulemaan!

— Hm, mutisi puuseppä rypistäen silmäkulmiaan, — jos he saapuisivat kaikki, jäisivät isänmaanystävät vähemmistöön... Kansalainen Gamelin, etkö tahdo ottaa pientä lasia viiniä kaikkien oikeiden sanskulottien terveydeksi?...

Kirkon seinälle, "evankeliumin puolelle", oli suurin kirjaimin kirjoitettu seuraavat sanat: *Siviilivaliokunta, Valvontavaliokunta, Hyväntekeväisyysvaliokunta*, ja kunkin sanan alla näkyi musta käsi, jonka etusormi osoitti kuoriin päin. Muutaman askelen päässä siitä oli entisen sakariston ovi ja sen päällä seuraava kirjoitus: *Sotilasvaliokunta*. Gamelin työnsi oven auki ja näki sakaristossa valiokunnan sihteerin par'aikaa kirjoittelemassa jotakin ison pöydän ääressä, joka oli yltä päältä kuormitettu kirjoilla, papereilla, teräsharkoilla, patruunilla ja salpietaripitoisilla muranäytteillä.

— Terve, kansalainen Trubert. Miten jaksat?

— Minä?... Minä jaksan erinomaisesti.

Sotilasvaliokunnan sihteeri Fortuné Trubert antoi aina muuttumattomasti tämän saman vastauksen kaikille, jotka huolehtivat hänen terveydestään, vähemmän antaakseen tietoja voinnistaan kuin katkaistakseen lyhyeen kaikki keskustelut tästä aiheesta. Hän oli vasta kaksikymmentäkahdeksanvuotias, mutta kuiva kuin kapakala, melkein kaljupäinen ja köyryselkäinen, ja hänen poskipäillään hehkui kaksi punaista täplää. Hän oli optikko Quai des Orfèvres'in varrelta ja omisti hyvin vanhan liikkeen, jonka hän v. 91 oli luovuttanut eräälle monivuotiselle apulaiselleen voidakseen itse kokonaan käyttää aikansa kunnallisiin tehtäviin. Suloiselta äidiltään, joka oli kuollut kaksikymmentävuotiaana ja jota muutamat korttelin vanhukset vielä liikuttuneina muistelivat, hän oli perinyt kauniit, lempeät ja intohimoiset silmänsä, kalpeutensa ja kainoutensa. Isältään, kuninkaan hoviopikolta, joka myös oli kuollut samaan tautiin jo ennen kolmattakymmentä ikävuottaan, hän oli saanut rehellisen ja ahkeran mielenlaatunsa.

Keskeyttämättä kirjoitustaan hän kysyi:

— Ja sinä, kansalainen, kuinka sinä voit?

— Hyvin. Mitä uutta?

— Ei minkäänlaista. Kuten näet, on kaikki täällä hyvin rauhallista.

— Ja millainen on tilanne?

— Yhäti samanlainen.

Tilanne oli mitä hirvittävin. Tasavallan paras armeija saarrettuna Mainzissa, Valenciennes piiritystilassa, Fontenay vendéelaisten vallassa, Lyon kapinassa, Cévennit samoin, rajat auki espanjalaisille, kaksi kolmattaosaa maasta vihollisten tai kapinallisten hallussa ja itävaltalaiset kanuunat uhkaamassa Pariisia, jossa ei ollut rahaa eikä leipää.

Fortuné Trubert kirjoitteli tynesti eteenpäin. Kaikki piirit olivat kunnan määräyksestä veloitettut värväämään yhteensä kaksitoistatuhatta sotamiestä Vendéehen lähetettäväksi, hän valmisteli sen vuoksi ohjeita värväyslistojen laatimista ja aseistamistoimenpiteitä varten sen sotilasmäärän kokoamiseksi, joka Pont-Neuf-piirin, s.o. entisen Henrik IV:n piirin, tuli hankkia. Kaikki sotilaskiväärin oli luovutettava rekryteille. Piirin kansalliskaarti saisi aseistautua metsästyspysyillä ja keihäillä.

— Tuon sinulle tässä, sanoi Gamelin, — luettelon niistä kirkonkelloista, jotka on lähetettävä Luxembourg'iin kanuunoiksi valettaviksi.

Évariste Gamelin oli kirjoitettu piirin aktiiviseksi jäseneksi, vaikka hän ei omistanutkaan yhtään souta. Laki myönsi yleensä tämän etuoikeuden ainoastaan niille kansalaisille, jotka olivat kyllin rikkaita maksaakseen kolmea työpäivää vastaavan rahaveron, ja asianomaiselta vaadittiin kokonaista kymmenen työpäivää, ennenkuin hän valitsijamiehestä saattoi päästä vaalikelpoiseksi. Mutta Pont-Neuf-piiri, joka asetti tasa-arvoisuuden yli kaiken ja muutenkin oli arka itsemääräämisoikeudestaan, piti äänioikeutettuna ja vaalikelpoisena jokaista kansalaista, joka oli omilla varoillaan kustantanut itselleen kansalliskaartilaisen puvun. Näin oli laita myös Gamelinin, joka oli toimiva kansalainen piirissään ja sotilasvaliokunnan jäsen.

Fortuné Trubert laski kynän kädestään.

— Kansalainen Évariste, mene konventtiin ja pyydä, että meille annetaan määräys tutkia maaperä kellareissa ja erottaa pois mura ja muurilaasti sadaksemme salpietaria. Ei riitä, että meillä on kanuunoita, meillä täytyy myös olla ruutia.

Muuan pieni kyttyräselkäinen mies, kynä korvan takana ja paperi kädessä, astui nyt entiseen sakaristoon. Se oli kansalainen Beauvisage valvontavaliokunnasta.

— Kansalaiset, hän sanoi, — olemme saaneet huonoja uutisia: Custine on tyhjentänyt Landaun.

— Custine on kavaltaja! huudahti Gamelin.

— Hänet on mestattava, sanoi Beauvisage.

Vähän hengästyneellä äänellään ja tyyneenä kuten tavallisesti alkoi Trubert selittää:

— Konventti ei turhan tähden asettanut yhteishyvänvaliokuntaa. Se on tutkiva Custinen käyttäytymistä. Jos hän on kykenemätön tai petturi, on hänen sijaansa asetettava sellainen kenraali, joka on päättänyt voittaa ja *ça ira!*

Hän selaili papereita ja silmäili niitä väsynein katsein:

— Jotta kaikki sotilaamme täyttäisivät velvollisuutensa empimättä ja horjumatta, heidän täytyy olla varmat siitä, että heidän kotiinjäneiden omaistensa asema on turvattu. Jos siis sinäkin, kansalainen Gamelin, olet samaa mieltä, täytyy sinun ensi kokouksessa kannattaa minun ehdotustani, sitä nimittäin, että hyväntekeväisyysvaliokunta yhdessä sotilasvaliokunnan kanssa ryhtyisi toimenpiteisiin niiden hätäkärsivien perheiden avustamiseksi, joilla on joku omainen armeijassa.

Hän hymyili ja hyräili:

— *Ça ira! Ça ira!*

Tämä vaatimaton piirivaliokunnan sihteeri, joka maalaamattoman puupöytänsä ääressä teki työtä kaksitoista, jopa neljäkintoista tuntia päivässä, ei huomannut laisinkaan sitä suhteettomuutta, mikä oli olemassa tuon äärettömän suuren tehtävän ja hänen pienten keinojensa välillä, siinä määrin hän tunsikin omikseen kaikkien isänmaanystävien yhteiset ponnistukset, siinä määrin hän tunsikin olevansa yhtä kansakunnan kanssa, siinä määrin sulautui hänen elämänsä suuren kansan elämään. Hän oli niitä, jotka

jokaisen tappionkin jälkeen intomielin ja kärsivällisinä tekivät työtä tuon mahdolloman ja varman voiton hyväksi. Sentähden heidän täytyi voittaa. Nämä mitättömät, tuntemattomat miehet, jotka olivat syösseet kuningasvallan, kumonnet koko vanhan maailmanjärjestyksen, tuollainen Trubert, pieni kaukoputkien rakentaja, tuollainen Évariste Gamelin, huomaamaton maalari, eivät odottaneet minkäänlaista sääliä vihollisiltaan. Heillä ei ollut valittavana muuta mahdollisuutta kuin voitto tai kuolema. Siitä heidän hehkuva intonsa ja heidän järkkymätön tyyneytensä.

II.

Tultuaan ulos Barnabiittikirkosta Évariste Gamelin lähti kävelemään Place Dauphinelle päin, joka erään valloittamattoman kaupungin kunniaksi oli ristitty Place de Thionvilleksi.

Tämä tori, joka sijaitsi Pariisin vilkasliikkeisimmässä kaupunginosassa, oli viimeisen vuosisadan kuluessa paljon menettänyt kauniista ulkonäöstään. Ne tyylikkää, punaisesta tiilestä kyhätty ja valkoisilla kivivöillä koristetut talot, jotka Henrik IV:n aikana oli rakennettu torin kolmelle sivustalle korkeita virkamiehiä varten, olivat vaihtaneet ylhäiset liuskakivikattonsa kahteen tai kolmeen kurjaan, rapattuun kerrokseen, tai ne oli myös hävitetty pois maata myöten ja korvattu hyvin vähän edustavilla, huonosti kalkituilla taloilla, joten tällä paikalla nyt näkyi ainoastaan epäsäännöllisiä, köyhiä ja likaisia julkisivuja täynnä lukemattomia pieniä, erimuotoisia ikkunoita, joita kukkaruukut, lintuhäkit ja kuivamaan ripustetut vaatteet elähdyttivät. Näissä taloissa asui suuri joukko käsityöläisiä, kultaseppiä, kaivertajia, kelloseppiä, optikkoja, kirjanpainajia, liinaompelijattaria, muotiompelijattaria, pesijättäriä, ja muutamia vanhoja lakimiehiä, jotka olivat säästyneet siltä myrskyltä, joka lakaisi pois kuninkaallisen oikeuslaitoksen.

Oli aamu ja oli kevät. Aamunraikkaat auringonsäteet, huumaavat kuin makea viini, leikkittelivät talojen seinillä ja hiipivät hyväillen ullakkojen komeroihin. Kaikki ikkunansuojukset oli vedetty ylös ja niiden alta pisti esiin emännöitsijöiden pörröisiä päitä. Vallankumoustribunaaalin sihteeri, joka oli lähtenyt kotoaan mennäkseen toimeensa, taputteli ohimennessään poskelle muutamia lapsia, jotka leikkivät puiden alla. Pont-Neufillä kuului huudettavan kurjan Dumouriez'n petosta.

Évariste Gamelin asui Quai de l'Horlogen lähellä eräässä Henrik IV:n aikuisessa talossa, joka vieläkin olisi ollut sängen mukiinmenevän näköinen ilman sitä pientä tiilipeittoista ullakkokerrosta, joka siihen oli lisätty viimeistä edellisen tyrannin aikana. Tämä jollekulle vanhalle parlamentin jäsenelle kuulunut hotelli oli tehty soveliaaksi porvaris- ja käsityöläisperheille lyömällä siihen lujasti väliseiniä ja aitauksia. Täten esimerkiksi kansalainen Remacle, portinvahti ja räätäli, oli saanut asuakseen sekä korkeuden että leveyden puolesta kovin ty pistetyn välikerran, jossa hänet lasiovesta saattoi nähdä istuvan työpöydällään jalat ristissä ja päälaki kiinni katossa neulomassa kansalliskaartin univormua, sill'aikaa kun naiskansalainen Remacle, jonka uunilla ei ollut muuta savutorvea kuin porraskäytävä, myrkytti muilta vuokralaisilta ilman paistinkäryllään ja pikku Joséphine, heidän tyttärensä, yltä päältä siirapin tahrimana, mutta kauniina kuin päivä istui oven kynnyksellä ja leikki Moutonin, puusepän, koiran kanssa. Naiskansalainen Remaelen, joka sekä povensa ja lantioittensa että sydämensä puolesta oli laaja ja ylitsevuotavaisen runsas, luultiin lahjoittavan suosiotaan naapurilleen, kansalainen Dupont vanhemmalle, joka oli eräs valvontavaliokunnan kahdestatoista jäsenestä. Ainakin epäili hänen miehensä sitä vahvasti, ja Remacle-puolisot täyttivät usein koko talon riita- ja sovintokohtaustensa metelillä. Ylemmässä kerroksessa asui kansalainen Chaperon — kultaseppä, jolla oli myymälä Quai de l'Horlogen varrella —, lisäksi eräs nuori lääkärinkokelas, eräs asianajaja, eräs kullantakoja ja useita Oikeuspalatsin virkamiehiä.

Évariste Gamelin nousi vanhoja portaita ylös aina neljälteen ja viimeiseen kerrokseen asti, jossa oli hänen työpajansa sekä hänen äitinsä huone. Siihen päättyivät nelikulmaisilla kivilaatoilla reunustetut puuportaat, jotka jatkoivat ensimmäisten kerrosten leveätä kivistä porraskäytävää. Seinää vasten asetetut tikapuut johtivat ullakolle, josta par'aikaa laskeutui alas muuan vanhahko, pyylevä, punakka ja kukoistavakasvoinen mies vaivalloisesti koettaen pysyttää sylissänsä suunnattoman suurta kääroä samalla hyräillen: *Palvelijain, palvelijain, kadotin, kadotin...*

Keskeyttäen laulunsa hän toivotti kohteliaasti hyvää päivää Gamelinille, joka tervehti häntä veljellisesti ja auttoi häntä kantamaan kääroä alas, josta palveluksesta vanhus lämpimästi kiitti häntä.

— Tässä on, hän sanoi tarttuen uudestaan taakkaansa, — paperinukkeja, jotka juuri aion viedä leikkikalukauppiaille Rue de la Loille. Tämän kääron sisällä on kokonainen nukkekansa: minä olen niiden luoja, ne ovat saaneet minulta katoavaisen ruumiin, tunteettoman ilolle ja tuskalle. Minä en ole

antanut niille ajatuksen lahjaa, sillä minä olen hyvä jumala.

Tämä mies oli kansalainen Maurice Brotteaux, entinen veronvuokraaja ja entinen aatelismies: hänen isänsä, joka oli rikastunut välityspalkkioilla, oli ostanut itselleen kuninkaallisen viran ja tullut aateloituksi. Vanhoina hyvinä aikoina oli Maurice Brotteaux'n nimenä monsieur des Ilettes ja hän toimeenpani hotellissaan Rue de la Chaisen varrella hienoja illallisia, joiden loistoa vielä lisäksi kaunis madame de Rochemaure, erään lainvalvojan rouva, oli kohottamassa silmiensä säteilyllä; hän oli erinomainen nainen, jonka kunnianarvoisaa uskollisuutta vastaan ei ollut vähintäkään muistuttamista niin kauan kuin vallankumous jätti Maurice Brotteaux des Ilettes'in aseman, korot, hotellin, maatilat ja nimen koskemattomiksi. Vallankumous riisti ne sittemmin kaikki häneltä pois. Hän ansaitsi sen jälkeen elatuksensa maalaamalla muotokuvia porttikäytävissä, paistamalla pannukakkuja ja omenamunkkeja Quai de la Mégisseriesillä, kirjoittamalla puheita kansanedustajille ja antamalla tanssitunteja nuorille naiskansalaisille. Tätä nykyä Maurice Brotteaux, jonka koko omaisuuden muodosti liimapurkki, purjelankakerä, vesivärialaatikko ja muutamat pahvipalaset, valmisteli pienessä ullakkokamarissaan, jonne täytyi kivuta tikapuiden avulla ja jossa ei mahtunut seisomaan suorana, pahvisia nukkeja, jotka hän myi suurille leikkikalukauppiaille. Nämä vuorostaan myivät ne niille katukaupustelijoille, jotka vaeltelivat pitkin Champs-Élysées'tä roikutellen noita somia esineitä pitkän kepin nenässä ja herättäen kaikissa pikkulapsissa vilkasta mielenkiintoa. Yleisistä levottomuuksista ja häntä kohdanneesta suuresta onnettomuudesta huolimatta hän oli säilyttänyt ihmeteltävän sielunrauhan; virkistyksekseen hänen oli tapana lukea Lucretiusta, jota hän aina kuljetti mukanaan pitkän nuuskanruskean takkinsa aukiammottavassa taskussa.

Évariste Gamelin työnsi vähän asuntonsa ovea, joka heti aukeni. Hänen köyhyytensä oli säästännyt hänet kaikilta lukkuhuolilta, ja kun hänen äitinsä vanhasta tottumuksesta pani oven salpaan, sanoi hän aina: "Mitä se hyödyttää? Eihän kukaan toki varasta hämähäkinverkkoja... ei minun enempää kuin muidenkaan." Hänen ateljeessaan virui kasoittain paksun tomupeiton alla tai seinään päin käännettyinä maalauksia hänen alkuajoiltaan, jolloin hän vielä vallitsevan muodin mukaisesti maalasi keimailevia rakkauskohtauksia loihkien kankaalle esiin siloisin ja aroin siveltimenvedoin tyhjiä nuolikontteja ja lentoon lehahtavia lintuja, vaarallisia lemmenleikkejä ja onnen unelmia, käärien ylös hanhienpartijattarien helmoja ja koristellen ruusuilla paimentyttöjen povia.

Mutta tämä maneeeri ei sopinut laisinkaan hänen luonteelleen. Nämä kylmästi maalatut kohtaukset todistivat maalarin auttamattomaa siveellisyyttä. Taiteenymmärtäjät eivät olleet antaneet pettää itseään, ja Gamelinillä ei ollut koskaan ollut menestystä eroottisena maalarina. Vaikka hän ei vielääkään ollut saavuttanut kolmattakymmentä ikävuottaan, tuntuivat nämä aiheet hänestä nyt periytyvän ikiammoisilta ajoilta. Hän tunsi selvästi, että ne kuvastivat kuninkuuden aikaista rappeutumista ja olivat hoviturmeluksen häpeällisiä ilmaisuja. Hän soimasi itseään siitä, että oli harjoittanut tätä halveksittavaa taidelajia ja siten antanut näytteitä orjuuden alentamasta luomiskyvystä. Nyt, ollen vapaan kansan jäsen, hän luonnosteli voimakkain vedoin vapauden jumalattaria, Ihmisoikeuksia, Ranskan hallitusmuotoja, tasavallan Hyveitä, kansanomaisia Herkuleksia, jotka lyövät alas tyranniuden lohikäärmeen, ja näihin töihin hän valoi koko isänmaanrakkautensa hehkun. Mutta valitettavasti ei hän tällä toimella ansainnut elatustaan. Aika oli huono taiteilijoille. Syy ei suinkaan ollut konventin, joka kaikkialta nostatti armeijoita kuninkaita vastaan, joka ylpeänä, järkähtämättömänä ja päättäväisenä koko yhteenliittoutuneen Euroopan edessä, mutta uskottomana ja julmana itselleen, raateli itseään omin käsin, joka asetti hirmuvallan päiväjärjestykseen perustaen kapinoitsijoiden rankaisemista varten erityisen hetyttömän tribunaalin, antaen sen saaliiksi pian omat jäsenensäkin, ja joka samalla aikaa tyynenä, harkitsevana, tieteen ja kauneuden ystävänä uudisti almanakan, perusti ammattikouluja, julisti maalaus- ja kuvanveistokilpailuja, määräsi palkintoja innostaakseen taiteilijoita, järjesti vuotuisia taidenäyttelyjä, avasi Museumin ja Ateenan ja Rooman esimerkkiä noudattaen leimasi ylevyydellä kaikki julkiset ilo- ja surujuhlat. Mutta ranskalainen taide, joka aikaisemmin oli levinnyt niin paljon Englantiin, Saksaan, Venäjälle ja Puolaan, ei päässyt enää ulkomaiden markkinoille. Maalauksen ystävät, taiteenharrastajat ja -ymmärtäjät, ylhäiset herrat ja rahamiehet olivat kadottaneet omaisuutensa, lähteneet maasta pois, tai sitten he lymyilivät. Ne henkilöt taaskin, jotka olivat rikastuneet vallankumouksesta, talonpojat, jotka olivat saaneet käsiinsä valtion tiluksia, rahakeinottelijat, sotajoukkojen hankitsijat, Palais-Royalin pelipankin hoitajat, eivät vielä uskaltaneet näyttää varallisuuttaan eivätkä muutenkaan välittäneet maalaustaiteesta tuon taivaallista. Tarvittiin tosiaan Regnault'in maine tai nuoren Gérard'in taitavuus jonkin taulun myymiseen. Greuze, Fragonard, Houin olivat tulleet rutiköyhiksi. Prud'hon elätti vaivoin vaimonsa ja lapsensa piirustamalla aiheita, joiden mukaan Copia sitten teki kaiveruksia. Isänmaalliset maalarit Hennequin, Wicar, Topino-Lebrun näkivät nälkää. Gamelin, joka ei voinut suorittaa taulusta aiheutuvia kustannuksia, kun hänellä ei ollut varaa maksaa mallia eikä ostaa värejä, oli jättänyt melkein alkuluonnokseksi suuren maalauksensa *Raivottaret vainoavat tyrannia manalassa*. Sen ylikuonnollisessa koossa olevat, keskeneräiset ja hirvittävät hahmot ja viheriäiset käärmekiemurat terävine, käyrine, kaksiteräisine kielineen täyttivät puolen ateljeeta. Etualalla, vasemmalla, nähtiin laiha ja kauhea Kharon venheessään, vaikuttava ja hyvin maalattu palanen, mutta liaksi koulutyötä. Paljon enemmän luomisvoimaa ja luonnollisuutta oli

eräissä pienikokoisemmassa, mutta myöskin keskeneräisessä taulussa, joka riippui ateljeen parhaiten valaistulla paikalla. Se kuvasi Orestesta, jota hänen sisarensa Elektra tuki tuskan vuoteella. Tuon nuoren tytön nähtiin siinä liikuttavalla eleellä silittävän syrjään hiuskiharoita veljensä silmiltä. Oresteen pää oli traagillinen ja kaunis, ja siinä saattoi huomata jonkinlaista yhdennäköisyyttä maalarin omien kasvonpiirteiden kanssa.

Gamelin heitti usein murheellisen silmäyksen tähän teokseen, välistä hänen maalauskiihkoa värisevät kätensä ojentuivat Elektran leveästi hahmoteltuun kuvaan päin ja putosivat jälleen voimattomina alas. Taiteilija hehkui sisäistä innostusta ja hänen sielunsa kurkotti suurtekoja kohti. Mutta hänen täytyi tuhjata voimansa tilaustöihin, jotka hän suoritti puolikuntoisesti, sentähden että hänen oli pakko tyydyttää yleisön makua ja myös sentähden, että hän ei osannut pikkuseikkoihin painaa nerouden leimaa. Hän piirusteli pieniä allegorisia sommitelmia. Niiden mukaan hänen toverinsa Desmahis verraten taitavasti teki mustia ja värillisiä vaskipiirroksia, jotka muuan kuvakauppias Rue Honorén varrella, kansalainen Blaise, osti polkuhintaan. Mutta kaiverruksien kauppa kävi yhä huonommin, sanoi Blaise, joka viime aikoina ei enää tahtonut ostaa mitään.

Tällä kertaa oli kuitenkin Gamelin, jonka hätä oli tehnyt yritteliääksi, tehnyt aivan uuden ja onnellisen keksinnön, ainakin omasta mielestään keksinnön, joka oli tekevä sekä piirroksien myyjän ja kaivertajan että hänet itsensä rikkaaksi mieheksi; se oli isänmaallinen korttipeli, jossa *'l'ancien régime'* kuninkaiden, rouvien ja sotamiesten sijasta oli hengettäriä, vapauden jumalattaria ja tasa-arvoisuuden vertauskuvia. Hän oli tehnyt luonnokset useimpiin näistä hahmoista ja oli jo saanut valmiiksi moniaita, ja hänellä oli kiire jättää Desmahis'ille ne, jotka jo voitiin kaivertaa. Onnistuneimmalta tuntui hänestä eräs vapaaehtoinen, joka yllään kolmikulmainen hattu, punakäänteinen sininen takki, keltaiset polvihousut ja mustat säärykset istui arkulla, jalat kuulakasan päällä ja pyssy jalkojen välissä. Se oli "herttakansalainen", joka vastasi entistä herttasotamiestä. Jo enemmän kuin puoli vuotta Gamelin oli piirustellut vapaaehtoisia ja aina samalla antaumuksella. Hän oli niistä myynyt muutamia, innostuksen päivinä. Useita riippui ateljeen seinillä. Viisi tai kuusi vesiväri-, gouache- tai pastellimaalausta virui pöydällä ja tuoleilla. Heinäkuussa 1792, jolloin kaikille Pariisin toreille oli rakennettu värväyskorokkeita, jolloin kaikki kabaretit oli koristettu lehvillä ja kaikuivat huudoista "Eläköön kansakunta! Eläkäämme vapaina tai kuolkaamme!" ei Gamelin voinut mennä Pont-Neufin yli eikä kaupungintalon ohitse tuntematta sydämessään voimakasta vetoa tuota liputettua telttaa kohtaan, jonka alla nauhoitetut virkamiehet merkitsivät kirjoihin vapaaehtoisia marseljeesin kaikuessa. Mutta jos hän olisi liittynyt armeijaan, olisi hänen äitinsä jäänyt leivättömäksi.

Ilmoittaen tulostaan jo edeltäpäin kuuluvalla, raskaalla läähätyksellä astui kansalainen leskirouva Gamelin ateljeehen hikisenä, hengästyneenä ja punoittavana, kansalliskokardi niin huolimattomasti kiinni myssyn reunassa, että se joka hetki uhkasi pudota. Hän laski korinsa tuolille ja seisoaltaan, voidakseen paremmin hengittää, hän alkoi valittaa elintarpeiden kalleutta.

Miehensä elinaikana hän oli Rue de Grenelle-Saint-Germainin varrella hoitanut rautakauppaa, jossa myytiin "la Ville de Châtellerault"-tehtaan leimamerkin tavaroita, mutta nyt hän oli köyhä ja elää kituutteli poikansa maalarin luona pitäen tämän taloutta. Évariste oli vanhempi hänen molemmista lapsistaan. Mitä tytär Julie'hin tuli, joka aikaisemmin oli ollut muotikaupan myyjättärenä Rue Honorén varrella, niin parasta oli olla tietämätön hänen kohtalostaan, sillä ei ollut viisasta ilmoittaa, että hän oli karannut maasta erään ylimyksen kanssa.

— Herra Jumala! huokasi naiskansalainen Gamelin näyttäen pojalleen paksua, mustaa ja taikinaista limppua, — miten kallista leipä on; eikä se ole edes puhdasta vehnää. Torilla ei ole munia, ei vihanneksia, ei juustoa. Meidän täytyy syödä kastanjoita niin paljon, että pian muutomme kastanjoiksi itsekkin.

Pitkän vaitiolon jälkeen hän jatkoi:

— Minä näin kadulla vaimoja, joilla ei ollut mitään ruokaa pikku lapsilleen. Köyhiin tämä kurjuus vasta koskeekin. Eikä tule parempaa, ennenkuin taas saadaan järjestys maahan.

— Äiti, sanoi Gamelin rypistäen kulmakarvojaan, — tästä nälänhädästä saamme kiittää hankitsijakiskureita ja rahakeinottelijoita, jotka köyhdyttävät kansaa ja vetävät yhtä köyhtä maan ulkoisten vihollisten kanssa tehdäkseen tasavallan vastenmieliseksi kansalaisille ja tuhotakseen vapauden. Siihen vievät tuollaisten brissotistien salaliitot, tuollaisten Pétionien ja Roland'ien petokset! Saa kiittää onneaan, jos eivät liittolaiset vielä asevoimin astu Pariisia vastaan ja surmaa täällä kaikkia isänmaanystäviä, joista nälkä ei kyllin pian ole ehtinyt tehdä loppua! Ei ole yhtään aikaa hukattavana: täytyy määrätä rajahinta jauholle ja hakata pää poikki jokaiselta, joka keinottelee kansan elintarpeilla, yllyttää kapinaan tai on yhteisessä juonessa ulkomaalaisten kanssa. Konventti on muodostanut erityisen tribunaalin varta vasten tällaisten kapinallisten salavehkeilijäin tuomitsemista varten. Se on kokoonpantu isänmaanystävistä, mutta onko sen jäsenillä myös oleva tarpeeksi tarmoa puolustaakseen isänmaata kaikkia sen vihollisia vastaan? Pankaamme toivomme Robespierreen: hän on kunnan mies.

Mutta luottakaamme etenkin Marat'han. Hän rakastaa kansaa, ymmärtää sen todelliset edut ja palvelee niitä. Hän on aina ollut ensimmäinen paljastamaan pettureita, tekemään tyhjäksi salaliittoja. Hän on lahjomaton ja peloton. Hän yksin kykenee pelastamaan tasavallan perikadosta.

Naiskansalainen Gamelin pudisti päätään niin että huolimattomasti kiinnitetty kokardi putosi myssystä.

— Voi Évariste-parka, tuo sinun Marat'si on ihminen niinkuin kaikki muutkin, eikä sen parempi kuin hekään. Sinä olet nuori ja kuvittelet suuria. Samaa, mitä nyt sanot Marat'sta, olet aikaisemmin sanonut Mirabeausta, La Fayettesta, Pétionista ja Brissot'sta.

— En koskaan! huudahti Gamelin, itsekin uskoen omaan valheeseensa.

Äiti raivasi toisen pään maalaamattomasta pöydästä, joka oli täynnä papereita, kirjoja, siveltimiä ja lyijykyniä, ja toi siihen posliinisen liemivadin, kaksi tinalautasta, kaksi rautaista haarukkaa, mustan leivän ja tuopillisen ruoppuviiniä.

Poika ja äiti söivät liemensä äänettöminä ja kävivät sitten käsiksi silavaviipaleeseen, joka oli säästetty jälkiruoaksi. Äiti asetti herkkupalan leipänsä päälle, murenteli sitä vakavasti veitsensä terällä hampaattomaan suuhunsa ja pureskeli kunnioittavasti ruokaa, joka oli maksanut niin paljon.

Hän oli jättänyt vadille parhaimman palasen pojalleen, joka istui hajamielisenä ja ajatuksiinsa vaipuneena.

— Syö, Évariste, hän sanoi aina vähän väliä, — syö!

Ja hän lausui tämän sanan aivan yhtä hartaasti kuin jonkin uskonnollisen käskyn.

Sitten hän alkoi jälleen valittaa kalliita aikoja. Gamelin esitti uudelleen rajahintaa ainoana mahdollisena apukeinona. Mutta äiti sanoi:

— Ei ole enää rahaa missään. Emigrantit ovat vieneet kaikki mukanaan. Ei kukaan luota enää kehenkään. Tästä voi tulla aivan epätoivoiseksi.

— Älkää puhuko noin, äiti, älkää puhuko noin! huudahti Gamelin. —
Mitä merkitsevät meidän hetkelliset kieltäyymyksemme ja kärsimyksemme!
Vallankumous on takaava ihmiskunnalle vuosisatojen onnen.

Tuo kunnan rouva kastoi leipänsä viiniin; hänen mielensä kirkastui, ja hän ajatteli hymyillen nuoruutensa aikaa, jolloin hän vielä tanssi nurmikolla kuninkaallisissa juhlissa. Hän muisteli myös sitä päivää, jolloin Joseph Gamelin, ammatiltaan veitsiseppä, oli pyytänyt häntä vaimokseen. Ja hän rupesi kertomaan yksityiskohtaisesti, kuinka tuo kaikki oli tapahtunut. Hänen äitinsä oli sanonut hänelle: "Pue päällesi. Nyt menemme Place de Grèveille, kultaseppä Bienassis'n myymälään katsomaan, miten Damiens revitään kappaleiksi." Heidän oli vaikea raivata itselleen tietä utelioiden joukkojen läpi. Herra Bienassis'n myymälässä oli nuori tyttö tavannut Joseph Gamelinin, joka oli parhaimmassa vaaleanpunaisessa puvussa, ja hän oli heti käsittänyt, mistä oli kysymys. Koko sen ajan, jonka hän oli seisonut ikkunan edessä nähdäkseen, miten kuninkaanmurhaaja pantiin pihteihin, valeltiin sulalla lyijyllä, raastettiin kappaleiksi neljän hevosen välissä ja heitettiin roviolle, oli herra Joseph Gamelin seisonut hänen takanaan ja sanonut hänelle kohteliaisuuksia hänen ihostaan, tukkalaitteestaan ja vartalostaan.

Hän tyhjensi lasinsa ja jatkoi palautellen edelleen mieleensä tapahtumia elämänsä varrelta:

— Minä synnytin sinut maailmaan, Évariste, aikaisemmin kuin mitä olin odottanut, sentähden että kantaessani sinua satuin pelästymään Pont-Neuffillä ja utelias kansanjoukko oli vähällä tallata minut jalkoihinsa, sillä kun oli kiire herra de Lallyn teloitukseen. Sinä olit syntyessäsi niin pieni, että lääkäri ei luullut sinun jäävän eloon. Mutta minä tiesin kyllä, että Jumala armossaan antaisi minun pitää sinut. Minä hoidin sinua parhaimpani mukaan, en säästänyt vaivoja enkä kulunkeja. Ja oikeuden nimessä minun täytyy sanoa, rakas Évaristeneni, että sinä puolestasi ymmärsit olla minulle kiitollinen siitä kaikesta ja jo lapsesta alkaen koetit palkita minua kykysi mukaan. Sinä olit luonnoltasi helläsydäminen ja lempeä. Sisarellasikaan ei ollut paha sydän, mutta hän oli itsekäs ja kiivas. Sinulla oli enemmän myötätuntoa onnettomia kohtaan kuin hänellä. Kun korttelin pienet katupojat ryöstivät puissa olevia linnunpesiä, niin sinä yritit riistää heidän käsistään pois linnunpojat antaaksesi ne takaisin emolleen, ja useinkaan et luopunut tuosta yrityksestä, ennenkuin olit saanut heiltä hirvittävästi selkääsi. Seitsenvuotiaana jo sinä kuljit kiltisti ja levollisesti kadulla ja luit katkismustasi, sen sijaan että olisit tapellut katurakkien kanssa; ja kaikki köyhät, jotka kohtasit, raahasit mukanasi kotiin auttaaksesi heitä, niin että minun vihdoinkin täytyi antaa sinulle vitsaa, että saisin sinut luopumaan tuosta tavasta. Sinä et voinut nähdä ainoankaan elävän olennon kärsivän saamatta kyyneliä silmiisi. Kasvamasta lakattuasi

sinusta tuli hyvin kaunis. Suureksi hämmästyksekseni et näyttänyt ollenkaan tietävän sitä seikkaa, ja siinä suhteessa sinä suuresti erosit useimmista muista kauniista pojista, jotka ovat turhamaisia ja ylpeileviä ulkomuotonsa vuoksi.

Vanha äiti puhui totta. Kahdenkymmenen vuotiaana olivat Évaristen kasvot olleet vakavat ja suloiset, hänen kauneutensa oli ollut samalla kertaa karun ankaraa ja naisellista, piirteet kuin Minervan. Nyt kuvastivat hänen synkät silmänsä ja kalpeat poskensa surullista ja intohimoista sielua. Mutta hänen kääntäessään katseensa äitinsä puoleen se sai hetkiseksi takaisin varhaisnuoruuden aikaisen lempeytensä.

Äiti jatkoi:

— Sinä olisit voinut käyttää hyväksesi ulkonaisia etujasi mielistelläksesi tyttöjä, mutta sinä viihdyit paremmin minun kanssani puodissa, ja välistä minun ihan täytyi huomauttaa sinulle, ettet aina riippuisi kiinni minun hameissani, vaan menisit joskus vähän huvittelemaan tovereittesi kanssa. Kuolinvuoteellanikin voin antaa sinulle, Évariste, sen tunnustuksen, että aina olet ollut hyvä poika. Isäsi kuoleman jälkeen rupesit uljaasti huolehtimaan minun toimeentulostani; vaikkakaan sinun ammattisi ei tuota mitään, et koskaan ole jättänyt minua puutteeseen, ja jos me tätä nykyä molemmat olemmekin rutiköyhiä raukkoja, niin en voi syyttää sinua siitä: se on vallankumouksen syy.

Évariste teki nuhtelevan eleen; mutta äiti kohautti olkapäitään ja jatkoi:

— Minä en ole ylimysmielinen. Minä olen tuntenut ylhäisiä heidän suuruutensa päivinä, ja minä voin sanoa, että he käyttävät väärin etuoikeuksiaan. Olen omin silmin nähnyt, miten herttua de Canaleilles'n lakeijat ruoskivat isääsi sentähden, ettei hän tarpeeksi pian jouduttanut pois heidän herransa tieltä. Minä en myöskään pitänyt itävallattaresta: hän oli liian ylpeä ja tuhlassi liikaa. Mitä kuninkaaseen tulee, niin häntä minä luulin hyväksi, ja vasta hänen oikeusjuttunsa ja tuomionsa saivat minut toisiin ajatuksiin. En minä siis ollenkaan kaipaa kuningasvaltaa, vaikkakin minulla sen aikana oli muutamia hauskoja hetkiä. Mutta älä koetakaan uskotella minulle, että vallankumous tuo maailmaan tasa-arvoisuuden, sillä ihmiset eivät koskaan tule tasa-arvoisiksi, ja turhaan tätä maata sen vuoksi myllätään ylösalaisin: aina täällä tulee kuitenkin olemaan suuria ja pieniä, lihavia ja laihoja.

Näin puhuessaan hän korjasi pois pöydältä lautasia. Maalari ei enää kuunnellut häntä. Hän hahmotteli mielessään punamyssyistä ja *carmagnole*-pukuista sanskulottia, joka korttipelissä oli korvaava entistä kuolemaan tuomittua patasotamiestä.

Ovelle naputettiin ja muuan talonpoikaistyttö, punatukkainen, kompurajalkainen, leveämpi kuin oli pitkä, astui sisään; iso pahka peitti hänen vasemman silmänsä, ja oikea oli niin värittömän sininen, että se melkein näytti valkealta; huulet olivat valtavan paksut ja hampaat pistivät esiin niiden välistä.

Hän kysyi Gameliniltä, oliko hän itse maalari ja osaisiko hän tehdä muotokuvan hänen sulhasestaan, Jules Ferrand'ista, joka oli vapaaehtoisena Ardennien armeijassa.

— Gamelin vastasi, että hän kernaasti maalaisi tuon uljaan soturin muotokuvan tämän palattua kotiin.

Tyttö pyyteli itsepintaisesti ja hellyttävästi, että hän tekisi sen nyt aivan heti.

Vasten tahtoaankin hymyillen maalari huomautti, ettei hän voinut tehdä mitään ilman mallia.

Naisparka ei vastannut mitään: hän ei ollut osannut ottaa lukuun tällaista vaikeutta. Pää vasemmalle puolen kallellaan, kädet ristissä vatsalla, hän seisoi siinä tylsänä ja mykkänä ja näytti todellakin murheen murtamalta. Näin tavaton yksinkertaisuus liikutti ja huvitti maalaria ja lohduttaakseen vähän tuota onnetonta rakastavaista hän pani hänen käteensä yhden niistä vapaaehtoisista, jotka hän oli maalannut vesivärillä, kysyen samalla, oliko hänen sulhasensa Ardennien armeijassa kenties tämän näköinen.

Tyttö suuntasi paperiin synkän katseensa, joka vähitellen sai eloa, valkeni, rupesi loistamaan; hänen leveä naamansa herahti säteilevään hymyyn:

— Yhdennäköinen kuin marja, sanoi hän vihdoin; — se on Jules Ferrand kuin onkin, se on Jules Ferrand ihkasen ilmielävänä.

Ennenkuin maalari oli ehtinyt pyytää häneltä takaisin paperiarkkia, oli hän jo paksuilla punaisilla sormillaan kääntänyt sen kokoon pieneksi neliöksi, jonka hän huolellisesti kätki sydämelleen, paidan ja liivin väliin, sitten hän antoi taiteilijalle viiden frangin paperirahan, toivotti hyvää iltaa ja ontui tiehensä kevein mielin.

III.

Saman päivän iltapäivällä Évariste lähti kansalainen Jean Blaisen, kuvakauppiaan luo, joka myöskin myi rasioita, kartonkeja ja kaikenlaisia seurapelejä. Hän asui vastapäätä Oratoriota, lähellä suurta vaunuasemaa, Rue Honorélla, jossa hänellä oli *Maalaavan Amarin* kauppaliike. Myymälä sijaitsi erään kuusikymmentä vuotta vanhan talon pohjakerroksessa, ja sisäänkäytävän muodosti porttihalvi, jonka sulkukivi oli somistettu sarvipäisellä korunaamiolla. Holvin kuvussa oli öljymaalaukseen, joka esitti "sisilialaista eli maalaavaa Amoria" Boucher'n sommitelman mukaan; Jean Blaisen isä oli teettänyt sen siihen v. 1770, ja siitä asti oli aurinko ja sade haalistanut sitä. Oven molemmilla puolilla oli samanlainen holvi, kummankin sulkukivessä nymfin pää; nämä holvit oli varustettu niin suurilla ikkunaruuuduilla kuin suinkin oli voitu hankkia, ja ne tarjosivat yleisön nähtäväksi muodin mukaisia kaiverruksia ja viimeisiä uutuuksia väripainoksien alalta. Nyt parhaillaan oli siellä esillä keimailevia rakkauskuvaelmia, Boillyn kuivahkon siroon tyyliin suoritettuja, *Opastuksia aviollisessa rakkaudessa ja suloisia vastusteluita*, joista jakobiinit loukkautuivat ja "puhtaat" lähettivät valituskirjelmää taideyhdistykselle; lisäksi nähtiin siellä Debucourt'in *Kävelyretki* keltaisissa polvihousuissa vaeltelevine keikareineen, joka oli levitetty kolmelle tuolille, nuoren Carle Vernet'n hevosta, ilmapalloja, *Virginien kylpy* ja antiikin mukaan maalattuja ihmisruumiita.

Taaja kansalaisvirta vierähti lakkaamatta myymälän ohitse, mutta ainoastaan kaikista rääsimmämmät pysähtyivät pitkäksi aikaa noiden kahden kauniin näyteikkunan eteen, huvinhaluisina, kärkkäinä kuville ja joka hetki valmiina edes silmin anastamaan osansa tämän maailman hyvästä; he seisovivat siinä ja ihailivat suu ammoltaan, jota vastoin ylimykset heittivät ikkunoihin vain lyhyen silmäyksen, rypistivät otsaansa ja menivät ohitse.

Jo kaukaa suuntasi Évariste katseensa toiseen myymälän päällä olevista ikkunoista, vasemmanpuoleiseen, josta helotti ruukku punaisia neilikoita kiemurakoristeisen rautaparvekkeen takaa. Tämä ikkuna valaisi Élodien, Jean Blaisen tyttären huonetta. Kuvakauppias asui ainoan tyttärensä kanssa talon ensimmäisessä kerroksessa.

Évariste, joka hetkeksi oli pysähtynyt ikäänkuin vetääkseen henkeä *Maalaavan Amarin* edessä, väänsi säppiä. Hän näki edessään kansalainen Élodien, joka juuri oli myynyt piirroksia, pari monien muiden joukosta huolellisesti valittua Fragonard nuoremman ja Naigeonin luonnosta, ja nyt kauniilla silmillään tarkasteli saamiaan assignaatteja päivänvaloa vastaan päästäkseen varmuuteen, ennenkuin hän sulki ne kassakaappiin, että niiden vesileima, raidat ja viivat olivat paikallaan, sillä liikkeellä oli yhtä paljon väärää rahaa kuin oikeaa, mikä seikka suuresti vahingoitti kaupantekoa. Samoin kuin ennen aikaa ne, jotka jäljittelivät kuninkaan allekirjoitusta, rangaistiin nyt uusien kansallisrahojenkin väärentäjät kuolemalla; siitä huolimatta oli assignaattipainoja joka kellarissa; sveitsiläiset toivat maahan vääriä assignaatteja miljoonittain; niitä jätettiin aivan kimpuittain ravintoloihin ja majataloihin; englantilaiset purkivat niitä laivoistaan joka päivä tukkumäärät rannikoillemme saattaakseen tasavallan huonoon huutoon ja syöstäkseen isänmaanystävät keppikerjäläisiksi. Élodie pelkäsi ottavansa vastaan väärää rahaa ja vielä enemmän hän pelkäsi antavansa muille sellaista ja tulevansa mahdollisesti itse kohdelluksi Pittin myötärökollisena; kuitenkin hän luotti hyvään onneensa ollen varma siitä, että hän tarpeen vaatiessa kyllä osaisi pelastaa nahkansa.

Évariste tarkasteli häntä tuolla synkänvakavalla tavalla, joka paremmin kuin mitkään hymyilyt ilmaisee rakkautta. Katsahtaessaan maalariin Élodie nyrpisti vähän pilkallisesti huuliaan ja revähdytti selko selälleen silmänsä, ja tämä ilmehtiminen johtui siitä, että hän tunsikin olevansa rakastettu ja piti siitä, sekä tiesi vielä lisäksi, että tällainen käytös ärsyttää rakastavaa, saa hänet säälimään itseään ja ajaa hänet väkisinkin rakkaudentunnustukseen, ellei hän vielä ole tehnyt sitä, ja niin oli juuri Évaristen laita.

Suljettuaan assignaatit kassakaappiin Élodie veti ompelukoristaan esiin valkean hunnun, jota hän oli alkanut kirjailla, ja rupesi ompelemaan. Hän oli ahkera ja keimailevainen, ja koska hän vaistomaisesti käytteli neulaa samalla kertaa sekä miellyttäkseen muita että koristellakseen itseään, niin hän kirjaili eri lailla aina sen mukaan kuka häntä katseli: huolettomasti niiden nähden, jotka hän tahtoi vaivuttaa suloiseen riutumukseen, oikukkaasti niiden nähden, joita häntä huvitti kiusata pienellä epätoivolla. Nyt hän alkoi ommella erittäin huolellisesti Évaristelle, jossa hän tahtoi ylläpitää vakavaa tunnetta.

Élodie ei ollut erittäin nuori eikä erittäin kauniskaan. Häntä saattoi ensi silmäyksellä luulla rumaksikin. Hän oli tumma ja huolimattomasti pään ympäri kiedottua liinaa vastaan, jonka alta sinimustat hiuskutrit putkahtelivat esiin, kuului hänen ihonsa aivan oliivinruskeana, ja hänen hehkuvat silmänsä näyttivät iskevän tulta kuopissaan. Hänen pyöreät, hymyilevät, maalaismalliset ja hekumalliset kasvosensa esiinpistävine poskipäineen ja vähän tylppine nenännyppykköineen muistuttivat maalarin mielestä borgheselaisen faunin päätä, jonka jumalallista veitikkamaisuutta hän aina oli ihailut eräessä

kipsijäljennöksessä. Pienet viiksen hiutuvat koristivat hänen hehkuvain huuliensa kaartaa. Povi, joka tuntui paisuvan pelkkää hellyyttä, aaltoili uhkeana sen vuoden muodin mukaisesti ristiin solmitun koruhunnun alla. Hänen notkean vartalonsa, ketteräin jalkainsa, koko hänen voimakkaan ruumiinsa liikehtimisessä ilmeni alkuperäistä, viehättävää suloutta. Hänen katseensa, hengityksensä, hänen ruumiinsa värinä, kaikki hänessä tuntui anovan lempivää sydäntä ja lupaavan rakkautta. Myymäläpöydän takana hänen olemuksensa johdatti mieleen tanssivan nymfin, oopperabakkhantin, jolta oli riistetty pois hänelle kuuluva ilveksennahka, tyrsussauva ja murattikiehkurat ja joka oli loihdittu kätkemään oikea olemuksensa Chardinin tyyllisen emännöitsijän vaatimattomaan ulkokuoreen.

— Isäni ei ole kotona, hän sanoi maalarille, — käykään hetkiseksi odottamaan: hän tulee kyllä pian.

Pienet, ruskeat sormet antoivat neulan suihkia läpi hienon aivinaisen.

— Onko tämä malli mielestänne kaunis, herra Gamelin?

Gamelinin oli mahdoton teeskennellä. Ja rakkaus, joka kiihotti hänen rohkeuttaan, teki hänet vielä entistäänkin suorasukaisemmaksi.

— Te olette taitava koruompelussa, kansalainen, mutta jos tahdotte, että sanon teille totuuden, niin tuo malli, jonka mukaan kirjaillette, ei ole tarpeeksi yksinkertainen, tarpeeksi koruton, siinä tuntuu vielä se teeskennelty makusuunta, joka liian kauan on vallinnut Ranskassa kankaiden, huonekalujen, paneelien koristamisessa. Nuo nauharuusut, nuo sepeleet muistuttavat sitä pientä ja alhaista tyyliä, jota suosittiin tyrannin aikana. Maku on parhaillaan uudistumisen alaisena. Valitettavasti meillä on siinä suhteessa paljon parantamisen varaa. Tuon riettaan Ludvig XV:n aikana oli koristetaiteessa jotakin kiinalaista. Tehtiin pulleamahaisia, naurettavan näköisillä kiemuraheloilla koristeltuja piironkeja, jotka eivät kelpaa muuhun kuin heitettäväksi tuleen, jonka ääressä isänmaanystävät voivat lämmitellä. Ainoastaan yksinkertainen on kaunista. Täytyy palata antiikkiin. David piirustaa vuoteita ja nojatuoleja etruskilaisten maljakkojen ja Herculanenmin maalauksien mukaan.

— Olen nähnyt noita vuoteita ja nojatuoleja, sanoi Élodie, — ne ovat kauniita! Kohta ei enää kukaan tahdo muunlaisia. Minäkin ihailen antiikkia kuten tekin.

— No niin, kansalainen, jatkoi Évariste, — jos olisitte koristanut tämän hunnun *à la grecque*, murattiköynnöksillä, käärmekiemuroilla tai ristiin asetetuilla nuolilla, niin se olisi ollut tosiaan spartattaren arvoinen... ja teidän. Kuitenkin voitte säilyttää tämän mallin, jos yksinkertaistatte sen suoraviivaiseksi.

Élodie kysyi häneltä, mitä hänen tuli ottaa siitä pois.

Maalari kumartui ompeluksen puoleen: hänen poskensa hipaisivat Élodien kiharoita. Heidän kätensä yhtyivät kankaalla, heidän henkäyksensä sulivat yhteen. Évaristen täytti tällä hetkellä sanomaton riemun tunne; mutta huomattessaan huuliensa lähentyneen Élodien huulia hän pelkäsi loukanneensa tuota nuorta tyttöä ja vetäytyi äkkiä takaisin.

Naiskansalainen Blaise rakasti Évariste Gameliniä. Hänestä Évariste oli komea suurine, palavine silmineen, kauniine, kapeine, kalpeine kasvoineen, tuuheine, mustine hiuksineen, jotka olivat jakauksella ja valuivat laineina olkapäille, puhumattakaan hänen vakavasta käytöksestään, kylmästä ulkonäöstään, ankarasta olemuksestaan ja varmasta, imartelemattomasta puhetavastaan. Ja koska hän rakasti tätä miestä, hän kuvitteli hänet suureksi taiteilijaneroksi, joka nero eräänä päivänä oli leimahtava esiin mestariteoksissa ja tekevä hänen nimensä kuuluisaksi, ja tämän vuoksi hän rakasti häntä vieläkin enemmän. Naiskansalainen Blaise ei erityisesti jumaloinut miessiveyttä, hänen moraaliaan ei loukannut se, että mies antautui intohimoilleen, mieliteoilleen ja pyyteilleen; hän rakasti Évaristea, joka oli siveä; hän ei rakastanut häntä sentähden, että hän oli siveä; mutta tällä puolella oli se etu, että hänen ei tarvinnut kiduttaa itseään mustasukkaisuudella eikä epäluuloilla, ei pelätä kilpailijattaria.

Mutta tällä hetkellä hän piti häntä kuitenkin liian pidättyväisenä. Joskin Racinen Aricie, joka rakasti Hippolytea, ihailikin tuon nuoren sankarin karua hyveellisyttä, niin se tapahtui toivossa voittaa sen, ja hän olisi varmaan piankin tuskitellut sellaista tapain sankaruutta, joka ei olisi antanut myöten edes hänelle. Ja heti tilaisuuden saatuaan hän tunnusti rakkautensa enemmän kuin puoleksi pakottaakseen miehen tekemään tunnustuksen. Tämän hempeän Aricien esimerkkiä seuraten oli naiskansalainen Blaisekin melkein varma siitä, että rakkausasioissa on naisen otettava ensimmäiset askelet. "Juuri ne, jotka eniten rakastavat", hän sanoi itselleen, "ovat kaikista ujoimmat; he tarvitsevat apua ja rohkaisua. Niin suuri on sitä paitsi heidän viattomuutensa, että nainen voi mennä heti vastaan puolet tiestä ja enemmänkin heidän sitä lainkaan huomaamattaan, täten säästään näennäisesti heille itselleen rohkean hyökkäyksen ja valloituksen kunnian." Etenkin häntä rauhoitti asian onnelliseen ratkaisuun nähden se seikka, että hän tiesi varmasti, (eikä siinä ollutkaan mitään epäilyä aiheutta) että Évariste, ennenkuin

vallankumous oli tehnyt hänestä puolijumalan, hyvin inhimillisellä tavalla oli rakastanut muuatta naista, muuatta vallan vaatimatonta olentoa, taideakatemian ovenvartijatarta.

Élodie, joka ei ollut ensi kertaa pappia kyydissä, teki eron erilaisten rakkauksien välillä. Tunne, jonka Évariste hänessä herätti, oli niin syvä, että hän olisi voinut antautua hänelle ikiomaksi. Hän olikin omasta puolestaan valmis menemään naimisiin hänen kanssaan, mutta hän epäili, ettei hänen isänsä suostuisi antamaan ainoaa tyttärtään köyhälle ja tuntemattomalle maalarille. Gamelinillä ei ollut mitään; kuvakauppias käsitteli suuria rahasummia. *Maalaava Amor* tuotti hyvin, rahanvälityskauppa vielä enemmän, ja hän oli lisäksi liittynyt erään hankitsijan liiketoveriksi, joka toimitti tasavallan ratsuväelle kaislakimppuja ja mätää kauraa. Siispä olikin veitsisepän poika Saint-Dominique-kadulta vähäpätöinen henkilö tuon koko Euroopassa tunnetun vaskipiirrosten painattajan rinnalla, joka oli läheisissä tekemisissä Blaizot'n, Basanin, Didot'n kaltaisten miesten kanssa ja jonka seurapiiriin kuuluivat kansalaiset Saint-Pierre ja Florian. Eipä siltä, että Élodie kuuliaisena tyttärenä olisi pitänyt tätä isänsä suostumusta niin tuiki välttämättömänä avioliitton. Isä, joka varhain oli joutunut leskeksi ja joka luonteeltaan oli ahne ja kevytmielinen, aina kiinni nais- ja liikeasioissa, ei ollut koskaan pitänyt väliä tyttärestään, vaan oli antanut hänen kasvaa vapaasti, kokonaan vailla isällistä ohjausta ja ystävyyttä. Hänen päähänsä ei edes pälkähtänytkään pitää silmällä tyttärensä käytöstä, pikemmin hän tahtoi varsin tahallaan olla tietämätön siitä, ja asiantuntijana hän piti hänen tulista luonnonlaatuun ja muita viettelykeinojaan paljon vaikuttavampina kuin kauniiden kasvojen houkutus. Koska Élodie oli liian aulismielinen säästääkseen itseään, liian älykäs tuhoutumaan, viisas keskellä hulluuttaankin, ei rakkauden pyyde ollut koskaan saanut häntä unohtamaan ulkonaista sovinnaisuutta. Hänen isänsä oli hänelle sanomattoman kiitollinen tästä varovaisuudesta; ja koska tytär oli häneltä perinyt liiketajun ja aloitteen seikkailuhalun, ei hän ollut levoton niiden salaisten syiden suhteen, jotka estivät tuota niin naimakuntoista tyttöä menemästä avioliittoon ja pidättivät häntä kotona, missä hän hyvin täytti yhden taloudenhoitajattaren ja neljän kauppa-apulaisen paikat. Kaksikymmentäseitsemän-vuotiaana hän tunsu sekä ikänsä että kokemuksiansa puolesta olevansa kypsä päättämään itse elämästään, eikä hänellä ollut mitään tarvetta kysyä neuvoa nuorelta, myötämieliseltä ja hajamieliseltä isältä tai seurata hänen tahtoaan. Mutta jotta Élodie olisi voinut mennä naimisiin Gamelinin kanssa, olisi herra Blaisen täytynyt hankkia jonkinlainen asema tuolle köyhälle vävyllä, kiinnittää hänet liikkeeseen, taata hänelle töitä, kuten hän teki usealle muullekin taiteilijalle, lyhyesti sanoen, tavalla tai toisella huolehtia hänen toimeentulostaan; ja työstä tuntui yhtä mahdottomalta, että toinen tarjoaisi apuaan kuin että toinen ottaisi sellaisen tarjouksen vastaan, niin vähän myötätuntoa oli näillä kahdella miehellä toisiaan kohtaan.

Tämä vaikeus kiusasi hellämielistä ja ymmärtäväistä Élodieta. Häntä ei laisinkaan kauhistuttanut ajatus ruveta salaiseen suhteeseen ystävänsä kanssa, kaikkien olentojen luoja keskinäisen lemmentuomionsa ainoana todistajana. Hänen maailmankatsomuksensa ei tuominut sellaista suhdetta, jonka sitä paitsi se vapaus, missä hän eli, teki mahdolliseksi ja jolle Évaristen rehellinen ja hyveellinen luonne olisi antanut vakaan kestävyuden leiman, mutta Gamelinin oli jo nyt vaikea ansaita elatustaan ja huolehtia vanhan äitinsä toimeentulosta: niin niukoissa elinehdoissa ei näyttänyt olevan tilaa minkäänlaiselle rakkaussuhteelle, vaikkakin sen vaatimukset olisi supistettu kaikkein alkeellisimpiin. Sitäpaitsi ei Évariste ollut vielä ilmaissut tunteitaan eikä puhunut aikeistaan. Naiskansalainen Blaise toivoi kuitenkin ennen pitkää saavansa hänet siihen.

Hän pysähdytti samalla kertaa mietelmänsä ja neulansa.

— Kansalainen Évariste, hän sanoi, — jollei tämä huntu miellytä teitä, niin ei se miellytä minuakaan. Piirustakaa minulle jokin malli, olkaa niin hyvä. Sillä välin puran niinkuin Penelope pois sen, mikä on ommeltu teidän poissaollessanne.

Vakaan intomielisesti Évariste vastasi:

— Sen teen, kansalainen. Piirustan teille Harmodiuksen kalvan: kalvan kukkaseppeleen keskellä.

Ja vetäen esiin kynänsä hän alkoi luonnostella miekkoja ja kukkia tuohon asialliseen ja koruttomaan tyyliin, jota hän rakasti. Ja samalla hän esitti uusia uskonkappaleitaan.

— Uudestisyntyneiden ranskalaisten, sanoi hän, — tulee luopua kaikesta orjuuden perinnöstä: huonosta mausta, huonosta muodosta, huonosta piirustuksesta. Watteau, Boucher, Fragonard työskentelivät tyranneja ja orjia varten. Heidän teoksissaan ei ilmene minkäänlaisia hyvän tyylin tai puhtaan viivan tajuja; ei missään luontoa eikä totuutta. Pelkkiä naamioita, nukkeja, hetaleita, apinaneleitä. Jälkimaailma on halveksiva heidän rivoja teoksiaan. Sadan vuoden kuluttua viruvat jo kaikki Watteau'n taulut halveksittuna hylkytavarana ullakolla, v. 1893 maalaavat jo akatemian oppilaat luonnoksiaan Boucher'n kankaille. David on avannut uuden tien. Hän lähentelee antiikkia, mutta hän ei vielä ole kyllin yksinkertainen, kyllin suuri, kyllin alaston. Meidän taiteilijoillamme on vielä paljon salaisuuksia opittavana Herculaneumin koruvöistä, roomalaisista kohokuvista, etruskilaisista maljakoista.

Hän puhui kauan antiikkisesta kauneudesta, palasi sitten taas Fragonard'iin, jota hän vainosi sammumattomalla vihalla.

— Tunnetteko hänet, kansalainen?

Élodie nyökkäsi myöntävästi.

— Te tunnette tietysti myös tuon kunnan Greuze-pahasen, joka on perin naurettava tulipunaisine takkeineen ja miekkoineen. Mutta Fragonard'iin verraten hän on kuin kreikkalainen viisaudenopettaja. Minä tapasin hänet jokin aika sitten, tuon kurjan äijän, hän käveli Palais Égalitén holvikaarien alla, puuteroituna, keikarimaisesti kekkaloiden, iloileva ilme kasvoillaan, kerrassaan inhottavana. Hänet nähdessäni toivoin, että joku väkevä taiteen suojelija, koska emme enää voi turvata Apollon apuun, olisi käyttänyt hänet puuhun ja nylkenyt hänet niinkuin Marsyaan ikuisiksi varoitukseksi huonoille maalareille.

Élodie käänsi hänen puoleensa iloiset, hekumalliset silmänsä.

— Te osaatte vihata, herra Gamelin, onko uskottava, että te myös osaatte ra...

— Kas vain, Gamelinhän siinä on, kuului samassa tenoriääni, ja kansalainen Blaise astui myymäläänsä narisevin saappain, helisevin kellonvitjain, liehuvin liepein ja päässä valtavan suuri musta hattu, jonka reunat ulottuivat hänen olkapäilleen asti.

Élodie otti ompelukorinsa ja kiipesi omaan huoneeseensa.

— No, Gamelin, kysyi kansalainen Blaise, — onko teillä jotakin uutta minulle tänään?

— Kenties, sanoi maalari.

Ja hän esitti keksintönsä:

— Meidän pelikorttimme ovat räikeässä ristiriidassa nykyisten tapojemme kanssa. Nimet kuningas ja sotamies loukkaavat isänmaanystävän korvaa. Olen keksinyt ja valmistanut uuden vallankumouksellisen korttipelin, jossa kuninkaan, rouvan ja sotamiehen sijalla on Vapaus, Tasa-arvoisuus, Veljeys; raippakimpuilla ympäröidyn ässän nimi on Laki. Sanotaan risti-Vapaus, pata-Tasa-arvoisuus, ruutu-Veljeys, hertta-Laki... Luulen myös, että nämä kortit ovat vauhdikkaasti piirretyt, aion antaa Desmahis'n tehdä niistä vaskipiirroksia ja ottaa niille patentin.

Ja ottaen esiin pahvikotelostaan muutamia vesivärillä luonnosteltuja henkilökuvia taiteilija ojensi ne kuvakauppiaille.

Kansalainen Blaise kieltäytyi niitä ottamasta kääntäen päänsä pois.

— Nuori ystäväni, menkää noiden kanssa konventtiin, niin se ehkä suo teille kunnian olla läsnä jossakin istunnossaan. Mutta älkää toivokokaan ansaitsevanne yhtään kolikkoa uudella keksinnöllänne, joka ei ole uusi. Olette ehtinyt liian myöhään jalkeille. Teidän vallankumouksellinen korttipelinne on jo kolmas, joka minulle tuodaan. Toverinne Dugourc tarjosi minulle viime viikolla pikettipeliä, jossa oli neljä hengetärtä, neljä Vapautta, neljä Tasa-arvoisuutta. Minulle on myös ehdotettu erästä toista peliä, jossa oli filosofeja ja sotapäälliköitä, Cato, Rousseau, Hannibal ja mitä kaikkia siinä olikaan!... Ja näillä korteilla oli teidän kortteihin nähden, ystäväiseni, se etu, että ne olivat karkeasti piirustetut ja veitsellä puuhun kaiverretut. Miten vähän te muuten tunnettekin ihmisiä, jos todella uskotte, että pelurit tulevat käyttämään kortteja, jotka on piirustettu Davidin tyyliin tai kaiverrettu Bartolozzin malliin! Lisäksi on typerää luulla, että tarvitaan niin monimutkaisia toimenpiteitä jos mieli sovelluttaa uusia aatteita vanhoihin korttipakkoihin. Kunnan sanskulotit korjaavat ihan itsestään niiden kansalaisvastaisen värityksen huutamalla lyödessään esiin kuninkaan: "Tyranni!" tai yksinkertaisesti: "Suuri sika!" He käyttävät edelleen vanhoja likaisia korttejaan eivätkä osta koskaan uusia. Parhaiten menevät korttipakat kaupaksi Palais-Égalitén peliluolissa: neuvon teitä siis menemään sinne ja tarjoamaan pelipankin hoitajalle ja pelipukareille teidän vapauden jumalattarianne, Tasa-arvoisuusianne, teidän... miten te sanoittekaan... hertta-Lakejanne, ja tulkaa sitten kertomaan minulle, miten teidät otettiin vastaan!

Kansalainen Blaise istuutui myymäläpöydälle, naputteli sormillaan nankiinihousujaan poistaakseen niistä muutamia nuuskan murenia ja jatkoi sitten, katsellen Gameliniä lempeän säälivästi: — Sallikaa minun antaa teille eräs neuvo, kansalainen: jos tahdotte ansaita elatuksenne, niin heittäkää hiiteen kaikki nuo isänmaalliset korttinne, nuo vallankumoukselliset vertauskuvanne, nuo Herkuleenne, lohikäärmeenenne, rikosta vainoavat raivottarenne, nuo vapaudenhengettärenne, ja maalatkaa minulle kauniita tyttöjä. Kansalaisten uudistamiskiihko laimenee vähitellen, mutta miehet tulevat aina rakastamaan naisia. Maalatkaa minulle oikein ruusuisia naisolentoja, joilla on pienet somat jalat ja

pienet, sievät kätöset. Ja pankaa päähänne se seikka, ettei ketään enää huvita Vallankumous eikä kukaan enää tahdo kuulla siitä puhuttavankaan.

Mutta silloin kuohahti Évariste Gamelinin sisu:

— Mitä! Ei kuulla puhuttavan vallankumouksesta! Mutta vapauden vakiinnuttaminen, armeijamme voitot, tyranniin rangaistus, kaikki nämä ovat asioita, jotka tulevat hämmästyttämään kaikkein etäisintä jälkimaailmaa. Kuinka ne eivät hurmaisi meitä! Sanskulotti Jeesuksen lahko on pysynyt pystyssä jo melkein kahdeksantoista vuosisataa ja te luulette, että vapauden usko syöstäisiin tuskin neljän vuoden kuluttua!

Mutta Jean Blaise vastasi ylimielisen näköisenä:

— Te elätte unelmissa, ja minä todellisessa elämässä. Uskokaa minua, ystäväiseni, vallankumous ikävyyttä: se on kestänyt liian kauan. Viisi vuotta on jo kestänyt innostusta, viisi vuotta yhtämittaisia syleilyjä, verilöylyjä, puheita, marseljeeseja, hätämerkkejä, ylimyksiä lyhtypatsaissa, ihmispäitä keihäiden nenissä, naisia hajareisin kanuunain päällä, punamyssyyn koristettuja vapaudenpuita, valkopukuisia tyttöjä ja ukkoja kukkasvaunuissa, vangitsemisia, giljotiinimestauksia, säännösteltyjä muona-annoksia, ilmoituslehtiä, kokardeja, työttöjä, sapeleita, *carmagnole*-takkeja. loppumattomiin! Pian ei kukaan enää ymmärrä tästä kaikesta mitään. Me olemme jo liian monesti nähneet, miten te olette vieneet suuret miehenne Capitoliumille ainoastaan syöstäkseen heidät alas Tarpeian kalliolta; niin on käynyt Neckerin, Mirabeaun, LaFayetteen, Baillyn, Pétionin, Manuelin ja monen muun. Kuka takaa, ettette valmista samaa kohtaloa uusille sankareillemme?... Ei voi olla enää varma mistään.

— Nimittäkää ne, kansalainen Blaise, nimittäkää nuo sankarit, joita uhraamaan me valmistumme! sanoi Gamelin äänellä, joka neuvoi vaskipiirrosten kauppiasta olemaan varovainen.

— Minä olen isänmaanystävä ja tasavaltalainen, hän vastasi käsi sydämellä. — Minä olen mieleltäni yhtä tasavaltalainen kuin te, yhtä hyvä isänmaanystävä kuin tekin, kansalainen Évariste Gamelin. Minä en epäile teidän kansalaiskuntoanne enkä syytä teitä mitenkään vaihtelevaisuudesta. Ja tietäkää, että minun kansallista mielialaani ja alttiuttani valtiota kohtaan todistavat lukuisat tekoni. Tällaiset ovat minun periaatteeni: Minä annan luottamukseni jokaiselle yksilölle, joka kykenee palvelemaan kansakuntaa. Kumarran niille miehille, jotka kansan ääni kutsuu lakiasäättävän vallan vaaralliseen kunniaan, kuten Marat'ille tai Robespierrelle; olen valmis auttamaan heitä heikkojen voimieni mukaan ja hyvänä kansalaisena vaatimattomalla tavallani toimimaan heidän hyväkseen. Valiokunnissa voidaan todistaa minun uuttruuteni ja alttiuteni. Yhdessä todellisten isänmaanystävien kanssa olen toimittanut kauraa ja rehua uljaalle ratsuväellemme, jalkineita sotamiehillemme. Juuri tänään lähetän Vernonista eteläiselle armeijalle kuusikymmentä härkää maan läpi, jossa vilisee ryöväreitä ja Pittin ja Condén vakoojia.

Gamelin asetti rauhallisesti vesivärimaalauksensa jälleen pahvirasiaan, jonka hän satoi kiinni nauhalla ja pisti kainaloonsa.

— Onpa omituisen ristiriitaista, hän mumisi yhteenpuristetuin hampain, —auttaa sotilaitamme levittämään yli maailman tuota samaa vapautta, joka kavalletaan kotona kylvämällä epäroimista ja levottomuutta sen puolustajien sieluihin... Terveeksi, kansalainen Blaise!

Ennenkuin Gamelin lähti painumaan pitkin Oratorion ohi kulkevaa kujaa, hän kääntyi vielä kerran, sydän täynnä rakkautta ja vihaa, katsomaan taakseen luodakseen pienen silmäyksen erällä ikkunalla helottaviin neilikoihin.

Hän ei laisinkaan ollut epätoivoinen isänmaan pelastuksen suhteen. Jean Blaisen kansalaisvastaisia puheita vastaan hän asetti oman vallankumouksellisen uskonsa. Mutta hänen täytyi kuitenkin tunnustaa itselleen, että tuon kauppiaan väitteissä, että Pariisin väestö nykyään osoitti hyvin vähän mielenkiintoa tapausten menoa kohtaan, oli jonkinlaista perää. Valitettavasti oli liiankin totta, että ensi hetken innostusta oli seurannut yleinen välinpitämättömyys ja että todennäköisesti ei enää koskaan saataisi nähdä v. 89:n suuria, yksimielisiä kansanjoukkoja, ei koskaan enää niitä miljoonia sopusointuisia sieluja, jotka v. 90 tunkeilivat yhdistymisjuhlan alttarin ympärillä. No niin, hyvät kansalaiset työskentelisivät kaksinkertaisella innolla ja rohkeudella, he herättäisivät uinuvan kansan pakottamalla sen valitsemaan vapauden tai kuoleman.

Näin Gamelin mietiskeli, ja Élodien kuva ylläpiti hänen rohkeuttaan.

Tultuaan rantakaduille hän näki auringon laskevan taivaanrannalla raskaisiin pilviin, jotka muistuttivat hehkuvia laavavuoria; kaupungin katot kylpivät kultaisessa valomeressä; ikkunaruudut salamoivat. Ja Gamelinin mieleen muistui titaanit, jotka vanhojen maailman hehkuvista sirpaleista takovivat Diken, kuparikaupungin.

Ja koska hänellä ei enää ollut leivänpalaakaan äidilleen tai itselleen, hän kuvitteli pian saavansa istua loppumattoman pitkään pöytään, joka olisi katettu koko maailmaa varten ja jonka ympärille koko uudesti syntynyt ihmiskunta mahtuisi. Siihen mennessä hän koetti vakuutella itselleen, että isänmaa, tuo hyvä äiti, kyllä ravitsisi uskollisen lapsensa. Kuvakauppiaan halveksumasta kimmastuneena hän tulisti mieltään sillä uskolla, että hänen korttipakkakeksintönsä sittenkin oli uusi ja hyvä ja että hänellä onnistuneissa akvarelleissaan oli kokonainen omaisuus kainalossaan. "Desmahis tekee niistä vaskipiirroksia", hän ajatteli. "Me kustannamme itse tuon uuden, isänmaallisen pelin ja voimme olla varmat siitä, että yhdessä kuukaudessa saamme niitä myydyksi kymmentuhatta kappaletta, kahdestakymmenestä sousta kappale."

Ja kärsimättömänä haluten päästä toteuttamaan tätä tuumaansa hän kiiruhti pitkin askelin Quai de la Ferraille'lle, jossa Desmahis asui erään lasimestarin yläpuolella.

Mentiin sisään myymälän kautta. Lasimestarin vaimo ilmoitti Gamelinille, että kansalainen Desmahis ei ollut kotona, mikä seikka ei suurestikaan hämmästyttänyt maalaria, joka tiesi, että hänen ystävällään oli huikentelevainen ja levoton luonne, ja joka aina ihmetteli sitä, miten hän saattoi niinkin paljon ja niinkin hyvin kaivertaa, kun hän niin tuiki vähän malttoi pysyä kotosalla. Gamelin päätti odottaa häntä hetkisen. Lasimestarin vaimo tarjosi hänelle tuolin. Vaimo oli nyreällä päällä ja valitteli sitä, että liuke luisti huonosti, vaikkakin olisi luullut, että vallankumous, joka löi säpäleiksi niin paljon ikkunoita, olisi tehnyt lasinleikkaajat rikkaiksi.

Yö alkoi lähetä. Gamelin ei viitsinyt enää odottaa toveriaan, vaan sanoi hyvästit lasimestarin vaimolle. Kulkiessaan Pont-Neufin yli hän näki, että Quai des Morfondus'ltä ratsasti joukko kansalliskaartilaisia, jotka hajaannuttaen väkijoukkoa, ankarasti kalistellen sapeleitaan ja soihdut käsissä saattoivat eräitä kärryjä. Ne kuljettivat hitaasti mestauslavalle muuatta miestä, jonka nimeä ei kukaan tiennyt, erästä vanhaan hallitusjärjestelmään kuuluvaa, ensimmäistä, jonka uusi vallankumousoikeus oli tuominnut. Vartijoiden hattujen lomitse saattoi epämääräisesti nähdä hänet, miten hän istui kädet selän taa käytettyinä paljain, tärisevin päin, kasvot taaksepäin kääntyneinä. Pyöveli seiso i hänen vieressään nojaten häkin kaiteeseen. Pysähtelevät ohikulkijat sanoivat toisilleen, että siinä varmaankin vietiin jotakuta kansan verenimijää, ja katselivat häntä välinpitämättömästi. Gamelin, joka oli käynyt lähemmäksi, tuns i katselijain joukossa Desmahis'n, joka väkisin koetti työntyä halki väkijoukon ja katkaista kulkueen. Hän huusi häntä nimeltä ja löi häntä kädellään olkapäälle; Desmahis käänsi päätään. Hän oli kaunis ja voimakas nuorukainen. Joku oli äskettäin sanonut akatemiassa, että hänellä oli Bacchuksen pää Herkuleen ruumiissa. Hänen ystävänsä nimittivät häntä "Barbaroux'ksi", sentähden että hän niin suuresti muistutti tätä kansanedustajaa.

— Tule, sanoi Gamelin hänelle, — minulla on sinulle jotakin tärkeää sanottavaa.

— Jätä minut! tiuskahti Desmahis kuivasti.

Ja hän mumisi joitakin epäselviä sanoja etsien tilaisuutta päästä tunkeutumaan väkijoukon läpi:

— Seurasin juuri erästä taivaallista naista, jolla oli olkihattu päässä — joku muotiompelijatar, — vaalea palmikko selässä: tuo kirottu kärry hukutti minut jäljiltä... Hän ennätti toiselle puolen, hän on varmaankin jo sillan toisessa päässä!

Gamelin yritti pitää häntä kiinni takin liepeestä vakuuttaen, että asia oli kovin tärkeä.

Mutta Desmahis oli jo tunkeutunut hevosten, vartijoiden, sapelien ja tulisoih tujen keskelle ja kiiruhti ompelijaneitosen jälkeen.

IV.

Kello oli kymmenen aamulla. Huhtikuun aurinko leikki puiden keväisen hennoilla lehdillä. Ilma, jonka yöllinen ukkonen oli keventänyt, oli hivelevän suloinen. Silloin tällöin joku ratsastaja karauttaen pitkin L'allée des Veuves'ia katkaisi yksinäisyyden hiljaisuuden. Varjoisan lehtikujan varrella puupenkillä *Lillen kaunottaren* huvimajan ulkopuolella istui Évariste odottaen Élodieta. Aina siitä päivästä asti, jolloin heidän sormensa olivat hipaisseet toisiaan hienon hunnun poimuissa ja jolloin heidän henkäyksensä olivat sulautuneet yhteen, ei hän ollut käynyt *Maalaavassa Amorissa*. Kokonaisen viikon ajan olivat hänen ylpeä stoalaisuutensa ja ujoutensa, joka yhä vain lisääntyi, pitäneet häntä poissa Élodien lähetyviltä. Hän oli kirjoittanut tälle vakavan, synkeän, hehkuvan kirjeen, jossa hän esittäen ne syyt, minkä vuoksi hän kantoi kaunaa kansalainen Blaiselle, mutta vaieten rakkaudestaan ja salaten

tuskansa, ilmoitti päätöksensä olla enää tulematta kuvakauppaan, ja hän näytti myös pitävän tämän päätöksensä lujemmin kuin mitä rakastavainen nainen saattoi hyväksyä.

Élodie, joka oli aivan toista maata ja joka asiassa valmis pitämään puoliaan, rupesi heti miettimään, millä lailla hän saisi ystävänsä takaisin. Hän ajatteli ensin mennä hänen luokseen hänen työpajaansa Place de Thionvillen varrelle. Mutta tietäen, että hän oli raskasmielinen luonne, ja päättäen kirjeestä, että hän oli suutuksissaan, tyttö pelkäsi, että hän ulottaisi tuon saman vihan isästä tyttäreen eikä ehkä ottaisi vastaan häntä. Sentähden hänestä oli viisaampaa pyytää Gameliniä johonkin tunteelliseen ja romanttiseen kohtaukseen, josta tämä ei voisi kieltäytyä, jossa hänellä olisi hyvä tilaisuus miellyttää ja varmentaa häntä ja jossa yksinäisyys yhdessä hänen kanssaan liittoutuisi lumoamaan ja voittamaan hänet.

Siihen aikaan oli kaikissa englantilaisissa puutarhoissa ja kaikilla eniten käytetyillä kävelypaikoilla taitavien arkkitehtien rakentamia majoja, jotka oli tarkoitettu palvelemaan kaupunkilaisten maalaisvaistoja. *Lillen kaunottaren* maja, jonka omisti muuan sokerileipuri, oli keinoitekoisen vaatimattomuutensa tueksi saanut taiteellisesti jäljitellyt torninrauniot, jotta maalaisviejät yhtyisi rauniomelankoliaan. Ja ikäänkuin tupa ja rappeutunut torni ei olisi riittänyt liikuttamaan helliä sydämiä, oli sokerileipuri vielä varmuuden vuoksi erään piilipuun varjoon rakennuttanut haudan, uurnaa kannattavan pylvään, johon oli kaiverrettu tällainen kirjoitus: "Cléonice uskolliselle Azorilleen." Majoja, raunioita, hautoja — juuri ennen kukistumistaan oli ylimystö perintöpuistoihinsa pystyttänyt tällaisia köyhyyden, häviön ja kuoleman vertauskuvia. Ja nyt hoitivat isänmaalliset kaupunkilaiset huvituksiaan, joivat, tanssivat, rakastivat näissä keinoitekoisissa mökeissä, keinoitekoisten luostarien tekoraunioiden varjossa, väärennettyjen hautojen keskellä, sillä hekin kuten nuo toisetkin, olivat luonnonihailijoita ja Jean Jacques'in oppilaita ja heilläkin oli samanlainen tunteellinen sydän, täynnä filosofiaa.

Saavuttuaan kohtauspaikalle ennen sovittua aikaa Évaristen täytyi odottaa, ja hän mittasi ajan kulkua sydämensä lyöntien niinkuin kellon heilurin mukaan. Muuan sotilaspatrulli kulki ohitse kuljettaen vankeja. Kymmenen minuuttia sen jälkeen tuli näkyviin eräs nainen ruusunpunaisessa puvussa, kukkavihko kädessä, kuten ajan muoti vaati, sekä hänen ritarinsa päässään kolmikulmainen hattu, yllään punainen takki ja raitaiset liivit ja housut; he pujahtivat majaan muistuttaen molemmat niin suuresti *l'ancien régime* keikareita ja hienohelmoja, että täytyipä melkein yhtyä kansalainen Blaiseen siinä uskossa, että ihmisten joukossa on sellaisiakin luonteita, joita eivät mitkään vallankumoukset voi muuttaa.

Muutamia hetkiä myöhemmin tuli Rueilin tai Saint-Cloud'n suunnalta muuan vanha eukko, joka kantoi kädessään pyöreää, kirkkain värein maalattua rasiaa, ja istuutui penkille Gamelinin viereen. Hän oli asettanut maahan rasiansa, jonka kannessa oli jonkinlainen tombolapeli. [*Tombola*: arpapeli, jossa voittaja saa osuutensa tavarana. Suomentaja.] Sitä tuo mummo-pahanen kuljetteli puistoissa antaen pikkulasten koettaa onneaan. Hän oli "tötteröiden" kaupustelija, joka myyskenteli uudella nimellä vanhaa leivoslajia, sillä joko sitten tuo ikivanha nimitys "kermaleivos" herätti sopimattomia mielikuvia nautiskelusta ja ylellisyydestä tai oltiin siihen pelkästä oikusta kyllästetty, joka tapauksessa oli "kermaleivosten" nimenä nyt "tötteröt".

Vanhus pyyhki esiliinansa kulmalla hikeä otsaltaan ja kohotti huokauksensa taivaalle valittaen, että Jumala teki väärin siinä, kun hän tuomitsi luotunsa näin kovaan raadantaan. Hänen miehensä piti viinitupaa virran rannalla, Saint-Cloud'ssa, ja eukon täytyi joka päivä tulla Champs-Élysées'lle, jossa hän kalisteli kulkustaan ja huuteli: "Tuoreita tötteröitä, hyvä herrasväki!" Ja kaikella tällä työllä eivät he ansainneet edes niin paljon, että olisivat saaneet vanhuutensa turvatuksi.

Nähtyään, että penkillä istuva nuori mies oli taipuvainen häntä surkuttelemaan, hän alkoi juurta jaksaa selittää vastoinkäymistensä syytä. Juuri tasavalta ryöstäessään rikkaat puti puhtaiksi otti leivän köyhien suusta. Ja parannusta ei tarvinnut odottaakaan. Päinvastoin hän näki moniaista merkeistä, että kaikki muuttuisi vain pahemmaksi ja pahemmaksi. Nanterressa oli muuan nainen synnyttänyt lapsen, jolla oli kyykäärmeen pää. Ukkonen oli iskenyt alas Rueilin kirkkoon ja sulattanut ristin kellotapulista; Chavillen metsässä oli nähty ihmissusi. Naamioidut miehet myrkyttivät kaivoja ja heittivät ilmaan jauhetta, joka teki sairaaksi...

Évariste näki Élodien hypähtävän alas eräistä vaunuista. Hän riensi tätä vastaan. Nuoren naisen silmät loistivat kirkkaina olkihatun läpikuultavan reunuksen varjossa; hänen huulensa, jotka olivat yhtä punaiset kuin neilikat hänen kädessään, hymyilivät. Rinnan yli ristiin soluva silkkihiina oli solmittu kiinni selästä. Hänen keltaisen hameensa läpi saattoi erottaa polvien vapaat liikkeet ja sen alta pistivät esiin mataliin tasapohjaisiin kenkiin kurotut jalat. Lanteet notkuivat pauloittamattomina: sillä vallankumous oli vapauttanut pinteistään naiskansalaisten vartalon, mutta runsain laskoksin poimuileva hame peitti muodot liioittelullaan ja verhosi oikeat suhteet luonnottomalla laajuudellaan.

Gamelin tahtoi puhua, mutta ei löytänyt sanoja, ja hän soimasi itseään tästä hämmennyksestä, joka kuitenkin Élodielle oli mieluisempaa kuin hellinkään vastaanotto. Hän huomasi myös, että maalari oli

solminut kaulaliinansa taiteikkaammin kuin tavallisesti ja piti sitä hyvänä enteenä. Hän ojensi hänelle kätensä.

— Tahdoin tavata teitä, sanoi Élodie, — ja puhella kanssanne. En ole vastannut kirjeeseen, sentähden että minä en pitänyt siitä, se ei ollut teitä itseänne. Se olisi ollut ystävällisempi, jos se olisi ollut luonnollisempi. Tekisin vääryyttä teidän luonteellenne ja älyllenne, jos uskoisin, että te ette tahdo palata *Maalaavaan Amoriin*, sentähden että teillä on ollut pieni valtiollinen kinastus miehen kanssa, joka on paljon vanhempi teitä. Olkaa varma siitä, että teidän ei lainkaan tarvitse pelätä, että isäni ottaa teidät huonosti vastaan, kun ensi kerran tulette meille. Te ette tunne häntä: hän ei enää muista, mitä hän on sanonut teille eikä mitä te olette hänelle vastannut. En tahdo väittää, että teidän välillänne vallitsisi mikään erityinen ystävyys, mutta ainakaan hän ei kanna mitään kaunaa teille. Sanon sen teille kaunistelematta, hän ei välitä suuriakaan teistä... eikä minusta. Hän ei ajattele mitään muuta kuin liikeasioitaan ja huvituksiaan.

Élodie suuntasi askelensa majaa ympäröivään lehtoon, jonne Évariste seurasi häntä hieman vastenmielisesti, sillä hän tiesi, että sitä käytettiin ostetun rakkauden ja hetkellisen lemmen kohtauspaikkana. Élodie valitsi parhaimmassa lymy paikassa olevan pöydän.

— Kuinka paljon minulla onkaan teille puhuttavaa, Évariste! Ystävyydellä on eräitä etuoikeuksia: sallinnetehan, että käytän niitä? Tahdon puhua teille paljon teistä... ja vähän itsestäni, jos ei teillä ole mitään sitä vastaan.

Kun sokerileipuri oli tuonut pöydälle karahvin ja pari lasia, kaatoi Élodie itse laseihin, kuten hyvä emäntä ainakin. Sitten hän rupesi kertomaan hänelle lapsuudestaan, hän kertoi hänelle äitinsä kauneudesta, jota hän aina mielellään ihanoi sekä tyttären rakkaudesta että oman kauneutensa alkujuurena; hän kehui isoisänsä ja isoäitinsä ehtymätöntä elinvoimaa, sillä hän oli ylpeä porvarillisesta verestään. Hän kertoi, miten hän kadotettuaan kuusitoista-vuotiaana tämän ihailtavan äidin oli elänyt ilman hellyyttä ja hoivaa. Hän kuvasi itsensä sellaiseksi kuin hän oli, vilkkaaksi, tunteelliseksi, rohkeaksi, ja hän lisäsi:

— Évariste, minulla on ollut liian synkkä ja yksinäinen nuoruus, jotta en ymmärtäisi panna arvoa sellaiseen sydämeen kuin teidän, ja saatte olla varma siitä, että en ehdoin tahdoin ja ponnistelematta vastaan aio luopua ystävydestä, johon luulin voivani luottaa ja joka oli minulle kallis.

Évariste katsoi häneen hellästi:

— Olisiko mahdollista, Élodie, että minä en ole teille aivan yhdentekevä? Voinko uskoa?

Hän pysähtyi peläten sanovansa liikaa ja siten väärinkäyttävänsä tätä niin luottavaa ystävyyttä.

Élodie ojensi hänelle pienen, rehdin kätensä, joka pisti esiin pitkistä, ahtaista, pitsireunaisista hihansuista. Syvät huokaukset kohosivat hänen povestaan.

— Uskokaa tunteitani millaisiksi vain mieluimmin haluatte, ettekä tule pettymään sydämeni suhteen.

— Élodie, Élodie, pysyttekö sanassanne sittenkin, kun saatte tietää...

Hän epäröi.

Élodie painoi katseensa alas.

Hän jatkoi hiljemmin:

—... että minä rakastan teitä?

Kuullessaan nämä viimeiset sanat Élodie punastui: se tapahtui ilosta. Ja samalla kun hänen silmistään loisti hellä rakkauden hekuma, karehti pieni koomillinen hymy väkisinkin hänen suupielissään. Hän ajatteli:

"Ja hän luulee todellakin ottaneensa ensi askelen... ja hän pelkää vielä kenties pahoittavansa mieltäni!..."

Ja hän virkkoi ystävällisesti Évaristelle:

— Etkö siis ole huomannut, ystäväni, että minä rakastin sinua?

He luulivat olevansa yksin maailmassa. Hurmaantuneena nosti Évariste silmänsä valoa ja kirkkautta säteilevälle sinitaivaalle:

— Katso, taivas katsoo meihin! Se on armas ja laupias kuin sinäkin, rakkaani, se on yhtä loistava,

lempeä ja hymyilevä kuin sinä.

Hän tunsi olevansa yhtä koko luonnon kanssa; hän liitti sen omaan riemuunsa ja autuuteensa. Hänen silmissään syttyivät kaikki kastanjankukkaset kuin kynttilähaarukat, ja poppelit loimusivat kuin jättiläissoihdut hänen kihlajaistensa kunniaksi.

Évariste riemuitsi voimastaan ja suuruudestaan. Élodie, ollen vienompaa ja hienompaa, taipuvaisempaa ja myös mukautuvaisempaa ainesta, turvautui mieluummin heikkouden etuoikeuksiin, ja heti kun hän oli saanut valloituksensa suoritettua, hän alistui Évaristen tahtoon. Nyt kun hän oli saanut tämän valtoihinsa, hän tunnusti hänet herraksi, sankariksi, jumalaksi, paloi halusta saada totella, ihailla häntä ja antautua hänelle. Puiden siimeksessä painoi Évariste pitkän hehkuvan suudelman hänen huulilleen, ja Élodie taivutti päänsä taaksepäin tuntien koko olemuksensa sulavan kuin vaha tässä syleilyssä.

He puhelivat sitten kauan vielä keskenään, unhottaen koko maailman. Évariste toi esiin etupäässä epämääräisiä, puhtaasti käsitteellisiä ajatuksia, jotka suuresti ihastuttivat Élodieta. Élodie puhui sydämellisiä, hyödyllisiä, yksityiskohtaisia asioita. Sitten kun hän mielestään ei enää voinut viipyä kauemmin, nousi hän päättävästi, antoi ystävälleen ne kolme punaista neilikkaa, jotka olivat auenneet hänen ikkunallaan, ja hypähti keveästi samoihin ajopeleihin, joissa hän oli tullutkin. Ne olivat keltaiseksi maalatut, hyvin korkeapyöräiset vuokravaunut, joissa ei ollut mitään merkillistä enempää kuin ajurissakaan. Mutta Gamelin ei milloinkaan käyttänyt vaunuja eikä kukaan muukaan hänen ympäristöstään. Nähdessään niiden korkein, nopein pyörin vyöryvän pois hän tunsi sydämensä puristuvan kokoon, ja jonkinlainen älyllinen kuvitelma valtasi hänet ikäänkuin tuskallinen aavistus: hänestä tuntui, että tuo ajurin hevonen kuljetti Élodieta pois jonnekin kauas nykyhetken ja kaiken olevaisen ulkopuolelle, kohti rikasta riemun kaupunkia, ylellisyyden ja hovin majoille, jonne hän itse ei koskaan voinut päästä.

Vaunut katosivat näkyvistä. Évaristen levottomuus lientyi; mutta hänen rintaansa jäi jonkinlainen kumea hätä, ja hän tunsi, että nuo äskeiset unhon ja hellyyden hetket eivät enää koskaan palaisi.

Hän kulki läpi Champs-Élysées'n, jonka varrella vaaleapukuiset naiset istuivat puutuoleilla ommellen ja kirjailien lasten leikkiessä puiden alla. Muuan tötteröiden kaupustelija rummunmuotoisine laatikkoineen muistutti mieleen hänen L'allée des Veuves'illä tapaamansa tötterömummon, ja hänestä tuntui, että näiden kahden kohtauksen välillä oli vierähtänyt kokonainen elämä. Hän meni Vallankumoustorin poikki. Tuileries'n puutarhassa hän kuuli kaukaista äänten kaikua, tuota suurten päivien valtavaa yhteissorinaa, jonka vallankumouksen viholliset väittivät jo ainiaaksi vaienneen. Hän kiiruhti kulkuaan huudon ja metelin yhä kasvaessa ja saapui Rue Honoréle. Se oli täynnä kansaa, miehiä ja naisia, jotka huusivat: "Eläköön tasavalta! Eläköön vapaus!" Puutarhamuurit, ikkunat, parvekkeet, katot olivat täynnä katselijoita, jotka heiluttivat hattuja ja nenäliinoja. Muuan miinoittaja raivasi tietä kulkueelle, jonka ympärillä oli kunnallisvirkamiehiä, kansalliskaartilaisia, tykkimiehiä, santarmeja, husaareja — täten lähestyi hitaasti kansalaisten kantamana mies, jolla oli sappitautisen ihonväri, tammenlehväseppele otsalla, vanha, vihreä, kärpännahkakauluksella reunustettu viitta hartioilla. Naiset heittivät hänelle kukkia. Hänen keltaiset silmänsä katsoivat ympärilleen terävästi, ikäänkuin hän tästä intomielisestä kansanjoukosta olisi vielä tahtonut paljastaa kansan vihollisia, etsinyt kavaltajia rangaistukseen heitä. Kun hän oli Gamelinin kohdalla, huusi tämä paljastaen päänsä ja yhtyen äänellään tuohon satatuhantiseen sorinaan:

— Eläköön Marat!

Triumfaattori astui ikäänkuin kohtalo konventin saliin. Kansanjoukon hitaasti hajaantuessa Gamelin istui portailla Rue Honorén kulmassa tukien kädellään sydämensä kiivasta takomista. Se, mitä hän juuri oli nähnyt, täytti hänen mielensä ylevällä liikutuksella ja hehkuvalla innostuksella.

Hän jumaloi ja rakasti tuota Marat'ta, joka sairaana, kuume veressään, haavojen raatelemana, uhrasi viimeiset voimansa tasavallan palvelukseen ja joka köyhässä, kaikille avoimessa kodissaan otti hänetkin vastaan avoimin sylin, puhui hänelle hehkuvasti valtion menestyksestä ja kyseli häneltä joskus rikollisten aikeista. Hän riemuitsi siitä, että tuon vanhurskaan viholliset suunnitellessaan hänen perikatotaan olivat juuri sillä aiheuttaneet tämän voittojuhlan; hän siunasi vallankumoustuomioistuinta, joka vapauttaen Kansan ystävän oli jälleen antanut takaisin konventille sen innokkaimman ja puhtaimman lainlaattijan. Hän oli vielä näkevinään edessään tuon kuumeen polttaman, kansalaisseppelein koristetun pään, nuo miehekkään ylpeyden ja säälimättömän rakkauden leimaamat kasvot, nuo taudin jäytämät, kuluneet, mahtavat piirteet, tuon yhteenpuristuneen suun, tuon leveän rinnan, tuon väkevän, kuolemaan vihityn miehen, joka elävien voitto vaunujensa huipulta näytti sanovan kansalaistovereilleen: "Olkaa minun esimerkkiäni seuraten isänmaalle uskolliset kuolemaan asti."

Katu oli autio, yö peitti sen jo varjoonsa, lyhtyjensytyttämä kulki ohitse tulituikkuineen, ja Gamelin kuiskasi:

V.

Kello yhdeksän aamulla Évariste kohtasi Luxembourg'in puistossa Élodien, joka odotti häntä eräällä penkillä.

Ensimmäisestä rakkaudentunnustuksestaan alkaen he olivat kuukauden ajan tavanneet toisensa joka päivä joko *Maalaavassa Amorissa* tai ateljeessa Place de Thionvillen varrella. He seurustelivat hyvin tuttavallisesti, mutta kuitenkin pidättyvästi, kuten tuon vakavan ja kunniallisen ihailijan luonne vaati. Hän oli sekä deisti että kunnan kansalainen ja valmis solmimaan liiton rakastettunsa kanssa joko lain tai ainoastaan Jumalan kasvojen edessä, aivan asianhaarojen mukaan, mutta missään nimessä hän ei tahtonut tehdä sitä muuten kuin täydessä päivän valossa ja julkisesti. Élodie käsitti kyllä hyvin, kuinka kunnioitettava tällainen aikomus oli, mutta kun hän ei uskonut tästä kaikin puolin mahdottomasta avioliitosta koskaan tulevan totta eikä myöskään tahtonut uhmata ulkonaista sopivaisuutta, hän alkoi totuttaa itseään siihen ajatukseen, että heidän välillään voisi olla suhde, joka salassa pidettynä olisi säädyllinen, kunnes pitkäaikainen kestävyys tekisi sen myös kunnioitettavaksi. Jonakin päivänä hän toivoi kyllä voittavansa tuon liian kunnioittavan ihailijansa epäroimiset, ja niinpä hän, kun hän ei tahtonut lykätä kauemmaksi eräitä välttämättömiä tunnustuksia, oli pyytänyt tunnin keskustelua tyhjässä puutarhassa Kartusiaaniluostarin lähellä.

Hän katsoi Évaristeen hellästi ja avomielisesti, tarttui hänen käteensä, veti hänet istumaan viereensä ja alkoi puhua vakavasti:

— Minä rakastan sinua liian paljon salatakseni sinulta mitään, Évariste. Luulen olevani arvoisesi: en olisi sitä, ellen sanoisi sinulle kaikkea. Kuule siis minua ja ole tuomarini! En voi soimata itseäni mistään alhaisesta, halvasta tai itsekkästä teosta. Olen vain ollut heikko ja herkkäuskoinen... Ota myös huomioon, ystäväni, ne vaikeat olosuhteet, joissa olen elänyt. Sinä tunnet ne: minulla ei ollut enää äitiä; isäni, joka vielä oli nuori, ei ajatellut muuta kuin huvituksiaan eikä ollenkaan huolehtinut minusta. Minä olin tunteellinen; luonto oli lahjoittanut minulle hellän sydämen ja jalomielisen sielun; ja vaikka en myöskään ollut jäänyt vaille lujuttua ja tervettä arvostelukykyä, niin voitti tunne sillä kertaa minussa järjen. Voi, se voittaisi minussa vielä tänäkin päivänä, jos ne joutuisivat kiistaan siitä, antautuako vai ei kokonaan ja ikipäiviksi sinulle, Évariste.

Élodie ilmaisi ajatuksensa täsmällisesti ja hillitysti. Hänen sanansa olivat edeltäpäin harkittuja. Jo kauan sitten hän oli päättänyt tehdä tunnustuksensa, siksi että hän oli luonteeltaan suora, siksi että hänestä oli hauskaa jäljitellä Jean Jacques'ia, ja myös siksi, että hän, järkevästi kylläkin, ajatteli näin: "Jonakin kauniina päivänä Évariste voi saada tietää salaisuuksia, jotka eivät ole yksin minun hallussani; parempi siis on, että vapaaehtoisella tunnustuksella, joka koituu minulle kunniaksi, ilmaisen hänelle sen, minkä hän muuten eräänä päivänä saa kuulla muilta ikuisiksi häpeäksi minulle." Lempeämielinen ja luonnolle kuuliainen kun hän oli, ei hän tuntenut itseään erittäin syylliseksi, ja hänen tunnustuksensa ei sentähden ollut niinkään vaikea; eikä hän muuten aikonut sanoakaan enempää kuin mikä oli välttämätöntä.

— Ah, hän huokasi, — minkätähden et sinä tullut luokseni, rakas Évariste, silloin kun olin yksin ja hylätty?...

Gamelin oli käsittänyt Élodien pyynnön ruveta hänen tuomarikseen aivan kirjaimellisesti. Ollen luonteensa ja kirjallisen kasvatuksensa nojalla kuin luotu kotioikeuden harjoittajaksi hän oli heti valmis kuolemaan Élodien tunnustuksia.

Kun tämä empi, hän antoi hänelle merkin puhua.

Silloin Élodie kertoi koruttomasti:

— Eräs nuori mies, jolla paitsi huonoja ominaisuuksia oli myös hyviä ja joka toi esille ainoastaan viimeksimainitut, tunsu jonkinlaista kiintymystä minuun ja osoitti minulle itsepintaista huomiota, joka hänenlaisensa miehen puolelta oli hämmästyttävää: hän oli parhaassa iässään, hyvin miellyttävä ja viehättävien naisten suosiossa, jotka eivät laisinkaan peittäneet lämpimiä tunteitaan. Hän ei hurmannut minua kauneudellaan eikä henkevyydellään... Hän osasi liikuttaa sydäntäni rakkaudenosoituksillaan, ja minä luulenkin, että hän todella rakasti minua. Hän oli hellä, tulinen. En vaatinut muita takeita kuin hänen sydämensä, ja hänen sydämensä oli huikentelevainen... En syytä ketään muita kuin itseäni,

tunnustan ainoastaan oman vikani, en hänen vikaansa. En syytä häntä, sillä hän on käynyt minulle vieraaksi. Oi, minä vannon sinulle, Évariste, hän on minulle niinkuin ei häntä koskaan olisi ollutkaan!

Hän vaiken. Gamelin ei vastannut mitään. Hän risti käsivartensa; hänen katseensa oli jäykkä ja pimeä. Hän ajatteli samalla kertaa rakastettuaan ja sisartaan Julie'tä. Juliekin oli kuunnellut rakastajan kuiskeita, mutta erosi siinä suhteessa onnettomasta Élodiestä, että hän oli antanut ryöstää itsensä, ei tunteellisen sydämensä hairahduksessa, vaan voidakseen kaukana omaisistaan elää huvituksissa ja ylellisyydessä. Ankaruudessaan hän oli tuominnut sisarensa, ja hän kallistui jo langettamaan tuomiota myös rakastetustaan.

Élodie jatkoi kaikkein suloisimmalla äänellään:

— Olin imenyt itseeni filosofien oppeja; uskoin, että ihmiset luonnostaan olivat hyviä. Onnettomuuteni oli siinä, että satuin saamaan rakastajan, joka ei ollut kehittynyt luonnon ja siveyden koulussa ja jonka yhteiskunnalliset ennakkoluulot, kunnianhimo, itserakkaus ja väärä kunniantunto olivat tehneet itsekkääksi ja petolliseksi.

Näillä, tarkoituksellisesti lausutuilla sanoilla oli toivottu vaikutuksensa. Gamelinin silmät kävivät lempeämmiksi. Hän kysyi:

— Kuka oli sinun viettelijäsi? Tunnenko minä hänet?

— Sinä et tunne häntä.

— Sano hänen nimensä!

Élodie oli ennakoita aavistanut, että tämä kysymys tehtäisiin ja oli myös päättänyt olla siihen vastaamatta.

Hän alkoi perustella kantaansa.

— Säästä minua, minä pyydän. Sekä itsesi tähden että minun. Olen jo sanonut liiankin paljon.

Ja kun Évariste edelleen piti kiinni vaatimuksestaan:

— Meidän rakkautemme pyhän asian vuoksi en tahdo sanoa mitään, mikä lähemmin hahmottelisi mielikuvituksellesi tuon... muukalaisen kuvan. En tahdo manata esiin mustasukkaisuuden kummitusta; en tahdo saada kiusallista varjoa välillemme. Kun kerran itse olen unohtanut tuon miehen, en tahdo tutustuttaa sinuakaan häneen.

Gamelin kiusasi häntä edelleen sanomaan viettelijän nimeä: hän käytti itsepintaisesti tätä sanaa, sillä hän ei vähääkään epäillyt sitä, että Élodieta oli vietetty, petetty, harhaanjoitettu. Hänen päähänsä ei edes päikähtänytään, että asia mahdollisesti olisi voinut olla toisin ja että Élodie olisi voinut totella himoa, vastustamatonta viettiä, ja seurata oman lihansa ja verensä ääntä; hänen järkeensä ei mahtunut, että tämä heikumallinen ja hellä olento, tämä kaunis uhri olisi voinut itse antautua; hänen oli välttämättä täytynyt, hänen käsityskantansa mukaan, joutua ylivoiman ja viekkauuden uhriksi, hänelle oli tehty väkivaltaa, hänet oli; langetettu hänen joka askelensa alle viritettyihin pauloihin. Hän teki Élodielle kysymyksiä, jotka kyllä olivat muodoltaan hienotunteisia, mutta eivät silti sen vähemmän täsmällisiä, asian ytimeen tunkevia, kiusaavia. Hän kysyi häneltä, kuinka tämä suhde oli muodostunut, oliko se ollut pitkä vai lyhytaikainen, rauhallinen vai myrskyisä, ja millä tavalla se oli rikkoutunut. Ja yhä uudelleen ja uudelleen hän johti puheen niihin keinoihin, joita tuon miehen oli täytynyt käyttää vietelläkseen hänet, aivan kuin niiden olisi pitänyt olla aivan erityisen harvinaisia ja ennenkuulumattomia. Mutta kaikki nämä kysymykset olivat turhia. Lempeänä ja rukoilevana, mutta itsepäisenä Élodie vaiken edelleenkin, huulet yhteenpuristuneina ja silmät täynnä kyyneliä.

Mutta kun Évariste kysyi, missä tuo mies nykyään oleskeli, vastasi hän:

— Hän on kuningaskunnan ulkopuolella.

Hän korjasi nopeasti:

—... poissa Ranskasta.

— Emigrantti! huudahti Gamelin.

Élodie katsoi häneen mykkänä, samalla kertaa rauhoittuneena ja murheissaan, nähdessään hänen noin sieppaavan ilmasta valtiollisten intohimojensa mukaisen totuuden ja antavan mustasukkaisuudelleen heti jakobiinisen värityksen.

Itse asiassa oli Élodien rakastaja ollut pieni, hyvin sievä kirjuri eräässä virastossa, oikea enkeli, joka

paperit kainalossa kiiruhti katujen poikki; Élodie oli tätä poikasta rakastanut suuresti ja vielä nytkin kolmen vuoden jälkeen hän tunsu häntä muistelllessaan povensa lämpimästi ailahtavan. Kirjuri etsi vanhempien ja rikkaiden naisten suosiota: hän hylkäsi Élodien erään yhtä ja toista kokeneen naisen vuoksi, joka palkitsi hyvin hänen vaivansa. Kun kuninkaalliset virat lakkautettiin, hän oli mennyt Pariisiin määrin virastoon ja oli nykyään sanskulottirakuuna ja erään *l'ancien régimeen* kuuluvan naisen salarakastelija.

— Aatelismies! Maanpakolainen! toisti Gamelin, jonka erehdystä Élodie tyystin varoi korjaamasta, sillä hän ei ollut koskaan aikonutkaan valaista hänelle koko totuutta. — Ja hän hylkäsi sinut halpamaisesti?

Élodie nyökkäsi.

Gamelin painoi hänet rintaansa vasten:

— Sinä monarkistisen turmeluksen armas uhri, rakkauteni on kostava puolestasi tuolle kurjalle. Suokoon taivas, että saan kohdata hänet! Varmasti olen tunteva hänet!

Élodie käänsi päänsä pois samalla kertaa surullisena, hymyilevänä ja pettyneenä. Hän olisi toivonut, että Évariste olisi ollut älykkäämpi rakkauden asioissa, luonnollisempi ja raakamaisempi. Hän tunsu, että tämä antoi anteeksi niin nopeasti ainoastaan sentähden, että hänellä oli viileä mielikuvitus, ja että tuo tunnustus, jonka hän oli hänelle tehnyt, ei herättänyt hänessä mitään sellaisia mielikuvia, jotka kiduttavat hekumallisia, ja että hän sanalla sanoen näki tässä viettelyssä ainoastaan siveellisen ja yhteiskunnallisen tosiasian.

He olivat nousseet ja kulkivat pitkin puiston vihreitä käytäviä. Gamelin sanoi, että hän kunnioitti Élodieta nyt enemmän, sentähden että hän oli kärsinyt. Élodie ei olisi pyytänyt niin paljoa; mutta hän rakasti Évaristea sellaisena kuin tämä oli ja ihaili hänessä sitä taiteellista neroa, jonka hän näki hänestä loistavan.

Luxembourg'in puistosta ulos tullessaan he kohtasivat taajoja kansanjoukkoja Rue de l'Égalitélla ja Kansallisteatterin ympärillä, mikä seikka ei juuri hämmästyttänyt heitä; sillä jo muutamia päiviä oli vallinnut ankara mielenkuuhu kaikkein isänmaallisimmissa piireissä; singottiin vakavia syytöksiä Orleans'in puoluetta ja Brissot'n rikostovereita vastaan, jotka, mikäli kerrottiin, suunnittelivat Pariisin hävittämistä ja tasavaltalaisten joukkomurhaa. Ja Gamelin oli itse vähän aikaa sitten allekirjoittanut kunnallisneuvoston anomuksen, jossa vaadittiin noiden kahdenkymmenenyhden poissulkemista.

Aikoessaan mennä sen kaarikäytävän läpi, joka yhdisti teatterin lähimpänä olevaan taloon, heidän täytyi tunkeutua erään *carmagnole*-pukuisen kansalaisryhmän läpi, jolle muuan nuori sotilas, kaunis kuin Praksiteleen Eros, pantterinnahkainen kypärä päässään, puhui ylhäältä parvekkeelta. Tämä hurmaava sotilas syytti Kansan ystävää velttoudesta. Hän sanoi:

— Sinä nukut, Marat, ja federalistit takovat kahleita meille!

Tuskin oli Élodie luonut silmänsä sinnepäin, ennenkuin hän nopeasti huudahti:

— Tule pois, Évariste!

Kansanjoukko kauhisti häntä, hän sanoi, ja hän pelkäsi pyörtyvänsä tungoksessa.

He erosivat Place de la Nationilla vannoen toisilleen ikuista rakkautta.

* * * * *

Samana aamuna aikaisin oli kansalainen Brotteaux lahjoittanut Évaristen äidille, kansalainen Gamelinille, komean salvukukon. Olisi ollut hänen puoleltaan varomatonta ilmaista, miten hän oli hankkinut sen: sillä hän oli saanut sen eräältä Hallin rouvalta, jolle hän silloin tällöin toimitti sihteerin virkaa, ja tiedettiin, että Hallin rouvat olivat kuningasmielisiä ja kirjeenvaihdossa emigranttien kanssa. Naiskansalainen Gamelin oli ottanut kukon vastaan sydän täynnä kiitollisuutta. Sellaisia herkkuja ei usein nähty siihen aikaan: elintarpeet olivat kalliita. Kansa pelkäsi nälänhätää; ylimykset, niin sanottiin, toivoivat sitä, ja tavarakeinottelijat tekivät parhaansa, jotta siitä tulisi tosi.

Kansalainen Brotteaux, jota oli pyydetty tulemaan aterialle kello kaksitoista syömään osaansa kukosta, noudattikin tätä kutsua ja onnitteli emäntäänsä siitä suloisesta keittiöntuoksusta, joka tuntui hänen luonaan. Todellakin tuoksui nyt koko maalarin työpaja rasvaiselle lihaliemelle.

— Te olette hyvin kohtelias, vastasi tuo kunnan rouva. — Valmistaakseni vatsaa vastaanottamaan teidän kukkoanne olen keittänyt vihannesliemen vihanneksista, silavasta ja suuresta häränluusta. Ei mikään anna liemelle niin hyvää tuoksua kuin luun ydin.

— Tämä periaate on varsin kiitettävä, kansalainen, vastasi ukko Brotteaux. — Ja teettepä viisaasti, jos myös huomenna, ylihuomenna ja muinakin viikon päivinä panette tuon kallisarvoisen luun pataan, jonka se varmasti on pitävä hyväntuokuisena. Siten menetteli myös Panzoust'in sibyllä; hän valmisti lehtikaaliliemen pienestä kellahtuneesta silavanpalasta ja vanhasta _savorados'_sta. Siksi nimitetään hänen kotipuolessaan, joka myös on minun, mehukasta ja maukasta ydinluuta.

— Eiköhän tuo nainen, josta puhutte, herra, virkkoi naiskansalainen Gamelin, — ollut vähän kitsaanpuoleinen, kun hän niin kauan käytti yhtä ja samaa luuta?

— Hänellä ei ollut liikoja, vastasi Brotteaux. — Hän oli köyhä, vaikka olikin profeetta.

Samassa astui sisään Évariste Gamelin, vielä vallan järkyttyneenä niistä tunnustuksista, joita hän oli kuullut, ja siinä varmassa mielessä, että hän kyllä ottaisi selvän Élodien viettelijästä ja kostaisi hänelle samalla sekä tasavallan että oman rakkautensa puolesta.

Tavanmukaisten kohteliaisuuksien jälkeen jatkoi kansalainen Brotteaux äsken katkennutta puheenlankaa:

— Ne, joiden ammattina on ennustaa tulevaisia, rikastuvat harvoin. Huomataan liian pian heidän puijauksensa. Heidän vilpillisyytensä tekee heidät vihatuiksi. Mutta oikeastaan heitä pitäisi inhota paljon enemmän, jos he toden perään ilmaisisivat meille tulevaisuutemme. Sillä ihmisen elämä olisi sietämätöntä, jos hän tietäisi, mitä hänelle tapahtuu. Hän näkisi aina edessään tulevat onnettomuudet, joista hän kärsisi jo etukäteen, eikä hän voisi nauttia siitä hyvästä, minkä nykyhetki tarjoaa, kun hän tietäisi sen loppuvan. Tietämättömyys on ihmisten onnen välttämätön edellytys ja täytyypä tunnustaa, että heillä useimmiten onkin tämä edellytys erittäin suuressa määrässä. Itsestämme emme tiedä juuri mitään, toisista emme yhtään mitään. Tietämättömyydestä johtuu meidän rauhallisuutemme, valheesta meidän onnemme.

Naiskansalainen Gamelin toi liemen pöydälle, luki *Benedicensä*, pyysi poikaansa ja vierastaan istumaan pöytään ja alkoi itse syödä seisoltaan kieltäytyen ottamasta paikkaa, jonka kansalainen Brotteaux tarjosi hänelle vieressään, sillä hän tiesi, hän sanoi, mitä kohteliaisuus vaati.

VI.

Kello kymmenen aamulla. Ei pienintäkään tuulenhenkäystä. Oli kuumien heinäkuu, mitä miesmuistiin oli nähty. Ahtaalla Rue de Jérusalemilla seisoivat satakunta sen piirin kansalaista jonottamassa leipurin oven edessä. Järjestystä valvoi neljä kansalliskaartilasta, jotka kivääri jalalla polttelivat piippuaan.

Kansalliskonventti oli määrännyt rajahinnan: heti olivat ryynit ja jauhot kadonneet. Niinkuin Israelin lasten korvessa oli pariisilaistenkin noustava jo ennen aamunkoittoa, jos he tahtoivat saada jotakin suuhunsa. Kaikki nämä ihmiset, miehet, naiset, lapset, seisoen kylki kyljessä paahtavan taivaan alla, joka hehkui kuin sula lyijy, hautoen katuojien rikkakasoja ja tehden hien ja liian hajun vieläkin tukehduttavammaksi, tuuppuivat toisiaan, tekivät toisilleen kysymyksiä ja tarkastelivat toisiaan täynnä kaikkia niitä erilaisia tunteita, mitä ihmisolennot voivat tuntea toisiaan kohtaan, vastenmielisyyttä, inhoa, mielenkiintoa, himoa, välinpitämättömyyttä. Surullinen kokemus oli opettanut, että leipää ei riittänyt kaikille, niinpä viimeksi saapuneet koettivatkin salaa hiipiä jonon etupäähän; ne, jotka menettivät paikkansa, valittivat vääryyttä, suuttuivat ja huusivat turhaan loukatun oikeutensa puolesta. Naiset tuuppuivat raivokkaasti olkapäillään ja lanteillaan säilyttääkseen paikkansa tai hankkiakseen itselleen paremman. Kun puristus kävi liian ankaraksi, alettiin huutaa: "Älkää työntäkö!" Ja jokainen puolustautui sillä, että häntä itseään työnnettiin.

Välttääkseen tätä joka päivä uudistuvaa epäjärjestystä olivat piirin valitsevat komissaarit keksineet kiinnittää leipurin oveen köyden, josta jokainen sai pitää kiinni vuoronsa mukaan; mutta liian lähellä olevat kädet yhtyivät köydellä ja joutuivat taisteluun keskenään. Joka vain päästi otteensa, ei enää saanut siitä kiinni. Pilantekijät tai tyytymättömät leikkasivat tavan takaa poikki sen, ja niin oli täytynyt luopua köyden käytöstä.

Tässä jonossa oli todella vähällä tukehtua, siinä luuli kuolevansa; siinä laskettiin leikkiä, päästeltiin pilapuheita, singottiin herjauksia ylimyksiä ja liittolaisia vastaan, jotka olivat kaiken pahan alkusyy. Kun joku koira sattui juoksemaan ohi, nimittivät irvihampaat sitä Pittiksi. Tuolla kuului joukosta mehevää korvapuustin läiskäys, jonka jonkun naiskansalaisen käsi oli lennättänyt jonkun hävyttömän poskelle; täällä nuori palvelustyttö naapurinsa tuuppimana, silmät puoliummessa ja suu raollaan huokaili

tunteellisesti. Jokaista sanaa, jokaista elettä, jokaista liikettä, jossa vain tuo rakastettava ranskalaisluonne saattoi vainuta jotakin rивon hupailun aihetta, säesti muuan ryhmä nuoria irstailijoita *Ça ira*-laululla huolimatta erään vanhan jakobiinin vastalauseista, jota syvästi loukkasi se, että tuollaisiin likaisiin rivouksiin sekoitettiin tämä kertosaie, joka tulkitsi tasavaltalaista uskoa tulevaiseseen onneen ja oikeuteen.

Ilmoitusten liisteröijä tuli tikapuut kainalossa ja kiinnitti seinälle vastapäätä leipuria erään kommuunin julistuksen, joka koski lihanjakelua. Ohikulkijat pysähtyivät lukemaan tuota vielä liimasta tahmeaa lehtistä. Muuan kaalien kaupustelija, joka kulki ohi kori selässä, pakisi karkealla, sälöisellä äänellään:

— Hyvästi, lihapadat! Nyt saadaan imeä peukaloitamme!

Äkkiä nousi jostakin likaviemäristä niin ruttoinen löyhkä, että monet rupesivat voimaan pahoin; eräs nainen pyörtyi ja jätettiin tajuttomana kansalliskaartilaisille, jotka kantoivat hänet muutaman askelen päässä olevan pumpun alle. Kaikki pitelivät nenäänsä; kuului murinaa, hätääntyneitä ja kauhistuneita huudahduksia. Ihmiset tuumivat, olisiko jokin eläin haudattu sinne tai olisiko kenties joku pahansuopainen pannut sinne kalan tai lähtisikö tuo löyhkä mahdollisesti jostakin ruumiista; se saattoi myös olla jonkun aatelismiehen tai papin raato, joka syyskuun murhien ajoilta oli unohtunut johonkin läheiseen kellariin. — Sinnekö niitä pantiin?

— Niitä heitettiin kaikkialle!

— Se on varmaankin joku *Châtelet*'n ruumiista. Syyskuun toisena päivänä näin niitä kolmesataa yhdessä kasassa *Pont au Changella*.

Pariisilaiset pelkäsivät näiden vanhan järjestelmän miesten kostoja, jotka kuolleinkin vielä myrkyttivät heidät.

Évariste Gamelin asettui jonoon: hän oli tahtonut säästää vanhalta äidiltään pitkän seisomisen vaivat. Hänen naapurinsa, kansalainen *Brotteaux*, oli hänen mukanaan, tyynenä, hymyilevänä, ja *Lucretius* pisti esiin hänen nuuskanruskean takkinsa aina avoimesta taskusta.

Tuo kunnan ukkeli kehui tätä näkyä erinomaiseksi irtvileikiksi, uuden *Téniers*'in siveltimen arvoiseksi.

— Nämä lumppuäijät ja nämä mummot, hän sanoi, — ovat paljon hausکمpia kuin kreikkalaiset ja roomalaiset, jotka nykyään ovat niin rakkaita maalareillemme. Minä puolestani olen aina pitänyt flaamilaisesta koulusta.

Mutta viisaana ja tahdikkaana hän jätti mainitsematta, että hän oli omistanut kokonaisen gallerian hollantilaisia tauluja, gallerian, jonka kanssa ainoastaan herra de *Choiseulin* kokoelma kykeni kilpailemaan arvossa ja lukumäärässä.

— Ei ole muuta kaunista kuin antiikki, vastasi maalari, — ja se, mikä kantaa sen hengen leimaa; mutta myönnän kyllä, että *Téniers*'in, *Steenin* tai *Ostaden* karkeat kuvittelut ovat sittenkin arvokkaampia kuin *Watteaun*, *Boucher*'n tai *Van Loon* kiiltokoreus: ihmisyyden on niissä rumennettu, mutta ei vedetty lokaan ja häpeään kuten *Baudoin* ja *Fragonard* tekevät.

Ilmoituslehtien myyjä meni ohi:

— *Vallankumoustribunaalin tiedonanto!*... Luettelo kuolemaantuomituista!

— Yksi vallankumousoikeus ei riitä, sanoi *Gamelin*. — Tarvitaan yksi jokaiseen kaupunkiin... Mitä sanonkaan? Jokaiseen kuntaan, jokaiseen kantoniin. Kaikkien perheenisien, kaikkien kansalaisten täytyy nousta tuomareiksi. Kun kansakuntaa uhkaavat vihollisten tykit ja petturien tikarit, on lempeys samaa kuin isänmaan kavallus. Ettekö huomaa! *Lyon*, *Marseille*, *Bordeaux* kapinoivat, *Korsika* on noussut, *Vendée* on tulossa ja liekissä, *Mayence* ja *Valenciennes* liittoutuneiden käsissä, petos kukoistaa maalla ja kaupungeissa, itse sotaleirissä, kavallus istuu kartta kädessä sotapäällikköjemme neuvospöydän ääressä!... Siispä pelastakoon giljotiini isänmaan!

— Minulla ei ole mitään oleellista vastaväitettä tehtävänä giljotiinia vastaan, vastasi vanha *Brotteaux*. — Luonto, tuo ainoa valtiasta ja opettaja, jonka tunnustan, ei millään tavoin varmista minua siitä, että ihmisen elämä olisi jonkin arvoinen, päinvastoin se kaikella tavoin opettaa, että sillä ei ole mitään arvoa. Elävien olentojen ainoa tarkoitus näyttää olevan joutua toisten samaan kohtaloon tuomittujen olentojen ruoaksi. Murha on luonnonoikeus, siispä on myös kuolemanrangaistus oikeutettu, sikäli kuin sitä ei käytetä siveyden ja oikeuden nimessä, vaan välttämättömyyden pakosta tai jonkin edun vuoksi. Kuitenkin mahtaa minulla olla hyvin turmeltuneet vaistot, koskapa minä inhoan verenvuodatuksen

näkemistä, ja tätä heikkoutta minussa ei koko filosofiani ole vielä kyennyt parantamaan.

— Tasavaltalaiset, sanoi Évariste, — ovat inhimillisiä ja tunteellisia. Ainoastaan itsevaltiaat pitävät kuolemanrangaistusta välttämättömänä vallanvälineenä. Kaikkivaltias kansa on sen poistava kerran. Robespierre on jo noussut sitä vastustamaan ja hänen kanssaan kaikki isänmaanystävät; laki, joka määrää sen poistettavaksi, ei koskaan voi tulla liian aikaisin. Mutta sitä ei voida panna käytäntöön, ennenkuin tasavallan viimeinen vihollinen on kaatunut lain miekkaan.

Gamelinin ja Brotteaux'n takana seisoivat nyt sankka joukko myöhästyneitä, ja niiden joukossa myös useita korttelin naisia, muun muassa eräs pitkä komea trikotöösi silomyssä päässä, puukengät jalassa, miekka vyöllä, ja eräs soma, vaalea, kiharatukkainen tyttönen, hyvin rypistynyt saali hartioilla, sekä eräs nuori, kalpea ja laiha äiti, joka antoi rintaa raihaan näköiselle lapselle.

Lapsi, joka ei enää saanut rinnoista irti maitoa, huusi, mutta sen huudot olivat heikkoja ja nyyhkytykset olivat tukehduksia sen. Se oli todella sääliänsä pikkuinen raukka, sen iho oli kelmeänharmaa, silmät tulehtuneet, ja äiti tarkasteli sitä levottoman tuskaisesti.

— Siinäpä on kovin pikkuinen, sanoi Gamelin kääntyen tuon kurjan kapalovauvan puoleen, joka valitti ja vikisi aivan hänen selkensä takana viimeksi saapuneiden jonottajien tukahduttavassa tungoksessa.

— Hän on puolen vuoden vanha, tuo pikku kulta! Hänen isänsä on armeijassa: hän on ollut Condéssa ajamassa pois itävaltalaisia. Hänen nimensä on Michel Dumonteil ja hän on kangaskauppa-apulainen ammatiltaan. Hän kirjoitutti itsensä armeijaan eräässä teltassa, joka oli pystytetty vastapäätä kaupungintaloa. Ystävä-raukkani tahtoi puolustaa isänmaataan ja nähdä vähän maailmaa... Hän kirjoittaa, että minun pitäisi olla kärsivällinen. Mutta kuinka herran nimessä voin antaa ruokaa Paulille — hänen nimensä on Paul — kun en voi hankkia ruokaa itsellenikään?

— Voi, huudahti tuo kaunis, vaalea tyttö, — täällä saamme vielä jonottaa tunnin ja illalla on sama surkeus sekatavarakaupan edessä. Saa melkein panna henkensä alttiiksi saadakseen kolme munaa ja pienen murenan voita.

— Voita, huokasi naiskansalainen Dumonteil, — sitä en ole nähnyt kolmeen kuukauteen!

Ja kuorossa naiset valittivat elintarpeiden niukkuutta ja kalleutta lingoten kirouksia emigrantteja vastaan ja vaatien giljotiinin alle piirin komissaareja, jotka häpeällisen suosion hinnalla antoivat kananpoikasia ja neljän naulan painoisia leipiä kevytmielisille naisille. Kerrottiin hälyttäviä uutisia häristä, joita oli upotettu Seineen, viljasäkeistä, joita oli tyhjennetty likaviemäreihin, leivistä, joita oli heitetty makkeihin... Kuningasmieliset, rolandilaiset ja brissotisti-verenimijät koettivat noilla keinoin näännyttää nälkään Pariisin väestöä.

Äkkiä tuo kaunis, vaalea, rypistyneeseen saaliin kääriytynyt tyttö alkoi parkua niinkuin hänellä olisi ollut tuli hameissaan, joita hän kiivaasti pudisteli käännellen taskujaan ja selittäen, että häneltä oli varastettu kukkaro.

Tieto tästä varkaudesta herätti suurta paheksumista tässä pieneläjäjoukossa, joka oli ryöstänyt Saint-Germainin esikaupungin hotellit ja valloittanut Tuileries'n ottamatta mitään mukaansa, näissä käsityöläisissä ja työläisvaimoissa, jotka aivan halusta olisivat polttaneet Versailles'n linnan, mutta jotka olisivat katsoneet itselleen ikihäpeäksi, jos he olisivat varastaneet nuppineulankaan. Nuoret pojanvekkulit uskalsivat heittää jonkin ilkeän letkauksen tuon kauniin tytön onnettomuudesta, mutta yleinen mumina keskeytti heti heidän pilansa. Ehdotettiin jo, että varas olisi hirtettävä lyhtypylväeseen. Myrskyinen ja puolueellinen etsintä alkoi. Pitkä trikotöösi osoitti sormellaan muuatta vanhaa miestä, jota epäilin entiseksi munkiksi, ja sanoi vaikka vannovansa, että juuri tuo "kapusiini" oli tehnyt nuo kepposet. Väkijoukko, joka heti oli varma asiasta, huusi: "Hirteen, hirteen!"

Tuo vanha mies, joka näin yht'äkkiä oli joutunut yleisen kostonhimon esineeksi, seisoivat hyvin nöyrässä asennossa kansalainen Brotteaux'n edessä. Totta sanoen muistutti todella koko hänen ulkonäkönsä suuresti entistä munkkia. Hänen piirteensä olivat erittäin kunnianarvoiset, vaikkakin ne nyt vääristyivät levottomuudesta, jonka tuossa mies-parassa herätti väkijoukon uhkaava asenne ja vielä tuore muisto syyskuun päivistä. Pelko, joka kuvastui hänen kasvoillaan, teki hänet vieläkin enemmän epäilyksen alaiseksi rahvaan edessä, joka mielellään uskoo, että ainoastaan rikolliset pelkäävät sen tuomioita, ikäänkuin ei se harkitsematon nopeus, jolla se panee ne täytäntöön, voisi peloittaa kaikkein viattomimpiakin.

Brotteaux'n periaatteisiin kuului olla koskaan vastustamatta yleistä mielipidettä, etenkin silloin, kun se esiintyi typeränä ja julmana, "sillä silloin", hän sanoi, "kansan ääni oli Jumalan ääni". Mutta Brotteaux oli epäjohdonmukainen: hän väitti, että tämä mies, oli hän sitten kapusiini tai ei, ei mitenkään ollut voinut varastaa mitään kyseessä olevalta naiskansalaiselta, koskapa hän ei ollut hetkeäkään ollut hänen lähellä.

Kansanjoukko teki siitä sen johtopäätöksen, että se, joka puolusti varasta, oli hänen rikostoverinsa, ja oltiin sitä mieltä, että oli ryhdyttävä ankariin toimenpiteisiin noiden molempien pahantekijöiden suhteen, ja kun Gamelin meni takuuseen Brotteaux'n puolesta, ehdottivat varovaisimmat joukosta, että hänetkin oli noiden molempien toisten kanssa lähetettävä piirihallitukseen.

Mutta tuo kaunis tyttö huudahti äkkiä iloisesti, että hän olikin löytänyt kukkaronsa. Heti ruvettiin häntä joka taholta sättimään ja solvaamaan ja uhattiin vitsoa hänet julkisesti kuin nunna ikään.

— Herra, sanoi munkki Brotteaux'lle, — minä kiitän teitä siitä, että piditte puoltani. Nimeni on yhdentekevä, mutta tahdon kuitenkin sanoa sen teille: se on Louis de Longuemare. Minä olen tosiaankin munkki, mutta en kapusiini, kuten nämä naiset ovat väittäneet. Kaukana siitä: kuulun barnabiittien munkkikuntaan, joka on lahjoittanut kirkolle joukon opettajia ja pyhimyksiä. Jos tahtoo saada selville sen alkuperän, ei riitä mennä ajassa taaksepäin pyhään Carolus Borromeukseen asti: sen varsinaisena perustajana on pidettävä itse apostoli Paavalia, jonka nimimerkki sillä on vaakunassaan. Minun on täytynyt jättää luostarini, joka on muuttunut Pont-Neuf-piirin kokoushuoneistoksi, ja pukeutua maalliseen vaatetukseen.

— Arvoisa isä, sanoi Brotteaux, tarkastellen herra de Longuemaren pitkää mustaa lievenuttua, — teidän pukunne todistaa riittävästi, että te ette ole kieltänyt säätyänne, sen nähdessään luulisi teitä pikemmin munkkikuntanne uudistajaksi kuin luopioksi. Ja tuossa ankaran yksinkertaisessa puvussa asetatte itsenne tahallisesti alttiiksi jumalattoman rahvaan solvauksille.

— En suinkaan minä sentään voi kulkea sinisessä mekossa niinkuin nuorallatanssija, vastasi munkki.

— Arvoisa isä, mitä sanon takistanne, sen sanon antaakseni tunnustuksen teidän luonteellenne ja varoittaakseni teitä niistä vaaroista, joihin voitte joutua.

— Oi hyvä herra, parempi olisi, jos päinvastoin kehoittaisitte minua pysymään lujana uskossani, sillä olen liiankin taipuvainen pelkäämään vaaraa. Olen riisunut yltäni munkkipukuni, ja se on jo tavallaan eräänlaista uskotaluopumista. Olisin kuitenkin halunnut edelleenkin asua siinä talossa, jossa Jumala armossaan niin monta vuotta on sallinut minun viettää rauhallista ja maailman silmiltä kätkeytä elämää. Hankin luvan jäädä sinne ja sainkin pitää vanhan koppini, jota vastoin muu kirkko muodostettiin jonkinlaiseksi raatihuoneeksi, jota he nimittivät piirihallitukseksi. Minä näin, hyvä herra, niin, minä näin, miten he löivät rikki pyhän totuuden vertauskuvat; minä näin, miten he apostoli Paavalin nimen paikalle asettivat rangaistusvangin lakin. Olinpa välistä mukana piirihallinnon istunnoissakin ja kuulin niissä esitettävän aivan hämmästyttäviä erehdyksiä. Vihdoin kuitenkin jätin tämän häväistyn asuinmajan ja saatuani kansalliskonventilta sadan pistoolin suuruisen eläkkeen muutin asumaan erääseen talliin, josta hevoset oli viety pois sotatarkoituksiin. Siellä minä luen messuja muutamille uskovaisille, jotka tulevat sinne todistamaan Jeesuksen Kristuksen kirkon ikuista pysyväisyyttä.

— Minun nimeni on Brotteaux, jos tahdotte sen tietää, arvoisa isä, sanoi toinen, — ja minä olin muinoin publikaani.

— Pyhä Matteus on opettanut minulle, vastasi isä Longuemare, — että voi odottaa hyvää sanaa publikaanilta.

— Isäni, olette liian kohtelias.

— Kansalainen Brotteaux, sanoi Gamelin, — ettekö ihaile tätä hyvää kansaa, joka isoa enemmän oikeutta kuin leipää: jokainen täällä oli valmis jättämään paikkansa rangaistukseen varasta. Nämä köyhät miehet ja naiset, jotka saavat alistua niin moniin kieltäymyksiin, ovat ankaran rehellisiä eivätkä voi kärsiä epärehellistä tekoa.

— Täytyypä myöntää, vastasi Brotteaux, — että nämä ihmiset innossaan saada hirttää varkaan olisivat voineet pidellä hyvinkin pahasti tätä kunnon munkkia, hänen puolustajaansa ja hänen puolustajansa puolustajaa. Yksistään jo heidän ahneutensa ja heidän itsekäs rakkautensa omaan omaisuuteensa oli omiaan yllyttämään heitä siihen: varas, joka oli rohjennut iskeä kyntensä yhteen heistä, uhkasi heitä kaikkia; he suojasivat itseään rankaisemalla häntä... Sitä paitsi on hyvin luultavaa, että useimmat näistä käsityöläisistä ja työläisvaimoista ovat rehellisiä ja kunnioittavat toisen omaisuutta. Tuota tuntemustapaa ovat heidän isänsä ja äitinsä heihin lapsuudesta asti istuttaneet antamalla heille kyliksi selkään ja ajamalla heihin hyvettä takapuolen kautta.

Gamelin ei salannut vanhalta Brotteaux'lta, että sellainen puhetapa ei tuntunut hänestä filosofin arvoiselta.

— Hyvä, hän sanoi, — on luonnollinen ihmiselle: Jumala on istuttanut sen siemenen kuolevaisten sydämeen.

Brotteaux-vanhus oli jumalankieltäjä, ja tämä ateismi oli hänelle ehtymätön nautinnon lähde.

— Huomaanpa, kansalainen Gamelin, että te, vaikka olettekin vallankumouksellinen maanpäällisissä asioissa, olette vanhoillinen, jopa taantumuksellinenkin, kun on kysymys taivaallisista. Robespierre ja Marat ovat sitä yhtä paljon kuin tekin. Ja minusta on merkillistä, että ranskalaiset, jotka eivät enää siedä mitään kuolevaista kuningasta, kuitenkin itsepäisesti haluavat pitää kuolemattoman kuninkaan, joka on paljon hirmuvaltaisempi ja julmempi. Sillä mitä on Bastilji, niin, yksinpä kidutuskammiokaan helvettiin verraten? Ihmiskunta jäljentää jumalansa tyranniensa mukaan, ja te, jotka hylkääte alkuperäisen kuvan, säilytätte kuitenkin jäljennöksen!

— Oh, kansalainen, huudahti Gamelin, — ettekö häpeä puhua tuolla tavalla! Ja kuinka voitte sekoittaa tietämättömyyden ja pelon synnyttämiä pimeitä jumaluuksia itse maailmojen Luojaan? Usko hyvään Jumalaan on siveellisyyden kannalta välttämätön. Korkein olento on kaikkien hyveiden alkulähde, eikä voi olla tasavaltalainen, ellei usko Jumalaan. Sen ymmärsi Robespierrekin, joka jakobiinien salista käski viedä pois filosofi Helvetiuksen rintakuvan, sentähden että tämä oli istuttanut ranskalaisiin orjuuden taipumusta opettamalla heille jumalankieltämistä... Toivon joka tapauksessa, kansalainen Brotteaux, että sitten kun tasavalta on säätänyt Järjen palveluksen, te ette kieltäydy tunnustamasta niin viisasta uskontoa.

— Minä rakastan järkeä, mutta minä en kiihkoile sen puolesta, vastasi Brotteaux. — Järki johtaa ja valaisee meitä; mutta sitten kun olette tehneet sen jumalaksenne, se on sokaiseva teidät ja vievä teidät rikoksiin.

Ja seisoen molemmin jaloin katuojassa Brotteaux jatkoi järkeilemistään aivan samoin kuin hän vielä jonkin aika takaperin keskusteli istuen jossakin noista paroni d'Holbachin kuuluista nojatuoleista, jotka, kuten hänellä oli tapana sanoa, muodostivat koko luonnonfilosofian pohjaperustuksen.

— Jean-Jacques Rousseau, hän sanoi, — jolla oli koko lailla kykyä, etenkin musikaalista, oli aika vekkuli väittäessään saaneensa siveysoppinsa luonnolta, kun hän itse asiassa oli saanut sen Calvinilta. Luonto opettaa meitä syömään toisiamme ja on itse meille esikuvana kaikkiin niihin rikoksiin ja paheisiin, jotka yhteiskuntalaitos parantaa tai salaa. Tulee rakastaa hyveellisyyttä; mutta on hyvä tietää, että se yksinkertaisesti vain on eräs keino, jonka ihmiset ovat keksineet voidakseen elää mukavasti yhdessä. Se, mitä me nimitämme moraaliksi, on ainoastaan meidän ja meidän kaltaistemme olentojen epätoivoista hyökkäystä yleistä maailmanjärjestystä vastaan, joka on taistelua, verilöylyä ja vastakkaisten voimien sokeata leikkiä. Se hävittää itse itsensä, ja mitä enemmän minä tuota asiaa ajattelen, sitä enemmän varmistun siitä, että maailma on raivohullu. Jumaluusoppineet ja filosofit, jotka tekevät Jumalasta luonnon alkusyyntä ja maailmankaikkeuden rakentajan, antavat hänestä tällä menettelyllä sangen järjettömän ja ilkeän kuvan. He sanovat häntä hyväksi, sentähden että he pelkäävät häntä, mutta heidän täytyy sittenkin tunnustaa, että hän toimii julmasti. He edellyttävät hänen ominaisuudekseen yksinpä ihmisellekin harvinaisen pahanilkisyyden. Ja juuri siten he hankkivat hänelle palvelijoita maan päällä. Sillä meidän kurja sukukuntamme ei koskaan rupeaisi palvelemaan oikeudenmukaisia ja hyväntahtoisia jumalia, joita sen ei tarvitsisi pelätä; eikä se viitsisi osoittaa niille hyvistä töistäkään kiitollisuutta, jonka se tietäisi tarpeettomaksi. Ilman kiirastulta ja helvettiä olisi tuo hyvä jumala jotakuinkin vähäpätöinen herra.

— Hyvä herra, sanoi isä Longuemare, — älkää puhuko mitään luonnosta: te ette tiedä, mitä se on.

— Jumal'avita, sen tiedän minä yhtä hyvin kuin tekin, arvoisa isä!

— Te ette voi sitä tietää, koska teillä ei ole mitään uskontoa ja koska vain uskonto voi opettaa meille, mitä luonto on, missä suhteessa se on hyvä ja kuinka se on turmeltunut. Älkää muuten odottakokaan, että minä vastaisin syytöksiinne: Jumala ei ole suonut minulle sitä hengen voimaa ja puheen hehkua, jota tarvitsisin voidakseni todistaa vääräksi teidän erehdyksenne. Pikemminkin pelkään, että kykenemättömyydelläni vain antaisin teille uutta aihetta pilkkaan ja paatumukseen, ja vaikka tunnenkin palavaa halua palvella teitä, en varomattomalla ihmisrakkaudellani voittaisi muuta kuin...

Hänen puheensa keskeytti moniääninen huuto, joka tullen jonon etupäästä ilmoitti koko nälkäisten joukolle, että leipomo avasi ovensa. Alettiin edetä, mutta kovin hitaasti. Muuan kansalliskaartilainen päästi viran puolesta ostajat sisään yhden kerrallaan. Paitsi leipuria, hänen vaimoan ja apulaispoikaansa oli leivänmyynnissä vielä mukana kaksi siviilipukuista komissaaria, jotka kolmivärinen nauha vasemmassa käsivarressaan ottivat selvän siitä, että ostaja todella kuului tähän piiriin, sekä valvoivat sitä, ettei hänelle annettu enempää kuin mitä hänelle suhteellisesti kuului niiden suiden mukaan, joita hänellä oli elätettävänä.

Kansalainen Brotteaux piti nautinnon etsimistä elämän ainoana päämääränä: hän oli varma siitä, etteivät järki ja aistit, nuo jumalien puutteessa ainoat tuomarit, voineet keksiä mitään sen parempaa. Koska siis tämän viisaan miehen mielestä maalarin mielipiteet olivat vähän liian kiihkeitä ja munkin

taaskin liian yksinkertaisia ollakseen erityisen huvittavia, veti hän, sovelluttaakseen vallitsevissa olosuhteissa menettelynsä oppinsa mukaiseksi, nuuskanruskean takkinsa ammottavasta taskusta esiin rakkaan Lucretiuksensa, joka elämän joka kohdassa aina tuotti hänelle mitä vilpittömintä nautintoa ja hupia. Tuo punainen safiaaninidos oli käytännössä kulunut ja kansalainen Brotteaux oli varovaisuuden vuoksi raaputtanut kannesta pois vaakunansa, kolme kultasaarta, jotka hänen isänsä, vuokraaja, oli ostanut sievoisella käteisellä rahasummalla. Hän avasi kirjasta sen paikan, missä runoilijafilosofi, joka tahtoo parantaa ihmiset rakkauden turhasta levottomuudesta, yllättää erään naisen palvelijattariensa sylistä tilassa, joka oli omiaan loukkaamaan kaikkia rakastavan miehen vaistoja. Kansalainen Brotteaux luki nuo säkeet kuitenkin voimatta samalla olla heittämättä katseitaan soman tyttönaapurinsa kullanhohtavaan niskaan ja nauttien hengittämättä tuon pienen risa-Liisan kostean hipiän tuoksua. Runoilija Lucretiuksella oli vain yksi viisaus: hänen oppilaallaan Brotteaux'illa oli useampia.

Hän luki ja eteni jonossa kaksi askelta neljännestunnissa. Hänen korvansa, jota latinalaisen runottaren vakavat ja runsaat soinnut iloittivat, oli kerrassaan kuuro kaikelle sille, mitä eukot hänen ympärillään hälsivät leivän, sokerin, kahvin, kynttiläin ja saippuan kallistumisesta. Täten hän säilytti sielunrauhansa saapuen vihdoinkin hartaana ja vakavana leipomon ovelle. Hänen takanaan seisoi Évariste Gamelin ja saattoi hänen päänsä yli nähdä oven rautaristikon päältä loistelevan kullatun lyhteen.

Hänkin astui nyt vuorostaan myymälään: korit ja hyllyt olivat tyhjiä; leipuri ojensi hänelle viimeisen leivän, joka vielä oli jäljellä ja joka ei painanut kahta naulaa. Évariste maksoi, ja rauta-aita suljettiin heti hänen kintereillään, ettei raivostunut rahvas pääsisi väkisin hyökkäämään leipomoon. Turha pelko: nämä ihmisparat, jotka olivat saaneet oppia kuuliaisuutta sekä entisiltä sortajiltaan että uusilta vapauttajiltaan, lähtivät hiljaa pois painunein päin ja laahustavin askelin.

Kun Gamelin tuli kadun kulmaan, hän näki naiskansalainen Dumonteilin istuvan erällä portailla kapalovauva sylissään. Hän istui kuin kivettyneenä, värittömänä, kuivin, ilmeettömin silmin. Lapsi imi ahnaasti hänen sormeaan. Gamelin seisoi hetkisen hänen edessään, ujona, epävarmana. Nainen ei näyttänyt näkevän häntä.

Gamelin sammalsi muutamia sanoja, veti sitten taskustaan veitsen, luisella varrella varustetun linkkuveitsen, leikkasi leipänsä kahtia ja laski toisen puoliskon tuon nuoren äidin syliin, joka loi häneen hämmästyneen katseen: mutta Gamelin oli jo samassa kääntynyt nurkan taa.

Kun Évariste tuli kotiin, istui hänen äitinsä ikkunan ääressä ja parsi sukkaa. Hän pani iloisesti jäljelläolevan leivän äitinsä käteen.

— Suo minulle anteeksi, äiti-kulta: olin niin väsynyt pitkäaikaisesta seisomisesta ja odottamisesta helteessä, että kotimatalla vähitellen murentelin suuhuni puolet meidän leipäannoksestamme. Siitä on tuskin enää edes sinun osaasi jäljellä.

Ja hän oli pudistelevinaan murusia takistaan.

VII.

Ikivanhaa sananpartta käyttäen oli kansalainen leskirouva Gamelin sanonut: "Me syömme niin paljon kastanjoita, että pian muutamme itsekkin samanlaisiksi." Tuona päivänä, heinäkuun kolmantenatoista, hän ja hänen poikansa olivat päivällisekseen syöneet kastanjaliientä. Juuri kun he lopettelivat tätä karua ateriaa, aukaisi muuan hieno nainen oven ja täytti äkkiä koko ateljeen loistollaan ja hyvillä tuoksuillaan. Évariste tunsi hänet kansalainen Rochemaureksi. Luullen hänen erehtyneen ovelta ja etsivän kansalainen Brotteaux'ta, entistä ystäväänsä, hän oli jo vähällä lähteä ohjaamaan häntä "entisen" vinttikomeroon tai huutaa Brotteaux'ta alas säästääkseen tuolta hienolta naiselta vaivan kömpiä ylös myllyntikapuita pitkin; mutta ilmeni kuitenkin heti, että hänellä olikin asiaa Évariste Gamelinille, sillä hän sanoi olevansa erittäin iloinen tavatessaan hänet ja saadessaan olla hänen nöyryn palvelijansa.

He eivät olleet aivan outoja toisilleen. He olivat nähneet toisensa usean kerran Davidin ateljeessa, piirin kokouksissa, jakobiinien klubissa Vénuan ravintolassa: naiskansalainen Rochemaure oli kiinnittänyt Gameliniin huomiota hänen kauneutensa, nuoruutensa ja mielenkiintoisen ulkomuotonsa vuoksi.

Naiskansalainen Rochemauren hattu oli yltä päältä nauhoitettu kuin sorea ruokopilli, ja sitä koristavat töyhdyt vetivät vertoja itse juhlapukuisen lähettilään päähineelle. Peruukin, ihomaalin, kauneustäplien ja myskivoiteiden keinotekoisen kuoren allakin oli hänen hipiänsä vielä säilynyt

raikkaana: nämä kirpeät, muodin vaatimat tehostukset ilmaisivat vain sitä elämän kiihkoa ja kuumetta, joka poltti ihmisiä näinä hirmun päivinä, epävarman huomisen kynnyksellä. Hänen leveäkäänneinen ja pitkäliepeinen liivinsä, jossa välkkyi valtavat teräsnapit, oli verenpunainen, ja hän vaikutti samalla kertaa niin ylhäiseltä ja vallankumoukselliselta, että oli vaikea päättää, kantoiko hän uhrien vai pyövelin värejä. Hänen mukanaan oli nuori rakuunasotilas.

Pitkä helmiäissauva kädessään hän kulki ympäri ateljeeta korkeana, kauniina, rehevänä, paisuvin povin, ja lähentäen tavan takaa kultalornettinsa harmaitten silmiensä eteen hän tarkasteli maalarin töitä, hymyillen, intoillen, antaen taiteilijan kauneuden tulistaa itsensä ihailuun ja imarrellen saadakseen itse imarteluja.

— Mitä tuo kuvaa, kysyi naiskansalainen, — tuo suurenmoinen ja liikuttava maalaus, tuo lempeä ja kaunis nainen nuoren sairaan vierellä?

Gamelin vastasi, että sen piti esittää *Orestesta, jota hänen sisarensa Elektra vaalii*, ja että jos hän olisi voinut suorittaa sen loppuun, olisi siitä kenties tullut hänen vähiten huono teoksensa.

— Aihe, hän jatkoi, — on otettu Euripideen *Oresteesta*. Olin lukenut tuosta murhenäytelmästä vanhan käännöksen mukaan erään kohtauksen, joka kerrassaan ihastutti minut, sen, missä nuori Elektra tukee veljeään tuskan vuoteella, pyyhkii vaahtoa hänen suupielistään, hivelee syrjään silmille valahtaneita hiuksia ja pyytää tätä rakastettua veljeä kuuntelemaan, mitä hänellä on sanottavana, sill'aikaa kun Raivottaret vaikenevat... Lukiessani tämän käännöksen useampaan kertaan alkoi minusta tuntua kuin olisivat nuo kreikkalaiset hahmot uineet jonkinlaisessa usvassa, niin etten voinut niitä oikein erottaa. Kuvittelin mielessäni alkutekstiä paljon voimakkaammaksi ja täyssointuisemmaksi. Tunsin vastustamatonta halua saada siitä oikean käsityksen ja sentähden menin professori Gailin luo, joka siihen aikaan luennoi kreikkaa Collège de Francesa, (tämä tapahtui vuonna 91) ja pyysin häntä selittämään minulle tuon kohtauksen sana sanalta. Hän tulkitsikin sen minulle pyyntöni mukaisesti ja minä sain silloin huomata, että nuo muinaisajan ihmiset ovat paljon yksinkertaisempia ja tuttavallisempia kuin mitä yleensä kuvitellaan. Niinpä sanoo Elektra Oresteelle: "Rakastettu veljeni, miten olen iloinen, että olet nukkunut! Tahdotko, että autan sinut istumaan?" Ja Orestes vastaa: "Niin, auta minua, ota minut hoivaasi ja pyyhi pois suuni ja silmäini ympärille kertynyt vaahto ja lima. Paina rintasi vasten rintaani ja siirrä pois kasvoiltani sikkaraiset hiukseni, sillä ne pimittävät katseeni..." Tämän nuoren ja raikkaan runouden ja näiden voimakkaiden ja naiivien ilmaisumuotojen lumoissa luonnehdin tuon taulun, jonka näette edessäanne, kansalainen.

Maalari, joka tavallisesti puhui omista töistään niin kainosti ja arkatunteisesti, ei tahtonut ollenkaan lopettaa päästessään puhumaan tästä. Rohkaistuneena siitä pienestä hyväksymisen nyökkäyksestä, jonka kansalainen Rochemaure antoi hänelle lornettinsa takaa, hän jatkoi:

— Hennequin on mestarillisesti kuvannut Oresteen raivoa. Mutta Orestes liikuttaa meitä vielä enemmän murheessaan kuin raivossaan. Ajatelkaamme hänen kohtaloaan! Pojan rakkaudesta, kuuliaisuudesta pyhiä käskyjä kohtaan teki hän tuon rikoksen, josta jumalat vielä voivat hänet vapauttaa, mutta jota ihmiset eivät milloinkaan anna anteeksi. Kostaakseen loukatun oikeuden hän kielsi luonnon, teki itsensä epäinhimilliseksi, repi sydämen rinnastaan. Ja hän on ylpeä vielä tuon kauhistavan ja hyveellisen tihutyönsäkin taakan alla... Sitä juuri olen tahtonut tuoda esille tuossa veljen ja sisaren yhteisryhmässä.

Hän astui maalauksen eteen ja katseli sitä hyvillään.

— Muutamat kohdat, sanoi hän, — ovat jo melkein valmiit, esimerkiksi Oresteen pää ja käsivarsi.

— Se on vallan ihastuttava... Ja Orestes on teidän näköisenne, kansalainen Gamelin.

— Todellako? virkahti maalari vakavan hymyn valahtaessa hänen kasvoilleen.

Naiskansalainen Rochemaure istuutui tuolille, jonka Gamelin tarjosi hänelle. Nuori rakuuna jäi seisomaan hänen viereensä käsi tuolin selkämyksellä. Tästä asennosta jo saattoi nähdä, että vallankumous oli tapahtunut, sillä *l'ancien régime* aikana ei mies koskaan olisi missään seurassa edes sormellaan koskettanut kenenkään naisen istuinta, sillä hänet oli tällöin kasvatettu kohteliaisuuden pakkovöihin, usein sängen ankariinkin, ja hän oli muutenkin sitä mieltä, että seuraelämässä noudatettu pidättyväisyys oli omiaan antamaan aivan erikoisen arvon salaiselle antautumiselle ja että voidakseen jättää kunnioituksen oli sitä ensin osoitettava.

Louise Masché de Rochemaure, kuninkaallisen hovijahtimestarin tytär, erään *procureurin* leski ja kahdenkymmenen vuoden aikana rahamies Brotteaux des Ilettes'in uskollinen ystävätär, oli myös kääntänyt kelkkansa uusien periaatteittensa mukaan. Heinäkuussa 1790 oli hänet nähty kuokka kädessä Mars-kentällä. Hänen luontaisesti selväpiirteinen taipumuksensa vallassaolijain puoleen oli johtanut hänet helposti feuillantista girondistiksi ja vuoripuoluelaiseksi, jota vastoin jonkinlainen

sovittelemisen henki, liittoutumisen kiihko ja juonittelemisen halu vieläkin kiinnitti hänet ylimyksiin ja vastavallankumouksellisiin. Hän oli muuten henkilö, joka nähtiin kaikkialla: konserteissa, teattereissa, muotiravintoloissa, pelisaleissa ja salongeissa, sanomalehtien toimistoissa, komiteojen kokouksissa. Vallankumous toi hänen elämäänsä uutuutta, huvituksia, hymyilyjä, iloja, liikeasioita, hedelmällisiä aloitteita. Ja vaikka hän täten herkeämättä punoi poliittisia juonia ja vehkeili lempenasioissa, soitti harppua, maalaili maisemia, lauloi romansseja, tanssi kreikkalaisia tansseja, antoi illallisia, otti vastaan kauniita naisia, sellaisia kuin kreivitär Beaufort ja näyttelijätär Descoings, pelasi yöt läpeensä *trenteet-un-* ja *bridgepelejä* ja antoi rulettipallojen kieriä, niin oli hänellä vielä aikaa harjoittaa hyväntekeväisyyttä ystäviään kohtaan. Ollen utelias, toimelias, riidanhaluinen ja rivo, suuri miestuntija, mutta vieras kansanjoukkojen sielulle ymmärtäen yhtä vähän niitä mielipiteitä, joita hän kannatti, kuin niitä, joita hänen tuli vastustaa, käsittämättä hiventäkään kaikesta siitä, mitä par'aikaa Ranskassa tapahtui, hän oli yritteliäs ja erittäin rohkea, oikea uskalikko, sentähden että hän ei tuntenut vaaraa ja etenkin sentähden, että hänellä oli niin rajaton luottamus omaan viehätysvoimaansa.

Hänen seurassaan oleva sotilas oli parhaassa nuoruuden kukoistuksessaan. Hänen keruubinpäätään varjosti tulipunaisella tupsulla koristettu, pantterinnahalla päällystetty vaskikypärä, josta valui hänen olalleen pitkä ja hirvittävä leijonanharja. Hänen punaiset liivinsä olivat lyhyet ja kaihtoivat kauniisti lantioita, jotta eivät peittäisi niiden siroa kaartaa. Vyöllään oli hänellä valtava, välkähtelevällä kotkannokkakahvalla varustettu miekka. Vaaleansiniset, läpälliset polvihousut soljuivat ihomyötäisesti hänen soreita jalkalihaksiaan pitkin ja tummemman siniset korkoneulomukset kirjailivat runsaita korukuvia hänen reiteensä. Hän oli aivan kuin tanssija, jonka joku Davidin puhdastyylinen oppilas oli pukenut esiintymään sotaisassa ja keikarimaisessa osassa, *Akilles Skyroksessa*- tai *Aleksanterin häät-*kuvaelmaa varten.

Gamelin muisteli hämärästi nähneensä hänet jossakin ennen. Ja aivan oikein, tämä olikin sama sotilas, jonka hän pari viikkoa sitten oli nähnyt pitämässä puhetta kansalle Kansallisteatterin parvekkeelta.

Naiskansalainen Rochemaure esitteli hänet:

— Kansalainen Henry, vallankumousvaliokunnan jäsen Ihmisoikeuksien piiristä.

Naiskansalainen Rochemaure riiputti nuorukaista aina hameissaan rakkaudenkuvastimena ja elävänä todistuskappaleena kansallisesta mielenlaadustaan.

Onniteltuaan Gameliniä tämän suurista lahjoista naiskansalainen kysyi sitten, suostuisiko maalari mahdollisesti piirustamaan ilmoituskilven eräälle muotimyyjäntärelle, joka erikoisesti oli hänen suosiossaan. Hänen tulisi tietysti valita jokin sopiva aihe; nainen, joka koettelee koruliinaa kuvastimen edessä, esimerkiksi, tai nuori työläistyttö, joka kantaa hatturasiaa käsivarrellaan.

Tämänlaatuisen pikkutyön suorittajiksi oli hänelle suositeltu Fragonard'in poikaa, nuorta Ducis'ta sekä myös muuatta Prudhommea, mutta hän kääntyi sittenkin mieluummin kansalainen Évariste Gamelinin puoleen. Kuitenkaan ei tästä asiasta tullut sen selvempää, ja saattoi huomata, että hän oli tuonut esiin tämän tilauksen vain päästäkseen puheisiin. Itse asiassa hän olikin tullut aivan toisesta syystä. Hän pyysi kansalainen Gameliniltä pientä ystävyden palvelusta: tietäen, että Gamelin tunsi kansalainen Marat'n, pyysi hän, että tämä esittäisi hänet Kansan ystäväille, jonka kanssa hän halusi keskustella.

Gamelin vastasi olevansa aivan liian mitätön henkilö esittämään häntä Marat'lle ja että hän sitäpaitsi ei tarvinnut mitään välittäjää siinä asiassa, sillä Marat, vaikkakin hänellä oli äärettömästi työtä, ei ollut niin vaikeasti tavattavissa kuin yleensä luultiin.

Ja Gamelin lisäsi:

— Hän ottaa teidät vastaan, kansalainen, jos olette onneton, sillä hänen suuri sydämensä tekee hänet vastaanottavaiseksi ja myötätuntoiseksi kaikille vastoinkäymisille ja kärsimyksille. Hän ottaa teidät vastaan, jos teillä on jokin valtion parasta tarkoittava tiedonanto omallatunnollanne, sillä hän on pyhittänyt elämänsä petturien paljastamiseen.

Naiskansalainen Rochemaure vastasi, että hän olisi erittäin onnellinen saadessaan Marat'ssa tervehtiä kuuluisaa kansalaista, joka oli tehnyt isänmaalle suuria palveluksia ja joka kykeni sille tekemään vieläkin suurempia, minkä vuoksi hän juuri toivoi voitavansa saattaa tämän lainsäätäjän eräiden oikeamielisten henkilöiden, eräiden onnen suosimien ihmisystävain yhteyteen, joilla oli tilaisuus hankkia hänelle uusia keinoja hänen hehkuvan ihmisysrakkautensa toteuttamiseksi.

— On hyvin toivottavaa, lisäsi hän, — että saadaan rikkaatkin uhraamaan yhteisen hyvän alttarilla.

Totta olikin, että naiskansalainen oli luvannut pankkiiri

Morhardtille toimittaa hänet yhteisille päivällisille Marat'n kanssa.

Morhardt, sveitsiläinen niinkuin Kansan ystäväkin, oli solminut liiton useiden konventin edustajien, kuten Julien de Toulousen, Delaunay d'Angers'n ja entisen kapusiinimunkin Chabot'n kanssa keinotellakseen Itä-Intian kauppayhtiön osakkeilla. Peli oli sangen yksinkertainen: koetettiin levittämällä epäedullisia huhuja saada näiden osakkeiden arvo laskemaan 650 livreen, ostaa niitä mahdollisimman paljon sillä hinnalla ja sitten nostaa jälleen niiden arvo 4 000:een tai 5 000:een livreen rauhoittavilla tiedonannoilla. Mutta Chabot'n, Julienin ja Delaunayn puuha oli jo paljastettu. Lacroix'ta, Fabre d'Églantina ja yksinpä Dantoniakin epäiltiin. Pörssikeinottelujen välittäjä, parooni de Batz, etsi paraillaan itselleen uusia rikostovereita konventista ja oli ehdottanut Morhardtille, että tämä pyrki Marat'n tuttavuuteen.

Tämä vastavallankumouksellisten pörssikeinottelijain sotasuunnitelma ei ollut niinkään ihmeellinen kuin miltä se alussa saattoi näyttää. Tällaiset ihmiset pyrkivät aina liittoutumaan niiden kanssa, jotka kulloinkin olivat vallassa, ja kansansuosionsa, kynänsä ja luonteensa vuoksi oli Marat peloittava voima. Girondistien valta oli lopussa; dantonilaisten leirin oli myrsky myös lyönyt hajalle, eivätkä he enää olleet hallituksessa. Robespierre, kansan epäjumala, oli tuskallisen rehellinen, epäileväinen, eikä päästänyt ketään lähelleen. Oli tärkeätä saada Marat verkkoihin, virittää hänet hyväntahtoiseksi sen päivän varalle, jolloin hänestä tulisi diktaattori; ja kaikki merkit viittasivat siihen suuntaan, että hänestä todella oli tuleva sellainen: hänen kansansuosionsa, hänen kunnianhimosensa, hänen taipumuksensa turvautua mahtikeinoihin. Ja kentiespä vielä, kaiken lopuksi, Marat palauttaisi järjestyksen, vakiinnuttaisi raha-asiat ja yleisen hyvinvoinnin. Useasti hän oli jo noussut niitä hurmahenkiä vastaan, jotka isänmaallisuudessaan menivät häntä itseään pitemmälle; nyt hän oli jonkin aikaa vastustanut demagogeja melkein yhtä paljon kuin maltillisia. Ensin yllytettyään kansaa hirttämään tavarankeinottelijat omiin ryöstettyihin puoteihinsa kehoitti hän nyt kansalaisia levollisuuteen ja varovaisuuteen, hän oli muuttumaisillaan hallituskelpoiseksi mieheksi.

Huolimatta eräistä huhuista, joita levitettiin hänestä niinkuin kaikista muistakin vallankumouksmiehistä, eivät nämä kullankalastelijat uskoneet voivansa häntä lahjoa, mutta he tiesivät hänet turhamaiseksi ja herkkäuskoiseksi. He toivoivat voittavansa hänet imarteluilla ja etenkin eräänlaisella alentuvalla tuttavallisuudella, jota he puolestaan pitivät kaiken imartelun huippuna. He suunnittelevat voivansa hänen avullaan huokua kylmää ja kuumaa kaikkien niiden arvopaperien yli, joita he tahtoivat ostaa ja myydä, ja saada hänet palvelemaan heidän etujaan luullessaan valvovansa vain valtion parasta.

Ollen luonteeltaan oikea parittaja, vaikkakin vielä rakkaus-iässä, naiskansalainen Rochemaure oli ottanut tehtäväkseen välittää lainsäätäjäsanomalehtimiehen ja pankkiirin tuttavuuden, ja lennokkaassa mielikuvituksessaan hän oli jo näkevinään tuon kellarikerrosten miehen, kädet vielä syyskuun verestä punaisina, palvelemassa rahamiesten puoluetta, jonka kätyri hän oli. Niin, Marat'n herkkyyks ja avomielisyys oli syöksevä hänet keskelle rahavehkeilyjä, juuri tuohon keinottelijain, tavaranvaihtajain, hankkijain, ulkomaalaisten vakoilijain, pelipankin pitäjain ja kevytmielisten hienohelmien maailmaan, jota naiskansalainen Rochemaure niin suuresti rakasti.

Hän piti tiukasti kiinni siitä, että kansalainen Gamelinin oli saatettava hänet Kansan ystävän luo, joka asui verraten lähellä Rue des Cordeliers'lla, kirkon vieressä. Vähän vastusteltuaan maalari vihdoin suostui naiskansalaisen pyyntöön.

Rakuuna Henry, jota he pyysivät tulemaan mukaan, kieltäytyi, esittäen syyksi sen, että hän tahtoi säilyttää vapautensa yksin kansalainen Marat'nkin suhteen, joka epäilemättä oli tehnyt tasavallalle palveluksia, mutta joka tätä nykyä oli heikontumaan päin: eikö hän ollut sanomalehdessään kehoittanut Pariisin väestöä maltillisuuteen?

Ja nuori Henry surkutteli sointuvalla, pitkäin huokausten säestämällä äänellään tuota tasavaltaa, jonka pettivät kaikki, joihin se oli pannut toivonsa: Danton, joka ei hyväksynyt rikkaiden verotusta, Robespierre, joka vastusti piirineuvostojen muuttamista pysyviksi laitoksiksi, Marat, jonka arkamieliset neuvot laimensivat kansalaisten innostusta.

— Oi, huudahti hän, — kuinka nuo miehet tuntuvat heikoilta Leclerc'iin ja Jacques Roux'hun verrattuina!... Roux! Leclerc! Te olette oikeita kansan ystäviä!

Gamelin ei kuullut tätä puhetta, joka varmasti olisi harmittanut häntä: hän oli mennyt viereiseen huoneeseen muuttaakseen yleen sinisen takkinsa.

— Te voitte olla ylpeä pojastanne, sanoi naiskansalainen Rochemaure äiti Gamelinille. — Hän on suuri sekä lahjojensa että luonteensa puolesta.

Naiskansalainen Gamelin antoi vastaukseksi hyvän mainesanan pojastaan eksymättä kuitenkaan

kerskailuun niin ylhäisen naisen edessä, sillä hän oli oppinut lapsuudessaan, että pienien ensimmäinen velvollisuus on nöyryys suuria kohtaan. Hänellä oli taipumusta valittelemiseen, sillä hänellä oli siihen yllin kyllin aihetta ja valittelut ikäänkuin helpottivat vaivoja. Hän puhui mielellään onnettomuuksistaan niille, joiden hän luuli voivan auttaa, ja rouva de Rochemaure näytti hänestä kuuluvan näihin. Niinpä hän nyt käyttäen hyväkseen otollista hetkeä kertoi yhteen hengenvetoon, miten vaikea äidin ja pojan oli tulla toimeen ja miten he molemmat olivat nälkään kuolemaisillaan. Tauluja ei enää mennyt kaupaksi. Vallankumous oli kuin veitsellä leikatun katkaissut kaiken liike-elämän. Elintarpeita oli vaikea saada ja ne olivat mielettömän kalliita...

Ja eukko-pahainen lasketti tämän sanatulvan niin liukkaasti kuin hänen veltot huulensa ja kankea kielensä suinkin antoivat myöten, jotta hän olisi ehtinyt päästä laulunsa loppuun, ennenkuin poika jälleen tuli saapuville, sillä tämän ylpeys ei olisi hyväksynyt sellaisia valitteluja. Hän koetti mahdollisimman lyhyessä ajassa liikuttaa tätä hienoa naista, jota hän piti rikkaana ja vaikutusvaltaisena, ja herättää hänessä mielenkiintoa lapsensa kohtaloon. Ja hän tunsu vaistomaisesti, että Évaristen kauneus tuli hänelle avuksi hellyttämään ylhäisen naisen sydäntä.

Tosiaan näyttäytyikin naiskansalainen Rochemaure erittäin tunteelliseksi: häntä liikuttivat Évaristen ja hänen äitinsä kärsimykset ja hän koetti tuumiskella keinoja niiden lieventämiseksi. Hän oli taivuttava joitakin rikkaita ystäviään ostamaan maalarin tauluja.

— Sillä, sanoi hän hymyillen, — Ranskassa on vielä rahaa, vaikka se on piilossa.

Mikä vielä parempaa: kun taide ei nykyään ollut arvossa, oli hän hankkiva Évaristelle paikan Morhardtin tai Perregaux-veljesten luona tai kirjanpitäjän viran jonkun armeijan hankitsijan luona.

Mutta sitten hän tuli ajatelleeksi, että tällainen toimi ei ehkä sittenkään soveltunut Évaristen luontoiselle miehelle; ja hetkisen tuumittuaan hän ilmaisi pienellä eleellä, että nyt oli keksinyt oikean:

— Vallankumoustribunaaliin täytyy vielä nimittää useita valamiehiä. Valamiehen, tuomarin tehtävä sopii pojallenne. Minä olen paljon tekemisissä yhteishyväntuokunnan jäsenien kanssa; minä tunnen Robespierre vanhemman; hänen veljensä illastaa hyvin usein luonani. Minä puhun hänelle. Toimitan niin, että asiasta puhutaan myös Montanéelle, Dumas'lle, Fouquier'lle.

Liikutettuna ja kiitollisena naiskansalainen painoi äkkiä sormen suulleen: Évariste astui jälleen ateljeehen.

Hän laskeutui naiskansalainen Rochemauren kanssa alas pimeitä portaita, joiden tiilikivin reunustettuja puuaskelmia peitti vuosien vanha lika.

Pont-Neufillä, jolle kerran pronssihevosta kantanut, nyt kansallisvärein liputettu jalusta loi laskevassa auringossa yhä pidentyvän varjon, seisoi joukko kansanmiehiä ja -naisia pikku ryhmissä kuunnellen hiljaisella äänellä puhuvain kansalaisten supatusta. Hämmästyneessä kansanjoukossa vallitsi äänettömyys, jota vain silloin tällöin huokaukset ja suuttumuksen huudahdukset keskeyttivät. Monet lähtivät nopein askelin Rue de Thionvillelle, entiselle Rue Dauphinelle päin; Gamelin, joka myös oli pujottautunut yhteen tuollaiseen ihmisryhmään, sai kuulla, että Marat oli juuri murhattu.

Vähitellen tämä uutinen varmistui ja asiasta saatiin yksityiskohtaisia tietoja: hänet oli murhannut kylpyammeessa eräs nainen, joka oli saapunut Caenista varta vasten suorittamaan tämän murhan.

Toiset luulivat, että hän oli paennut; mutta useimmat sanoivat, että hänet oli vangittu.

Siinä seisoi nyt kaikki niinkuin lauma ilman paimenta.

He ajattelivat:

"Marat, tuo tunteellinen, inhimillinen, hyväntahtoinen Marat ei ole enää meitä johtamassa, hän, joka ei missään asiassa erehtynyt, joka aavisti edeltäpäin kaikki, joka uskalsi kaikki paljastaa!... Mitä nyt teemme? Mitä meistä nyt tulee? Me olemme kadottaneet neuvonantajamme, puolustajamme, ystävämme."

He tiesivät, miltä taholta tämä isku tuli ja kuka oli ohjannut tämän naisen käsivartta. He huokailivat:

— Marat'n ovat lyöneet kuoliaaksi samat rikolliset kädet, jotka tahtovat meidätkin hävittää maan pinnalta. Hänen murhansa on merkki siitä, että nyt alkaa kaikkien isänmaanystäväin joukkoteurastus.

Kierteli ristiriitaisia kertomuksia tämän traagillisen kuoleman yksityiskohdista ja uhrin viimeisistä sanoista: kyseltiin murhaajasta, josta ei tiedetty muuta, kuin että hän oli nuori nainen ja

liittolaispeitturien lähettämä. Kynsiään ja hampaitaan näyttäen naiskansalaiset huusivat rikolliselle kuolemantuomiota. Ja pitäen giljotiinia liian lempeänä rangaistuksena he vaativat, että tuo hirviö oli ruoskittava, heitettävä rattaiden alle, revittävä kappaleiksi hevosten välissä, ja keksivät vielä lisäksi uusia kidutustapoja.

Muutammat aseistetut kansalliskaartilaiset raahasivat piirihallitukseen erästä päättäväisen näköistä mieshenkilöä. Hänen vaatteensa olivat riekaleina, ja verivirrat valuivat hänen kalpeilta kasvoiltaan. Hänet oli yllätetty itse teosta hänen lausuessaan, että Marat oli ansainnutkin kohtalonsa kiihottamalla ihmisiä lakkaamatta ryöstämiseen ja murhaamiseen. Ja vain hädin tuskin olivat sotilaat saaneet hänet pelastetuksi kansan raivolta. Häntä osoitettiin sormella murhaajan myötäririkolliseksi, ja kuoleman uhkaukset seurasivat häntä koko ajan kintereillä.

Gamelin seisoi paikallaan aivan tuskan murtamana. Kitsaasti esiin pusertuvat kyynelet kuivuivat takaisin hänen hehkuviin silmäteriinsä. Pojan suruun sekaantui lisäksi levottomuus isänmaan kohtalosta ja sydäntäsärkevä sääli kansaa kohtaan.

Hän ajatteli:

"Le Peltier'n, Bourdonin jälkeen Marat!... Siinä näkee isänmaanystävien kohtalon: Mars-kentällä, Pariisissa, Nancyssa, kaikkialla heitä murhataan, kaikki he menevät kohti perikatoaan." Ja hän ajatteli kavaltaja Wimpfeniä, joka vielä tuossa tuonoin kuudenkymmenen tuhannen kuningasmielisen etunenässä marssi Pariisia vastaan ja joka, elleivät urheat isänmaanystävät olisi pysähdyttäneet häntä Vernonissa, olisi hukuttanut vereen ja tuleen tuon sankarillisen ja tuhon omaksi tuomitun kaupungin.

Ja kuinka paljon olikaan vielä olemassa vaaroja, rikollisia suunnitelmia, kavalluksia, jotka Marat'n viisaus ja valppaus yksin olisi voinut saada selville ja tehdä tyhjäksi! Kuka osaisi nyt enää hänen jälkeensä paljastaa Custinen, joka virui joutilaana Caesarin leirissä ja kieltäytyi antamasta apua piiritetylle Valenciennes'ille, tai Bironin, joka tikkua ristiin panematta lojui Basse-Vendéessa jättäen Laumurin viholliselle ja Nantes'in piiritystilaan, tai Dillonin, joka petti isänmaataan Argonnessa?...

Mutta hänen ympärillään kasvoi hetki hetkeltä tuo kaamea huuto ja melu:

— Marat on kuollut! Ylimykset ovat tappaneet hänet!

Kun Gamelin sydän täynnä surua, vihaa ja rakkautta lähti osoittamaan vapaudenmarttyyrille viimeistä kunnioitustaan, niin tuli häntä vastaan vanha, limousinilaispäähineeseen puettu maalaaseukko, joka lähestyi häntä ja kysyi, oliko tuo herra Marat, joka oli murhattu, mahdollisesti kirkkoherra Mara Saint-Pierre-de-Queyroi'x'sta.

VIII.

Eräänä tyynenä ja kirkkaana iltana, päivää ennen juhlaa käveli Élodie Évaristen käsivarteen nojaten Liiton kentällä. Työmiehet lopettelivat vielä kaikessa kiireessä työtään pystyttäen pylväitä, kuvapatsaita, temppeleitä, vuoria ja alttareita. Jättiläismäisiä vertauskuvia — kansanomaisen Herkules, joka heiluttaa nuijaansa, Luonto, joka ravitsee maailmankaikkeutta ehtymättömistä rinnoistaan — nähtiin yht'äkkiä kohoavan tässä nälän ja kauhun riuduttamassa pääkaupungissa, jossa koko ajan kuulosteltiin, eikö jo Meaux'n tieltä päin kuuluisi itävaltalaisten tykkien jyrinää. Vendée korvasi tappionsa Nantes'in edustalla rohkeilla voitoilla. Rautainen ja liekkiin vihan ketju ympäröi tätä suurta vallankumouskaupunkia. Ja kuitenkin se otti vastaan suurenmoisella loistolla, kuten ainakin laajan valtakunnan hallitsijatar, niiden ensimmäisten kokousten edustajat, jotka olivat tunnustaneet uuden hallitusmuodon. Federalismi oli voitettu; yksi, jakamaton tasavalta oli voittava kaikki vihollisensa.

Évariste osoitti kädellään väkirikasta kenttää:

— Täällä juuri 17 p:nä heinäkuuta 91 tuo kurja Bailly ammutti kansaa isänmaan alttarin juurella. Krenatööri Passavant, tuon verilöylyn todistaja, palasi silloin kotiin, repi rikki nuttunsa ja huudahti: "Olen vannonut kuolevani yhdessä vapauden kanssa; sitä ei ole enää: minä kuolen!" Ja hän ampui luodin otsaansa.

Sillä välin tarkastelivat rauhalliset porvarit ja taiteilijat juhlan valmistuksia, ja heidän kasvonsa kuvastivat elämänrakkautta, mutta yhtä synkkää kuin itse elämäkin: suurimmatkin tapahtumat muuttuivat heidän henkisessä näköpiirissään yhtä pieniksi kuin he itsekin ja yhtä mitättömiksi. Jokainen

pariskunta käveli siinä kantaen sylissään perillistään tai taluttaen kädestä ja juoksupaikkaan edellään lapsia, jotka eivät olleet yhtään kauniimpia kuin vanhemmatkaan ja joilla ei näyttänyt olevan edellytyksiä tulla onnellisemmiksi, mutta jotka myös kerran puolestaan tulisivat antamaan elämän toisille, ilon ja kauneuden puolesta yhtä keskinkertaisille lapsille. Mutta väliin sukeltautui väkijoukosta myös esiin joku kaunis ja solakka nuori tyttö, joka herätti nuorukaisissa hehkuvia aistikuvielmia ja vanhuksissa kaipuuta suloiseen nuoruusaikaan.

Sotakoulun kohdalla Évariste näytti Élodielle muutamia egyptiläisiä kuvapatsaita, jotka David oli piirustanut Augustuksen ajalta periytyväin roomalaisten esikuvien mukaan. He kuuluivat silloin erään vanhan puuteroidun pariisilaisen huudahtavan:

— Luulisi aivan olevansa Niilin rannoilla! Näinä kolmena viimeisenä päivänä, joina Élodie ei ollut yhtään tavannut ystävänsä, oli *Maalaavassa Amorissa* tapahtunut vakavia asioita. Kansalainen Blaise oli ilmiannettu varmuusvaliokunnalle kavalluksista tavaranhankinnassa. Onneksi kuvakauppias oli piirissään tunnettu: Piques-piirin valvontavaliokunta oli yleiselle varmuusvaliokunnalle mennyt takuuseen hänen kansallisesta mielenlaadustaan kokonaan puhdistaan hänet epäluulonalaisuudesta.

Kerrottuaan suuresti liikuttuneena tämän tapahtuman Élodie jatkoi:

— Me olemme nyt taas rauhassa, mutta kovin me säikähdimme. Ei paljon puuttunut, etteivät pistäneet isääni vankeuteen. Jos vaarallista tilaa olisi kestänyt vielä joitakin tunteja kauemmin, olisin tullut pyytämään, että sinä, Évariste, olisit mennyt puhumaan hyvää hänen puolestaan vaikutusvaltaisille ystäville.

Évariste ei vastannut. Ja Élodie ei ollenkaan aavistanut, mitä tämän vaikenemisen alla piili.

He kulkivat käsi kädessä pitkin Seinen rantoja. He tunnustivat toisilleen keskinäistä mieltymystään Julien ja Saint Preux'n lauseparsin: tuo hyvä Jean-Jacques lahjoitti heille keinot maalata ja koristaa rakkauttaan.

Kunnallishallitus oli saanut aikaan tuon ihmeen: loihtinut päiväksi ylellisyyden hohteen nälkiintyneen kaupungin ylitse. Invaliditorille pitkin joen rantaa oli järjestetty markkinat: siellä myytiin kojuissa siianmakkaroita ja lihamakkaroita, laakerinlehdillä koristettuja siiankinkkuja, Nanterren torttuja, piparkakkuja, ohukaisia, neljän naulan painoisia leipiä, limonadia ja viiniä. Lisäksi oli sellaisia myymälöitä, joissa myytiin isänmaallisia lauluja, kokardeja, kolmivärinauhuja, kukkaroita, messinkiketjuja ja kaikenlaista pientä korurihkamaa. Pysähtyen erään vaatimattoman kultasepän näytekaapin eteen Évariste valitsi sieltä itselleen hopeasormuksen, joka oli somistettu Marat'n liinaankäärityä päätä esittävällä kohokuvalla. Ja hän pujotti sen Élodien sormeen.

* * * * *

Samana iltana Gamelin meni Rue de l'Arbre-Secille, naiskansalainen Rochemauren luo, joka oli pyytänyt häntä tulemaan tärkeän asian vuoksi. Hän tapasi rouva Rochemauren sänkykamarista, missä tämä makaili keimailevassa kotipuvussa leposohvallaan.

Aivan kuin naiskansalaisen asento, joka ilmaisi heikumallista riutumusta, niin kaikki hänen ympärilläänkin todisti hänen sulouttaan, leikitteleviä elämän tapojaan ja lahjojaan: harppu puoleksiavatus klaveerin vieressä, kitara nojatuolissa, kirjailukehys siihen jännitettyine silkikankaineen, hiukan hahmoteltu miniatyyrimaalauksen pöydällä, papereita, kirjoja, epäjärjestyksessä oleva kirjasto, jossa näkyi ilmeisesti yhtä tiedonjanoisen kuin hyväilynhaluisenkin käden hävityksen jäljet. Hän ojensi kätensä suudeltavaksi ja sanoi:

— Terve teille, kansalainen valamies!... Juuri tänään antoi Robespierre vanhempi minulle teidän puolestanne suosituskirjeen presidentti Hermanille. Kirje oli erittäin hyvin kokoonpantua ja kuului jotenkin tähän tapaan: "Kiinnitän huomiotanne kansalainen Gameliniin, jota on suositeltava sekä lahjojensa että isänmaanrakkautensa puolesta. Katson velvollisuudekseni saattaa tietoonne isänmaanystävän, jolla on vallankumoukselliset periaatteet ja joka myös järkähtämättä toimii niiden mukaan. Varmastikaan ette laiminlyöne tilaisuutta olla hyödyksi tasavaltalaiselle..." Kiireimmiten vein tämän kirjeen presidentti Hermanille, joka otti minut vastaan erinomaisen kohteliaasti ja heti allekirjoitti nimityksenne. Asia on selvä.

Hetkisen vaitiolon jälkeen sanoi Gamelin:

— Kansalainen, vaikkakaan minulla ei ole edes leipäpalastakaan äidilleni annettavana, niin vannon kunniani kautta, että en ota vastaan valamiehen tehtävää muun vuoksi kuin palvellakseni tasavaltaa ja kostaakseni kaikille sen vihollisille.

Naiskansalaisen mielestä hänen kiitöksensä oli liian kylmä ja hänen kohteliaisuutensa liian ankara.

Hän alkoi epäillä Gameliniltä puuttuvan tahdikkaisuutta. Mutta hän rakasti nuoruutta siksi paljon, että hän saattoi antaa sille anteeksi eräänlaisen karuuden. Gamelin oli kaunis: hän tahtoi nähdä hänessä ansioita. "Häntä täytyy vähän sivistää", hän ajatteli. Ja hän kutsui hänet illanviettoihinsa: hänellä oli vastaanotto joka ilta, teatterin jälkeen.

— Te tulette tapaamaan minun luonani henkeviä ja lahjakkaita miehiä: Ellevioun, Talman, kansalainen Vigéen, joka käyttelee loppusointuja aivan erinomaisen taiturimaisesti. Kansalainen François on lukenut meille *Pamelansa*, jota juuri parhaillaan harjoitellaan Kansallisteatterissa. Sen tyyli on hieno ja puhdas niinkuin kaikki, mikä lähtee kansalainen François'n kynästä. Kappale on vallan liikuttava: se sai meidät kyynelöimään. Nuori naiskansalainen Lange on esittävä Pamélan osaa.

— Luotan aivan teidän arvostelukykyynne, kansalainen, vastasi Gamelin. — Mutta Kansallisteatteri on sangen vähän kansallinen. Ja on ikävää kansalainen François'lle, että hänen teoksensa esitetään noilla samoilla näyttämöpalkeilla, jotka Layan kurja runous on tahrannut. Ei ole vielä joutunut unohduksiin *'L'ami des Lois'* häväistysjuttu.

— Kansalainen Gamelin, Layasta saatte sanoa mitä tahansa: hän ei kuulu ystäviini.

Naiskansalainen Rochemaure ei suinkaan ollut vain pelkästä hyvydestä käyttänyt vaikutusvaltaansa hankkiakseen Gamelinille noin kadehdittavan aseman: sillä, mitä hän oli tehnyt ja mitä hän mahdollisesti vielä tulisi tekemään tämän hyväksi, hän toivoi kiinnittävänsä Gamelinin lujasti itseensä ja siten takaavansa itselleen tärkeän tuen oikeudessa, jonka kanssa hän kenties jonakin kauniina päivänä tulisi tekemisiin, sillä hän lähetti paljon kirjeitä sekä maaseudulle että ulkomaille, ja sellainen kirjeenvaihto oli siihen aikaan epäluuloa herättävää.

— Käyttekö usein teatterissa, kansalainen Gamelin?

Samassa astui huoneeseen rakuuna Henry, kauniimpana kuin Adonis. Hänen vyöltään riippui kaksi valtavaa pistoolia.

Hän suuteli kauniin naiskansalaisen kättä, ja tämä sanoi hänelle:

— Täällä on kansalainen Évariste Gamelin, jonka vuoksi olen kuluttanut koko päivän varmuusvaliokunnassa ja joka ei osaa olla siitä edes kiitollinen. Torukaa häntä vähän!

— Ah, kansalainen, huudahti sotilas, — olette siis juuri nähnyt lainlaatijamme Tuileries'ssa? Mikä nöyryyttävä näky! Eihän toki pitäisi vapaan kansan edustajain asettua oleilemaan hirmuvaltiaan suojissa! Samat kynttiläkruunut, jotka vielä tuonoin helottivat Capetingin salaliittojen ja Antoinetten hekumallisten hurjistelujen yllä, valaisevat nyt lainsäätäjienme yöllisiä kokouksia. Tuo ajatus aivan värisyttää.

— Ystäväiseni, onnitelkaa kansalainen Gameliniä, vastasi rouva de Rochemaure, — hänet on nimitetty vallankumoustribunaalin valamieheksi.

— Onneksi olkoon, kansalainen! sanoi Henry. — Olen iloinen nähdessäni sinun luontoisesi miehen pääsevän tällaiseen virantoimitukseen. Mutta totta puhuen luotan sangen vähän tämäntapaiseen menetelmälliseen oikeudenkäyttöön, jonka konventin maltilliset ainekset ovat saaneet voimaan, tuohon säyseään Nemesikseen, joka säästää salaliittolaisia, säälii petteureita, tuskin uskaltaa iskeä federalisteihin ja joka pelkää vaatia itävallatarta syytettyjen penkkiin. Ei, tuollainen vallankumousoikeus ei voi pelastaa tasavaltaa. Ne henkilöt ovat hyvin rikollisia, jotka tässä epätoivoisessa asemassa, missä me olemme, ovat ehkäisseet kansan oikeudentunnon luonnollisia ilmaisuja.

— Henry, sanoi naiskansalainen Rochemaure, — ojentakaa minulle tuo pullo...

* * * * *

Kotiin palatessaan Gamelin tapasi äitinsä ja Brotteaux-ukon pikettiä pelaamassa savuavan talikynttilän valossa. Naiskansalainen kuului aivan häpeämättömästi huutavan: "kuningas kolmantena!"

Saatuaan tietää, että hänen poikansa nyt oli valamies, hän syleili häntä sydämellisesti, sillä hän piti sitä suurena kunniana molemmille ja toivoi samalla, että he tästä lähin saisivat ruokaa joka päivä.

— Minä olen onnellinen ja ylpeä saadessani olla valamiehen äiti, hän sanoi. — Oikeus on hyvä asia ja tärkein kaikista: ilman oikeutta sorrettaisiin heikkoja joka hetki. Ja minä uskon aivan, että sinä olet tuomitseva oikein, Évariste poikani: sillä lapsesta alkaen olet ollut oikeudenmukainen ja hyvänsuopa joka asiassa. Et voinut koskaan kärsiä vääryyttä, vaan vastustit aina väkivaltaa voimiesi mukaan. Sinä säälit onnettomia, ja se juuri on tuomarin kaunein koristus... Mutta, sanohan minulle, Évariste, mikä puku teillä on tuossa suuressa tribunaalissa?

Gamelin vastasi hänelle, että varsinaisilla tuomareilla oli mustasulkainen hattu, mutta että valamiehillä ei ollut mitään erityistä ja yhdenmukaista virkapukua, vaan he olivat tavallisissa pukimissaan.

— Olisi sentään parempi, tuumaili siihen äiti, — että heillä olisi peruukki ja virkapuku; he näyttäisivät siten kunnianarvoisemmilta. Vaikka sinunkin asusi useimmiten on huolimaton, niin olet kuitenkin kaunis, ja huonokin puku näyttää hyvältä sinun ylläsi, mutta useimmat ihmiset tarvitsevat jonkinlaista koristusta näyttääkseen arvokkaammilta: parempi olisi, jos valamiehilläkin olisi virkapuku ja peruukki.

Äiti Gamelin oli kuullut kehuttavan, että valamiehen toimesta oikeudessa maksettiin jonkinlaista palkkaakin; hän ei malttanut olla kysymättä, oliko siitä niin paljon tuloja, että niillä saattoi kunniallisesti elää, sillä juryn jäsenen, hän tuumi, täytyi voida hiukan esiintyäkin.

Hän sai mielihyväkseen tietää, että valamiehet saivat kahdeksantoista livren suuruisen hyvityksen jokaisesta istunnosta ja että valtion turvallisuutta vastaan tähdättyjen rikosten runsas lukumäärä pakotti heidät pitämään istuntoja hyvin usein.

Ukko Brotteaux löi kokoon kortit, nousi ja sanoi Gamelinille:

— Kansalainen, teillä on nyt korkea ja peloittava tuomarin virka. Minä onnittelen teitä siitä, että saatte omistaa omantuntonne valon sellaisen oikeusistuimen palvelukseen, joka kenties on varmempi ja vähemmän erehdyksille altis kuin mikään muu, sentähden että se ei koetakaan etsiä pahaa ja hyvää sinään, niiden oman itsensä vuoksi, vaan ainoastaan sikäli kuin ne suhtautuvat kouraantuntuviin etuihin ja määrättyihin tunnesuuntiin. Teidän on valittava vihan ja rakkauden välillä, jonka vaalin voi tehdä välittömän vaistomaisesti, ei totuuden ja erehdyksen välillä, joita ihmisen heikon ymmärryksen on mahdoton erottaa toisistaan. Tuomitessanne sydäntenne ailausten mukaan te ette joudu erehtymisen vaaraan, sillä langetettu päätös on hyvä, sikäli kuin se tyydyttää niitä intohimoja, jotka ovat teidän pyhä lakinne. Mutta samapa tuo, ja jos minä olisin teidän presidenttinne, tekisin samoin kuin Bridoie, antaisin arpanappulain määrätä toimintani. Oikeusasioissa se on joka tapauksessa varmintä.

IX.

Évariste Gamelinin piti astua virkaansa 14 p:nä syyskuuta, tribunaalin uudestijärjestelyn jälkeen: se oli tästä lähin jaettu neljään osastoon, ja kuhunkin niistä kuului viisitoista valamiestä. Vankilat olivat tulvillaan, yleinen syyttäjä teki työtä kahdeksantoista tuntia päivässä. Armeijan tappioiden, maaseutukapinain, salahankkeiden, juonien, petosten vastapainoksi konventti asetti hirmuvallan. Jumalat janosivat.

Uuden valamiehen ensimmäinen tehtävä oli tehdä kohteliaisuuskäynti presidentti Hermanin luona, joka kokonaan voitti hänen suosionsa herttaisella käytöksellään ja miellyttävällä puhetavallaan. Ollen Robespierren maanmies ja ystävä ja asioista yhtä mieltä hänen kanssaan Herman osoitti kaikissa toimissaan herkkää ja hyveellistä mielenlaatua. Inhimilliset tunteet, jotka liian kauan olivat olleet vieraita tuomarien sydämille ja jotka ovat Dupatyn ja Beccarian tapaisten miesten ikuinen kunnia, täyttivät kokonaan hänen mielensä. Hän iloitsi karkeiden tapojen lieventymisestä, joka oikeuslaitoksessa oli ilmennyt kidutuksen ja häpeällisten tai julmien rangaistuksien poistamisessa. Hän oli onnellinen nähdessään kuolemanrangaistuksen, joka ennen oli tuiki tavallinen ja jota vielä äskettäin käytettiin pienimmistäkin rikkomuksista, käyvän harvinaisemmaksi ja rajoittuvan vain suuriin rikoksiin. Omasta puolestaan olisi hän, samoin kuin Robespierrekin, mielellään poistanut sen kokonaan, mikäli ei ollut kysymys valtion turvallisuudesta. Mutta hän olisi luullut pettävänsä valtiota, jos hän ei olisi rangaissut kuolemalla niitä rikkomuksia, joita tehtiin kansallista kaikkivaltaa vastaan.

Kaikki hänen virkatoverinsa ajattelivat samoin: vanha monarkkinen usko valtioaatteeseen elähdytti vallankumoustribunaalia. Kahdeksan vuosisataa kestänyt yksinvalta oli kasvattanut sen virkailijat, ja se tuomitsi vapauden vihollisia jumalallisen oikeuden periaatteita seuraten.

Évariste Gamelin kävi myös samana päivänä esittämässä itsensä yleiselle syyttäjälle, kansalainen Fouquier'lle, joka otti hänet vastaan työhuoneessaan, missä hän parhaillaan työskenteli notaarinsa kanssa. Hän oli voimakasrakenteinen, karkeaääninen mies, jolla oli kissan silmät ja jonka rokonarpiset, lyijynharmaat kasvot kantoivat sen kuluttavan hävityksen leimaa, jonka istumatapoihin ja umpinaiseen kamariin kytketty elämä saa aikaan ulkoilmaan ja voimakkaisiin ruumiinliikkeisiin luoduissa ihmisissä. Asiapaperipinkat kohosivat hänen ympärillään niinkuin hautamuurit, ja kaikesta päättäen hän lisäksi rakasti tätä hirvittävää paperimäärää, joka näytti tahtovan tukehduttaa hänet. Hän puhui niinkuin

ainakin ahkera ja velvollisuudentuntoinen virkamies, jonka henkinen näköpiiri ei ulotu virkatehtävien ulkopuolelle. Hänen kuuma hengityksensä hajahti konjakille, jota hän joi kestääkseen pystyssä ja joka ei laisinkaan näyttänyt menevän hänen päähänsä, niin selvän kirkasta oli hänen tasainen ja keskinkertainen puhelunsa.

Hän asui pienessä huoneistossa Oikeuspalatsissa nuoren vaimonsa kanssa, joka oli lahjoittanut hänelle kaksosparin. Tämä nuori vaimo, täti Henriette ja palvelijatar Pélagie muodostivat koko hänen huonekuntansa. Hän oli ystävällinen ja hyvä näitä naisia kohtaan. Sanalla sanoen hän oli erinomainen perheenisä ja virkamies, jolla ei ollut liaksi ajatuksia eikä yhtään mielikuvitusta.

Gamelin ei voinut olla mielipahakseen toteamatta, miten suuresti nämä uuden hallituksen virkamiehet hengeltään ja tavoiltaan muistuttivat vanhan hallituksen aikaisia. Monta olikin siltä ajalta periytynyttä: Herman oli ollut asianajoviskaalina Artois'ssa; Fouquier oli Châtelet'n entinen lainvalvoja. He olivat säilyttäneet vanhan luonteensa. Mutta Évariste Gamelin uskoi vallankumoukselliseen uudestisyntymiseen.

Yleisen syyttäjän luota lähdettyään Gamelin kulki Oikeuspalatsin suuren käytävän läpi ja pysähteli puotien eteen, joissa kaikenlaisia esineitä oli taidokkaasti näytteillä. Naiskansalainen Ténor'n myymäläpöydällä hän selaili eräitä historiallisia, poliittisia ja filosofisia teoksia, sellaisia kuin *Orjuuden kahleet*, *Tutkielma itsevaltiudesta*, *Kuningattarien rikokset*. "Tuopa hyvä" hän ajatteli, "ne ovat tasavaltalaisia kirjoitelmia!" Ja hän kysyi myyjättäreltä, saiko hän paljonkin näitä kirjoja kaupaksi. Tämä pudisti päätään:

— Ei ole menekkiä muulla kuin lauluilla ja romansseilla.

Ja vetäen esiin erään pikku niteen pöytälaatikosta hän lisäsi:

— Kas tässä teille jotakin hyvää.

Évariste luki otsikon: *Nunna paitasillaan*.

Viereisen myymälän edessä hän näki Philippe Desmahis'n, joka komeana ja hempeänä naiskansalainen Saint-Jorren hajuvesien, ihovoiteiden ja tuoksupussien keskellä vakuutteli kauniille myyjättärelle rakkauttaan luvaten piirustaa hänen muotokuvansa ja pyytäen häneltä pientä kahdenkeskistä keskustelua illalla Tuileries'n puistossa. Hän oli kerrassaan kaunis. Vakuuttava voima tulvi hänen huuliltaan ja sädehti hänen silmistään. Naiskansalainen Saint-Jorre kuunteli häntä vaieten ja, valmiina uskomaan, loi alas katseensa.

* * * * *

Tutustuakseen lähemmin niihin hirvittäviin virkatoimiin, jotka nyt kuuluivat hänelle, päätti tuo uusi valamies eräänä päivänä yleisön joukossa kuunnella oikeudenkäyntiä. Hän kiipesi ylös portaita, joissa istui ääretön ihmisjoukko aivan kuin jossakin amfiteatterissa, ja astui sisälle Pariisin parlamentin entiseen saliin.

Se oli tupaten täynnä väkeä, sillä oli esillä erään kenraalin juttu, jota kaikki tahtoivat nähdä tuomittavan. Sillä, kuten Brotteaux-ukko sanoi, "konventti asetti syytteeseen, hänen brittiläisen majesteettinsa hallituksen esimerkkiä seuraten, voitettut kenraalit petollisten puutteessa, jotka viimeksimainitut eivät lainkaan antautuneet tutkittaviksi. Ei suinkaan siksi", Brotteaux lisäsi, "että voitettu kenraali aina välttämättä olisi ollut syyllinen, sillä jokainen taistelu tuo pakostakin mukanaan ainakin yhden sellaisen. Mutta ei mikään ole niin omiaan tehostamaan toisten rohkeutta kuin se, että joku kenraali tuomitaan kuolemaan..."

Syytettyjen penkillä oli jo istunut monta tuollaista huoletonta ja itsepäistä sotilasta, joilla oli linnun aivot härän kallossa. Tämä nyt vuorossa oleva ei tiennyt niistä piirityksistä ja taisteluista, joita hän oli johtanut, juuri enempää kuin ne tuomaritkaan, jotka kuulustelivat häntä. Sekä syytös että puolustus hukkuivat sekaviin todisteluihin joukkojen todellisista voimista, tarkoituksista, ampumavaroista, marsseista ja vastamarsseista. Ja kansalaisraivas, joka seurasi näitä hämäreitä ja loppumattomia kinasteluja, näki tuon paksukalloisen sotilaan takana vain turvattoman, rikkireivityn, tuhansille surmaniskuille alttiin isänmaan, ja huudahduksin ja silmäyksin se yllytti penkillään tyyninä istuvia valamiehiä langettamaan musertavan tuomionsa kuin nuijaniskun tasavallan vihollisten yli.

Évariste tunsi myös elävästi, että tuon kurjan hahmossa oli muserrettava ne kaksi kauheaa hirviötä, jotka runtelivat isänmaata: kapina ja tappio. Kysymys oli kylläkin siitä, oliko tuo sotilashenkilö syytön vai syyllinen! Mutta kun Vendée alkoi jälleen rohkaistua, kun Toulon antautui viholliselle, kun Reinin-armeija peräytyi Mainzin voittajia, kun pohjoinen armeija, joka oli vetäytynyt takaisin Caesarin leiriin, minä hetkenä hyvänsä saattoi joutua Valenciennes'issa valtikoivien keisarillisten, englantilaisten ja hollantilaisten saaliiksi, niin ainoa, mikä oli nyt tärkeää, oli opettaa kenraaleja voittamaan tai

kuolemaan! Nähdessään edessään tuon heikon ja hölmistyneen sotaherran, joka oikeussalissa sekaantui selityksissään aivan kuin hän oli sekaantunut laskelmissaan tuolla pohjoisella sotakentällä, Gamelin lähti nopeasti ulos salista, jotta ei yhtyisi yleisön huutoon: "Kuolemaan!"

* * * * *

Piirihallituksen kokouksessa esitti puheenjohtaja Olivier onnentoivotuksensa uudelle valamiehelle ja otti häneltä barnabiittien vanhalla pääalttarilla, joka nyt oli muutettu isänmaan alttariksi, juhlallisen valan siitä, että hän ihmisyyden pyhässä nimessä tästä lähin oli tukehduttava sielussaan kaiken inhimillisen heikkouden.

Gamelin kohotti kätensä ottaen valansa todistajaksi Marat'n, tuon vapaudenmarttyyrin korkean henkiolennon, jonka patsas juuri oli asetettu pystyyn erästä entisen kirkon pilaria vastaan, vastapäätä Peltier'tä.

Kuului muutamia kättentaputuksia ja sekavaa äänten sorinaa. Kokouksen osanottajien kesken vallitsi kiihtymys. Kirkon pääkäytävän ovella seisoi joukko keihäillä varustettuja piirinjäseniä äänekkäästi ja tuimasti keskustellen.

— On vasten tasavallan tapoja, sanoi puheenjohtaja, — kantaa aseita vapaiden miesten kokouksessa.

Ja hän antoi käskyn, että pyssyt ja keihäät heti oli riisuttava ja vietävä entiseen sakaristoon.

Muuan vilkassilmäinen ja paksuhuulinen kyttyräselkä, kansalainen Beauvisage valvontavaliokunnasta, nousi saarnastuoliin, josta nyt oli tehty puhujalava ja jonka katonhuippua koristi punainen lakki.

— Kenraalit pettävät meitä, hän sanoi, — ja luovuttavat armeijamme viholliselle. Keisarilliset kaartelevat erinäisillä ratsujoukoilla Péronnea ja Saint-Quentiniä, Toulon on jätetty englantilaisille, jotka laskevat siellä maihin neljätoistatuhatta miestä. Tasavallan viholliset punovat juoniaan itse konventin helmassakin. Pääkaupungissa on suunniteltu lukemattomia salaliittoja itävallattaren vapauttamiseksi. Juuri par'aikaa huhutaan, että nuori Capet on paennut Le Templesta ja kannettu riemusaatossa Saint-Cloud'hun: häntä varten aiotaan jälleen pystyttää maahan tyrannien valtaistuini. Elintarpeiden kallistuminen ja assignaattien arvon laskeminen ovat seurauksena niistä vehkeilyistä, joita ulkomaalaiset kätyrit harjoittavat meidän kodeissamme, aivan meidän silmäimme alla. Yhteisen hyvän nimessä kehoitan kansalaistamme valamiestä olemaan säälimätön salavehkeilijöitä ja pettureita kohtaan.

Hänen astuessaan alas puhujalavalta kuului kokoontuneiden joukosta huutoja: "Alas vallankumousoikeus! Alas maltilliset!"

Pulleana ja punakkana nousi nyt kansalainen Dupont vanhempi, Place de Thionvillen puuseppä, puhujalavalle haluten, kuten hän sanoi, tehdä valamies-kansalaiselle erään kysymyksen. Ja hän kysyi Gameliniltä, mikä hänen kantansa tulisi olemaan brissotistien ja leski Capet'n asiassa.

Évariste oli ujo eikä osannut lainkaan puhua julkisesti. Mutta harmi lennätti hänelle sanat suuhun. Hän nousi kalpeana ja sanoi kumealla äänellä:

— Minä olen tuomioistuimen virkamies. Minä vastaan ainoastaan omantuntoni edessä. Jokainen lupaus, jonka antaisin teille, olisi ristiriidassa velvollisuuteni kanssa. Minun tehtäväni kuuluu puhua tribunaalissa ja vaieta muualla. Minä en tunne teitä enää. Minä olen tuomari: minä en tunne ystäviä enkä vihollisia.

Kokous, hajaantuen eri mielipiteisiin, epävarmana, horjuvana kuten kaikki kokoukset, ilmaisi hyväksymisensä. Mutta kansalainen Dupont vanhempi puuttui jälleen puheeseen; hän ei voinut antaa Gamelinille anteeksi sitä, että tällä oli virka, jota hän itse oli tavoitellut.

— Minä ymmärrän, hän sanoi, — niin, jopa hyväksynkin valamies-kansalaisen epäröimisen. Häntä sanotaan isänmaanystäväksi: saapa nähdä, salliiko hänen omatuntonsa hänen liittyä sellaisen tuomioistuimen jäseneksi, jonka tarkoituksena on tuhota tasavallan viholliset ja joka kuitenkin on päättänyt säästää heidät. On olemassa eräitä avunantosityntejä, joista hyvän kansalaisen tulee kavahtaa itsensä. Eikö ole kyllin selvästi tullut ilmi, että useat tuon tribunaalin valamiehistä ovat antaneet lahjoja itsensä syytettyjen kullalla ja että presidentti Montané on menetellyt vilpillisesti pelastaakseen tyttö Cordayn pään?

Näitten sanojen jälkeen sali puhkesi voimakkaisiin suosionosoituksiin. Niiden viimeinen kaiku kierteli vielä holveissa, kun Fortuné Trubert astui puhujantuoliin. Hän oli näinä viimeisinä kuukausina paljon laihtunut. Hänen kalpeista kasvoistaan pistivät punaiset poskipäät terävinä esiin; hänen silmäluomensa

olivat tulehtuneet ja hänen silmänsä lasimaiset.

— Kansalaiset, hän sanoi heikolla, hiukan hengästyneellä, mutta harvinaisen läpitunkevalla äänellä, — ei voida epäillä vallankumousoikeutta tekemättä samalla epäilyksenalaiseksi konventtia ja yhteishyvänvaliokuntaa, jotka ovat tämän tuomioistuimen asettaneet. Kansalainen Beauvisage on säilyttänyt meitä kertomalla, että presidentti Montané on oikeudenkäynnissä kiertänyt lakia erään rikollisen hyväksi. Minkätähden hän ei myös rauhoittaakseen meitä lisännyt, että yleisen syyttäjän ilmiannon nojalla samainen Montané on erotettu virastaan ja vangittu?... Eikö voida valvoa yhteistä hyvää kylvämättä aina kaikkialle epäluuloa? Eikö siis konventissa enää ole kykyjä eikä hyveitä? Eivätkö Robespierre, Couthon, Saint-Just ole kunniallisia miehiä? On muuten merkille pantavaa, että tuimimmat hyökkäykset tulevat sellaisten henkilöiden taholta, joiden ei vielä koskaan ole nähty taistelevan tasavallan puolesta! He eivät puhuisi toisin, jos he tahtoisivat vahingoittaa sitä. Kansalaiset, vähemmän ääntä ja enemmän toimintaa! Ranskaa ei pelasteta huutamisella, vaan kanuunoilla. Toiset puolet piirin kellareista on vielä tutkimatta. Monella kansalaisella on vielä hallussaan huomattavia määriä pronssia. Meidän täytyy huomauttaa äveriäille, että isänmaalliset lahjoitukset ovat heidän paras turvansa. Suljen teidän avuliaaseen huomioonni kaikkien niiden sotilaittemme tyttäret ja vaimot, jotka niittävät itselleen kunniaa rajalla ja Loiren rannoilla. Erään heistä, husaari Augustin Pommier'n kimppeun, joka aikaisemmin palveli tarjoilijana Rue de Jérusalemilla, hyökkäsi viime kuun 10 päivänä, hänen ollessaan juottamassa hevosia Condén edustalla, kuusi itävaltalaista ratsumiestä: hän surmasi heistä kaksi ja otti toiset vangiksi. Pyydän, että piiri lausuu julkisen tunnustuksensa siitä, että Augustin Pommier on täyttänyt velvollisuutensa.

Tätäkin puhetta seurasi kättentaputukset, ja piirin jäsenet erosivat huutaen "eläköön tasavalta!"

Jäätyään pääkäytävälle kahden Trubertin kanssa Gamelin puristi hänen kättään:

— Kiitos. Kuinka jaksat?

— Minä, erinomaisesti, erinomaisesti! vastasi Trubert päästäen pienen nikotuksen ja sylkäisten verta nenäliinaansa. — Tasavallalla on paljon vihollisia, ulkoisia ja sisäisiä; ja meidän piirimme osalla on niitä aikamoinen joukko. Valtakuntia ei luoda huudolla ja hälinällä, vaan raudalla ja laeilla... Hyvästi, Gamelin; minun on kirjoitettava muutamia kirjeitä.

Ja hän katosi entiseen sakaristoon, nenäliina suun edessä.

* * * * *

Kansalainen leskirouva Gamelin, jonka kokardi nyt oli paremmin kiinnitetty myssyyn, oli muutenkin yks kaks saanut olemukseensa sellaisen porvarillisen arvokkuuden, tasavaltalaisen ylpeyden ja kunnioitusta herättävän käytöstavan, joka soveltuu valantehneen jurymiehen äidille. Oikeuden kunnioitus, jossa hänet oli kasvatettu, se ihailu, jota hän lapsesta saakka oli tuntenut tuomarinpukua ja virkaviittaa kohtaan, se pyhä pelko ja vavistus, joka hänet oli aina vallannut katsellessaan noita miehiä, joille Jumala itse oli luovuttanut maanpäällisen vallan elämän ja kuoleman ylitse, nämä tunteet tekivät hänelle nyt tämän pojan, jota hän äsken vielä oli pitänyt melkein lapsena, korkeaksi, kunnianarvoiseksi ja pyhäksi. Yksinkertaisuudessaan hän uskoi oikeuden pysyväisyyteen vallankumouksenkin aikana yhtä varmasti kuin konventin lainsäätäjät uskoivat valtion pysyväisyyteen eri hallitusmuotojen vaihdellussa, ja vallankumousoikeus näytti hänestä yhtä majesteetilliselta kuin kaikki entisetkin tuomiovallat, joita hän oli oppinut pitämään arvossa.

Kansalainen Brotteaux osoitti nuorta tuomaria kohtaan hämmästyksen sekaista mielenkiintoa ja hieman väkinäistä kunnioitusta. Kuten naiskansalainen Gamelinkin hän uskoi oikeuden pysyväisyyteen eri hallitusmuodoista riippumatta; mutta, aivan päinvastoin kuin tuo kunnan nainen, hän halveksi vallankumoustribunaleja yhtä paljon kuin kaikkia vanhan hallituksen tuomioistuimia. Uskaltamatta avoimesti ilmaista mielipidettään ja voimatta myöskään vaieta hän lasketteli kaikenlaisia väitteitä, joista Gamelin ymmärsi juuri sen verran, etteivät ne ainakaan todistaneet oikeaa kansallista mielenlaatua.

— Tuon korkean oikeuden, jossa tekin pian tulette istumaan, hän tälle kerrankin sanoi, — on Ranskan senaatti perustanut tasavallan etuja valvomaan; ja epäilemättä olikin erittäin hyveellisesti ajateltu lainsäätäjien puolelta asettaa tuomareita vihollisilleen. Minä ymmärrän tämän ajatuksen ylevyyden, mutta minä en usko sitä erittäin valtioviisaaksi. Olisi ollut heille edullisempaa, siltä minusta tuntuu, toimittaa salaa pois tieltä kaikkein leppymättömimmät viholliset ja voittaa muut lahjoilla tai lupauksilla. Oikeusistuin iskee hitaasti ja se peloittaa enemmän kuin se todellisuudessa tekee pahaa: sillä on etenkin esikuvallaan kauhistava vaikutus. Siitä johtuu se epäkohta, että se yhdistää sovintoon kaikki ne, joita se peloittaa, ja luo täten erilaisten etujen ja vastakkaisien intohimojen kokoomuksesta kokonaisen suuren puolueen, joka pystyy yhteiseen ja voimakkaaseen toimintaan. Te kylvätte pelkoa: pelko synnyttää sankareita enemmän kuin rohkeus; kunpa ette vain, kansalainen Gamelin, saisi eräänä päivänä nähdä pelon synnyttämäin ihmeiden nousevan vastaan!

Kaivertaja Desmahis, joka sillä viikolla oli rakastunut erääseen Palais-Égalitén tyttöön, jättiläiskokoiseen, tummaan Floraan, oli kuitenkin varastanut itselleen viisi vapaata minuuttia onnitellakseen toveriaan ja sanoakseen hänelle, että tuollainen nimitys tuotti suurta kunniaa kaunotaiteille.

Yksinpä Élodiekin, joka vaistomaisesti inhosi kaikkea vallankumouksellista ja sitä paitsi pelkäsi julkisia virkoja, koska ne olivat hänen kaikkein pahimpia kilpailijoitaan rakastajan sydäimestä, niin, lempeä Élodiekin joutui tuon elämän ja kuoleman asioita ratkaisemaan kutsutun virkamiehen arvovallan lumoihin. Sitä paitsi sai Évaristen nimitys valamieheksi hänen lähimmässä ympäristössään aikaan eräitä miellyttäviä muutoksia, joista hänen täytyi tuntea itsensä iloiseksi. Kansalainen Jean Blaise lähti Place de Thionvillen ateljeehen varta vasten tapaamaan valamiestä ja sulki hänet syliinsä ylitsevuotavassa hellyyden puuskassa.

Niinkuin kaikki vastavallankumoukselliset tunsivat hankin jonkinlaista kunnioitusta Tasavallan hallintoviranomaisia kohtaan ja etenkin sen jälkeen kun häntä oli syytetty petoksesta armeijan tavaranhankinnassa, herätti vallankumousoikeus hänessä kunnioituksen sekaista pelkoa. Hän tiesi olevansa liian huomattu ja liian moneen liikeyritykseen sotkeutunut henkilö voidakseen nauttia häiriytymättömästä turvallisuudentunteesta: kansalainen Gamelin oli hänen mielestään mies, jonka kanssa oli paras pysytellä hyvissä väleissä.

Hän ojensi kätensä maalari-tuomarille, ollen sydämellinen ja isänmaallinen, suosiollinen taiteille ja vapaudelle. Gamelin puristi jalomielisesti tätä auliisti tarjottua kättä.

— Kansalainen Évariste Gamelin, sanoi Jean Blaise, — minä vetoan teidän ystävyyyteenne ja teidän lahjoihinne. Ryöstän teidät huomenna mukaani maalle pariaksi päiväksi: siellä te piirustatte ja meillä on tilaisuus keskustella yhdessä.

Kuvakauppialla oli tapana useana kerran vuodessa tehdä tällainen parin kolmen päivän retki maalle maalarien kanssa, jotka hänen osviittojaan seuraten maalasivat maisemia ja raunioita. Ollen erittäin taitava keksimään sellaista, mikä saattoi miellyttää yleisöä, hän toi aina näiltä retkiltä sopivia luonnoksia, joista taiteilijain työpajoissa ja älykkäiden kaivertajain käsissä kypsytettyinä tehtiin kuparitai väripainoksia, jotka hän sitten myi suurella voitolla. Näitten luonnosten mukaan hän myös valmistutti ovenpäällisiä ja seinämaalauksia, joita myytiin yhtä paljon ja enemmänkin kuin Hubert Robert'in koristeellisia teoksia.

Tällä kertaa hän tahtoi ottaa kansalainen Gamelininkin mukaansa maalaamaan maalaisaiheita luonnon mukaan, niin suuresti oli valamies hänen silmissään nostanut maalarinkin arvoa. Kahden muun taiteilijan piti myös tulla matkaan, kaivertaja Desmahis'n, joka piirusti hyvin, ja Philippe Dubois'n, jonka nimi oli vielä tuntematon, mutta joka maalasi mainiosti Robert'in tyyliin. Naiskansalainen Élodien ja hänen toverinsa naiskansalainen Hasard'in piti kuten ennenkin olla taiteilijain matkassa. Jean Blaise, joka erinomaisesti osasi etujensa valvontaan yhdistää huvituksen, oli tälle retkelle myös kutsunut naiskansalainen Théveninin, Vaudevilleteatterin näyttelijättären, jota yleensä luultiin hänen rakastajattarekseen.

X.

Lauantaina kello seitsemän aamulla tuli kansalainen Blaise mustassa, kolmikulmaisessa hatussa, helakanpunaisissa liiveissä, nahkaisissa polvihousuissa, keltaisissa kaulussaappaissa ja kopautti ratsupiiskansa varrella ateljeen ovelle. Kansalainen leskirouva Gamelin hoiti par'aikaa säädyllystä keskustelua kansalainen Brotteaux'n kanssa, ja Évariste satoi pienen peilinpalasen edessä korkeaa valkeaa kaulaliinaansa.

— Onnellista matkaa, herra Blaise! sanoi naiskansalainen Gamelin. — Mutta koska te aiotte maalata maisemia, niin ottakaa mukaanne myös herra Brotteaux, joka on maalari.

— Sopiihan se, sanoi Jean Blaise. — Kansalainen Brotteaux, tulkaa mukaamme.

Kun Brotteaux oli päässyt varmuuteen siitä, ettei hänestä olisi mitään haittaa, hän suostui ehdotukseen, sillä hän oli seuraarakastava mies ja piti huvituksista.

Naiskansalainen Élodie oli myös noussut nuo neljä kerrosta antaakseen pienen aamusyleilyn leski Gamelinille, jota hän nimitti äitikullakseen. Hän oli aivan valkoisissa ja tuoksui lavendelille.

Vanhat kuomukattoiset, kahden hevosen vetämät vaunut odottivat torilla. Rose Thévenin istui etupaikalla Julienne Hasard'in kanssa. Élodie asetti näyttelijättären oikealle puolelle, istuutui itse vasemmalle ja istutti kapean Juliennen heidän molempain väliin. Brotteaux asettui taakse vastapäätä naiskansalainen Théveniniä, Philippe Dubois vastapäätä naiskansalainen Hasard'ia, Évariste vastapäätä Élodieta. Mitä taas Philippe Desmahis'hin tulee, niin näkyi hänen atleettinen yläruumiinsa korkealla ajurin penkillä, ajurin vasemmalla puolen, jota hän hämmästytti kertoilemalla hänelle, että eräässä Amerikan valtiossa kasvoi puussa silavamakkaroina ja metvursteja.

Kansalainen Blaise, joka oli erinomainen ratsastaja, oli noussut hevosen selkään ja lasketti täyttä ravia muiden edellä, jott'eivät vaunut pääsisi tomuttamaan häntä.

Sitä myöten kuin vaunujen pyörät loittoivat etukaupungin katuja, unohtivat matkailijat jokapäiväiset huolensa; ja nähdessään ympärillään ketoja, puita ja taivasta he kävivät mieleltään leppoisiksi ja hymyileviksi. Élodie haaveili, että hän oli luotu kasvattamaan kananpoikasia Évaristen rinnalla, joka jonkin kylän rauhantuomarina asuisi metsän reunassa, virran partaalla. Jalavat tien varrella vilisivät sivuitse. Kyläteille ajettaessa hyökkäsivät talojen vahtikoirat vinoittain vaunuja vastaan ja haukkuivat hevosten jaloissa, jota vastoin suuri espanjalainen lintukoira, joka oli maannut poikittain tiellä, vastahakoisesti laittautui syrjään; kanat lensivät joka suuntaan ja suoraan tien ylikin päästäkseen pakoon; hanhet etäännyivät hitaasti kiinteänä ryhmänä. Likaiset lapset katsoa töllistelivät vaunuja. Aamu oli lämmin, taivas kirkas. Kuivuuttaan halkeileva maa odotti sadetta. He nousivat alas vaunuista Villejuifin kohdalla. Kauppalan läpi kulkiessaan Desmahis pistäytyi hedelmäkauppaan ostaakseen kirsikoita, joita hän aikoi tarjota seurassaan oleville naiskansalaisille. Myyjätär oli sievä: Desmahis'ta ei näkynyt eikä kuulunut. Philippe Dubois huusi häntä liikanimeltä, jota hänen ystävänsä yleisesti käyttivät:

— Hei! Barbaroux... Barbaroux!

Tuon kirotun nimen kuullessaan höristivät ohikulkijat korviaan, ja kaikkiin ikkunoihin ilmestyi kasvoja. Ja kun muutamat sanskulotit näkivät nuoren, kauniin miehen tulevan hedelmämyymälästä liivit auki, pitsiröyhelö hulmuten jättiläismäisellä rinnalla, kirsikkakori olalla, takki kepin kärjessä, niin he luulivat häntä todellakin tuoksi pannaan julistetuksi girondistiksi ja kävivät kovakouraisesti häneen käsiksi ja olisivat hänen kiukustuneista vastalauseistaan huolimatta vieneet hänet kunnallishallitukseen, elleivät vanha Brotteaux, Gamelin ja nuo kolme nuorta naista olisi todistaneet, että tämän kansalaisen nimi oli Philippe Desmahis ja että hän oli ammatiltaan kaivertaja ja hyvä jakobiini. Vielä oli epäluulonalaisen näytettävä kansalaiskorttinsa, joka hänellä onneksi sattumalta oli mukanaan, sillä muuten hän oli kovin huolimaton tuollaisissa asioissa. Täten hänen onnistui päästä isänmaallisten kyläläisten kynsistä ilman pahoja vaurioita; ainoastaan toinen pitsikalvosin oli reväistä pois, joka vahinko oli verraten mitätön. Ne kansalliskaartilaiset, jotka olivat häntä kovakouraisimmin pidelleet, esittivät hänelle anteeksipyyntönsä ja ehdottivat, että hänet kannettaisiin riemusaatossa kunnallishallitukseen.

Päästyään jupakasta vapaaksi katsahti naiskansalaisten Élodien, Rosen ja Juliennen piirittämä Desmahis katkerasti hymyillen Philippe Dubois'han, josta hän ei pitänyt ja jota hän epäili tahallisesta koirankujeesta. Ollen päättä pitempi hän loi korkeudestaan häneen musertavan silmäyksen ja sanoi:

— Dubois, jos vielä kerrankin nimität minua Barbaroux'ksi, niin nimitän minä sinua Brissot'ksi; hän on pieni, paksu ja naurettavan näköinen äijän kanttura, jolla on rasvattu tukka, öljyinen iho ja niljaiset kädet. Kukaan ei epäile ettetkö sinä juuri ole tuo häpeämätön Brissot, kansan vihollinen; ja inhon ja kauhun valtaamina tulevat tasavaltalaiset heti sinut nähtyään hirttämään sinut lähimpään lyhtypylvääseen... Ymmärrätkö?

Kansalainen Blaise, joka juuri tuli juottamasta hevostaan, vakuutti, että hän oli selvittänyt tämän jutun, vaikkakin kaikille oli ilmeistä, että se oli selvinnyt ilman häntä.

Noustiin jälleen vaunuihin. Tiellä kertoili Desmahis taas hevosmiehelle, että tälle Longjumeaun tasangolle oli ennen muinoin pudonnut useita kuun asukkaita, jotka ulkomuodoltaan ja väriltään muistuttivat sammakoita, mutta olivat muuten paljon kookkaampia. Philippe Dubois ja Gamelin puhuivat taiteestaan. Dubois, joka oli Regnault'in oppilas, oli käynyt Roomassa. Hän oli nähnyt Rafaelin seinäverhomaalaukset, jotka hän asetti kaikkien mestariteosten yläpuolelle. Hän ihaili Correggion väritystä, Annibale Carraccin keksimiskykyä ja Domenichinon piirustusta, mutta mitä tyyliin tuli, ei hän tiennyt mitään, jota olisi voinut verrata Pompeo Battonin tauluihin. Hän oli Roomassa seurustellut herra Ménageot'n ja rouva Lebrunin kanssa, jotka molemmat olivat puhuneet vallankumousta vastaan: sentähden hän ei myöskään maininnut heistä mitään. Mutta hän kehui Angelica Kauffmannia, jolla oli puhdas maku ja joka tunsu antiikkia.

Gamelin valitteli sitä, että ranskalaisen maalaustaiteen myöhäistä kukoistusta, joka ei ulottunut Lesueurin, Clauden ja Poussinin aikaa kauemmaksi vastaten italialaisen ja flaamilaisen koulun

rappeutumiskautta, oli seurannut niin nopea ja jyrkkä alasmeno. Syynä siihen hän piti yleisiä tapoja ja akatemiaa, joka oli niiden ilmaisumuoto. Mutta akatemia oli juuri saatu onnellisesti tukahdetuksi, ja uusia periaatteita seuraten David ja hänen koulunsa par'aikaa loivat uutta, vapaan kansan arvoista taidetta. Nuorempien maalareiden joukossa Gamelin kadehtimatta asetti ensimmäiselle sijalle Hennequinin ja Topino-Lebrunin. Philippe Dubois piti Regnault'ia, opettajaansa, Davidia parempana ja pani toivonsa maalaustaiteessa nuoreen Gérard'iin.

Élodie onnitteli naiskansalainen Théveniniä hänen punaisesta, samettisesta poimuhatustaan ja valkoisesta puvustaan. Ja näyttelijätär kiitteli molempain seuralaistensa pukuja sekä neuvoi heille keinoja, millä ne voisi saada vieläkin hienommiksi: hänen mielestään oli koristeita vähennettävä.

— Ei koskaan ole kyllin yksinkertaisessa puvussa, hän sanoi. — Sen oppii teatterissa, jossa vaatetuksen tulee päästää näkyviin kaikki ruumiin asenteet. Siinä on sen oikea kauneus, ja muuta se ei tarvitse.

— Aivan niin, kultaseni, vastasi Élodie. — Mutta mikään ei pukuasioissa ole kalliimpaa kuin yksinkertaisuus. Eikä se, että me käytämme yllämme kaikenlaista korurihkamaa, aina riipu huonosta mausta; välistä se myös johtuu säästäväisyydestä.

He puhelivat sitten suurella harrastuksella syksyn muodeista, sileistä mekkohameista, lyhyistä vartaloista.

— Niin monet naiset tekevät itsensä rumemmiksi seuratessaan muotia! sanoi Thévenin. — Pitäisi pukea itsensä vartalonsa mukaisesti.

— Ainoastaan ruumiin ympäri vapaasti kiedotut ja poimutetut kankaat ovat kauniita, sanoi Gamelin. — Kaikki leikattu ja neulottu on hirveätä.

Nämä ajatukset, jotka olisivat paremmin soveltuneet johonkin Winckelmannin kirjaan kuin pariisittarien kanssa puhelevan nuoren miehen suuhun, otettiin vastaan halveksivalla välinpitämättömyydellä.

— Täksi talveksi suunnitellaan vanulla sisustettuja, silkkipheetoisia kappoja *à la laponne* ja pyöreäksi leikattuja Zuleima-kappoja, joihin kuuluu turkkilaismalliset liivit.

— Nuo ovat vain hätäapukeinoja, sanoi Thévenin. — Niitä myydään valmiina. Minulla on muuan pikku ompelijatar, joka neuloo kuin enkeli ja joka ei ole kallis: minä lähetän hänet teille, rakas ystävä.

Ja sanat lentelivät keveinä ja innokkaina levitellen ja kohotellen silmien eteen kaikenlaisia hienoja kudoksia, raitaisia silkkejä, sileitä pekingsilkkejä, siciliennesilkkejä, harsoja ja nankingeja.

Ja vanha Brotteaux, joka kuunteli heitä, ajatteli surumielisin hekumantuntein noiden hurmaa vain muotojen verhoksi heitettyjä yhden muotikauden huntuja, jotka kestävät vain jonkin vuoden ja syntyvät alati uudestaan kuin kedon kukkaset. Ja hänen katseensa, joka noista kolmesta nuoresta naisesta siirtyi peltojen ruiskukkasiin ja unikkoihin, himmentyi kyöneleiseen hymyyn.

He saapuivat Orangis'hin yhdeksän aikana ja pysähtyivät Kellon majataloon, jossa Poitrine-puolisot tarjosivat ravintoa ja hoivaa ihmisille ja eläimille. Kansalainen Blaise, joka oli jo ehtinyt siistiä asunsa, tarjosi kätensä naiskansalaisille. Tilattuaan päivällisen kello kahdeksitoista he lähtivät, edellään pikkuinen kylän poika, joka kantoi heidän maalirasioitaan, salkkujaan, telineitään ja päivänvarjojaan, kulkemaan jalan ketojen poikki Orges- ja Yvette-virtojen yhtymäkohdalle, tuolle ihanalle paikalle, josta voi nähdä koko Longjumeaun viheriövän tasangon Seine-virran ja Saint-Genevièven metsien kehyksessä.

Jean Blaise, joka johti tuota pientä taiteilijaryhmää, ylläpiti entisen rahamiehen kanssa hupaista keskustelua, jossa vilahteli sikin sokin mitä erilaisimpia henkilöitä, Verboquet Jalomielinen, Catherine Cuisot, kirjojenkaupustelijatar, Chaudronin neitokset, poppamies Galichet ja myös Cadet-Roussellen ja madame Angot'n nykyaikaisemmat hahmot.

Évariste, joka nähdessään elonkorjaajain sitovan lyhteitä oli leimahtanut äkilliseen luonnonrakkauteen, tunsi kyynelten nousevan silmiinsä; sopusoinnun ja rakkauden unelmat täyttivät hänen sydämensä. Desmahis puhalteli naiskansalaisten hiuksiin voikukkien siivekkäitä siemeniä. Koska kaikki kolme kaupunkilaisten tavoin pitivät kukkavihoista, he kokosivat niityltä peitsiruohoja, joiden kukat kiertävät vartta tiheänä tähkänä, pehmeän-sinipunervin kellokiehkuroin koreilevia kellokukkia, tuoksuvan rautayrtin hentoja korsia, seljapensaansa oksia, minttuja, villiresedoita, pyörtänökärsämitä, kaikkia syyskesän kasvikuuntaan kuuluvia kukkia. Ja kun Jean-Jacques oli tehnyt kasvitieteen muotiasiaksi kaupungin tyttöjen keskuudessa, tiesivät kaikki kolme, mikä minkin kukan nimi oli ja mitä mikin merkitsi. Kun kuivuuden riuduttamat hennot terälehdet varisivat Élodien käsissä ja putosivat

sateena hänen jalkoihinsa, hän huokasi:

— Kukatkin kuihtuvat jo!

Kaikki ryhtyivät nyt työhön ja koettivat ilmentää luontoa sellaisena kuin he sen näkivät, mutta jokainen näki sen jonkun mestarin kaavoissa. Ei aikaakaan niin oli jo Philippe Dubois Hubert Robert'in tyyliin luonnostellut autioksi jätetyn talon, kaadettuja puita, kuivuneen puron. Gamelin löysi Yvetten rannoilta Poussinin maisemia. Philippe Desmahis maalaili erään kyyhkyslakan edessä Callot'n ja Duplessis'n pikareskiin sävyyn. Vanha Brotteaux, joka kehui jäljittelevänsä flaamilaisia, piirusti huolellisesti erästä lehmää. Élodie hahmotteli mökin kuvaa, ja hänen ystävättärensä Julienne, joka oli värikauppiaan tytär, järjesti hänen värilautasensa. Muutamat lapset, jotka olivat tuppautuneet aivan kiinni häneen, katselivat hänen maalaamistaan. Hän sai heidät siirtymään vähän etäämmälle nimittämällä heitä pikkunaskaleiksi ja antamalla heille karamelleja. Ja kun naiskansalainen Thévenin keksi heidän joukossaan joitakin sievempiä tylleröitä, hän pesi heidät, suuteli heitä ja pisti kukkia heidän hiuksiinsa. Hän hyväili heitä surunsekaisen lempeästi, sentähden ettei hänellä itsellään ollut iloa olla äiti ja myös siksi että hän tahtoi somistaa itseään hellätunteisella ilmeellä sekä harjoitella asenteen ja ryhmytyksen taitoa.

Hän oli ainoa, joka ei piirustanut eikä maalannut. Hän tahtoi lukea rooliaan ja vielä enemmän miellyttää. Ja roolivihko kädessään hän kulki yhden luota toisen luo, keveänä ja hurmaavana. "Ei ihoa, ei piirteitä, ei vartaloa, ei ääntä", sanoivat hänestä naiset, mutta hän täytti ympäristönsä liikkeellä, värillä ja sopusoinnulla. Kuihtuneena, somana, väsyneenä ja väsymättömänä, hän oli retken suurin sulostaja. Kun hän oli luonteeltaan epätasainen ja sentään aina iloinen, herkkähermoinen, helposti ärtyvä ja sentään mukautuva ja sopuisa, teräväkielinen mitä kohteliaimmassa sävyssä, turhamainen, vaatimaton, rehellinen, vilpillinen, ihastuttava, ei suinkaan ollut Rose Théveninin vika, jos ei häntä onnistanut maailmassa ja jos ei hänestä tehty jumalatarta; mutta ajat olivat huonot, eikä Pariisissa enää ollut suitsutusta eikä alttareita sulottarille. Naiskansalainen Blaisekään, joka hänestä puhuessaan, rypisti nenäänsä ja nimitti häntä "äitipuolekseen", ei voinut hänen läsnäollessaan vastustaa hänen lumoustansa.

Harjoiteltiin parhaillaan *Les Visitandines* näytelmää, ja Rose iloitsi siitä, että hän oli saanut siinä niin luonnonraikkaan osan. Sillä luonnollisuuteen hän kaikessa pyrki ja pääsikin.

— Emmekö siis ollenkaan saa nähdä Pamélaa? sanoi kaunis Desmahis.

Kansallisteatteri oli suljettu ja näyttelijät lähetetty Madelonnettes'in nunnaturvalaan ja Pélagie-vankilaan.

— Onko tämä vapautta? huudahti naiskansalainen Thévenin kohottaen taivaaseen kauniit, suuttumusta leimuavat silmänsä.

— Kansallisteatterin näyttelijät, sanoi Gamelin, — ovat ylimysmielisiä, ja kansalainen François'n kappale on omiaan herättämään kaipausta aatelisiin etuoikeuksiin.

— Hyvät herrat, sanoi näyttelijätär Thévenin, — ettekö siis voi kuunnella mitään muita kappaleita kuin niitä, jotka imartelevat teitä?...

Puolenpäivän aikaan alkoi itse kukin tuntea itsensä aika nälkäiseksi, ja tuo pieni seurue palasi takaisin majataloon.

Évariste kulki Élodien rinnalla ja muistutteli hymyillen hänen mieleensä heidän ensimmäisiä tapaamisiaan.

— Kaksi linnunpoikaa oli pesästään katolta pudonnut sinun akkunalaudallesi. Sinä pistelit niiden nokkaan ruokaa; toinen niistä jäi eloon ja lensi tiehensä. Toinen kuoli siihen pieneen vanupesään, jonka sinä olit sille valmistanut. "Juuri se, josta minä pidin enemmän", sanoit sinä. Sinä päivänä sinulla, Élodie, oli punainen nauharuusu tukassasi.

Philippe Dubois ja Brotteaux, jotka tulivat vähän muiden jäljessä, puhuivat Roomasta, jossa he olivat olleet kumpikin, jälkimmäinen v. 72, edellinen akatemian viimeisinä aikoina. Ja vanha Brotteaux muisteli vieläkin prinsessa Mondragonea, joka kyllä olisi kallistanut korvansa hänen huokauksilleen ilman kreivi Altieria, joka lakkaamatta seurasi häntä kuin varjo. Philippe Dubois ei unohtanut mainita, että hän oli ollut kutsuttu päivällisille kardinaali de Bernis'n luo ja että tämä oli maailman kohteliain isäntä.

— Minäkin tunsin hänet, sanoi Brotteaux, — ja voinpa sanoa kerskumatta, että kuuluin jonkin aikaa hänen lähimpään seurapiiriinsä: hän seurusteli kernaasti roskaväen kanssa. Hän oli rakastettava mies ja vaikkakin hän mielellään lasketteli perättömiä, niin oli hänen pikkusormessaan jo enemmän tervettä

filosofiaa kuin kaikkien noiden teidän jakobiinienne päässä yhteensä, jotka tahtovat meitä hyveellistyttää ja jumalallistuttaa. Tuhat kertaa enemmän pidän noista yksinkertaisista teofageistamme, jotka eivät tiedä, mitä he tekevät, eivätkä, mitä he sanovat, kuin noista raivohulluista poropeukaloista, jotka laativat lakeja ja koettavat mahdollisimman ahkerasti teloittaa meitä tehdäkseen meidät hyveellisiksi ja viisaiksi ja saadaksean meidät palvelemaan Korkeinta olentoa, joka on luonut heidät omaksi kuvakseen. Ennen aikaan oli minulla Les Ilettes'in kappelissa messunlukijana muuan köyhä pappisaakuli, joka saatuaan lasin sanoi: "Älkäämme panetelko syntisiä; niiden kustannuksellahan me arvottomat pappi-parat juuri elämme!" Myöntäkää, herra, että tuolla litanianlopottajalla oli terveet hallinnolliset periaatteet. Pitäisi palata takaisin niihin ja hallita ihmisiä sellaisina kuin he ovat eikä sellaisina kuin tahdottaisiin heidän olevan.

Naiskansalainen Thévenin oli lähestynyt ukko Brotteaux'ta. Hän tiesi, että tämä mies ennen aikaan oli elänyt komeasti, ja tällä loisteliaalla muinaisuuden muistolla koristi hänen mielikuvituksensa nyt tuon entisen rahamiehen nykyhetkistä köyhyyttä, joka hänen mielestään oli vähemmän nöyryyttävä siksi, että se oli yleinen ja yleisestä sekasorrosta johtuva. Hän tarkasteli häntä uteliaana, eikä ilman eräänlaista kunnioitusta, aivan kuin jonkun tuollaisen auliin Kroisoksen viimeisiä jäännöksiä, jollaisia hänen vanhemmat ammattisarensa teatterissa huokailen ylistivät. Ja sitä paitsi häntä miellytti tämä hyvin kuluneessa ja hyvin siistissä nuuskanruskeassa lievetakissa esiintyvä vanha herra.

— Herra Brotteaux, hän sanoi tälle, — kaikki tietävät, että te ennen muinoin hiiviskelitte kauniin, ilotulia tuikkavan öisen puiston myrtiliehdoissa näyttelijättärien ja tanssijattarien seurassa kaukaisen huilun- ja viulunsoiton helinässä... Voi, he olivat varmaankin paljon kauniimpia, nuo teidän silloiset jumalattarenne oopperasta ja Comédie-Françaisesta, kuin me poloiset pienet kansallinäyttelijättäret?

— Älkää luulkokaan sellaista, neiti, vastasi Brotteaux, — ja tietäkää, että jos siihen aikaan olisi ollut ainoakaan sellainen kuin te, niin olisi hän, jos hän vain olisi tahtonut, vaeltanut kuin kuningatar, yksin ja ilman kilpailijaa, tuossa samaisessa puistossa, jota te hyväntahtoisesti suvaitsette kuvitella niin imartelevan kauniiksi.

Ravintola Kello oli aivan maalaismallinen. Rautatammen oksa riippui ajoportin päällä, joka johti aina lokaiselle pihalle, missä kanat tepastelivat ja nokkivat maata. Pihan perällä oli kaksikerroksinen asuinrakennus, jota varjosti korkea, sammaloitunut tiilikatto ja jonka seinät peittyivät melkein kokonaan vanhojen, täydessä kukassa olevien köynnösruusujen alle. Oikealla ojentelivat muutamat leikatut hedelmäpuut latvojaan matalan puutarhamuurin ylitse. Vasemmalla oli talli ulkonevine reuhäkkeineen ja heinäparvineen. Seinää vasten oli asetettu tikapuut. Samalla suunnalla oli vielä vaja täynnä maanviljelyskaluja ja pölkkyjä, ja siellä vanhojen kärrijojen päällä seisoi valkea kukko pitäen silmällä kanaparveaan. Tältä puolelta sulki pihan navettarakennusten rivi, ja niiden edessä kohosi niinkuin kunniakas sukukumpu valtava lantakasa, jota juuri parhaillaan leveä, karkeatekoinen, keltahuksinen tyttö väenteli tadikolla. Hänen puukenkensä olivat täynnä lantavettä, joka liotti hänen paljaita jalkojaan, ja silloin tällöin loksahdivat hänen safraninkeltaiset kantapäensä kengistä esiin. Hänen ylöskäärityn hameensa alta näkyivät hänen valtavan paksut, matalat ja lian peittämät pohkeensa.

Juuri kun Philippe Desmahis katseli häntä ihmeissään ja huvittuneena luonnon eriskummallisesta leikistä, joka oli rakentanut tämän tytön leveämmäksi kuin oli pitkä, huusi majatalon isäntä:

— La Tronche hoi! Mene hakemaan vettä!

Hän kääntyi näyttäen Desmahis'ille tulipunaiset kasvot ja leveän suun, josta puuttui yksi hammas. Oli tarvittu häränsarvi murtamaan tätä väkevää hammasriviä... Hän seisoi tadikko olalla ja nauroi. Hänen reisiä muistuttavat, mahtavat käsivartensa kiilsivät auringossa.

Pöytä oli katettu alakerran saliin, jossa kananpoikaset par'aikaa paistuivat vanhoilla pyssyillä koristetun uuninkuvun alla. Tuohon enemmän kuin kaksikymmentä jalkaa pitkään, kalkilla valkaistuun saliin pääsi valo vain oven vihertävään ruutujen läpi ja yhdestä ainoasta ruusujen kehystämästä ikkunasta, jonka ääressä vanha mummo istui kehräämässä. Hänellä oli päässään vanhan hallituksen aikaan kuuluva päähine ja pitsimyssy. Hänen ryhmyiset, maatyössä mustuneet kätensä pitelivät kehrävartta. Kärpäset lensivät istumaan hänen silmäluomilleen eikä hän ajanut niitä pois. Pienenä, äitinsä sylissä, hän oli nähnyt Ludvig XIV:n ajavan ohi vaunuissaan.

Kuusikymmentä vuotta sitten hän oli tehnyt matkan Pariisiin. Heikolla ja laulavalla äänellä hän kertoi noille kolmelle ympärillään seisovalle nuorelle naiselle, että hän oli nähnyt Hôtel de Villen, Tuileries'n ja La Samaritainen ja että juuri hänen kulkiessaan Pont-Royalea oli muuan vene, joka vei omenia Mailtorille, särkynyt ja kaikki omenat joutuneet veden vietäviksi, niin että koko virta oli ollut aivan punainen omenista.

Hän oli selvillä niistä muutoksista, joita hiljattain oli tapahtunut valtakunnassa ja etenkin siitä

eripuraisuudesta, joka vallitsi valantehneiden ja -tekemättömien kirkkoherrojen välillä. Hän tiesi myös, että oli sota, nälänhätä ja taivaalla uhkaavat merkit. Hän ei uskonut, että kuningas oli kuollut. Hänet oli päästetty pakenemaan, niin hän kertoi, maanalaista käytävää pitkin ja pyövelin käsiin oli annettu vain tavallinen, yksinkertainen mies.

Isoäidin jaloissa pajukopassa makasi Poitrine-perheen nuorin vesa, Jeannot, joka juuri sai hampaita. Naiskansalainen Thévenin otti vasun käteensä ja hymyili lapselle, joka kitisi heikosti kuumeen ja kouristusten näännyttämänä. Se oli varmaankin hyvin sairas, sillä oli lähetetty hakemaan lääkäriä, kansalainen Pelleport'ia, joka, ollen Konventissa varamiehenä, ei ottanut palkkaa sairaskäynneistään.

Naiskansalainen Thévenin, synnynnäisenä teatteri-ihmisenä, oli kotonaan kaikkialla; ja kun hän ei ollut oikein tyytyväinen siihen tapaan, millä La Tronche oli suorittanut astiain pesun, pyyhki hän lautaset, lasit ja haarukat. Sill'aikaa kun naiskansalainen Poitrine keitti lientä, jota hän kunnan emäntänä tavan takaa maisteli, leikkasi Élodie viipaleiksi neljän naulan leivän, joka vielä oli aivan uunilämmin. Katsellessaan hänen puuhailuaan sanoi Gamelin:

— Muutama päivä sitten luin erään nuoren saksalaisen kirjoittaman kirjan, jonka nimeä en nyt muista: se oli verraten hyvin ranskannettu. Siinä kerrottiin eräästä kauniista ja nuoresta, Charlotte-nimisestä työstä, joka, kuten sinäkin, Élodie, leikkasi leipää ja, kuten sinäkin, teki sen niin miellyttävästi ja niin siroasti, että sen nähdessään nuori Werther rakastui häneen.

— Ja se päättyi häihin? kysyi Élodie.

— Ei, vastasi Évariste; — se päättyi Wertherin väkivaltaiseen kuolemaan.

He söivät hyvällä ruokahalulla, sillä heillä oli kova nälkä; mutta ruoka oli kehnonlaista. Jean Blaise valitteli sitä: hän oli herkkusuu ja hyvinsyöminen kuului hänen elämänsääntöihinsä; ja juuri yleinen nälänhätä kiihotti häntä tekemään herkkusuisuudestaan järjestelmän. Vallankumous oli kaikissa kodeissa muuttanut ruokalistan. Useimmilla kansalaisilla ei ollut mitään suuhun pantavaa. Eteensäkatsovat miehet, jotka, kuten Jean Blaise, ansaitsivat suuria summia keskellä yleistä kurjuutta, kävivät ravintoloissa, joissa he osasivat näyttää nerouttaan ruokapöydän ääressä. Mitä taas Brotteaux'hon tulee, joka Vapauden vuonna II eli pelkillä kastanjoilla ja leivänkuorilla, niin hän muisteli ennen aikaan illastaneensa Grimod de la Reynièren luona Champs-Élysées'n varrella. Haluten saada herkkusuun maineen muori Poitrinenkin silava muhennoksen vierellä hän aivan tulvi oppineita ruokareseptejä ja hyviä gastronomisia ohjeita. Ja kun Gamelin selitti, että oikea tasavaltalainen halveksii pöydän iloja, antoi tuo vanha veronvuokraaja ja muinaistuntija nuorelle spartalaiselle oikean keitto-ohjeen spartalaiseen mustaan liemeen.

Päivällisen jälkeen antoi Jean Blaise, joka ei unohtanut asian vakavaa puolta, maalaisakatemiaansa tehdä piirustuksia ja luonnoksia majatalosta, jota hän sen rappeutuneen ulkomuodon vuoksi piti erittäin romanttisena. Juuri kun Philippe Desmahis ja Philippe Dubois piirustivat navettarakennuksia, tuli La Tronche antamaan ruokaa sioille. Kansalainen Pelleport, "tohtori", joka samassa tuli ulos alatuovasta pikku Poitrinen luota, lähestyi molempia taiteilijoita, ja onniteltuaan heitä heidän lahjoistaan, jotka tuottivat kunniaa koko kansalle, hän osoitti sikalauman keskellä seisovaa La Tronchea.

— Katsokaa tuota olentoa tuossa, hän sanoi, — hän ei ole yksi tyttö, niinkuin voisitte luulla: hän on kaksi tyttöä. Huomatkaa, että tarkoitan aivan puustavillisesti sitä, mitä sanon. Kun ihmettelin hänen luurakenteensa valtavia mittasuhteita, tutkin häntä lähemmin ja huomasin, että hänellä oli useaita luita kaksittain: kummassakin reidessä kaksi yhteen sulautunutta reisiluuta, kummassakin olassa kaksi kyynäriluuta. Myöskin hänen lihaksensa ovat kaksinkertaisia. Minun käsittääkseni on hänessä pari tiukasti yhteenkasvanutta tai, oikeammin sanottuna, yhteensulautunutta kaksosta. Tapaus on mielenkiintoinen. Minä olen huomauttanut siitä Saint-Hilairille, joka oli siitä minulle erittäin kiitollinen. Teillä on edessänne todellinen epäsikiö, kansalaiset. Häntä nimitetään La Troncheksi. Mutta pitäisi sanoa "Les Tronches": heitä on kaksi. Luonnolla on oikkunsa silläkin... Hyvää yötä kansalaiset! Saamme rajuilman tänä yönä...

Syötyään illallista kynttiläin valossa ryhtyi Blaise-akatemia, liitettyään seuraansa vielä yhden poika- ja tyttö-Poitrinen, ravintolan pihamaalla leikkimään sokkosta, johon leikkiin nuoret naiset ja miehet erittäin vilkkaasti ottivat osaa, mikä seikka oli hyvin ymmärrettävää, kun muistaa heidän ikänsä, ja ehkäpä myös epävarma ja levoton aika lietsoi heidän intoaan. Kun tuli aivan pimeä, ehdotti Jean Blaise, että mentäisiin leikkimään alasaliin joitakin seuraleikkejä. Élodie tahtoi leikkiä "sydänten metsästystä", ja koko seura yhtyi hänen ehdotukseensa. Nuoren naisen neuvosta Philippe Desmahis piirusti liidulla eri paikkoihin, huonekaluihin, oviin ja seinille seitsemän sydäntä, s.o. yhtä vähemmän kuin oli leikkiin osanottajia, sillä vanha Brotteaux'kin oli suostunut olemaan mukana. Tanssittiin piiritanssia, ja kun Élodie antoi sovitun merkin, riensi jokainen laskemaan kätensä jollekin sydämelle. Kömpelö ja hajamielinen Gamelin näki kaikilla jo olevan omistajan: hän antoi pantin, pienen veitsen, jonka hän oli ostanut kuudella soulia Saint-Germainin markkinoilta ja jolla hän oli leikannut leipänsä nälkää

näkevälle äidille. Alettiin alusta taas, ja Blaise, Élodie ja naiskansalainen Thévenin jäivät vuoron perään ilman sydäntä ja saivat antaa kukin pantin: sormuksen, käsilaukun, safiaanikantisen kirjasen, rannerenkaan. Sitten arvottiin pantit jälleen omistajilleen Élodien helmasta, ja jokaisen täytyi saadakseen omansa takaisin osoittaa seurataitoaan, laulaa jokin laulu tai lausua runoja. Brotteaux lausui Ranskan suojeluspyhän yksinpuhelun *La Pucellestä*:

Denis ma oon, pyhimys arvoltani,
ma lemmin Galliaa...

Kansalainen Blaise, vaikkakin hän oli vähemmän kirjanoppinut, lausui kuitenkin heti sen pitempää miettimättä Richemond'in vastauksen:

Oi, herra pyhimys, maksoiko vaivaa
noin turhan vuoksi jättää salit taivaan...!

Siihen aikaan lukivat kaikki myötäänsä ihastuneina tuon ranskalaisen Arioston mestariteosta; vakavimmatkin hymyilivät Jeannen ja Dunois'n lemmentarinalle, Agnesin ja Monrosen seikkailuille ja siivellisen aasin urotöille. Kaikki sivistyneet ihmiset osasivat ulkoa tämän hupaisan ja filosofisen runoelman kauneimmat kohdat. Yksin Évariste Gamelinkin, ankarasta maailmankatsomuksestaan huolimatta, lausui vastustelematta Grisbourdonin tulon helvettiin, ennenkuin hän otti Élodien helmasta kuusi souta maksavan veitsensä. Naiskansalainen Thévenin lauloi ilman säestystä Ninan romanssin: *Kun armahin kerran palaa*. Desmahis lauloi *La Faridondainen* sävelellä:

Talosta pyhän Antonin he porsaan vaativat ja käärivät sen kaapuihin, näin munkin laativat.
Se kuosista vain riippuikin...

Mutta Desmahis oli yhtä kaikki vähän huolestunut. Tällä hetkellä hän rakasti tulisesti kaikkia noita kolmea naista, joiden kanssa hän leikki panttileikkiä, ja hän heitti kaikkiin kolmeen hehkuvia ja helliä silmäyksiä. Hän rakasti näyttelijätär Théveniniä hänen suloutensa, hänen notkeutensa, hänen taitavan esiintymisensä, hänen katseittensa ja sydämeen tunkevan äänensä vuoksi; hän rakasti Élodieta, jonka hän arvasi runsaaksi, rikkaaksi ja antavaksi luonoltaan; hän rakasti Julienne Hasard'ia hänen värittömistä hiuksistaan, hänen valkeista kulmakarvoistaan, hänen pisamistaan ja laihasta varrestaan huolimatta, sentähden että hän aivan kuin tuo samainen Dunois, josta Voltaire puhuu *La Pucellessään*, oli aina jalomielisesti valmis antamaan vähimmän kauniille todistuksen rakkaudestaan, sitäkin enemmän kun Julienne Hasard tällä hetkellä näytti olevan vapain ja siis tietysti helpoimmin saatavissakin. Ollen kaikkea muuta kuin turhamainen Desmahis ei koskaan ollut varma siitä, kelpaisiko hänen tarjouksensa, mutta hän ei myöskään koskaan ollut varma päinvastaisesta. Niinpä hän pitikin itseään tarjolla joka tilaisuudessa. Käyttäen hyväkseen onnellisia sattumia panttileikissä hän puhui muutamia helliä sanoja näyttelijätär Théveninille, joka ei siitä pahastunut, mutta ei myöskään voinut vastata mitään kansalainen Jean Blaisen mustasukkaisten katseiden vuoksi. Hän puhui veläkin rakastuneemmin naiskansalainen Élodielle, jonka hän tiesi Gamelinin mielitietyksi, mutta hän ei ollut niin vaatelias, että olisi tahtonut pitää mitään sydäntä yksinomaisuutenaan. Élodie ei voinut häntä rakastaa; mutta hänen mielestään Desmahis oli kaunis, eikä hän onnistunut tätä seikkaa mieheltä kokonaan peittämään. Loppujen lopuksi Desmahis kuitenkin kuiski hehkuvimmat rakkaudentunnustuksensa naiskansalainen Hasard'in korvaan: tämä vastasi niihin hämmästyneellä ilmeellä, joka saattoi merkitä yhtä hyvin rakastunutta alltiutta kuin kalseaa välinpitämättömyyttä. Ja Desmahis ei ollenkaan uskonut häntä välinpitämättömäksi.

Majatalossa oli ainoastaan kaksi makuuhuonetta, molemmat ensimmäisessä kerroksessa ja yhteisessä eteisessä. Vasemmanpuolisessa, joka oli kauniimpi, oli kukalliset seinäpaperit ja käden suuruinen kuvastin, jonka kullatut kehykset olivat olleet alltiina kärpästen hävyttömyyksille aina Ludvig XV:n lapsuuden ajoista alkaen. Siellä kirjavan karttuunikatoksen alla oli kaksi vuodetta höyhen- ja untuvatyyntyneen ja tikattuine patjapeitteineen. Tämä huone oli varattu noille kolmelle naiskansalaiselle.

Kun maatapanon aika tuli, toivottivat Desmahis ja naiskansalainen Hasard toisilleen hyvää yötä eteisessä, kummallakin kynttilä kädessä. Rakastunut kaivertaja pisti väriskauppiiaan tyttären käteen ohimennen pienen paperilipun, jossa hän pyysi tätä, sitten kun kaikki nukkuivat, tulemaan luokseen ullakolle, joka oli naiskansalaisten huoneen yläpuolella.

Viisaana ja eteensä katsovana miehenä hän oli jo päivällä ottanut selvää paikallisista olosuhteista ja tutkinut tuon ullakonkin, joka oli täynnä sipulinippuja ja hedelmiä, jotka olivat siellä kuivamassa keskellä ampiaisia, kirstuja ja vanhoja matkasäkkejä. Hän oli lisäksi keksinyt siellä vanhan, ontuvan telttasängyn, joka kaikesta päättäen oli virkaheitoksi tuomittu, ja rikkinäisen olkimatrassin, joka oli täynnä kirppuja.

Vastapäätä naiskansalaisten huonetta oli toinen jotenkin pieni huone, jossa oli kolme makuusijaa ja

jossa matkustavaisten mieskansalaisten oli määrä nukkua. Mutta Brotteaux, joka oli sybariitti, oli mennyt latoon heiniin nukkumaan. Mitä Jean Blaiseen tulee, niin hän oli aivan kadonnut näköpiiristä. Dubois ja Gamelin nukkuivat pian. Desmahis paneutui vuoteeseen, mutta kun yön hiljaisuus oli niinkuin uinuva vesi peittänyt talon, nousi kaivertaja vuoteesta ja hiipi ullakolle puuportaita myöten, jotka narahtelivat hänen paljaiden jalkojensa alla. Ullakon ovi oli raollaan. Sieltä tulvahti vastaan tukehtava kuumuus ja mätien hedelmien kirpeä lemu. Ontuvassa telttasängyssä nukkui La Tronche suu auki, paita korvissa, sääret hajallaan. Hän oli vallan suunnaton. Ullakon akkunan läpi tunkeva kuun säde leikki sinervinä ja hopeisina läikkinä hänen ihollaan, joka likalaattojen ja lantavesitahrojen alla hohti nuoruutta ja raikkautta...

Seuraavana päivänä, vielä yhden ja viimeisen työpäivän jälkeen, lähti tuo vaeltava akatemia jälleen Pariisiin. Kun Jean Blaise maksoi isännälleen assignaateilla, valitteli kansalainen Poitrine sitä, ettei enää ollenkaan saanut nähdä muuta kuin "neliskulmaista rahaa" ja lupasi olla ikuisesti kiitollinen sille, joka jälleen toisi takaisin kultarahat.

Hän antoi naiskansalaisille kukkia. Hänen käskystään kiipesi La Tronche puukengissä, hame ylös käärittynä tikapuulle, ja näyttäen sieltä likaisia ja kiiltäviä pohkeitaan hän leikkeli väsymättömällä innolla ruusuja seiniä peittäivistä ruusuköynnöksistä. Hänen leveistä kämmenistään ruusut valuivat sateena, koskena, lumivyörinä Élodien Juliennen ja Rose Théveninin levitettyihin helmoihin. Koko vaunu täyttyi niistä. Kaikki saivat niitä suuret kantamukset kotiinsa, ja he nukkuivat ja heräsivät niiden tuoksuun.

XI.

Kun naiskansalainen Rochemaure aamulla syyskuun 7. p:nä oli menossa valamies Gamelinin luo saadakseen hänet suopeaksi jotakin epäiltyä kohtaan, joka kuului hänen ystäviinsä, hän tapasi portaissa entisen herra Brotteaux des Ilettes'in, jota hän oli rakastanut muinoin onnen päivinä. Brotteaux puolestaan oli juuri menossa Rue de la Loin varrella asuvan leikkikalukauppiaan luo viedäkseen tälle kaksitoista tusinaa valmistamiaan jäsenukkeja. Ja hän oli voidakseen kantaa niitä helpommin päättänyt pistää ne seipään nenään kuljeskelevien kaupustelijoiden esimerkkiä seuraten. Hän käyttäytyi aina erittäin kohteliaasti kaikkia naisia kohtaan, sellaisiakin, jotka pitkän seurustelun vuoksi jo olivat kadottaneet kaiken viehätysvoimansa, kuten oli laita rouva de Rochemauren, ellei mahdollisesti väliin tullut petoksen, pitkän eron; uskottomuuden ja lihavuuden höyste jonkin verran ärsyttänyt hänen ruokahaluaan. Joka tapauksessa hän otti hänet vastaan rikkinäisillä kivilaatoilla vuoratuissa, likaisissa portaissa aivan samoin kuin ennen Les Ilettes'in laajan kuistin portailla ja pyysi häntä tekemään hänelle sen kunnian, että tulisi katsomaan hänen ullakkokomeroaan. Rouva kipusi verraten vaivattomasti ylös portaita, ja pian hän oli pienen huoneensalvoksen suojassa, jonka kallellaan olevat parrut kannattivat luokkuakkunalla varustettua tiilikattoa. Siellä ei voinut seisoa suorana. Hän istuutui sille ainoalle tuolille, joka tässä komerossa oli, ja silmäiltyään hetkisen hatarasti liitettyjä tiilikiviliuskoja hän kysyi hämmästyneenä ja surullisena:

— Täällä te siis asutte, Maurice? No, ei teidän ainakaan ole tarvis pelätä tunkeilijoita. Täytyy olla piru itse tai kissa löytääkseen teidät täältä.

— Vähänhän täällä on ahdasta, vastasi tuo entinen herra. — Enkä tahdo teiltä kieltää, että vuodepahaselleni joskus sataa. Mutta se on vähäpätöinen harmi. Ja kirkkaina öinä näen täältä kuun, ihmisten rakkauden todistajan ja vertauskuvan Sillä kuun, hyvä rouva, ovat rakastavaiset kaikkina aikoma kutsuneet todistajakseen, ja kalvaassa, pyöreässä täyteläisyydessään se muistuttaa rakastajalle hänen halujensa esinettä.

— Kyllä ymmärrän, sanoi naiskansalainen.

— Kissat, jatkoi Brotteaux, — pitävät hirveätä meteliä tällä räystäänkourulla, silloin kun niillä on aikansa. Mutta täytyy antaa rakkaudelle anteeksi, että se naukuu ja sähisee katoilla, kun se täyttää ihmistenkin elämän levottomuudella ja rikoksilla.

Molemmat olivat, viisaasti kyllä, kohdanneet toisensa aivan kuin kaksi ystävää, jotka edellisenä iltana olivat eronneet mennäkseen kotiin nukkumaan; ja vaikkakin he olivat vieraantuneet toisistaan, he keskustelivat ystävällisessä ja tuttavallisessa äänilajissa.

Kuitenkin tuntui rouva de Rochemaure huolestuneelta. Vallankumous, joka pitkin aikaa oli ollut hymyilevä ja edullinen hänelle, tuotti hänelle nykyään huolta ja levottomuutta; hänen illallisensa olivat

käyneet vähemmän loisteliaiksi ja iloisiksi. Hänen harppunsa sävelet eivät enää jaksaneet kirkastaa synkkiä kasvoja. Rikkaimmat panosten tekijät olivat luopuneet hänen pelipöydistään. Useat hänen lähimmistä tuttavistaan olivat nyt epäiltyjä ja koettivat lymyillä; hänen ystävänsä, rahamies Morhardt, oli vangittu, ja juuri hänen tähtensä hän aikoi kääntyä apua pyytäen valamies Gamelinin puoleen. Hän itsekkin oli epäilyksenalainen. Kansalliskaartilaiset olivat toimittaneet kotitarkastuksen hänen luonaan, kääntäneet nurin kaikki hänen piironginlaatikkonsa, nostaneet sijoiltaan lattiapalkit, pistäneet keihäillään puhki hänen patjansa. He eivät olleet mitään löytäneet, olivat pyytäneet anteeksi ja juoneet hänen viinejään. Mutta he olivat olleet aivan vähällä keksiä hänen kirjeenvaihtonsa erään emigrantin, herra d'Expillyn kanssa. Muutamat ystävät, joita hänellä oli jakobiinien parissa, olivat ilmoittaneet hänelle, että kaunis Henry, hänen sydänpäpysensä, oli laittanut itsensä huonoon valoon erinäisillä voimasanoilla, jotka olivat olleet liian väkivaltaisia ollakseen vilpittömiä.

Kyynärpäät polvien ja posket käsien varassa, mietteisiinsä vaipuneena, hän kysyi vanhalta ystävältään, joka istui olkirahilla:

— Mitä te tuumitte kaikesta tästä, Maurice?

— Tuuminpa vain, että nämä ihmiset voivat antaa filosofille ja asiaaharrastavalle katselijalle paljon ajattelemisen ja hovin aihetta, mutta että teille, rakas ystävä, olisi parasta olla Ranskan rajojen ulkopuolella.

— Voi, Maurice, miten meidän käy?

— Samaa kysyitte minulta, Louise, kerran, kun olimme ajelemassa Cher-virran rantamalla ja hevosemme, joka oli pillastunut, lennätti meitä eteenpäin hurjaa neliä. Kuinka naiset sentään ovat uteliaita! Vielä nyt tahdotte tietää, mihin tämä meno vie. Kysykää sitä povariakoilta. Minä en ole mikään poppamies, armahaiseni. Ja filosofiasta, kaikkein terveimmästäkin, on sangen vähän apua silloin, kun on kysymys tulevaisuuden tulkitsemisesta. Tämä asiointi loppuu kerran, sillä kaikki loppuu. Sen voi arvata tapahtuvaksi eri lailla. Voi olla, että liittolaiset voittavat ja marssivat Pariisiin. He eivät ole kaukana siitä, mutta epäilen kuitenkin, että he eivät pääse tänne. Nämä tasavallan sotilaat taistelevat lannistumattoman rohkeasti. Voi myös sattua, että Robespierre nai leskirouva Capet'n ja nimityttää itsensä valtionhoitajaksi Ludvig XVII:n alaikäisyyden aikana.

— Luuletteko todellakin? huudahti naiskansalainen Rochemaure innoissaan ja toivoen pääsevänsä osalliseksi niin ihanaan juoneen.

— Voi vielä sattua niinkin, jatkoi Brotteaux, — että Vendée voittaa ja pappishallitus asetetaan jälleen kunniaansa rauniokasojen ja ruumisläjien päälle. Ette voi käsittää, rakas ystävä, millainen valta papistolla on noihin joukkoaseihin... "Sieluihin"... tarkoitin tietysti sanoa, kieleni vain hiukan lipsahti. Mutta luultavinta on, mikäli minä voin asioita arvostella, että vallankumoustribunaali johtaa perikatoon sen hallituksen, joka sen on asettanut: se uhkaa liian monia päitä. Ne, joita se kauhistaa, ovat jo lukemattomat, he yhtyvät, ja kukistaakseen sen he kukistavat koko hallitusjärjestelmän. Luulen, että te juuri olette nimityttänyt nuoren Gamelinin tähän valamiehistöön. Hän on hyveellinen, hänestä on tuleva hirmuinen. Mitä enemmän asiaa ajattelen, kaunokaiseni, sitä varmempi olen siitä, että tämä tribunaali, joka on perustettu pelastamaan tasavaltaa, on kukistava sen. Konventti on tahtonut, kuten kuningasvaltakin, oman suuruudenaikansa, oman inkvisitionsa, se on tahtonut valvoa turvallisuuttaan itsevalitsemiensa ja siitä riippuvien virkamiesten avulla. Mutta miten paljon konventin suuruudenaika kuitenkin jää jäljelle kuninkuuden aikaisesta! Ja kuinka paljon epäpoliittisempi sen inkvisitio on Ludvig XIV:n aikaista! Vallankumoustribunaalissa vallitsee alhainen oikeudentunto ja nolo tasa-arvoisuuden ajatus, joka saattaa sen piankin vihatuksi ja naurunalaiseksi ja joka on herättävä inhoa kaikissa. Tiedättekö, Louise, että tämä sama tribunaali, joka aikoo kutsua aitauksensa eteen Ranskan kuningattaren ja kaksikymmentäyksi lainsäätäjää, tuomitsi eilen kuolemaan erään palvelijattaren, sentähden että hän pahoin aikomuksin, kumotakseen tasavallan, oli huutanut: "Eläköön kuningas." Meidän mustasukkaiset tuomarimme toimivat samaan tapaan kuin tuo englantilaisille niin rakas William Shakespeare, joka mitä traagillisimpiin kohtauksiin sekoittaa kömpelönkarkeita ilveitä.

— Sanokaas minulle, Maurice, kysyi naiskansalainen Rochemaure, — onko teillä yhä vielä onnea rakkaudessa?

— Valitettavasti, vastasi Brotteaux, — lentävät kyyhkysset valkoiselle kyyhkyslakalle eivätkä enää viihdy tornin raunioilla.

— Te olette aina vain sama kuin ennenkin... Hyvästi, ystäväni!

* * * * *

Kun rakuuna Henry samana iltana kutsumatta saapui rouva de Rochemauren luo, sinetöi tämä parhaillaan erästä kirjettä, joka oli osoitettu kansalainen Raulinelle Vernoniin. Se oli Englantiin menevä

kirje, sen hän tiesi. Rauline sai rouva de Rochemauren kirjeen erään postinkantajan välityksellä sekä lähetti sen sitten Dieppeen erään kalankaupustelijan mukana. Muuan laivuri vei sen yöllä britannialaiseen laivaan, joka luovaili rannikolla; ja muuan emigrantti, herra d'Expilly, sai sen vastaanottaa Lontoossa ja välitti sen sisällön, mikäli hän katsoi sen edulliseksi, edelleen Saint-Jamesin kabinettiin.

Henry oli nuori ja kaunis. Itse Akhilleus ei ollut voimakkaampi ja kukoistavampi pukeutuessaan Odysseuksen antamiin ase varustuksiin. Mutta naiskansalainen Rochemaure, joka vielä äsken oli ollut niin altis tuon nuoren kommuunisankarin suloille, oli kääntänyt hänestä pois katseensa ja ajatuksensa, sen jälkeen kun hän oli saanut tietää, että tämä nuori sotilas herätettyään liioitteluillaan epäluuloja jakobiineissa saattoi käydä hänelle vaaralliseksi ja syöstä hänet perikatoon. Henry tunsi nahoissaan, ettei hänelle ehkä olisi ylivoimaista lakata rakastamasta rouva de Rochemaurea, mutta häntä harmitti se, ettei tämä enää osoittanut häntä kohtaan asiaankuuluvaa mielenkiintoa. Hän toivoi rouva de Rochemauren avulla suoriutuvansa eräistä maksuista, joihin tasavallan palvelus häntä velvoitti. Mutta kun hän nyt muisti, millaisiin äärimmäisyyksiin naiset voivat mennä ja miten nopeasti he voivat siirtyä hehkuvimmasta rakkaudesta kylmimpään tunteettomuuteen ja kuinka helppoa heidän on uhrata, mitä ovat rakastaneet, ja kadottaa, mitä ovat jumaloineet, hän alkoi epäillä, että tämä ihastuttava Louise vallan hyvin voisi eräänä päivänä heittää hänet vankeuteen päästäkseen hänestä eroon. Hänen älynsä neuvoi häntä valloittamaan takaisin tämän kadottamansa kaunottaren. Sentähden hän nyt oli tullut hänen luokseen koko viehätysvoimallaan aseistettuna. Hän lähestyi häntä, vetäytyi kauemmaksi, lähestyi uudestaan, hipaisi häntä ja väistyi jälleen kaikkien balettiviettelyskeinojen mukaisesti. Sitten hän heittäytyi nojatuoliin ja alkoi tuolla vastustamattomalla äänellään, äänellä, joka tunki naisten sisimpään olemukseen, ylistää luontoa ja yksinäisyyttä sekä ehdotti hänelle huokaisten huvimatkaa Ermenonvilleen.

Mutta rouva de Rochemaure vain näpäytteli harppuaan ja heitteli ympärilleen kärsimättömiä ja ikävystyneitä silmäyksiä. Äkkiä Henry nousi synkkänä ja päättäväisenä ja ilmoitti, että hän aikoi lähteä armeijaan ja olisi jo muutaman päivän kuluttua Maubeugen edustalla.

Näyttämättä laisinkaan hämmästyneeltä tai epäilevältä rouva de Rochemaure nyökkäsi hyväksyvästi.

— Te onnittelette minua tämän päätöksen johdosta?

— Niin onnittelen.

Rouva de Rochemaure odotti parhaillaan erästä uutta ystävää, joka häntä suuresti miellytti ja josta hän toivoi olevan itselleen suurta hyötyä; hän oli aivan toista maata kuin tämä: todellakin ylönoussut Mirabeau, sievistelty Danton, josta oli tullut hankitsija, jalopeura, joka uhkasi heittää kaikki isänmaanystävät Seineen. Joka hetki hän luuli kuulevansa kellon kilinää ja säpsähteli.

Saadakseen Henryn lähtemään hän vaikenä, haukotteli, selaili erästä partituuria ja haukotteli jälleen. Nähdessään, ettei toisella ollut aikomustakaan lähteä, hän sanoi, että hänen oli pakko mennä ulos, ja hävisi pukukammionsa.

Henry huusi hänelle liikuttavalla äänellä:

— Hyvästi, Louise!... Saanenko enää milloinkaan nähdä teitä?

Ja hänen kätensä kopeloivat avonaisen kirjoituspöydänlaatikon sisältöä.

Heti kun Henry oli ehtinyt kadulle, hän avasi kansalainen Raulinelle osoitetun kirjeen ja luki sen suuresti kiinnostuneena. Se sisälsi todellakin erittäin merkitsevän kuvauksen Ranskassa vallitsevasta mielialasta. Siinä puhuttiin kuningattaresta, näyttelijätär Théveninistä, vallankumoustribunaalista, ja monta kohtaa tuon kunnan Brotteaux des Ilettes'in tuttavallisesta rupattelusta oli siinä myös mainittu.

Luettuaan kirjeen ja pistettyään sen taskuunsa hän epäröi hetken; mutta sitten kuten ainakin mies, joka on tehnyt päätöksensä ja aikoo sen toteuttaa mitä pikemmin sitä parempi, hän suuntasi askelensa Tuileries'tä kohti ja astui varmuusvaliokunnan odotushuoneeseen.

* * * * *

Tuona päivänä istui Évariste Gamelin kello kolme iltapäivällä valamiesten penkillä yhdessä neljäntoista ammattiveljensä kanssa, jotka hän suurimmaksi osaksi tunsi, kaikki yksinkertaisia, rehellisiä ja isänmaallisia ihmisiä, tiedemiehiä, taiteilijoita tai käsityöläisiä: yksi maalari kuten hän itsekin, yksi piirustaja, molemmat hyvin lahjakkaita, yksi kirurgi, yksi suutari, yksi entinen markiisi, joka oli antanut täysin vakuuttavia todisteita kansallisesta mielenlaadustaan, yksi kirjanpainaja, pari pikkukauppiasta, toisin sanoen läpileikkaukselleen näytekokoelma Pariisin asutuksesta. He istuivat

siinä työläis- tai porvarismekoissaan, millä tukka lyhyeksi leikattuna *à la Titus*, millä hiuspalmikko niskassa, millä kolmikulmainen hattu silmillä, millä pyöreä hattu takaraivolla, millä punainen myssy korvilla. Toiset olivat puetut jakkuun, takkiin ja polvihousuihin, jollaisia käytettiin vanhaan hyvään aikaan, toiset *carmagnoleen* ja pitkiin, raitaisiin housuihin sanskulottien tapaan. Jaloissa heillä oli millä saappaat, millä solkikengät, millä puutohvelit, joten he ulkokuorensa puolesta edustivat kaikkia niitä erilaisia muunnoksia, mitä miehisessä puvussa siihen aikaan esiintyi. Koska he kaikki jo useita kertoja olivat olleet istunnoissa mukana, he näyttivät olevan hyvin kotiutuneita penkillään, ja Gamelin kadehti heidän tyyneyttään. Hänen sydämensä tykytti haljetakseen, hänen korvissaan suhisi, hänen silmiään hämärsi, ja koko maailma peittyi häneltä sinikelmeään sumuun.

Kun vahtimestari ilmoitti tribunaalin kokouksen alkavaksi, asettui kolme tuomaria paikoilleen pienelle korokkeelle viheriäisen pöydän ääreen. Heillä oli päässään kokardeilla ja suurilla mustilla töyhdyillä koristettu hattu, yllään tuomarinviiatta ja heidän rinnallaan riippui kolmiväri-nauhaan ripustettu raskas hopeamitali. Heidän edessään korokkeen juurella istui väliaikainen yleinen syyttäjä samanlaisissa pukimissa. Protokollasihteerin istuutui tribunaalin ja syytettyä varten varatun tyhjän tuolin väliin. Gamelinin silmissä nämä henkilöt olivat nyt aivan toisenlaisia kuin ennen, kauniimpia, vakavampia, hirvittävämpiä, vaikkakin he ottivat vaivattomia ja tuttavallisia asentoja, selailivat papereita, huutelivat vahtimestaria tai nojautuivat taapäin ottaakseen vastaan jonkin tiedonannon joltakulta valamieheltä tai virkaatekevältä upseerilta.

Tuomarien yläpuolelle oli ripustettu Ihmisoikeuksien taulut; heidän oikealla ja vasemmalla puolellaan, vanhojen keskiaikaisten muurien seinustalla, seisovat Le Peltier'n, Saint-Fargeaun ja Marat'n kuvapatsaat. Salin perällä vastapäätä valamiehistön penkkiä oli yleisön parveke. Ensimmäisellä rivillä oli pelkkiä naisia, vaaleita, tummia, harmaita, mutta kaikilla oli korkea myssypäähine, jonka laskoteltu reunus varjosti poskia; heidän povelleen, joka ajan muodin mukaan oli korkea ja rehevä kuin imettäjän, oli solmittu valkea huntu tai kumpuili siinä sinisen esiliinan rintalappu. He istuivat käsivarret ristissä lehterin rintasuojukseen nojaten. Heidän takanaan nähtiin asteittain ylenevillä penkkiriveillä siellä täällä erinäisiä kansalaisia vaihtelevissa pukimissa, jotka siihen aikaan antoivat väkijoukoille niin eriskummallisen ja maalauksellisen leiman. Oikealla, sisäänkäytävän lähellä, oli aidoitettu ala seisovaa yleisöä varten. Tällä kertaa ei siellä ollut montakaan. Se asia, jota tämän tribunaalin osaston nyt oli määrä käsitellä, kiinnitti ainoastaan pienen kuulijapiirin mieltä, ja epäilemättä oli muilla osastoilla, joilla oli istunto samaan aikaan, jännittävämpiä juttuja tarjottavanaan.

Tämä rauhoitti jossakin määrin Gamelinia, joka ollen jo menehtymäisillään ei olisi kestänyt suurten oikeudenkäyntien hehkuvaa ilmakehää. Hänen silmänsä kiintyivät pienimpiinkin yksityiskohtiin: hän keksi pienen ihokarvan sihteerin korvassa ja mustepilkun yleisen syyttäjän asiakirjoissa. Hän näki aivan kuin suurennuslasin läpi kaikki nuo monet kapiteelit, jotka oli veistetty aikana, jolloin kaikki antiikkisen pylväsjärjestelmän tuntemus oli joutunut unhoon, ja jotka kietoivat goottilaisten pylväiden päät nokkosseppeliin ja rautatammen lehviin. Mutta hänen katseensa palasi lakkaamatta takaisin tuohon vanhanaikaiseen, punaisella Utrechtin sametilla päällystettyyn tuoliin, jonka istuin oli kulunut ja käsinoja mustunut. Aseistettuja kansalliskaartilaisia seisoivat kaikkien ulkokäytävien kohdalla.

Vihdoin ilmestyi syytetty krenatöörien saattamana, mutta vapain jäsenen, niinkuin laissa oli määrätty. Hän oli noin viisikymmenvuotias, laiha, kuiva, tumma, kokonaan kalju mies; hänen poskensa olivat sisäänpainuneet, huulet ohuet ja sinertävät, ja hän esiintyi vanhan muodin mukaisesti yllään tummanpunainen takki. Hänessä oli kaikkesta päättäen kuumetta, sillä hänen silmänsä loistivat niinkuin kiiltokivet ja hänen poskensa olivat kuin maalatut. Hän istuutui. Hänen ristissä olevat jalkansa olivat luonnottoman laihat, ja hänen suuret luiset kätensä ulottuivat hyvin niiden ympäri. Hänen nimensä oli Marie Adolphe Guillergues, ja häntä syytettiin tasavallan rehuvarastojen haaskaamisesta. Syytöskirjassa oli monta ja vakavaa asiaa, jotka puhuivat häntä vastaan; kuitenkin ei mikään niistä ollut täysin todistettu. Kysyttäessä Guillergues kielsi useimmat näistä syytöksistä sekä selitti toiset itselleen edullisella tavalla. Hänen puhetapansa oli täsmällistä ja kylmää, erinomaisen taitavaa, ja kuvasti miestä, jonka kanssa ei ole hyvä joutua kauppasuhteisiin. Hänellä oli vastaus valmiina kaikkeen. Kun tuomari teki hänelle kiusallisen kysymyksen, pysyivät hänen kasvonsa tyyneinä ja äänensä varmana, mutta hänen molemmat rinnalle ristityt kätensä tärisivät tuskasta. Gamelin huomasi sen ja kuiskasi naapurilleen, joka oli maalari kuten hän itsekkin:

— Katsokaa hänen peukaloitaan!

Ensimmäinen todistaja, jota kuulusteltiin, toi esiin raskauttavia asianhaaroja. Hänen todistukseensa koko syytös perustui. Ne, jotka sen jälkeen kutsuttiin esiin, näyttäytyivät päinvastoin suosiollisiksi syytettyä kohtaan. Yleinen syyttäjä hyökkäsi kiivaasti, mutta pysyi ylimalkaisissa lauseissa. Puolustusasianajaja puhui vakuuttavasti ja hankki syytetyille jonkin verran myötätuntoa, jota hän ei itse ollut osannut voittaa. Istunto keskeytettiin, ja valamiehet vetäytyivät syrjään neuvottelemaan. Epäselvän ja hämärän keskustelun jälkeen he jakautuivat kahteen melkein yhtä suureen ryhmään. Toisella puolen olivat välinpitämättömät, haaleat, järkeilevät suunsoittajat, joita ei mikään intohimo

tulistuttanut, ja toisella puolen ne, jotka seurasivat tunnetta, välittivät vähät todisteluista ja tuomitsivat sydämellään. Nämä viimeksimainitut eivät koskaan vapauttaneet. Nämä olivat niitä hyviä ja puhtaita, jotka ajattelivat ainoastaan tasavallan pelastamista; muu ei heitä liikuttanut. Heidän asenteensa teki syvän vaikutuksen Gameliniin, joka tunsu itsensä heidän hengenheimolaisekseen.

"Tämä Guillergues", hän ajatteli, "on taitava roisto, kavala konna, joka on keinotellut ratsuväkemme rehuvarastoilla. Julistaa hänet syyttömäksi olisi samaa kuin päästää karkuun petturi, pettää isänmaa, tuomita armeija perikatoon." Ja Gamelin oli jo näkevinään, miten vihollisen ratsujoukot löivät maahan tasavallan husaarit kompastuvine hevosineen... "Mutta jos Guillergues olikin viaton?"

Hän tuli äkkiä muistaneeksi Jean Blaiseä, jota myös oli epäilty petollisuudesta tavarain hankinnassa. Saattoi olla paljonkin sellaisia, jotka menettelivät samoin kuin Guillergues ja Blaise ja siten valmistivat maaperää tappiolle, tasavallan tuhoutumiselle. Olisi pitänyt antaa varoittava esimerkki. Mutta jos Guillergues olikin viaton?...

— Ei ole todistuksia, sanoi Gamelin ääneen.

— Ei milloinkaan ole todistuksia, vastasi olkapäitään kohauttaen juryn puheenjohtaja, joka kuului hyviin, puhtaisiin.

Lopuksi oli seitsemän ääntä langettamisen ja kahdeksan vapauttamisen puolella.

Valamiehistö palasi takaisin oikeussaliin ja istuntoa jatkettiin. Valamiesten velvollisuuteen kuului perustella lausuntonsa; kaikki puhuivat vuoron perään tuon tyhjän tuolin edessä. Toiset olivat monisanaisia; toiset tyytyivät pariin sanaan; on sellaisiakin, jotka ilmaisivat ajatuksensa täysin käsittämättömässä muodossa.

Kun tuli Gamelinin vuoro, hän nousi ja sanoi:

— Kun on kysymys niin suuresta rikoksesta kuin voiton mahdollisuuksien riistäminen isänmaan puolustajilta, täytyy olla selvät todistukset, joita meillä ei ole.

Äänten enemmistöllä syytetty julistettiin syyttömäksi.

Kun Guillergues jälleen tuotiin tuomareiden eteen, kuului hyväntahtoista sorinaa kuulijoiden puolelta, jotka tahtoivat ilmoittaa vapauttamistuomiosta. Hän oli nyt kokonaan toinen mies. Kuivuus oli kadonnut hänen piirteistään, hänen huulensa olivat pehmentyneet. Hän näytti kerrassaan kunnianarvoiselta; hänen kasvoillaan oli rehellinen ja viaton ilme. Tribunaalin presidentti luki liikuttuneella äänellä oikeuden päätöksen, joka julisti syytetyn vapautetuksi; koko sali puhkesi suosionosoituksiin. Santarmikin, joka oli tuonut sisään Guillergues'in, riensi syleilemään häntä. Presidentti kutsui hänet luokseen ja antoi hänelle veljellisen syleilyn. Valamiehet suutelivat häntä, Gamelin vuodatti kuumia kyyneliä.

Oikeuspalatsin pihalla, jota päivän viimeiset säteet valaisivat, tunkeili ulvova väkijoukko. Tribunaalin neljä osastoa olivat edellisenä päivänä julistaneet kolmekymmentä kuolemantuomiota, ja suuren sisäänkäytävän portailla kyyrötti joukko trikotöösejä, jotka odottivat pyövelinkärryjen lähtöä. Mutta Gamelin, joka laskeutui portaita valamiesten ja katselijain sankassa parvessa, ei nähnyt mitään, ei kuullut mitään muuta kuin oman oikeuden- ja ihmisyudentekonsa, ja tunne siitä, että hän oli pelastanut viattoman, täytti hänen mielensä ylpeällä ilolla. Pihalla valkopukuinen Élodie heittäytyi kyynelsilmin ja hymyilevänsä hänen syliinsä ja jäi siihen lepäämään mielenliikutuksesta hervottomana. Ja kun hän vihdoin kykeni puhumaan, hän sanoi:

— Évariste, sinä olet kaunis, sinä olet hyvä, sinä olet jalo! Tuolla salissa tunki sinun miehekkään ja lempeän äänesi kaiku olemukseni läpi magneettisin aaloin. Olin aivan sähköistynyt.

Katselin sinua koko ajan, kun istuit siinä penkilläsi. En nähnyt mitään muuta kuin sinut. Mutta sinä, ystäväni, etkö ollenkaan aavistanut minun läsnäoloani? Eikö mikään ilmoittanut sinulle, että minä olin siellä? Minä istuin lehterillä, toisella rivillä, oikealla. Jumalani, kuinka on suloista tehdä hyvää! Sinä olet pelastanut tuon onnettoman. Ilman sinua hänen olisi käynyt huonosti. Sinä olet pelastanut hänet elämälle ja omaistensa rakkaudelle. Miten hän mahtaakaan tällä hetkellä siunata sinua! Évariste, miten minä olen onnellinen ja ylpeä saadessani rakastaa sinua!

Käsikoukkua, kiinteästi toisiinsa nojaten he kulkivat pitkin katuja tuntien itsensä niin kevyiksi että luulivat lentävänsä.

He menivät *Maalaavaan Amoriin*. Tultuaan Oratorion kohdalle sanoi Élodie:

— Ei viitsitä mennä myymälän läpi.

Hän johti Évaristen sisään ajoportin kautta ja vei hänet asuntoonsa. Eteisessä hän veti laukustaan suuren rauta-avaimen.

— Sitä luulisi melkein vankilan avaimeksi, hän virkahti. —
Évariste, sinusta tulee nyt minun vankini.

He menivät ruokasalin läpi ja olivat pian tytön omassa huoneessa.

Évariste tunsi huulillaan Élodien suudelman raikkaan liekinnän. Hän sulki hänet syliinsä. Pää taaksepäin, silmät puoliummessa, auki hulmahtavin hiuksin, varpana kiertyvin varsin, puolitajuttomana tyttö riistäytyi irti hänen syleilystään, juoksi ovelle ja työnsi sen salpaan...

Yö oli jo pitkälle kulunut, kun naiskansalainen Blaise avasi rakastajalleen oven ja kuiskasi hänen korvaansa pimeässä:

— Hyvästi, rakkaani! Tähän aikaan tulee isäni tavallisesti kotiin. Jos kuulet kolinaa portaista, niin kiiruhda nopeasti yläkertaan äläkä mene alas, ennenkuin olet varma siitä, että kukaan ei näe sinua. Koputa kolme kertaa ovenvartijan ikkunaan, niin hän avaa sinulle portin. Hyvästi, elämäni, oma sieluni!

Päästyään kadulle Évariste näki, miten Élodien huoneen ikkunaa raoitettiin ja miten pieni käsi katkaisi punaisen neilikan, joka putosi hän jalkoihinsa niinkuin veripisara.

XII.

Eräänä iltana, kun vanha Brotteaux taas tuli kansalainen Cailloun luo Rue de Loille mukanaan kaksitoista tusinaa jäsennukkeja, niin otti tuo tavallisesti niin ystävällinen ja kohtelias leikkikalukauppias hänet ja hänen nukkensa ja ilvekojeensa vastaan verrattain tylysti.

— Pitäkää varanne, kansalainen Brotteaux, hän sanoi, — pitäkää varanne! Ei ole aina aika nauraa; kaikenlainen leikinlasku on nyt poissa paikaltaan. Muuan varmuusvaliokunnan jäsen, joka eilen kävi täällä liikkeessäni, näki teidän jäsennukenne ja piti niitä vastavallankumouksellisina.

— Hän laski leikkiä! sanoi Brotteaux.

— Ei sinne päinkään, kansalainen. Ei sinne päinkään. Hän oli sellainen mies, joka ei laske leikkiä. Hän sanoi, että noissa pikku ukkeleissa oli kansan edustavia henkilöitä ilkimielisellä tavalla vääristelty ja että etenkin helposti tunnettavia olivat Couthonin, Saint-Justin ja Robespierren irvikuvat, ja hän takavarikoi ne. Se on aikamoinen tappio minulle puhumattakaan niistä vaaroista, jotka tuon asian vuoksi minua uhkaavat.

— Mitä ihmettä! Että nuo arlekiinit, nuo pajatsot ja klovnit, nuo paimenet ja paimentytöt, jotka olen maalannut aivan samanlaisiksi kuin Boucher viisikymmentä vuotta sitten, että ne muka olisivat Couthonin ja Saint-Justin irvikuvia! Ei yksikään järkevä ihminen voi sellaista väittää!

— Mahdollista kyllä on, jatkoi Caillou, — että te ette ole ehdoin tahdoin tarkoittanut mitään pahaa, vaikkakin tuollaisesta älyniekasta kuin te aina voi epäillä mitä tahansa. Mutta se on vaarallista peliä. Tahdotteko, että kerron teille erään esimerkin? Natoile, jolla on pieni teatteri Champs-Élysées'llä, vangittiin toissapäivänä kansalaisvastaisen mielialansa vuoksi, sentähden että hän oli antanut *Polichinellin* ilvehtiä konventin kustannuksella.

— Mutta katsokaahan toki, sanoi Brotteaux nostaen liinaa, joka oli levitetty noiden pienten hirsipuussakeikkujain peitoksi,—katsokaahan toki vielä kerran noita naamioita ja noita kasvoja! Ovatko ne nyt mitään muuta kuin selviä huvi- ja paimennäytelmän hahmoja? Kuinka saatoittekaan uskoa ja sanoa, että minä tein pilaa kansalliskonventista?

Brotteaux oli hämmästyntynyt ja yllättyntynyt. Vaikkakin hän tiesi inhimillisen typeryyden kykenevän melkein mihin tahansa, niin ei hän sentään ollut uskonut, että se koskaan voisi saattaa epäilynalaisiksi hänen *Scaramouchejaan* ja *Colinettejaan*. Hän vakuutti heidän viattomuuttaan ja omaansa. Mutta kansalainen Caillou ei tahtonut kallistaa korvaansa sille puheelle.

— Kansalainen Brotteaux, viekää pois nukkenne! Minä pidän teitä suuressa arvossa, minä kunnioitan teitä, mutta minä en tahdo teidän tähtenne joutua huonoon huutoon enkä hankkia ikävyyksiä itselleni. Minä kunnioitan lakia. Minä tahdon olla edelleenkin hyvä kansalainen ja tulla kohdelluksi sen mukaan.

Hyvästi, kansalainen Brotteaux, viekää pois nukkenne!

Brotteaux-ukko asteli takaisin kotiinsa kantaen noita epäilyttäviä luomiaan olallaan pitkän tangon päässä, jäljessään joukko pilkkaavia lapsia, jotka luulivat häntä rotanloukkujen kaupustelijaksi. Hänen ajatuksensa olivat murheellisia. Tosin hän ei elänyt yksinomaan jäsennukeillaan: hän piirusteli kahdestakymmenestä sousta muotokuvia porttikäytävissä ja eräässä Hallin tynnyrissä sukanparsijain seurassa, ja monet nuorukaiset, jotka lähtivät armeijaan, tahtoivat antaa kuvansa nuorelle lemmitylleen. Mutta nämä pikku työt olivat hänelle sanomattoman tuskallisia, eikä hän tehnyt muotokuvia lähestulkoonkaan niin hyvin kuin jäsennukkeja. Väliin hän taas oli sihteerinä Hallin naisväelle, mutta se oli samaa kuin sekoittaa itsensä rojalistisiin salaliittoihin, ja vaaran uhka oli suuri. Hän muisti, että Rue Neuvedes-Petits-Champs'in varrella, lähellä entistä Vendome-toria, asui muuan toinen lelukauppias nimeltä Joly, ja hän päätti heti seuraavana päivänä mennä tarjoamaan hänelle tuota samaa tavaraa, jota arka Caillou kieltäytyi vastaanottamasta.

Hieno vihmasade alkoi laskeutua. Brotteaux, joka pelkäsi, että hänen jäsennukkensa voisivat siitä pilautua, kiiruhti askeliaan. Mentyään synkän ja aution Pont-Neufin yli ja juuri kääntyessään Place de Thionvillen nurkan taa hän näki lyhdyn valossa, että rajapyykkikivellä istui vanha, laiha mies, joka näytti olevan nälästä ja väsymyksestä aivan näännyksissä, mutta kumminkin vielä oli säilyttänyt kunnianarvoisan ulkomuodon. Hän oli risaisessa mekkokaavussa, hänellä ei ollut mitään hattua ja iältään hän näytti olevan yli kuudenkymmenen. Käydessään lähemmäksi tuota onnetonta Brotteaux tunsi hänet isä Longuemareksi, jonka hän puoli vuotta sitten oli pelastanut lyhtynuorasta kerran jonottaessaan hänen kanssaan yhdessä leipomon edessä Rue de Jérusalemilla. Tuon ensimmäisen hyväntyön velvoittamana, jolla hän oli aloittanut tuttavuutensa tämän munkin kanssa, Brotteaux nytkin lähestyi häntä ja teki tiettäväksi, että hän oli se sama publikaani, joka kerran, eräänä nälkäpäivänä, oli seisonut hänen vieressään leipäjonossa roskaväen joukossa, ja kysyi häneltä, eikö hän voisi jollakin tavoin palvella häntä.

— Te näytätte väsyneeltä, arvoisa isä. Ottakaa tästä pieni vahvistusryppy!

Ja Brotteaux veti nuuskanruskean lievetakkinsa taskusta pienen konjakkipullon, jota hän säilytti siellä yhdessä Lucretiuksensa kanssa.

— Juokaa! Ja sitten minä autan teitä pääsemään kotiin.

Isä Longuemare torjui kädellään pois pullon ja yritti nousta. Mutta hän vaipui takaisin kivelleen.

— Hyvä herra, hän sanoi heikolla, mutta rauhallisella äänellä, —kolme kuukautta olen asunut Picpusissä. Mutta kun sain tietää, että minua eilen kello viisi iltapäivällä oli käyty etsimässä vangitsemistarkoituksin, en enää palannut asuntooni. Minulla ei ole mitään kattoa pään päällä; harhailen pitkin katuja ja tunnen itseni hieman väsyneeksi.

— Siispä, arvoisa isä, tehkää minulle se kunnia, että tulette jakamaan kanssani minun pienen ullakkokomeroni.

— Mutta, hyvä herra, sanoi barnabiitti, — kuulittehan, että olen epäilyksenalainen.

— Minäkin olen, sanoi Brotteaux, — ja minun jäsennukkeni ovat myöskin, mikä seikka onkin pahinta kaikesta. Juuri tämän ohuen liinan alla ne ovat, tämän tihkusateen syövytettävänä, joka meitäkin hyydyttää. Sillä tietäkää, isäni, että lakattuani olemasta publikaani valmistan nyt jäsennukkeja elääkseni.

Isä Longuemare tarttui käteen, jonka tuo entinen pankkiiri hänelle ojensi ja otti vastaan tarjotun vieraanvaraisuuden. Ullakkokomerossaan Brotteaux pani hänen eteensä leipää, juustoa sekä viiniä, jonka hän oli pannut kylmenemään kattokouruunsa, sillä hän oli suuri nautiskelija.

Tyydyttyään nälkänsä sanoi isä Longuemare:

— Hyvä herra, minun täytyy esittää teille ne olosuhteet, jotka ovat aiheuttaneet pakoni ja heittäneet minut puolikuolleena tuolle kivelle, josta te minut löysitte. Tultuani ajetuksi pois luostaristani elin sillä laihalla eläkkeellä, joka minulle oli myönnetty; annoin latinan ja matematiikan tunteja ja kirjoittelin pieniä lentolehtisiä kirkon vainoamisesta Ranskassa. Kirjoitinpa erään suuremman teoksen todistaakseni, että hallituksen papeilta vaatima virkavala on vasten kaikkia kirkollisia säädöksiä. Edelleen kehkeytyvä vallankumous riisti minulta kaikki oppilaani, enkä myöskään voinut nostaa eläkettäni, kun minulta puuttui lain vaatima kansalaistodistus. Tällaista todistusta juuri kävin pyytämässä kaupungintalolla, täysin varmana siitä, että olin sen ansainnut. Ollen itse pyhän Paavalin, tuon Rooman kansalaiseksi lukeutuvan pyhän Paavalin perustaman munkkikunnan jäsen kuvittelin itserakkaasti kyllä, että minäkin hänen esimerkkiään seuraten voisin käyttäytyä kuten hyvän Ranskan kansalaisen tulee, kunnioittaen kaikkia inhimillisiä lakeja, jotka eivät ole ristiriidassa jumalallisten

lakien kanssa. Esitin anomukseni herra Colinille, joka on lihakauppias ja kunnollinen virkamies ja toimii tällaisten korttien jakajana. Hän kysyi säätyäni. Sanoin olevani pappi. Hän kysyi minulta, olinko naimisissa, ja kun vastasin, että en ollut, sanoi hän, että sitä pahempi minulle. Vihdoin kaikenlaisten utelujen jälkeen hän kysyi minulta, olinko antanut todisteen kansalaiskunnostani elokuun 10:nä, syyskuun 2:nä ja toukokuun 31:nä päivänä. "Ei voida antaa todistuksia", hän lisäsi, "muille kuin niille, jotka käytöksellään ovat antaneet näytteen kansalaisinnostaan näissä kolmessa tilaisuudessa". En voinut vastata hänelle tyydyttävästi. Kuitenkin hän kirjoitti muistiin nimeni ja osoitteeni ja lupasi nopeasti ottaa selvän minun asiastani. Hän pitikin sanansa ja tuloksena hänen tutkimuksistaan oli se, että kaksi Picpusin varmuusvaliokuntaan kuuluvaa komissaaria saapui minun poissaollessani aseistetun miesvoiman kanssa asuntooni minua vangitsemaan. En tiedä, mistä rikoksesta minua syytetään. Mutta myöntäkää, että täytyy surkutella tuota herra Coliniä, jonka järki on niin pimitetty, että hän voi soimata jotakin kirkonmiestä siitä, että tämä ei ole osoittanut kansalaiskuntoaan elokuun kymmenentenä, syyskuun toisena ja toukokuun kolmantenäkymmenentenä yhdentenä! Mies, joka voi ajatella noin, on todellakin sääliittävä.

— Minullakaan ei ole henkilötodistusta, sanoi Brotteaux. — Me olemme epäilynalaisia. Mutta te olette väsynyt. Käykää levolle, arvoisa isä. Huomenna koetamme huolehtia turvallisuudestanne.

Hän antoi matrassin vieraalleen ja varasi itselleen olkipatjan, jota kuitenkin munkki osoittaakseen nöyryyttään pyyteli itselleen niin itsepintaisesti, että hänen täytyi myöntyä tämän pyyntöön: muuten hengenmies olisi nukkunut kivipermannolla.

Näitten toimenpiteitten jälkeen Brotteaux säästäväisyydestä ja varovaisuudesta puhalsi kynttilän sammuksiin.

— Hyvä herra, sanoi hänelle munkki, — olen syvästi kiitollinen teille siitä, mitä teette minun vuokseni; mutta, voi, mitäpä se teitä hyödyttää. Palkitkoon teitä siitä Jumala! Siitä olisi teille loppumatonta siunausta. Mutta Jumalakaan ei laske ansioksi sellaista, joka ei ole tehty hänen kunniaakseen, vaan joka on ainoastaan puhtaasti luonnollisen hyveellisyyden ilmaisu. Sentähden kehoitan teitä, hyvä herra, hartaasti tekemään Hänelle sen, mitä aiotte tehdä minun hyväkseni.

— Isäni, vastasi Brotteaux, — älkää yhtään huolehtiko siitä, älkääkä tunteko olevanne minulle kiitollisuuden velassa. Sitä, mitä tällä hetkellä teen hyväksenne ja jonka arvoa te liioittelette, en tee lainkaan rakkaudesta teihin: sillä vaikkakin te, arvoisa isä, olette rakastettava, tunnen teitä kuitenkin liian vähän rakastaakseni teitä. Minä en tee sitä myöskään rakkaudesta ihmiskuntaan: sillä minä en ole niin yksinkertainen kuin Don Juan, että luulisin ihmiskunnalla olevan joitakin oikeuksia; ja tämä ennakkoluulo hänenlaisessaan vapaamielisessä henkilössä minua todella murehduuttaa. Minkä teen, sen teen itsekkyydestä, josta kaikki ihmisen jalomieliset ja uhrautuvat teot johtuvat, koska se saa ihmisen näkemään oman kuvansa kaikissa kurjissa, saa hänet säälimään omaa onnettomuuttaan toisten onnettomuudessa ja innostaa häntä auttamaan toista kuolevaista, joka luonnon ja kohtalonsa puolesta on siinä määrin samanlainen kuin hän itsekin, että hän luulee auttavansa omaa itseään auttaessaan häntä. Minkä teen, sen teen vielä muun työn puutteessa: sillä elämä on siinä määrin tympäisevä, että täytyy koettaa etsiä itselleen hupia millä hinnalla tahansa, ja hyväntekeväisyys on yksi sellainen, vaikkakin sangen laimea huvitus, johon turvautuu paremman puutteessa. Minä teen sen vielä ylpeydestä ja saadakseni jonkinlaisen yliotteen teistä; minä teen sen kaiken lopuksi oman maailmankatsomukseni nimessä, näyttääkseni teille, mihin ateistikin kykenee.

— Älkää mustatko itseänne ollenkaan, hyvä herra, vastasi isä Longuemare. — Minä olen kyllä saanut Jumalalta enemmän armonosoituksia, kuin mitä hän on suonut teille tähän päivään asti, mutta minä olen arvottomampi kuin te, ja minulla on paljon vähemmän luonnollisia hyveitä kuin teillä. Sallikaa sentään minunkin yhdessä asiassa olla teistä edellä. Te ette voi rakastaa minua, koska ette tunne minua. Mutta minä, herra Brotteaux, vaikka en tunnekaan teitä, rakastan teitä sittenkin enemmän kuin itseäni; Jumala määrää niin.

Näin puhuttuaan isä Longuemare polvistui kivilattialle, ja luettuaan rukouksensa hän paneutui pitkäkseen olkipatjalle ja vaipui rauhalliseen uneen.

XIII.

Évariste Gamelin istui toista kertaa vallankumoustribunaalissa. Ennen istunnon alkamista hän keskusteli valamiestovereittensa kanssa aamun uutisista. Muutamat niistä olivat epävarmoja ja vääriä,

mutta se mikä oli totta, oli hirveätä. Kaikki tiet olivat liittoutuneiden armeijain hallussa, jotka marssivat yhdessä eteenpäin, Vendée oli voitollinen, Lyon kapinassa, Toulon luovutettu englantilaisille, jotka siellä olivat laskeneet maihin neljätoista tuhatta miestä.

Nämä seikat olivat näille virkamiehille yhtä paljon yksityisasiota kuin yleistä mielenkiintoa herättäviä. Ollen varmoja omasta perikadostaan siinä tapauksessa, että isänmaa joutuisi perikatoon, he tekivät valtion asian omakseen. Ja kansakunnan tappio, joka niin läheisesti liittyi heidän omaansa, määräsi heidän tunteensa, intohimonsa ja toimintansa.

Gamelinille tuotiin hänen penkkiinsä kirje Trubert'iltä, puolustusvaliokunnan sihteerialta; siinä oli ilmoitus hänen nimittämisestään ruudin ja salpietarin komissaariksi.

Sinun tulee tutkia kaikki piirin kellarit saadaksesi niistä esiin ne aineet, joita tarvitaan ruudin valmistamiseen. Vihollinen on kenties jo huomenna Pariisin edustalla: itse isänmaan maaperän on hankittava meille ne salamat, joilla iskemme sen ahdistajia. Lähetän sinulle tässä samalla konventin salpietarin hankintaa koskevat ohjeet. Veljellinen tervehdys.

Samassa tuotiin syytetty esiin. Hän oli vielä viimeisimpiä noista tappion kärsineistä kenraaleista, jotka konventti oli jättänyt tribunaalin tuomittaviksi, ja vähiten tunnettu kaikista.

Hänet nähdessään kävi kylmä väristys Gamelinin läpi: hän luuli näkevänsä saman sotaherran, jonka hän yleisön aitauksesta kolme viikkoa sitten oli nähnyt tuomittavan ja lähetettävän teloitettavaksi. Hän oli todella sama mies, sama itsepäisen typerä ulkomuoto: sama oikeusjuttu! Hän vastasi luihulla ja karkealla tavalla, joka pilasi hänen parhaimmatkin vastauksensa. Hänen kiertelynsä, viisastelunsa ja ne syytökset, joilla hän kuormitti käskynalaisiaan, saivat kuulijat aivan unohtamaan, että hän par'aikaa ajoi kunniansa ja elämänsä puolustamisen edesvastuullista asiaa. Tässä jutussa oli kaikki epämääräistä, ristiriitaista, armeijoiden asema, sotavoimien lukumäärä, muona- ja ampumavarat, annetut ja vastaanotetut määräykset, joukkojen liikehtiminen: ei tiedetty mistään mitään. Kukaan ei ymmärtänyt tämän taivaallista näistä sekavista, järjettömistä, tarkoituksettomista sotaliikkeistä, jotka olivat päättyneet tappioon, ei kukaan, ei enempää puolustusasianajaja tai syytetty itse kuin syyttäjä, tuomari tai valamiehet, ja, mikä ihmeellisintä, ei kukaan myöntänyt toiselle tai itselleen, että hän ei ymmärtänyt mitään. Tuomarit huvittelivat esittämällä suunnitelmia ja puhumalla taktiikasta ja strategiasta; syytetty osoitti selvästi luontaista taipumusta lain koukutteluun.

Väiteltiin aivan loppumattomiin. Ja Gamelin näki aivan edessään, näiden pitkien kiistojen aikana, miten kuormastovankkurit olivat tarttuneet kiinni mutaan Pohjois-Ranskan rämeisillä teillä, miten kanuunat makasivat kumossa kärrynpyöräin raiteilla ja miten voitettut kolonnat epäjärjestyksessä pakenivat kaikilla teillä vihollisen ratsuväen hyökätessä esiin kaikista autioituneista solista. Ja hän kuuli tämän petetyn sotajoukon nostavan ilmoille valtaisan syytöshuudon kenraalia vastaan. Kun asia vihdoin oli saatu loppuun käsitellyksi, oli salissa jo hämärä, ja Marat'n patsas kohosi epämääräisin ääriivivoin niinkuin aavekuva presidentin pään yläpuolella. Valamiehistön lausunnot menivät hajalle. Kumealla äänellä, joka oli tarttua kurkkuun, mutta päättävästi, lausui Gamelin mielipiteenään, että syytetty oli tehnyt itsensä syyppääksi tasavallan kavallukseen, ja hyväksyvä mumina, jolla joukko tervehti näitä sanoja, hiveli suloisesti hänen nuorta hyveellisyyttään. Tuomio luettiin soihtujen valossa, ja niiden kelmeä hohto läikehti kuolemaantuomitun sisäänpainuneilla ohimoilla, joista näkyi kihoilevan hikipisaroita. Ulos johtavan käytävän portailla, jotka olivat täpösen täynnä kokardeilla koristautunutta naisväkeä, kuuli Gamelin kuiskuteltavan nimeään, joka alkoi olla jo tunnettu tribunaalin vakinaisen kuulijakunnan keskuudessa, ja alhaalla hyökkäsivät trikotöösit hänen kimppuunsa, heristellen nyrkkiään ja vaatien itävallattaren päätä.

Seuraavana päivänä oli Évaristen päätettävä erään vaimo-paran, leivänjakajan leski Meyrionin kohtalosta. Hän kulki päivät päästään pitkin katuja työntäen edellään pientä kärryä, ja vyöllään hänellä oli pieni puutaulukko, johon hän puukollaan teki piirtoja pitääkseen lukua ihmisille jättämistään leivistä. Hän ansaitsi kahdeksan souta päivässä. Virkaatekevä yleinen syyttäjä osoittautui aivan harvinaisen ankaraksi tätä onnetonta kohtaan, joka, kuten oikeuden kulusta ilmeni, oli useaan kertaan huutanut: "Eläköön kuningas!" lisäksi jutellut vastavallankumoukselliseen henkeen niissä taloissa, joihin hän joka päivä kuljetti leipää, ja ollut mukana salaliitossa, jonka tarkoituksena oli auttaa leski Capet'ta pakenemaan. Tuomarin edessä hän myönsi todeksi sen, mistä häntä syytettiin, ja joko sitten typeryydestä tai kiihkomielisyydestä hän toi kuningasmieliset tunteensa esiin erittäin hehkuvin sanoin ja syöksi itsensä siten perikatoon.

Vallankumoustribunaali edisti yhdenvertaisuuden voittoa osoittautumalla yhtä ankaraksi raskaan työn raatajia ja palvelijattaria kuin ylimyksiä ja rahamiehiä kohtaan. Gamelinin mielestä ei voinut toisin ollakaan kansanvaltaisessa valtiossa. Hän olisi pitänyt sitä kansan halveksimisena ja loukkaamisena, jos se olisi suljettu pois kuolemantuomioista. Aivan kuin sitä olisi pidetty rangaistavaksi arvottomana. Jos giljotiini olisi varattu yksinomaan ylimyksille, olisi se tuntunut hänestä jonkinlaiselta vääryltä etuoikeudelta. Rangaistus alkoi Gamelinin mielessä saada jonkinlaisen uskonnollisen ja mystillisen

merkityksen, hän rupesi näkemään siinä aivan erityisiä hyveitä ja ansioita. Rangaistus oli hänen silmissään kuin palkinto, jonka kansa oli velkaa rikollisille, ja hänestä olisi ollut suuri vääryys heitä kohtaan, jos se olisi heiltä riistetty. Hän julisti leski Meyrionin syylliseksi ja kuolemanrangaistukseen arvolliseksi, pahoitellen ainoastaan sitä, että ne hurmahenget, jotka olivat syösseet hänet perikatoon ja olivat rikollisempia kuin hän, eivät olleet siinä saapuvilla jakamassa hänen kohtaloaan.

* * * * *

Évariste kävi melkein joka ilta jakobiinien kokouksissa, jotka pidettiin entisessä dominikaanien eli, kuten heitä kansan keskuudessa nimitettiin, jakobiinien kappelissa Rue Honorélla. Pihalla, jota koristi vapauden puu, poppeli, alati värähtelevine ja suhisevine lehtineen, kohotti synkkään ja arkipäiväiseen tyyliin kyhätty, raskasmuotoisella tiilikatolla varustettu kappeli alastonta julkiseinänsä, jossa näkyi pyöreä häränsilmä-ikkuna ja holviövi: oven päällä loisti trikolori ja vapauden lakki. Jakobiinit olivat samoin kuin kordelieerit ja feuillantitkin ottaneet omakseen hajoitetun munkkikunnan asumuksen ja nimen. Gamelin, joka aikaisemmin oli innokkaasti ottanut osaa kordelieerien kokouksiin, kaipasi jakobiinien keskuudessa dantonilaisia puukenkiä, *carmagnole*-takkeja ja hurmanhuutoja. Robespierren klubissa vallitsi hallinnollinen viisaus ja porvarillinen vakavuus. Sen jälkeen kun Kansan ystävää ei enää ollut, seurasi Évariste Maximilienin luentoja, sillä hänen mielipiteensä olivat määrääviä jakobiinien kesken, ja sieltä ne tuhansien haarayhdistysten välityksellä levisivät kautta koko Ranskan. Asiakirjaa luettaessa antoi hän katseensa liukua pitkin paljaita ja surullisia seiniä, jotka ensin suojattuaan tuon suuren kerettiläisten inkvisiittorin henkisiä poikia nyt näkivät sisälleen kokoontuvan toisia kiihkomielisiä inkvisiittoreita, joiden etsiskelyjen esineinä olivat rikokset isänmaata kohtaan.

Siellä asusti nyt ilman mitään ulkonaista loistoa, pelkän sanan voimalla valliten, maan suurin valtiomahti. Se hallitsi kaupunkia ja valtakuntaa, se saneli käskynsä konventille. Näiden uuden järjestyksen luojien sieluissa, jotka kunnioittivat lakia niin suuresti, että he pysyivät kuningasmielisinä v. 1791 ja tahtoivat olla sitä vielä edelleenkin Varennes'ista palattua, jotka itsepintaisesti pitivät kiinni perustuslaillisuudesta, ollen vakiintuneen järjestyksen ystäviä vielä Mars-kentän murhienkin jälkeen, jotka eivät koskaan olleet vallankumouksellisia itse vallankumouksen suhteen, vaan vieraita kansanliikkeille, näiden miesten synkissä ja mahtavissa sieluissa eli isänmaanrakkaus, joka oli synnyttänyt neljätoista armeijaa ja pystyttänyt giljotiinin. Évariste ihaili heidän valppauttaan, heidän epäilevää henkeään, heidän uskonkaavaista ajatustapaansa, heidän järjestyksenrakkauttaan, hallitsemistaitoaan ja voitollista viisauttaan.

Yleisön joukosta, joka istui salissa, ei kuulunut muuta kuin yksimielistä ja säännöllistä suosionhuminaa, joka muistutti ovella kasvavan vapauden puun suhinaa.

Tuona päivänä, *vendémiaire*-kuukauden [Vendémiaire: viinikuu, vallankumouksellisen tasavaltaiskalenterin ensimmäinen kuukausi. Syysk. 22 p. — lokak. 21 p. Suomentaja] yhdentenätoista, nousi puhujalavalle hitaasti nuori mies, jolla oli kalteva otsa, läpituokeva katse, terävä nenä, suippo leuka, rokonarpiset kasvot ja kylmä ilme kasvoissaan. Hän oli keveästi puuteroitu ja puettu siniseen vartalonmukaiseen takkiin. Hänellä oli niin täsmällinen esiintyminen, niin mittailtu käytös, että toiset pilallaan sanoivat hänen muistuttavan jotakuta tanssimestaria ja toiset taaskin tervehtivät häntä nimellä "Ranskan Orfeus". Robespierre esitti kirkkaalla äänellä kaunopuheisen lausunnon tasavallan vihollisia vastaan. Hän löi metafysiillisillä ja hirvittäville todistuksilla Brissot'n ja hänen rikostoverinsa. Hän puhui pitkästi, sanarikkaasti, kauniisti. Filosofian taivaallisissa avaruuksissa liidellen hän sinkautteli ukkosen salamoita tomussa ryömiviin salaliittolaisiin.

Évariste kuuli ja ymmärsi. Tähän asti hän oli syyttänyt girondea siitä, että se teki työtä monarkian palauttamiseksi tai valmisteli orleansilaisen puolueen voittoa ja hautoi suunnitelmia sen sankarillisen kaupungin tuhoamiseksi, joka oli vapauttanut Ranskan ja joka kerran oli vapauttava koko maailman. Nyt kuullessaan tuon viisaan puhuvan hän keksi korkeampia ja puhtaampia totuuksia; hän pääsi vallankumouksellisen metafysiikan perille, se kohotti hänen henkensä kaikkien karkeiden satunnaisuusien yläpuolelle, aistierheiden ulkopuolelle, ehdottoman varmuuden ilmapiireihin. Oliot itsessään ovat sekavia ja hämähäyden peitossa. Tosiasia moninaisuus on niin suuri, että siihen hukkuu. Robespierre yksinkertaisti ne hänelle, esitti hänelle hyvän ja pahan yksinkertaisissa ja selvissä kaavoissa. Federalismi, jakamattomuus: ykseydessä ja jakamattomuudessa oli pelastus, federalismissa perikato. Gamelin tunsu syvää iloa niinkuin uskovainen, joka tietää sanan, joka vie pelastukseen, ja sanan, joka vie kadotukseen. Tästä lähin saisi vallankumoustribunaalikin oppia tuntemaan ehdottoman rikoksen, yhdestä sanasta langetettavan rikoksen, niinkuin muinoin kirkolliset tuomioistuimetkin. Ja kun Évariste oikeastaan oli pohjaltaan uskonnollinen, täytti tämä huomio hänet synkällä hurmauksella; hänen sydämensä riemuitsi ja haltioitui ajatuksesta, että hänellä tästä lähin oli vertauskuva, jonka avulla hän saattoi erottaa rikollisen viattomasta. Oi uskon aarteet, te korvaatte kaiken muun!

Viisas Maximilien valaisi hänelle myös niiden katalat tarkoituserät, jotka tahtoivat jakaa tasan omaisuuden ja maan, poistaa rikkauden ja köyhyyden ja saattaa kaikki samaan onnelliseen

keskinkertaisuuteen. Heidän ponsilauseittensa houkuttelemana hän oli hyväksynyt heidän päämääränsä, jotka hänen mielestään kävivät yhteen tosi tasavaltalaisten periaatteitten kanssa. Mutta Robespierre oli puheissaan jakobiineille paljastanut hänelle heidän vehkeensä ja tehnyt ilmeiseksi, että nuo miehet, joiden tarkoitukset näyttivät puhtailta, pyrkivät tuhoamaan tasavaltaa ja ahdistivat rikkaita ainoastaan saadakseen mahtavia ja leppymättömiä vihollisia lailliselle arvovallalle. Sillä niin oli asia, että jos omistusoikeutta uhattaisiin, oli koko maan väestö, joka sitä enemmän oli kiintynyt omaisuuteensa, mitä vähemmän se omisti, kääntyvä äkkiä tasavaltaa vastaan. Etujen ahdistaminen oli samaa kuin salajuonien punominen. Ne, jotka muka oikeuden ja yhteisen onnen vuoksi tekivät tasa-arvoisuudesta ja yhteisomaisuudesta kansalaisten pyrkimysten arvoisen asian, olivat pettureita ja konnia, vaarallisempia vielä kuin federalistit.

Mutta suurin asia, mikä selvisi hänelle Robespierren viisauden avulla, oli jumalankieltämisen rikollisuus ja kataluus. Gamelin ei ollut koskaan kieltänyt Jumalan olemassaoloa; hän oli deisti ja uskoi sallimukseen, joka valvoo ihmisten vaellusta. Mutta kun hänen samalla täytyi tunnustaa itselleen, että hän ainoastaan hyvin epätäydellisesti käsitti Korkeimman Olennon, hän kernaasti myönsi, ollen innokas omantunnon vapauden ystävä, että rehelliset ihmiset saattoivat, kuten esimerkiksi Lamettrie, Boulanger, parooni d'Holbach, Lalande, Helvetius, kansalainen Dupois, kieltääkin Jumalan olemassaolon, jos he sen sijaan seurasivat luonnollista moraalia ja jos he itsestään löysivät oikeuden lähteet ja säännöt hyveelliseen elämään. Olipa hän vielä lisäksi tuntenut myötätuntoakin ateisteja kohtaan nähdessään heitä solvattavan ja vainottavan. Maximilien oli avannut hänen silmänsä. Erinomaisella kaunopuheisuudellaan tuo suuri mies oli paljastanut hänelle ateismin oikean luonteen ja luonnon, sen tarkoitusperät ja seuraukset. Hän oli todistanut hänelle, että tämä ylimystön salongeissa ja naisbudoaareissa syntynyt oppi oli kavalin keksintö, minkä kansan viholliset koskaan olivat tehneet orjuuttaakseen kansaa ja turmellakseen sen siveellistä voimaa, että oli rikollista riistää onnettomien sydäimestä se lohduttava ajatus, että oli olemassa vanhurskas sallimus, ja jättää heidät ilman mitään tienviittaa ja ohjaksia alttiiksi intohimoille, jotka alentavat ihmisen ja tekevät hänet kurjaksi orjaksi, ja että kaiken lopuksi Helvetiuksen tapaisten miesten monarkkinen epikurolaisuus johti siveettömyyteen, julmuuteen ja kaikkinaisiin rikoksiin. Ja sen jälkeen kun tuon suuren kansalaisen opetukset olivat valaisseet hänelle tämän asian, hän kirosi mielessään kaikki ateistit, etenkin sellaiset, jotka olivat sitä avomielisin ja iloisin sydämin kuten vanha Brotteaux.

* * * * *

Seuraavina päivinä Évaristella oli tuomittavanaan yhtä perää muuan "entinen", jota syytettiin siitä, että hän oli hävittänyt viljaa tappaakseen nälkään kansaa, kolme emigranttia, jotka olivat palanneet kotimaahan yllyttääkseen ihmisiä kansalaissotaan, kaksi Palais-Égalitén tyttöä, neljätoista bretagnelaista salaliittolaista, naisia, vanhoja ukkoja, nuorukaisia, isäntämiehiä ja palvelijoita. Rikos oli ilmeinen, lain pykälä selvä. Syyllisten joukossa oli muun muassa eräs kaksikymmenvuotias nainen, jonka nuoruuden loisto pian lähestyvän lopun siihen jo heittäessä varjoaan oli kerrassaan hurmaava. Sininen nauharuus somisti hänen kultaisia hiuksiaan, ja hänen hienon, aivinaisen olkahuivinsa alta kuului valkea ja taipuisa kaula.

Évariste äänesti säännöllisesti kuolemanrangaistusta, ja kaikki syytetyt, muuatta vanhaa puutarhuria lukuunottamatta, lähetettiin mestattaviksi.

Seuraavana viikkona Évariste ja hänen piirinsä niitti neljäkymmentäviisi miestä ja kahdeksantoista naista.

Vallankumoustribunaalin tuomarit eivät tehneet mitään erotusta miesten ja naisten välillä seuraten siinä suhteessa periaatetta, joka oli yhtä vanha kuin itse oikeuskin. Ja vaikkakin presidentti Montané, jota Charlotte Cordayn kauneus ja rohkeus oli liikuttanut, oli koettanut pelastaa häntä väärentämällä asiakirjoja ja siten menettänyt virkansa, niin useimmiten kuitenkin tutkittiin naisia ilman minkäänlaisia lievennyksiä kaikille tuomioistuimille yhteisten ohjesääntöjen mukaan. Valamiehet epäilivät ja pelkäsivät heitä, heidän kavaluuttaan, heidän teeskentelykykyään, heidän viettelemiskeinojaan. Ollen rohkeudeltaan miesten veroisia he pakottivat tribunaalin kohtelemaan heitä samoin kuin miehiäkin. Useimmat niistä miehistä, jotka tuomitsivat heitä, olivat vain vähän tai vain aika ajoin sopivan tilaisuuden sattuessa aistillisia eivätkä antaneet heidän lainkaan häiritä mielenrauhaansa. He langettivat tuomioita näille naisille ja vapauttivat heitä omantuntonsa, ennakkoluulojensa, intonsa, haaleamman tai tulisemman tasavallanrakkautensa perusteella. Syytetyt naiset esiintyivät melkein kaikki huolellisesti kammattuina ja niin hyvässä puvussa kuin heidän onneton asemansa suinkin salli. Mutta heidän joukossaan oli vähän nuoria, vielä vähemmän kauniita. Vankeus ja murhe oli kuihduttanut heidät, ja oikeussalin raaka arkivalo toi näkyviin koko heidän väsymyksensä ja tuskansa, paljasti katsojalle heidän tulehtuneet silmäluomensa, heidän nypyllisen ihonsa, heidän kelmeät ja yhteenpuristetut huulensa. Kuitenkin nähtiin tuossa kohtalokkaassa tuolissa myös enemmän kuin kerran nuori, kalpean kaunis nainen, jonka katseet uivat kuoleman varjon hämärissä kuin salaisen hekuman harsoissa. Että tällaisen näyn edessä valamiehistä jotkut mahdollisesti heltyivät tai

julmistuivat, että joku heistä kenties turmeltuneen sielunsa syvyydessä jäi pohtimaan tämän olennon herkimpiä salaisuuksia, nähden hänet mielikuvituksessaan yht'aikaa sekä elävänä että kuolleena, ja heikumallisten ja veristen kuvitelmiensa valossa kenties tunki julmaa nautintoa voidessaan luovuttaa pyövelille tuon himoitun ruumiin, kaikesta tästä on paras vaieta, mutta voi otaksua niin, jos tuntee ihmiset. Évariste Gamelin, tuo kylmä ja kyvykäs taiteilija, ei tunnustanut mitään muuta kauneutta kuin antiikkisen, ja kauneus herätti hänessä vähemmän aistihurmaa kuin kunnioitusta. Hänen klassillinen taideaistinsa oli niin ankara, että hän ani harvoin näki mieleistensä naista; hän oli aivan tunteeton sievien kasvojen sulolle samoin kuin Fragonard'in väreille ja Boucher'n muodoille. Hän ei ollut koskaan tuntenut himoa muuten kuin syvän rakkauden yhteydessä.

Samoin kuin useimmat hänen virkaveljistään tribunaalissa piti hänkin naisia vaarallisempina kuin miehiä. Hän vihasi kaikkia entisiä prinsessoja, jotka hän kauhu-unissaan näki yhdessä Elisabethin ja itävallattaren kanssa ampumatarpeita rouhimassa isänmaanystävien päiden menoksi; hän vihasi myös kaikkia noita raharuhtinaiden, filosofien ja kirjailijoiden kauniita ystävättäriä, jotka olivat tehneet itsensä syypäiksi hengen ja aistien nautintoihin ja eläneet aikana, jolloin oli suloista elää. Hän vihasi heitä tunnustamatta itselleenkaan tätä vihaa, ja kun hänen oli langetettava tuomio jostakusta, hän tuomitsi hänet vanhan kaunansa perusteella luullen itse tuomitsevansa oikeuden ja yhteisen hyvän nimessä. Ja hänen rehellisyytensä, miehekäs puhtautensa, kylmä viisautensa, hänen uskollisuutensa valtiota kohtaan, lyhyesti sanoen hänen hyveensä syöksivät monta suloisen liikuttavaa päätä piilun alle.

Mutta mitä tämä on ja mitä merkitsee tämä outo ihme? Vielä äskettäin täytyi etsiskellä rikollisia, koettaa löytää heidät lymyapaikoistaan ja houkutella heiltä esiin rikoksen tunnustus. Nyt ei enää tule kysymykseenkään tuollainen metsästys koirien avulla, tuollainen aran riistan ajojahti: nyt suorastaan tarjoutuu uhreja joka suunnalta. Aatelismiehet, nuoret tytöt, sotilaat, yleiset naiset työntyvät aivan väkipakolla tribunaaliin, vaatiessaan nopeampaa tuomion langettamista, vaatiessaan itselleen kuolemaa niinkuin oikeuttaan, josta he kärsimättöminä tahtovat päästä nauttimaan. Ei edes riitä se ihmispaljous, jolla ilmiantajain virkainto on täyttänyt vankilat ja jonka tutkimisessa yleisellä syyttäjällä ja hänen apulaisillaan on jo työtä enemmän kuin tarpeeksi: täytyy vielä ehtiä rangaista niitä, jotka eivät tahdo odottaa. Ja monet, vielä ylpeämmät ja kiihkeämmät, jotka eivät halua jättää kuolemantuomionsa toimeenpanoa tuomareille ja pyöveleille, lopettavat itsensä omin käsin! Kuolemissa on yhtä suuri kuin tappamisraivokin. Niinpä La Conciergerie-vankilassa on muuan nuori, kaunis, voimakas sotilas; hän on vankilaan jättänyt suloisen morsiamen, joka on kuiskannut hänelle: "Elä minun vuokseni!" Hän ei tahdo elää, ei lemmityn, ei rakkauden, ei kunnian vuoksi. Hän on syyttänyt piippunsa syytöskirjallaan. Ja vaikkakin hän on tasavaltalainen, sillä vapautta hän hengittää joka huokosellaan, hän muuttuu kuningasmieliseksi saadakseen kuolla. Tribunaali yrittää vapauttaa häntä; syytetty on voimakkaampi; tuomarien ja valamiesten täytyy antaa myöten.

Évaristen sielu, joka luonnostaan oli levoton ja tunnontarkka, muuttui jakobiinien opista ja elämän näytelmästä pelokkaaksi ja epäluuloiseksi. Öisin kun hän Élodien luo mennessään kulki pitkin huonosti valaistuja katuja, hän luuli joka kellariluukun takana näkevänsä väärin assignaattien painajia; tyhjän leipä- tai sekatarvakaupan taustassa hän epäili olevan elintarpeilla täyteen ahdettu varastoaittoja; ravintolanpitäjän kiiltävien ikkunaruuhtujen läpi hän oli kuulevinaan, miten keinottelijat keskusteluissaan valmistelivat maan perikatoa tyhjentäen pullon toisensa perästä Beaune- tai Chablisviiniä; löyhkäävillä syrjäkujilla hän oli näkevinään ilotyttöjä, jotka eivät parempaa toivoneet kuin saada polkea jalkoihinsa kansalliskokardin hienostoon kuuluvain nuorukaisten riemuitessa ympärillä; kaikkialla hän näki salaliittolaisia ja kavaltajia. Ja hän ajatteli: "Tasavalta, kaikkia noita salaisia ja julkisia vihollisia vastaan ei sinulla ole muuta kuin yksi keino. Pyhä giljotiini, pelasta isänmaa!..."

Élodie odotteli häntä sinisessä pikku huoneessaan *Maalaavan Amarin* yläpuolella. Merkiksi siitä, että hän saattoi tulla, tyttö asetti akkunalle neilikkaruukun viereen pienen viheriäisen ruiskukannunsa. Nyt Gamelin kauhisti häntä, hän näytti hänestä hirviöltä: hän pelkäsi häntä ja ihaili häntä. Koko yön makasivat verenhimoinen rakastaja ja intohimoinen tyttö tiukasti toisiinsa pusertuneina antaen toisilleen yön hiljaisuudessa kiihkoisia suudelmia.

XIV.

Ollen ylhäällä jo varhaisesta aamun koitosta lähti isä Longuemare lakaistuaan huoneensa lukemaan messua erääseen Rue d'Enferillä sijaitsevaan kappeliin, joka oli erään valaatekemättömän papin hallussa. Pariisissa oli tuhansittain samanlaisia lymyapaikkoja, joissa niskoitteleva papisto piti salaisia kokouksia pienille uskollisten laumoille. Vaikkakin piirin poliisi muuten oli hyvin valpas ja epäileväinen, se sulki silmänsä näiden salaisten lammaskarsinoiden suhteen, osaksi peläten lampaiden vihaa, osaksi

myös jonkinlaisesta kunnioituksen jätteestä pyhiä asioita kohtaan. Barnabiitti otti hyvästit isännältään, joka suurella vaivalla sai hänet taivutetuksi tulemaan takaisin päivälliselle; hän sai hänet suostumaan vasta vakuutettuaan, että kestitys ei tulisi olemaan lainkaan runsas eikä hieno.

Jäätyään yksin hän pani tulen pieneen saviuuniin; ja siinä laitellessaan munkille ja epikurolaiselle päivällistä hän jälleen lueskeli Lucretiustaan ja tuumiskeli ihmisten kohtaloa.

Tuota viisasta miestä ei yhtään hämmästyttänyt se, että kurjat olennot, luonnonvoimien voimattomat leikkikalut useimmiten olivat mahdottomassa ja tuskallisessa asemassa, mutta hänellä oli se heikkous, että hän uskoi vallankumouksellisten olevan vieläkin häijympiä ja tyhmempiä kuin muut ihmiset, ja siinä suhteessa hän vajosi ideologiaan. Muuten hän ei ollut lainkaan pessimisti eikä pitänyt elämää kauttaaltaan pahana. Hän ihaili luontoa monessa suhteessa, etenkin siinä ilmenevää taivaallista koneellisuutta ja ruumiillista rakkautta, ja mukautui omalta kohdaltaan elämän pikku puuhiin sitä pian lähestyvää päivää odotellessaan, jolloin hänen ei enää tarvitsisi tuntea pelkoa eikä himoa.

Hän väritti huolellisesti muutamia jäsennukkeja ja muovaili erään Zerlinen, josta tuli aivan Théveninin näköinen. Tämä tyttö miellytti häntä ja hänen epikurolainen henkensä ylisti sitä atomien järjestystä, josta hän oli kokoonpantu.

Tällaisissa puuhissa kului hänen aikansa aina siihen asti, kunnes barnabiitti palasi.

— Arvoisa isä, hän sanoi avatessaan hänelle oven, — sanoinhan jo teille, että ateriamme tulisi laiha. Meillä ei ole muuta kuin kastanjoita. Eivätkä nekään ole lähimainkaan niin höystettyjä kuin niiden pitäisi olla.

— Kastanjoita! huudahti isä Longuemare hymyillen, — ei ole sen ihanampaa ruokaa. Tietäkää, hyvä herra, että minun hyvän isäni, joka oli köyhä limousinilainen aatelismies, koko omaisuus oli rappeutunut kyyhkyslakka, metsistynyt puutarha ja kastanjalehto. Hän elätti itsensä, vaimonsa ja kaksitoista lastaan suurilla, viheriäisillä kastanjoilla, ja kaikki me olimme suuria ja voimakkaita. Minä olin nuorin ja vallattomin: isäni sanoi usein leikillään, että minut olisi pitänyt lähettää Amerikkaan merirosvoksi... Ah, herra Brotteaux, miten tämä kastanjaliemi tuoksuu hyvältä! Se tuo mieleeni sen lapsilla seppelöidyn pöydän, jota äitini hymy valaisi.

Aterian jälkeen Brotteaux lähti Jolyn, Rue Neuve-des-Petits-Champs'in varrella asuvan leikkikalukauppiaan luo, joka otti kaikki nuo Cailloun hylkäämät jäsennuket ja tilasi niitä lisää, ei kahtatoista tusinaa kerrallaan niinkuin tämä, vaan kaksikymmentäneljä tusinaa ensi aluksi.

Tultuaan entiselle Rue Royalelle hän näki Vallankumoustorilla välkkyvän teräksisen kolmikolkan kahden maahan pystytetyn puupaalun välissä: se oli giljotiini. Sankka ja hilpeä parvi uteliaita tunkeili mestauslavan ympärillä odottaen täysinäisiä kärryjä. Torieukot, suuret kopat vatsansa päällä, huutelivat kaupan Nanterren leivoksia. Limonadin myyjät helisyttivät kulkusiaan; Vapauden patsaan juurella näytteli muuan vanha eukko valokuvakaappia, jonka päällä nuorakeinussa hyppelehti apina. Teloituslavan alla juoksenteli koiria, jotka nuolivat sinne edelliseltä päivältä jäänyttä verta. Brotteaux kääntyi pois Rue Honoréle päin.

Tultuaan takaisin ullakkokomeroonsa, jossa barnabiitti istui ja luki messukirjaansa, hän pyyhki tarkasti pöydän ja otti esiin värilaatikkonsa ja muut ammattiinsa kuuluvat työkalut ja vehkeet.

— Arvoisa isä, hän sanoi, — jos ette katso tätä toimitusta pyhää arvoanne alentavaksi, niin suvaitkaa auttaa minua näiden jäsennukkien valmistamisessa. Muuan herra Joly on juuri tänä aamuna tehnyt aika suuren tilauksen. Tekisitte minulle suuren palveluksen, jos te, sill'aikaa kun minä maalaan näitä valmiiksi leikattuja kuvia, leikkelisitte päitä, käsivarsia, jalkoja ja vartaloita näiden mallien mukaan, mitä minulla tässä on. Sen parempia ei saa mistään: ne ovat Watteau'n ja Boucher'n esikuvien mukaan tehtyjä.

— Uskon kyllä, hyvä herra, sanoi Longuemare, — että Watteau ja Boucher olivat mestareita juuri tuollaisen jonninjoutavan keksimisessä: parempi olisi heidän maineelleen ollutkin, jos he olisivat tyytyneet vain tämänkaltaisten viattomien nukkien valmistamiseen. Olen iloinen saadessani auttaa teitä, mutta pelkään vain, ettei taitoni riitä siihen.

Isä Longuemare oli oikeassa epäillessään kätevyyttään: monen epäonnistuneen yrityksen jälkeen täytyi myöntää, ettei hän ollut luotu leikkaamaan kynäveitsen terällä miellyttäviä ääriviivoja ohueen pahviin. Mutta kun Brotteaux hänen pyynnöstään oli antanut hänelle purjelankaa ja parsinneulan, hän näyttäytyi hyvin taitavaksi luomaan liikuntaa näihin pieniin olentoihin, joille hän ei ollut osannut antaa muotoa, ja opettamaan niitä tanssimaan. Niinpä hän mielellään kokeili niillä antaen kunkin niistä ottaa pari gavottiaskelta, ja kun kaikki kävi toivottuun tapaan, levisi pieni hymyily hänen ankarille huulilleen.

Kerrankin kun hän par'aikaa veti nauhasta erästä ilveilijänukkeä, hän sanoi:

— Tiedättekö mitä, herra Brotteaux, tämä pikku naamiohenkilö johdattaa mieleeni erään omituisen jutun. Se tapahtui v. 1746. Lopettelini noviisiaikaani isä Magitot'n johdolla, joka oli jo ikämies, syvästi oppinut ja ankara tavoiltaan. Ehkäpä muistattekin, että siihen aikaan jäsennukeilla, jotka alkuaan olivat tarkoitettut huvittamaan lapsia, oli tavaton vetovoima naiseen ja vieläpä miehiinkin, nuoriin ja vanhoihin. Koko Pariisi oli aivan hulluna niihin. Kaikkien muotikauppiaitten ikkunat olivat niitä täynnä; niitä oli ylhäisten henkilöiden kodeissa, eikä ollut harvinaista nähdä vakavan miehen tanssittavan kadulla jäsennukkeaan. Isä Magitot'n ikä, luonne ja ammatti eivät säästäneet häntä yleiseltä tartunnalta. Kun hän näki kaikkien tanssittävän pientä pahviukkoa, niin tunsin hänkin sormissaan eräänlaista levottomuutta, joka pian kävi hänelle hyvin kiusalliseksi. Eräänä päivänä kun hän tärkeällä asialla, joka koski koko munkkikuntaa, tuli herra Chauvelin, parlamentin asianajajan luo ja hänen luonaan näki takasta riippuvan jäsennuken, niin hän tunsin hirvittävää kiusausta vetää langasta. Ainoastaan erityisen suurella tahdonponnistuksella hän voitti sen. Mutta tuo sopimaton himo vaivasi häntä eikä suonut hänelle enää hetkenkään rauhaa. Keskelle pyhiä tutkimuksia ja rukouksia, kirkkoon, kapituliin, rippituoliin, saarnastuoliin, kaikkialle se seurasi häntä. Kiduttuaan muutaman päivän julmissa sieluntuskissa hän tunnusti tämän harvinaisen tapauksen munkkikunnan yli-isälle, joka juuri silloin onneksi oli Pariisissa. Tämä oli etevä tiedemies ja yksi Milanon kirkon ruhtinaita. Hän neuvoi isä Magitot'ta tyydyttämään himon, joka laatuun oli viaton, mutta seurauksiltaan harmillinen, ja joka äärimmilleen yltyneenä uhkasi aikaansaada sielussa, jonka se oli ottanut valtoihinsa, mitä vakavimpia häiriöitä. Yljohtajan neuvosta tai oikeammin käskystä isä Magitot palasi herra Chauvelin luo, joka kuten edelliselläkin kerralla otti hänet vastaan työhuoneessaan. Kun hän jälleen näki jäsennuken keikkuvan takan nyörissä, hän meni kiihkeästi sen luo ja pyysi isännältään lupaa saada jonkun kerran vetää langasta. Asianajaja salli sen kernaasti ja uskoi hänelle, että välistä hän itsekin tanssitti Scaramoucheaan (se oli jäsennuken nimi) valmistautuessaan puolustuspuheitaan ja että juuri edellisenä päivänä hän oli Scaramouchen liikkeiden perusteella laatinut lausuntonsa erään naisen hyväksi, jota viattomasti oli syytetty miehensä myrkyttämisestä. Isä Magitot tarttui vavisten lankaan ja näki Scaramouchen kätensä voimasta huiskivan kuin mielipuolen, jota pahat henget riivaavat. Täten tyydyttyään oikkunsa hän pääsi vapaaksi kiusauksesta.

— Teidän kertomuksenne ei minua hämmästyttä, arvoisa isä, sanoi Brotteaux. — Tämäntapaiset kiusaukset ovat tavallisia. Mutta niitä eivät aina aiheuta pahviukot.

Isä Longuemare, joka oli uskovainen, ei puhunut koskaan uskonnosta; Brotteaux puhui siitä yhtämittaa. Ja kun hän tunsin myötätuntoa barnabiittia kohtaan, oli hänestä hauskaa saattaa hänet hämilleen ja häiritä hänen rauhaansa tekemällä huomautuksia erinäisiä kristillisiä uskonkappaleita vastaan.

Erään kerran, kun he yhdessä näpertelivät Zerlinejä ja Scaramoucheja, Brotteaux sanoi:

— Kun minä oikein ajattelen niitä tapahtumia, jotka ovat vieneet meidät tähän, missä nyt olemme, ja kysyn itseltäni, mikä puolue tässä yleisessä mielettömyydessä on ollut mielettömin, niin olenpa melkein taipuvainen vastaamaan, että se on ollut hovipuolue.

— Hyvä herra, vastasi munkki, — kaikki ihmiset tulevat mielettömiksi niinkuin Nebukadnesar, kun Jumala hylkää heidät, mutta ei kukaan meidän päivinämmme ole vajonnut niin syvälle tietämättömyyteen ja erhetykseen kuin herra apotti Fouchet, ei kenenkään vaikutus ole ollut kuningaskunnalle niin turmiollinen kuin hänen. Jumalan on täytyntä olla suuresti vihastunut Ranskalle lähettääkseen sille herra apotti Fouchet'n.

— Olemmepa mielestäni sentään nähneet muitakin pahantekijöitä kuin tuon Fouchet-paran.

— Herra apotti Grégoire on myös osoittanut paljon ilkimielisyyttä.

— Entä Brissot ja Danton ja Marat, ja sata muuta samanlaista, mitä sanotte niistä, isäni?

— Oh, herra Brotteaux, he ovat maallikoita: maallikoilta ei voi vaatia samaa edesvastuullisuutta kuin hengellisiltä. He eivät riko niin korkealla tasolla, eivätkä heidän rikoksensa ole niin kaikkeutta syleileviä.

— Entä teidän Jumalanne, arvoisa isä, mitä sanotte hänen käyttäytymisestään tämän vallankumouksen aikana?

— Minä en käsitä teitä, herra.

— Epikuros on sanonut: Joko Jumala tahtoo estää pahan eikä voi, tai hän voi sen, mutta ei tahdo, tai hän ei tahdo eikä voi, tai hän tahtoo ja voi sen tehdä. Jos hän tahtoo eikä voi, niin hän on voimaton, jos hän voi eikä tahdo, niin hän on ilkeä; jos hän ei voi eikä tahdo, niin hän on voimaton ja ilkeä; jos hän sekä tahtoo että voi, niin minkätähden hän ei sitten tee sitä, arvoisa isä?

Ja Brotteaux heitti puhekumppaniinsa tyytyväisen silmäyksen.

— Herra Brotteaux, vastasi munkki, — ei ole mitään sen kurjempaa kuin nuo vaikeudet, joita juuri latelitte. Kun tarkastelen epäuskon järkisyyttä, on aivan kuin näkisin muurahaisten asettavan muutamia ruohonkorsia padoksi vuorilta ryöpyävää koskea vastaan. Suvaitkaa minun olla väittelemättä kanssanne: minulla olisi liian paljon asiaa ja liian vähän älyä. Sitä paitsi voitte löytää itsellenne tuomion apotti Guénéen ja monen muun teoksista. Sanonpa vain, että nuo esittämänne Epikuroksen sanat ovat sulaa typeryyttä: sillä niissä arvostellaan Jumalaa aivan kuin olisi hän ihminen ja aivan kuin hänellä olisi ihmismoraali. Niinpä niin, hyvä herra, epäuskoiset ovat aina, Celsuksesta Bayleen ja Voltaireen asti, vetäneet typeriä ihmisiä nenästä samantapaisilla paradokseilla.

— Nähkääs nyt, arvoisa isä, sanoi Brotteaux, — mihin teidän uskonne teidät johtaa. Ei sillä hyvä, että uskotte oman teologianne sisältävän kaiken totuuden, vaan vielä lisäksi tahdotte väittää, ettei kaikkien niiden lukemattomien suurien nerojen teoksissa, jotka ovat ajatelleet toisin kuin te, ole mitään totuutta.

— Te erehdytte aivan kokonaan, herra Brotteaux, vastasi Longuemare. — Päinvastoin minä uskon, ettei mikään voi olla kokonaan väärää ihmisajatuksessa. Ateistit seisovat tiedon alimmalla askelmalla; mutta tällekin asteelle tunkee järjen valon ja totuuden salamain heijastus, ja vielä silloinkin, kun ihminen kokonaan on vajonnut pimeyteen, kohottaa hän esiin otsan, johon Jumala on asettanut älyn: niin on Lusiferin laita.

— Minä puolestani, hyvä herra, sanoi Brotteaux, — en voi olla noin jalomielinen arvostelussani ja minä tunnustan suoraan, että en voi löytää atomiakaan tervettä järkeä kaikessa siinä, mitä teologit ovat kirjoittaneet.

Hän torjui kuitenkin sen syytöksen, että hän muka tahtoi hyökätä uskonnon kimppuun, jota hän piti välttämättömänä kansoille: hän olisi vain toivonut, että sen johto olisi ollut filosofien eikä väittelijäin käsissä. Hänestä oli surullista, että jakobiinit tahtoivat asettaa sen sijaan nuoremman ja pahankurisemman uskonnon: vapauden, tasa-arvoisuuden, tasavallan, isänmaan uskonnon. Hän oli huomannut, että uskonnot yleensä nuoruuden voimassaan ovat hurjimmat ja julmimmat ja että ne tyyntyvät vanhemmiten. Siksi hän toivoikin, että edelleen olisi pysytetty maassa katolisuus, joka voimansa päivinä oli niellyt paljon uhreja ja jolla nyt vuosien painon raskauttamana ei enää ollut sellaista ruokahalua, vaan tyytyi jo neljään, viiteen kerettiläispaistiin sadassa vuodessa.

— Sitä paitsi, hän lisäsi, — olen aina tullut hyvin toimeen teofagien ja ristinmiesten kanssa. Minulla oli oma omituinen pappini Ilettes'issä: joka sunnuntai luettiin sen kappelissa messu; kaikki vieraani olivat sitä kuuntelemassa. Filosofit olivat kaikista tarkkaavaisimmat ja oopperan tytöt kaikista hartaimmat. Silloin minä olin onnellinen ja minulla oli paljon ystäviä.

— Ystäviä! huudahti isä Longuemare, — ystäviä!... Oi, herra Brotteaux, luuletteko todellakin, että he olivat ystäviänne kaikki nuo filosofit ja kaikki nuo ilonaiset, jotka ovat alentaneet teidän sielunne siinä määrin, että itse Jumalan olisi vaikea tuntea sitä yhdeksi niistä temppeleistä, jotka hän on rakentanut kunniakseen?

Isä Longuemare asui vielä kahdeksan päivää publikaanin luona kaikessa rauhassa. Hän seurasi parhaansa mukaan veljeskuntansa sääntöjä nousten yölläkin olkivuoteeltaan ylös polvistuakseen kivipermannolle ja lukeakseen yörukouksensa. Vaikkakaan heillä kummallakaan ei ollut kuin kurjia murusia syötävänä, hän piti kiinni paastosta ja kieltämyksestä. Säälisekaisella hymyllä katseli filosofi näitä ankaria elämäntapoja, ja eräänä päivänä hän kysäisi:

— Uskotteko todellakin, että Jumala tuntee jonkinlaista iloa siitä, että hän näkee teidän noin kärsivän kylmää ja nälkää?

— Jumala itse, vastasi munkki,— on antanut meille esimerkin kärsimyksestä.

Yhdeksäntenä päivänä sen jälkeen, kun barnabiitti oli muuttanut filosofin ullakkokamariin, lähti tämä iltahämärässä kuljettamaan jäsenukkejaan leikkikalukauppias Jolylle Rue Neuvedes-Petits-Champs'ille. Kun hän sieltä palaili mielissään siitä, että oli saanut ne kaikki kaupaksi, niin juoksi häntä vastaan entisellä Karusellitorilla karpännahalla reunustettuun, siniseen satiiniturkkiin pukeutunut, ontuva ilotyttö, joka heittäytyi hänen syliinsä ja kiersi käsivartensa hänen kaulaansa, kuten apua etsivät naiset kaikkina maailman aikoina ovat tehneet.

Tyttö värisi; saattoi aivan kuulla hänen sydämensä lyönnit. Ihastellen sitä korkealentoisuutta, joka ilmeni tämän alhaisonlapsen käyttäytymisessä, Brotteaux, joka oli vanha teatterin ystävä, ajatteli, että neiti Raucourt'ille olisi ollut terveellistä nähdä hänet.

Tyttö puhui huohottavalla äänellä ja hiljaa, jotta ohikulkevat eivät kuulisi:

— Ottakaa minut mukaanne, kansalainen, piilottakaa minut, olkaa niin armollinen!... Ne ovat huoneessani, Rue Fromenteaulla. Kun ne tulivat portaita ylös, pakenin Floran huoneeseen, joka on vieressä, ja hyppäsin ikkunasta alas kadulle, niin että nyrjäytin jalkani... Ne tulevat, ne tahtovat panna minut vankeuteen ja surmata minut... Viime viikolla ne tappoivat Virginien.

Brotteaux käsitti varsin hyvin, että hän puhui vallankumouskomitean valtuutetuista tai varmuusvaliokunnan komissaareista. Kunnallisneuvostolla oli siihen aikaan erittäin hyveellinen lainvalvoja, kansalainen Chaumette, joka vainosi ilotyttöjä tasavallan turmiollisimpina vihollisina. Hän tahtoi parantaa tavat. Totta puhuen Palais-Égalitén tytöt olivatkin hyvin vähässä määrin isänmaallisia. He kaipasivat vanhoja aikoja, eivätkä aina sitä salanneet. Useita oli jo teloitettu salaliittolaisina, ja heidän traagillinen kohtalonsa oli aiheuttanut paljon hämminkiä heidän vertaistensa parissa.

Kansalainen Brotteaux kysyi avunanojalta, mikä rikkomus hänen puoleltaan oli aiheuttanut vangitsemismääräyksen.

Tyttö vannoi ja vakuutti, ettei hän tiennyt siitä mitään, ettei hän ollut tehnyt mitään sellaista, josta häntä saatettaisiin syyttää.

— Jos niin on asia, tyttöseni, sanoi hänelle Brotteaux, — et sinä ole epäilyksenalainenkaan: sinun ei tarvitse mitään pelätä. Mene nukkumaan ja jätä minut rauhaan.

Silloin hän tunnusti kaikki:

— Minä repäisin irti kokardin ja huusin: "Eläköön kuningas!"

Brotteaux asteli pitkin autioita rantakatuja hänen kanssaan. Puristautuen kiinni hänen käsipuoleensa tyttö sanoi:

— Eipä siltä, että minä häntä erityisesti rakastaisin, kuningasta; kyllä kai käsitätte, etten minä milloinkaan ole tuntenut häntä, ja kentiespä hän ei ole sen kummempi kuin muutkaan. Mutta nämä ovat pahoja. He ovat julmia meitä tyttöparkoja kohtaan. He kiusaavat, häiritsevät ja vahingoittavat minua kaikilla tavoin; he tahtovat estää minua harjoittamasta ammattiani. Minulla ei ole muuta. Ymmärrätte kai, että jos minulla olisi jokin muu, en tekisi tätä... Mitä he tahtovat? He vainoavat pieniä ja heikkoja, maidonkuljettajaa, hiilikauppiasta, vedenkantajaa, silittäjää. He eivät ole tyytyväisiä, ennenkuin ovat saaneet vihollisikseen koko köyhän kansan.

Brotteaux katseli häntä: hän oli melkein lapsen näköinen. Hän ei pelännyt enää. Hän jo puolittain hymyili, keveästi ja hieman väkinäisesti. Brotteaux kysyi hänen nimeään. Hän vastasi, että hänen nimensä oli Athénaïs ja että hän oli kuusitoistavuotias.

Brotteaux tarjoutui saattamaan häntä minne hän halusi. Hän ei tuntenut ketään Pariisissa; mutta hänellä oli eräs täti, joka oli palvelijattarena Palaiseaussa ja joka kyllä päästäisi hänet luokseen.

Brotteaux oli tehnyt päätöksensä:

— Tule, lapseni, hän sanoi.

Ja hän vei käsipuoleensa nojautuvan tytön mukaansa.

Kun hän saapui ullakolleen, istui isä Longuemare lukemassa messukirjaansa.

Brotteaux osoitti tälle Athénaïsia, jota hän talutti kädestä:

— Arvoisa isä, tässä on muuan tyttö Rue Fromenteaulta, joka on huutanut: "Eläköön kuningas!" Vallankumouspoliisi on hänen kantapäillään. Hänellä ei ole kattoa pään päällä. Sallitteko, että hän viettää yönsä täällä?

Isä Longuemare sulki messukirjansa.

— Jos käsitän teidät oikein, hän sanoi, — niin kysytte minulta, voiko tämä nuori tyttö, jota kuten minuakin uhkaa vangitsemiskäsky, viettää yönsä ajallisen pelastuksensa vuoksi samassa huoneessa kuin minä.

— Aivan niin, isäni.

— Millä oikeudella minä voisın vastustaa sitä?

Ja kuinka voisın tuntea itseni loukatuksi hänen läsnäolostaan? Olenko varma olevani itse yhtään parempi?

Hän asettui yöteloille vanhaan rikkinäiseen nojatuoliin vakuuttaen, että hän nukkuisi siinä erinomaisesti. Athénaïs kävi maata matrassille. Brotteaux pani pitkäkseen olkipatjalle ja puhalsi kynttilän sammuksiin.

Kirkkojen kellot löivät koko- ja puolitunteja: Brotteaux ei nukkunut, hän kuunteli munkin ja tytön tasaista hengitystä. Kuu, tuo hänen entisten lemmenleikkiensä kuva ja todistaja, nousi taivaalle ja heitti ullakkokomeroon hopeisen sädejuovan, joka valaisi kädet nyrkissä nukkuvan pikku Athénaïsin vaaleaa tukkaa, kullankeltaisia silmäripsiä, hienoa nenää ja punaista, pyöreää suuta.

— Onpa tuossakin muka olevinaan hirvuinen tasavallan vihollinen! hän ajatteli.

Kun Athénaïs heräsi, oli jo täysi päivä. Munkki oli mennyt menojaan. Brotteaux istui ullakkoikkunan alla lukien Lucretiusta opetellakseen, latinalaisen runottaren neuvoja kuunnellen, elämään ilman pelkoa ja himoa; ja sentään häntä kalvoi kaipaus ja levottomuus.

Avatessaan, silmänsä näki Athénaïs hämmästykseseen ullakon kattoparrut päänsä päällä. Sitten hän muisti, missä oli, hymyili pelastajalleen ja ojensi hyväilevästi häntä kohti somat, pienet, likaiset kätönsä.

Hän kohosi kyynärpäänsä varaan ja osoitti sormellaan rikkinäistä nojatuolia, jossa munkki oli viettänyt yönsä.

— Hän on poissa?... Ei suinkaan hän vain ole mennyt ilmiantamaan minua?

— Ei, lapseni. Sen rehellisempää ihmistä ei löydy koko maailmasta kuin tuo vanha hupsu.

Athénaïs kysyi, mitä laatua tuon ukko-pahasen hulluus oli; ja kun Brotteaux oli ilmoittanut hänelle, että se oli uskonto, niin nuhteli Athénaïs häntä vakavasti siitä, että hän puhui noin, selittäen, että uskonnotomat ihmiset olivat pahempia kuin eläimet ja että hän puolestaan rukoili Jumalaa usein ja toivoi myös, että Jumala oli antava hänen syntinsä anteeksi ja sulkeva hänet pyhään armohelmaansa.

Huomatessaan sitten, että Brotteaux'lla oli kirja kädessä, hän luuli sitä messukirjaksi ja sanoi:

— Siinä nyt näette, te itsekkin luette rukouksianne! Jumala on palkitseva teille sen, minkä olette tehnyt minun tähteni.

Kun Brotteaux valaisi hänelle, että tuo kirja ei ollut mikään messukirja ja että se oli kirjoitettu jo ennenkuin kukaan koko maailmassa tiesi messuista mitään, niin hän luuli sitä Unikirjaksi ja kysyi, eikö siinä ehkä ollut selitystä erääseen ihmeelliseen uneen, jonka hän oli nähnyt. Hän ei osannut lukea, ja nämä kaksi lajia teoksia olivat ainoat, joista hän oli kuullut puhuttavan.

Brotteaux vastasi hänelle, että tuo kirja selitti ainoastaan elämän unen. Kaunis lapsi, joka piti tätä vastausta vähän vaikeatajuisena, ei yrittänytäkään sitä ymmärtää, vaan upotti nenänpäänsä saviseen pesuvatiin, joka tätä nykyä korvasi Brotteaux'lle sitä hopeista pesuvia, jota hän ennen oli käyttänyt. Sitten tyttö järjesti hiuksensa isäntänsä parranajopeilin edessä erinomaisen huolellisesti ja vakavana. Hänen valkeat käsivartensa kaartuivat pään yli, ja silloin tällöin hän aina sanoi jonkin sanan.

— Te olette ollut rikas.

— Miksi niin luulet?

— En tiedä. Mutta te olette ollut rikas ja te olette ylimys, siitä olen varma.

Hän veti esiin taskustaan pienen hopeisen, pyöreään norsunluukappeliin suljetun Jumalan Äidin kuvan, sokeripalan, lankaa, sakset, tulukset, pari kolme rasiaa, ja valittuaan niistä itselleen sen, mitä hän tarvitsi, hän alkoi paikata hamettaan, joka oli repeytynyt useasta kohden.

— Kiinnittäkää turvallisuutenne vuoksi tämä päähineeseen, lapseni, sanoi hänelle Brotteaux antaen hänelle kolmivärikkokardin.

— Mielelläni, herra, vastasi hänelle tyttö, — mutta vain rakkaudesta teihin eikä kansakuntaan.

Kun hän oli pukeutunut ja koristautunut parhaansa mukaan, hän niiasi, kohottaen molemmin käsin hamettaan, niinkuin hän oli oppinut tekemään kotikylässään, ja sanoi Brotteaux'lle:

— Nöyryn palvelijanne, hyvä herra!

Hän oli valmis palkitsemaan hyväntekijäänsä kaikin tavoin, mutta hän piti erittäin soveliaana sitä, että tämä ei pyytänyt mitään, eikä hän tarjonnut mitään: hänestä oli sievää ja hienoa erota noin, kaikessa kunniasa.

Brotteaux pisti hänen käteensä muutamia assignaatteja, jotta hän voisi ajaa vaunuilla Palaiseauhon. Siinä oli puolet hänen omaisuudestaan, ja vaikkakin hän oli tunnettu anteliaisuudestaan naisia kohtaan, ei hän vielä koskaan ollut jakanut omaisuuttaan niin tasan. Tyttö kysyi hänen nimeään.

— Minun nimeni on Maurice.

Kaipausta mielessään Brotteaux avasi ullakkokamarinsa oven:

— Hyvästi, Athénaïs.

Tyttö suuteli häntä.

— Maurice-herra, kun muistatte minua, niin nimittäkää minua Martheiksi... se on ristimänimeni, jolla minua kutsuttiin kotikylässäni... Hyvästi ja kiitoksia... Kaikkein nöyryin palvelijanne, Maurice-herra.

XV.

Täytyi tyhjentää vankiloita, jotka olivat täpösen täynnä; täytyi tuomita, tuomita lakkaamatta, levähtämättä. Istuen pitkin raippakimpuilla ja punaisilla myssyillä koristettuja seiniä aivan kuin heidän virkaveljensä liljankukkasilla tuomarit säilyttivät kuninkaallisten edeltäjänsä vakavuuden ja hirvittävän tyyneyden. Yleinen syyttäjä ja hänen apulaisensa, jotka olivat väsymyksestä, valvonnasta ja konjakista puolikuolleita, jaksoivat ainoastaan ankaralla tahdonponnistuksella voittaa raukeutensa; ja heidän heikko terveytensä teki heidät traagillisiksi. Valamiehet, jotka sukuperältään ja luonteeltaan olivat niin erilaisia, toiset sivistyneitä, toiset alkeellisuuden tilassa, toiset halpamaisia, toiset jaloja, toiset lempeitä, toiset kiivaita, toiset tekopyhiä, toiset vilpittämiä, mutta jotka kaikki vaaran uhatessa isänmaata ja tasavaltaa tunsivat tai olivat tuntevinaan samaa levottomuutta, palavinaan samaa innostusta ja jotka kaikki olivat julmia hyveellisyydestä tai pelosta, muodostivat yhden ainoan olennon, yhden ainoan salakavalan, vihastuneen pään, yhden ainoan sielun, jonkinlaisen mystillisen eläimen, joka luonnollisella elintoiminnallaan loi ympärilleen ylenpalttisesti kuolemaa. Ollen hyväntahtoisia tai julmia riippuen hetken tunnelmasta he saattoivat kesken kaikkea äkkinäisen säälin tunteen vallassa, kyynelsilmin, vapauttaa jonkun syytetyn, jonka he hetkistä aikaisemmin olisivat ivanauruin tuominneet kuolemaan. Mitä enemmän he perehtyivät tehtävänsä, sitä välittömämmin he seurasivat sydämensä ääntä.

He langettivat tuomionsa kuumeessa ja puolihorrosmaisessa tilassa, joka johtui liiallisen työn raskuudesta, ulkoapäin tulevan kiihotuksen, itsevaltiaan käskyjen, sanskulottien ja lehtereillä ja kuuntelija-aitauksissa tunkeilevain trikotöösien uhkausten painostuksen alaisina, raivoisten todistusten ja hurjien rankaisuvaatimusten jälkeen, myrkyttyneessä ilmassa, joka teki aivot raskaiksi ja silmät verestäviksi, sai korvat humisemaan ja ohimot tykyttämään. Yleisön kesken liikkui epämääräisiä huhuja, että jotkut valamiehistä olisivat antaneet lahjoja itsensä syytettyjen rahalla. Mutta näihin huhuihin vastasi koko jury yksimielisesti harmistuneilla vastalauseilla ja säälimättömillä kuolemantuomioilla. Lyhyesti sanoen, he olivat pelkkiä ihmisiä, eivät sen pahempia eivätkä parempia kuin muutkaan. Viattomuus on useimmiten onni eikä mikään hyve: olisipa heidän sijaansa tullut kuka tahansa, hän olisi toiminut samoin kuin hekin ja hoitanut puolikuntoisesti näitä kauhistuttavia tehtäviä.

Antoinette, tuo kauan odotettu Antoinette tuotiin myös vihdoinkin oikeuden eteen, ja hän istuutui mustiin pukeutuneena tuohon kohtalokkaaseen tuoliin sellaisen vihan melskeen ympäröimänä, että ainoastaan varmuus kuulustelun lopputuloksesta pelasti oikeudenkäytön muodollisuudet. Kohtalokkasiin kysymyksiin syytetty vastasi milloin itesäilytysvaistolla, milloin tavanmukaisella kopeudellaan ja kerran myös, kiitos olkoon erään syyttäjän halpamaisuuden, äitiyden majesteetilla. Todistajat saivat esittää pelkkiä solvauksia ja panetteluja; puolustus jäätty kauhuun. Tribunaali, jonka oli oikeudenkäytössä pakko seurata lain muotoja, odotti vain, että kaikki olisi pian lopussa, saadakseen viskata Euroopalle itävallattaren pään.

* * * * *

Kolme päivää Marie-Antoinetten mestauksen jälkeen kutsuttiin Gamelin kansalainen Fortuné Trubert'in luo, joka teki kuolemaa kolmenkymmenen askelen päässä siitä sotilastoimikunnasta, jossa hän oli rääkännyt itsensä loppuun. Hän makasi telttasängyssä jonkun karkotetun barnabiitin kopissa. Hänen kelmeä päänsä oli painunut tyynyn sisään. Hän loi jo hämärtyvistä silmistään lasittuneen katseen Évaristeen päin; hänen kokoon kuivunut kätensä tarttui ystävän käteen ja puristi sitä odottamattoman voimakkaasti. Hänellä oli ollut kolme verensyöksyä kahdessa päivässä. Hän yritti

puhua; hänen äänensä, joka ensin oli verhottu ja heikko niinkuin kuiskaus, paisui ja kasvoi vähitellen:

— Wattignies! Wattignies!... Jourdan on hyökännyt vihollisen leiriin... tullut Maubeugen avuksi... Me olemme valloittaneet takaisin Marchiennes'in. *Ça ira... ça ira...*

Ja hän hymyili.

Ne eivät olleet mitään sairaan houreita; ne olivat kirkkaita todellisuuden näkemyksiä, jotka silloin äkkiä loistivat näihin ikuiseen pimeyteen vaipuviin aivoihin. Vihollisen hyökkäys näyttikin pysähtyneen: hirmuvallan säilyttämät kenraalit huomasivat, ettei heillä ollut mitään muuta pelastusta kuin voitto. Ja mitä eivät vapaaehtoiset kutsunnat olleet saaneet aikaan, sen sai aikaan pakko-otto, nimittäin suuren ja kuriin tottuneen sotajoukon. Vielä yksi ponnistus, ja tasavalta olisi pelastettu.

Puoli tuntia kestäneen horroksen jälkeen tuli Fortuné Trubert'in kuoleman leimaamiin kasvoihin jälleen eloa, ja hänen kätensä kohosivat.

Hän osoitti sormellaan ystävälleen sitä ainoaa huonekalua, mikä huoneessa oli, pientä pähkinäpuista piironkia.

Ja heikolla, huohottavalla äänellään hän puhui selväjärkisesti:

— Ystäväni, kuten Eudamidas annan minäkin sinulle perinnöksi velkani: kolmesataa kaksikymmentä livreä, jotka on merkitty muistiin... punaiseen vihkoon... Hyvästi, Gamelin. Älä nuku! Valvo tasavallan puolustuksen asiaa. *Ça ira.*

Yön pimeys verhosi kopin. Kuoleva kuului vetävän raskaan huokauksen, ja hänen kätensä hypistelivät peitettä.

Puolen yön aikaan hän alkoi puhua hajanaisia sanoja:

— Enemmän salpietaria... Luovuttakaa kiväärit... Terveyskö? Erinomainen... Ottakaa alas nuo kirkonkellot...

Kello kaksi aamulla hän kuoli.

Piirin määräyksestä asetettiin hänen ruumiinsa esille entisen Barnabiittikirkon keskilaivaan, isänmaan alttarin eteen; ruumis lepäsi telttavuoteella, trikoloriin käärittynä, tammenlehväseppel otsalla.

Kuolinpaarien ympärillä seisoi kaksitoista roomalaiseen togaan puettua vanhusta palmunoksat kädessä ja kaksitoista pitkissä hunnuissa hulmehtivaa nuorta tyttöä, jotka kantoivat kukkia. Vainajan jalkapuolella seisoivat kaksi lasta pidellen nurinkäännettyjä soihtuja. Évariste tunsu toisen heistä portinvartijansa tyttäreksi Joséphineksi, ja tämän lapsellinen vakavuus ja suloinen kauneus toi hänen mieleensä ne rakkauden ja kuoleman hengittäret, joita roomalaiset veistivät sarkofageihinsa.

Surusaatto lähti vierimään Saint-André-des-Arts'in hautausmaalle Marseljeesin ja *Ça ira* laulun kaikuessa.

Painaessaan jäähyväissuudelman Fortuné Trubert'in otsalle Évariste itki. Hän itki itseään kadehtien sitä, joka päivätyönsä päätettyään oli päässyt rauhaan.

Kotiin tultuaan hän sai ilmoituksen siitä, että hänet oli nimitetty kommuunin yleisneuvoston jäseneksi. Oltuaan vaaliehdokkaana jo neljä kuukautta hänet oli nyt valittu ilman kilpailijaa usean äänestyksen jälkeen noin kolmellakymmenellä äänellä. Kukaan ei äänestänyt enää; piirikokouksissa ei käynyt ketään; rikkaat ja köyhät koettivat vetäytyä pois valtion toimista. Suurimmatkaan tapahtumat eivät herättäneet enää innostusta eivätkä uteliaisuutta; sanomalehtiä ei luettu enää, Évariste epäili, mahtoiko pääkaupungin seitsemästasadasta tuhannesta asukkaasta edes kolme tai neljä tuhatta olla tasavaltalaisia.

Sinä päivänä tuotiin nuo kaksikymmentäyksi oikeuden eteen.

Ollen sitten syyllisiä tai syyttömiä tasavallan onnettomuuksiin ja rikoksiin, ja kylläkin turhamaisia, varomattomia, kunnianhimoisia ja kevytmielisiä, samalla kertaa maltillisia ja väkivaltaisia, heikkoja niin hirmuvaltaisuudessa kuin lempeydessä, nopeita julistamaan sotaa, hitaita sitä käymään, olivat nämä, itse antamansa esimerkin mukaan nyt tribunaalin eteen raahatut miehet joka tapauksessa vallankumouksen loistava nuoriso; ja he olivat kerran olleet sen hurmaus ja kunnia. Tuo tuomari, joka nyt on kuulusteleva heitä taitavan puolueellisesti, tuo kalpea syyttäjä, joka pienen pöytänsä ääressä valmistelee heidän kuolemaansa ja häpeäänsä, nuo valamiehet, jotka ovat valmiit heti vaijentamaan heidän vastalauseensa, tuo parvekeyleisö, joka viskaa heidän silmilleen solvauksia ja häväistyksiä,

tuomari, valamiehet, kansa, kaikki he ovat vielä äskettäin ihailleet heidän kaunopuheisuuttaan, ylistäneet heidän lahjojaan ja hyveitään. Mutta he eivät muista sitä enää.

Évariste oli aikaisemmin pitänyt Vergniaud'ta jumalanaan, Brissot'ta oraakkelineaan. Sitä hän ei enää muistanut, ja jos hänen muistissaan vielä oli joitakin jälkiä vanhasta ihailusta, niin se vain vahvisti häntä siinä vakaumuksessa, että nuo hirviöt olivat kietoneet verkkoihinsa parhaat kansalaiset.

Istunnosta kotiin palatessaan Gamelin kuuli sydäntäsärkeviä huutoja. Pikku Joséphine sai selkäänsä äidiltään, sentähden että hän oli leikkinyt torilla katupoikien kanssa ja tahrinut kauniin, valkean hameensa, joka hänellä oli ollut päällään kansalainen Trubert'in hautajaisjuhllisuuksissa.

XVI.

Annettuaan kolmen kuukauden ajan joka päivä isänmaalle sekä maineikkaita että tuntemattomia uhreja Évariste vihdoinkin sai käsiinsä sellaisen oikeusjutun, jota hän saattoi kutsua omakseen; syytettyjen joukosta hän valitsi itselleen oikein oman nimikon.

Koko ajan, minkä hän oli istunut tribunaalissa, hän oli silmiensä ohi lakkaamatta soluvain kanteenalaisten joukosta ahnaasti vainunnut Élodien viettelijää, josta hän työteliäässä mielikuvituksessaan jo oli muodostanut paikoitellen hyvinkin tarkkapiirteisen kuvan. Hän kuvitteli häntä nuoreksi, kauniiksi, ylimieliseksi, ja oli varma siitä, että hän oli muuttanut Englantiin. Gamelin luuli löytäneensä hänet eräässä nuorena, Maubel-nimisessä emigrantissa, joka Ranskaan palattuaan oli vangittu isäntänsä ilmiantamana eräässä majatalossa Passyssa ja jonka asia tuhansien muiden mukana oli joutunut Fouquier-Tinvillen osaston käsiteltäväksi. Häneltä oli löydetty kirjeitä, joita kannekirjassa katsottiin todistuskappaleiksi Maubelin ja Pittin kätyriensä välillä vallinneesta salaliitosta, mutta jotka itse asiassa olivat ainoastaan kirjeitä lontoolaisilta pankkiireilta, joille hän oli tallettanut rahaa. Maubel, joka oli nuori ja kaunis, näytti harrastavan etupäässä vain rakkausseikkailuja. Hänen taskupapereistaan löytyi merkkejä suhteista Espanjaankin päin, joka silloin oli sodassa Ranskan kanssa; nämä kirjeet olivat itse asiassa aivan yksityisluontoisia, ja että tuomioistuimien ei heti vaatinut kanteen kumoamista, johtui varmaan siitä periaatteesta, että oikeuden ei koskaan tule liiaksi hätäillä vangittujen vapauttamisessa.

Gamelin sai olla mukana Maubelin-jutun ensimmäisessä kuulustelussa, ja hänen silmiinsä pisti jo silloin erityisesti tuon nuoren entisen ylimyksen luonne, joka oli aivan sellainen kuin miksi hän kuvitteli sitä miestä, joka oli väärinkäyttänyt Élodien luottamusta. Siitä asti hän istui tuntikausia protokollasihteerin huoneeseen hautautuneena innokkaasti tutkien syytetyn asiakirjoja. Hänen epäluulonsa saivat erityistä virikettä siitä, että hän eräästä emigrantille kuuluvasta vanhasta muistikirjasta löysi *Maalaavan Amarin* osoitteen, vaikkakin tosin samalla kohtaa oli *Viheriäisen marakatin*, entisen *Perintöruhtinattaren muotokuvan* ja monen muun piirros- ja taulukaupan osoitteita. Mutta kun Évariste sai tietää, että tästä samasta taskukirjasta oli löydetty muutamia punaisen neilikan terälehtiä, jotka olivat olleet huolellisesti silkkipaperiin kiedottuja, ja kun hän muisti, että punainen neilikka oli Élodien lempikukka, jota hän kasvatti akkunallaan, kantoi hiuksissaan ja jonka hän tarjosi (sen hän tiesi) rakkautensa merkiksi, niin ei hän enää yhtään epäillyt.

Kun hän siten oli saanut varmuuden, hän päätti vielä kysyä sitä Élodielta, kuitenkin ilmaisematta niitä olosuhteita, joissa hän oli päässyt rikollisen perille.

Kun hän nousi kotiportaitaan ylös, hän tunsu jo alaeteisessä huumaavaa hedelmäntuoksua ja tapasi ateljeessaan Élodien, joka auttoi äiti Gamelinia kvittenien hilloamisessa. Sill'aikaa kun vanha emäntä sytytti tulta uuniin ja koetti päässään keksiä keinoja, miten säästää hiiliä ja sokerijauhoa huonontamatta hilloa, istui naiskansalainen Blaise olkituolilla, karkea keittiöesiliina edessään, helma täynnä kullankeltaisia hedelmiä, kuorien ja halkoen niitä ja heitellen niitä neljäsosalohkoina kuparikattilaan. Hänen pitsimyssynsä riippui niskassa, hänen musta tukkansa kierteli kiharoina kostealla otsalla; koko hänen olemuksensa uhoi kotoista viehätystä ja hiljaista onnen suloa, joka herätti helliä mielikuvia ja rauhallista mielihyvän tunnelmaa.

Paikaltaan liikahdamatta hän kohotti rakastajaansa kauniin katseensa, joka välkkyi kuin sula kulta, ja sanoi:

— Katsopas, Évariste, täällä me teemme työtä sinun vuoksesi. Koko talven saat syödä ihanaa kvittienihyytelöä, joka on hyvää vatsallesi ja tekee mielesi keveäksi.

Mutta Gamelin tuli hänen viereensä ja kuiskasi hänen korvaansa:

— Jacques Maubel...

Samassa pisti suutari Combalot punaisen nenänsä esiin oven raosta. Hän toi parin kenkiä, joihin hän oli pannut korot, ja samalla laskun muutamista puolipohjauksista.

Käydäkseen kunnan kansalaisesta hän käytti uutta kalenteria. Muori Gamelin, joka tahtoi tarkastaa, olivatko laskut oikein, sekaantui hänen *fructidoreissaan* [Fructidor: hedelmäkuu. Elok. 18 p. — syysk. 16 p. Suomentaja] ja *vendémiaireissään*. Hän huokasi:

— Herranjesta, kaiken ne tahtovat muuttaa, päivät, kuukaudet, vuodenajat, auringon ja kuun! Herra Jumala, mikä tämä on, tämä kalossipari *vendémiairen* kahdeksantena, herra Combalot?

— Katsokaa almanakkaan, kansalainen, niin saatte kyllä selvän siitä.

Naiskansalainen Gamelin otti käteensä almanakan, silmäili sitä vähän, mutta laski sen sitten heti pois.

— Siinähan ei ole kristillistä ajanlaskuakaan, hän sanoi kauhistuneena.

— Ei olekaan, kansalainen, sanoi suutari, — eikä meillä myöskään ole enää kuin kolme pyhäpäivää neljän asemesta. Eikä siinä vielä kyllin: me saamme myös muuttaa laskutapamme. Ei mitään liardeja eikä denierejä enää, kaikki lasketaan tislaturun veden mukaan.

Kun naiskansalainen Gamelin kuuli tämän, värähtivät hänen huulensa, hän nosti silmänsä kattoon ja huokasi:

— He menevät liian pitkälle!

Hänen näin valitellessaan, kuten pyhät naiset maalaiskirkkojen Golgata-tauluissa, oli kekäle huomaamatta päässyt putoamaan lattialle ja täytti ateljeen ilkeällä katkulla, joka yhdessä kvittenien pyörryttävän tuoksun kanssa teki ilman mahdottomaksi hengittää.

Élodie valitti, että hänen kurkkuaan karvasteli, ja pyysi saada avata ikkunan. Mutta heti kun suutarikansalainen oli sanonut hyvästit ja naiskansalainen Gamelin jälleen siirtynyt uuninsa ääreen, kuiskasi Évariste uudelleen tuon nimen naiskansalainen Blaisen korvaan:

— Jacques Maubel.

Élodie katsoi häneen vähän hämmästyneenä ja kysyi sitten hyvin tyyneästi halkaisten samalla kädessään olevan kvittenin neljään osaan:

— No niin? Mitä Jacques Maubelista?...

— Se on hän.

— Mikä hän?

— Sinä olet antanut hänelle punaisen neilikan. Élodie sanoi, ettei hän ymmärtänyt tuosta puheesta yhtään mitään, ja pyysi, että Évariste selittäisi asian lähemmin.

— Tuo ylimys! Tuo emigrantti! Tuo konna!

Élodie kohautti olkapäitään ja kielsi hyvin uskottavalla ilmeellä koskaan tunteneensa mitään Jacques Maubelia.

Eikä hän todellakaan ollut häntä koskaan tuntenut.

Hän kielsi myös koskaan antaneensa punaisia neilikoita kenellekään muulle kuin Évaristelle, mutta tässä suhteessa hänen muistinsa hieman petti.

Évariste ei yleensä tuntenut naisia eikä myöskään ollut tunkenut erittäin syvälle Élodien luonteeseen, mutta hän arvasi, että tämä hyvin pystyi teeskentelemään ja pettämään jonkun typerämmän kuin hän.

— Mitä hyödyttää kieltää? hän sanoi. — Minä tiedän kaikki.

Élodie vakuutti uudelleen, ettei hän ollut tuntenut ketään Maubel-nimistä. Ja kun hän jo oli saanut kaikki kvitteninsä kuorituiksi, hän pyysi vettä, sillä hänen sormensa olivat hedelmistä tahmeat.

Gamelin toi hänelle pesuvadin.

Ja pestessään käsiään hän vielä kerran vakuutti samaa.

Évariste sanoi vielä kerran, että hän tiesi kaikki, ja siihen ei Élodie enää vastannut mitään.

Hän ei voinut tietää, mihin hänen rakastajansa kysymyksellään oikein tähtäsi, eikä hänellä ollut pienintäkään aavistusta siitä, että tuo Maubel, josta hän ei ikinä ollut kuullut puhuttavan, tulisi vallankumoustribunaalin tuomittavaksi; hän ei käsittänyt mitään niistä epäilyistä, joilla Évariste kiusasi häntä, mutta hän tiesi ne vääriksi. Senpätähden, kun näyttäytyi mahdottomaksi haihduttaa niitä, ei hän viitsinyt niiden vuoksi nähdä sen suurempaa vaivaa. Hän luopui vakuutuksistaan, ettei hän koskaan ollut tuntenut mitään Maubelia, pitäen ehkä edullisenakin, että tuo mustasukkainen mies joutui harhapoluille, kun sattuma kuitenkin milloin tahansa olisi voinut johtaa hänet oikeillekin jäljille. Hänen entinen pikku kirjurinsa, josta nyt oli tullut kaunis, isänmaallinen rakuuna, oli joutunut epäsopuun ylimyksellisen rakastajattarensa kanssa. Kun hän tuli Élodieta vastaan kadulla, näytti hänen katseensa sanovan: "Kas vain, kaunokaiseni, minusta tuntuu, että tulen antamaan teille anteeksi sen, että olen ollut teille uskoton, sillä alanpa jälleen panna teihin arvoa." Élodie ei siis enää yrittänytkään parantaa ystäväänsä hänen päänäpistöistään, joiksi Élodie nämä väitteet leimasi: Gamelin jäi siihen vakaumukseen, että Jacques Maubel oli Élodien raiskaaja.

* * * * *

Seuraavina päivinä jatkoi tribunaali väsymättömästi työskentelyään hävittääkseen federalismin, joka lohikäärmeen tavoin oli uhannut niellä vapauden. Ne olivat ankaria päiviä, ja lopenväsyneet valamiehet tuomitsivat mahdollisimman pian pois tieltä vaimo Roland'in brissotistipuolueen kiihottajana tai rikostoverina.

Sill'aikaa kävi Gamelin joka aamu Oikeuspalatsissa kiiruhtamassa Maubelin juttua. Bordeaux'ssa oli tärkeitä asiakirjoja: hän sai aikaan sen, että erityinen komissaari lähetettiin sinne niitä hakemaan postihevosilla. Vihdoin ne saapuivat.

Yleisen syyttäjän apulainen luki ne, irvisti ja sanoi Évaristelle:

— Eivät ole kehuttavia nämä asiakirjat!

Niissä ei ole kerrassaan mitään. Pelkkiä typeryyksiä!... Jos olisi edes varmaa, että tämä entinen kreivi koskaan on lähtenyt maasta!...

Vihdoin Gamelin onnistui puuhissaan. Nuorta Maubelia vastaan laadittiin syytöskirjelmä, ja hänet haastettiin vallankumoustribunaalin eteen *brumaire*-kuun 9:nä päivänä. [Brumaire: usvakuu Syysk. 22 p. — lokak. 21 p. Suomentaja.]

Jo heti istunnon alussa oli presidentti synkän ja hirvittävän näköinen, niinkuin hänen tapansa oli aina silloin, kun oli edessä jokin huonommin valmistettu juttu. Yleisen syyttäjän apulainen hiveli leukaansa kynällään teeskennellen hyvän omantunnon rauhaa. Sihteeri luki syytöskirjan: mitään niin onttoa ei ollut oikeussalissa vielä kuultu.

Presidentti kysyi syytetyltä, eikö tämä ollut tuntenut emigrantteja koskevia lakeja.

— Tunsin ne ja otin ne huomioon, vastasi Maubel, — ja lähdin Ranskasta lainmukaisella passilla varustettuna.

Englannin-matkansa ja paluunsa syyt hän selitti tyydyttävällä tavalla. Hänen kasvonsa olivat miellyttävät, niiden suora ja ylpeä ilme herätti myötätuntoa. Lehterien naiset katselivat häntä suosiollisin silmin. Syytöskirjassa väitettiin, että hän oli oleskellut Espanjassa tämän maan jo käydessä sotaa Ranskan kanssa: hän vakuutti, ettei hän ollut liikkunut mihinkään Bayonnesta tähän aikaan. Eräs kohta oli vielä hämärä. Niissä papereissa, jotka hän oli viskannut uuniin, silloin kun hänet vangittiin, ja joista ei ollut löytynyt kuin pieniä siekaleita, oli espanjalaisia sanoja ja nimi "Nieves".

Jacques Maubel kieltäytyi tässä suhteessa antamasta niitä selityksiä, joita häneltä vaadittiin. Ja kun presidentti sanoi hänelle, että hänen oman etunsa vuoksi oli annettava selitys, niin hän vastasi, ettei aina ole tarvis valvoa omia etujaan.

Gamelin ajatteli vain yhtä rikosta, josta hän tahtoi Maubelin langettaa: kolme kertaa hän pyysi presidenttiä kysymään syytetyltä, saattoiko tämä selittää, minkätähden hän niin huolellisesti säilytti kuihtuneita neilikan lehtiä lompakossaan.

Maubel vastasi, ettei hän katsonut olevansa velvollinen vastaamaan kysymykseen, joka ei kuulunut oikeudelle, koska ei ollut löydetty mitään kirjelippuja tämän kukkasen sisältä.

Valamiehistö vetäytyi neuvottelemaan ollen hyvin suosiollisessa mielialassa tätä nuorta miestä kohtaan, jonka epäselvä juttu tuntui pääasiassa kätkevän vain rakkaussalaisuuksia. Tällä kertaa nuo hyvät ja puhtaatkin olisivat kernaasti hänet vapauttaneet. Eräs heistä, muuan entinen, joka oli lahjoittanut kaiken omaisuutensa vallankumoukselle, sanoi:

— Hänen syntyperänsäkö vuoksi häntä vainotaan? Minullakin on ollut onnettomuus syntyä ylimykseksi.

— Niinpä kylläkin, mutta sinä olet luopunut siitä säädystä, vastasi Gamelin, ja hän on jäänyt siihen.

Ja hän puhui niin kiivaasti tuota salaliittolaista, tuota Pittin lähettilästä, tuota Cobourgi'n rikostoveria vastaan, joka oli matkannut yli merten ja vuorien etsimään vapauden vihollisia, hän vaati niin kiihkeästi petturille kuolemantuomiota, että hän sai isänmaalliset valamiehet jälleen levottomiksi ja herätti eloon heidän vanhan ankaruutensa.

Eräs heistä virkkoi hänelle kyynillisesti:

— Täytyyhän virkaveljien kesken tehdä toisilleen pieniä palveluksia.

Kuolemantuomio langetettiin yhden äänen enemmistöllä.

Syytetty kuunteli tuomiotaan hymyilevän rauhallisena. Hänen katseensa, joka levollisena kiersi salia, ilmaisi, kohdatessaan Gamelinin kasvot, sanoin kuvaamatonta halveksintaa.

Ei yhtään mielihyvän ilmausta kuulunut tuomion johdosta.

La Conciergerie-vankilassa, jonne Jacques Maubel jälleen vietiin, hän kirjoitti kirjeen odotellessaan teloitustaan, jonka piti tapahtua samana iltana, soihtujen valossa:

Rakas sisareni! Tribunaali lähettää minut mestauspölkylle täten suoden minulle sen ainoan ilon, joka minulle enää on mahdollinen rakkaan Nieves'ini kuoleman jälkeen. He ovat ottaneet minulta senkin ainoan muiston, mikä minulla oli hänestä, granaattiomenan kukan, jota he nimittävät, en tiedä minkätähden, neilikaksi.

Olen aina rakastanut taidetta: Pariisissa onnen aikoinani keräsin maalauksia ja piirustuksia, jotka nyt ovat varmassa tallessa ja jotka lähetetään sinulle, heti kun se on mahdollista. Pyydän sinua, rakas sisar, säilyttämään ne muistona minulta.

Hän leikkasi kutrin hiuksistaan, sulki sen kirjeeseen, jonka hän taittoi kiinni ja varusti seuraavalla päällekirjoituksella:

Kansalainen Clémence Dezeimeries, synt. Maubel. La Réole.

Hän antoi kaikki rahansa, mitä hänellä oli taskussaan, vanginvartijalle pyytäen tätä toimittamaan kirjeen postiin. Sitten hän pyysi saada pullon viiniä, jota hän hitaasti maisteli pyövelinkärkyjä odotellessaan.

Illallisen jälkeen riensi Gamelin *Maalaavaan Amoriin* ja juoksi nopeasti ylös siihen siniseen huoneeseen, jossa Élodie joka yö odotti häntä.

— Sinä olet kostettu, hän sanoi. — Jacques Maubelia ei ole enää. Pyövelinkärkyt kuljettivat häntä kuolemaan tästä aivan ikkunasasi alaitse, soihtujen valossa.

Élodie ymmärsi nyt:

— Kurja! Sinä olet surmannut hänet, eikä hän ollut rakastajani. Minä en tuntenut häntä... en ole koskaan nähnyt häntä... Millainen mies hän oli? Nuori, rakastettava... viaton. Ja sinä olet tappanut hänet, sinä kurja, kurja!

Hän meni tainnoksiin. Mutta halki tämän keveän kuolon varjon hän tunsu vajoavansa samalla kauhun ja hekuman helmaan. Hän virkosi puoleksi; hänen raskaat luomensa raoittuivat niin, että silmien valkuainen näkyi, hänen povensa aaltoili, hänen vapisevat kätensä hapuilivat rakastajaa. Hän puristi tätä rintaansa vasten kuin olisi hän tahtonut tukehduuttaa hänet siihen paikkaan, hän upotti kyntensä hänen lihaansa ja painoi hänen suulleen rikkipurruilla huulillaan mykimmän, pohjattomimman, pisimmän, tuskaisimman ja ihanimman kaikista suudelmista.

Hän rakasti Gamelinia koko ruumiinsa voimalla, ja mitä hirvittävämmältä, julmemmalta, inhottavammalta hän hänestä tuntui, mitä enemmän hän peittyi uhriensa vereen, sitä enemmän hän häntä isosi ja janosi.

XVII.

Frimaire-kuukauden [Frimaire: pakkaskuu. Marrask. 21 p. — jouluk. 20 p. Suomentaja] kahdentenakymmenentenä neljäntenä, kello kymmenen aamulla, kirkkaan ja aurinkoisen taivaan sulattellessa öistä routaa lähtivät kansalaiset Guénot ja Delourmel, yleisen varmuusvaliokunnan jäsenet, Barnabiittikirkkoon ja antoivat johtaa itsensä piirin valvontavaliokuntaan, kapitulisaliin, jossa par'aikaa kansalainen Beauvisage tunki puita uuniin. Mutta he eivät ensin ollenkaan huomanneet tuota lyhytvartista ja kokoonpainunutta miestä.

Sälöisellä äänellä, joka kyttyräselille on ominainen, pyysi kansalainen Beauvisage valtuutettuja istumaan ja kysyi, voisiko hän jollakin palvella heitä.

Guénot kysyi häneltä, tunsiko hän muuatta entistä herra des Ilettes'iä, jonka piti asua jossakin Pont-Neufin lähellä.

— Hän on henkilö, joka minun on määrä vangita, lisäsi hän.

Ja hän näytti varmuusvaliokunnan määräystä.

Etsittyään jonkin aikaa tätä nimeä muististaan Beauvisage vastasi, ettei hän tuntenut yhtään des Ilettes-nimistä henkilöä, että tuo epäilyksenalainen mies ei ehkä asunutkaan tässä piirissä, sillä eräät osat Museumistä, Unitéstä ja Marat-et-Marseille'sta olivat myös Pont-Neufin lähetyillä, ja että jos hän piirissä asui, niin hän varmaankin käytti jotakin toista nimeä kuin se, mikä oli valiokunnan vangitsemiskäskyssä, mutta että joka tapauksessa hänet kyllä pian löydettäisiin.

— Älkäämme hukatko yhtään aikaa! sanoi Guénot. — Hänet saatiin ilmi erään kirjeen kautta, jonka eräs hänen naispuolinen rikostoverinsa oli kirjoittanut ja joka napattiin talteen ja jätettiin valiokunnalle jo pari viikkoa sitten, vaikka kansalainen Lacroix vasta eilen illalla perehtyi sen sisältöön. Me aivan hukumme ilmiantoihin, niitä tulee meille joka puolelta niin suuret määrät, ettei tiedä mihin ryhtyä.

— Myöskin piirin valvontavaliokuntaan tulee runsaasti ilmiantoja, vastasi Beauvisage ylpeästi. — Toiset tekevät ilmiantonsa kansalaisvelvollisuudesta, toiset viisifrangisen houkuttelemina. Monet lapset ilmiantavat vanhempansa päästäkseen kiinni näiden perintöön.

— Äsken mainitsemani kirje, jatkoi Guénot, — on lähtöisin erään rouva Rochemauren, vanhan lemmenseikkailijattaren kädestä, jonka luona ennen on pelattu biribiä, ja sen kuoressa on erään kansalainen Raulinen nimi, mutta itse asiassa on se osoitettu eräälle Pittin palveluksessa olevalle emigrantille. Minä otin sen mukaani päästäkseni perille tuosta des Ilettes-nimisestä henkilöstä.

Hän veti kirjeen esiin taskustaan.

— Sen alussa on ensin pitkä luettelo niistä konventin jäsenistä, jotka voisi, sikäli kuin tuo nainen väittää, voittaa puolelleen rahasummalla tai lupaamalla heille jonkin korkean virka-aseman uudessa, nykyistä kestävämmässä hallituksessa. Sitten on tässä tällainen kohta:

Minä tulen juuri erään herra des Ilettes'in luota, joka asuu Pont-Neufin lähellä eräässä ullakkokomerossa, josta hänet löytääkseen täytyy olla kissa tai piru itse; hänen on pakko ansaita elatuksensa jäsennukkien valmistamisella. Mutta hän arvostelee asioita järkevästi: sentähden kerron tässä teille pääkohdat hänen keskustelustaan. Hän ei usko tämän nykyisen asiointilan kestävänsä kauan. Hän ei kuitenkaan luule, että liittolaisten voitto lopettaisi sitä; ja tapahtumain kulku näyttää vahvistavan todeksi hänen mielipiteensä; sillä tiedättehän, hyvä herra, että viimeaikaiset sotauutiset ovat huonoja. Hän uskoo pikemminkin uskontoonsa syvästi kiintyneiden pieneläjien ja kansan naisten kapinaan. Hänen käsittääkseen yhdistää vallankumoustribunaaalin aiheuttama yleinen kauhuntila pian koko Ranskan jakobiineja vastaan. "Tuo tribunaali", hän leikkilään sanoi, "joka langettaa tuomion yht'aikaa Ranskan kuningattarelle ja jollekin leivänkaupustelijamummolle, on aivan tuon William Shakespearen kaltainen, jota englantilaiset niin suuresti ihailevat, jne." Hän ei pidä mahdottomana sitäkään, että Robespierre menisi naimisiin leski Capet'n kanssa ja nimityttäisi itsensä valtakunnan protektoriksi.

Olisin erittäin kiitollinen teille, hyvä herra, jos lähettäisitte minulle tulevan rahasumman, s.o. tuhat sterlingipuntaa, samalla tavalla kuin ennenkin, mutta älkää missään nimessä kirjoittako herra Morhardtille: hänet on vangittu ja teljetty tyrmään jne., jne.

— Herra des Ilettes valmistaa jäsennukkeja, sanoi Beauvisage, — sehän on arvokas tiedonanto... vaikkakin piirissämme on paljon sellaisia pikkuteollisuuden harjoittajia.

— Tuosta muistan, sanoi Delourmel, — että minä olen luvannut ostaa kotiin nukun nuorimmalle tyttärelleni Nathaliele, joka makaa sairaana tulirokossa. Täplät ilmestyivät eilen. Tuo tauti ei ole kovin vaarallinen, mutta se vaatii huolellista hoitoa. Ja Nathalie, joka ikäisekseen on hyvin kehittynyt ja älykäs, on heikko terveydeltään.

— Minulla on vain yksi poika, sanoi Guénot. — Hän leikkii tynnyrin vanteilla ja tekee ilmalla täytetyistä pusseista pieniä ilmapalloja.

— Hyvin usein, huomautti Beauvisage, — lapset kernaimmin leikkivät sellaisilla esineillä, jotka eivät ole leluja. Minun veljenpoikani Émile, joka on seitsenvuotias vekara ja hyvin lahjakas, leikkii päivät pitkään pienillä neliskulmaisilla puupalasilla, joista hän rakentelee taloja... Saako olla?

Ja Beauvisage ojensi avatun nuuskarasiansa molemmille valtuutetuille.

— Nyt meidän täytyy napata kiinni tuo veijari, sanoi Delourmel, jolla oli pitkät viikset ja suuret, pyörivät silmät. — Tänä aamuna minulla on sellainen ruokahalu, että kernaasti pistäisin poskeeni ylimyspaistin ja siihen sivuun lasillisen valkoviiniä.

Beauvisage ehdotti valtuutetuille, että he menisivät tapaamaan hänen virkaveljeään Dupont vanhempaa tämän verstaaseen Place Dauphinelle, hän varmasti tuntisi tuon kyseenalaisen des llettes'in.

He astelivat rivakasti kylmässä aamuilmassa neljän piirikrenatöörin seuraamina.

— Oletteko nähneet *Kuninkaiden viimeistä tuomiota*? kysyi Delourmel seurakumppaneiltaan. — Sitä näytelmää kannattaa katsoa. Tekijä esittää siinä kaikki Euroopan kuninkaats, jotka ovat paenneet erääseen autioon saareen, tulivuoren juurelle, joka nielee heidät. Se on isänmaallinen kappale.

Delourmel äkkäsi Rue de Harlayn kulmassa pienen työntövaunun, joka kiiksi kuin kirkon kappeli ja jota muuan vanha vahakangashattuun pynttäytynyt eukko lykkäsi edellään.

— Mitä tuo mummo myy? hän kysyi. Vanhus vastasi itse:

— Katsokaa, hyvät herrat, valitkaa mieleisenne! Täällä on rukousnauhoja ja ruususeppeleitä, ristejä, pyhän Antoniuksen kuvia, pyhitettyjä hikiliinoja, pyhän Veronikan liinoja, *Ecce homo*, *Agnus Dei*, pyhän Hubertuksen torvia ja sormuksia ja kaikkia hartausesineitä.

— Siinä on koko fanatistien asevarasto! huudahti Delourmel.

Ja hän toimeenpani äkkipikaa pienen kuulustelun kaupustelijaeukon kanssa, joka kaikkiin kysymyksiin vastasi:

— Poikani, jo neljäkymmentä vuotta olen myynyt hartausesineitä.

Nähdessään erään ohikulkevan sinimekon antoi varmuus valiokunnan valtuusmies tälle määräyksen viedä tuon hämmästyneen mummon La Conciergerie'hin.

Kansalainen Beauvisage huomautti Delourmelille, että paremminkin olisi ollut valvontavaliokunnan asia vangita tämä kaupustelijatar ja viedä hänet piirihallitukseen ja että sitä paitsi oli vaikea tietää, miten oikein suhtautua entiseen uskontoon, hallituksen näkökannalta nimittäin, oliko se kokonaan sallittava vai kokonaan kiellettävä.

Lähestyessään puusepän verstasta valtuusmiehet ja komissaari kuuluivat vihastuneita huutoja, jotka sekoittuivat sahan sirinä ja höylän kirsunaan. Puuseppä Dupont vanhemman ja hänen naapurinsa portinvahti Remaclen välillä oli noussut riita naiskansalainen Remaclen vuoksi, jota vastustamaton voima lakkaamatta veti puusepän verstaan perälle, josta hän palasi asuntoonsa vaatteet höylänlastuissa ja sahajauhoissa. Loukkaantunut portinvahti potkaisi Moutonia, puusepän koiraa, juuri kun hänen oma tyttärensä Joséphine par'aikaa hellästi silitteli sitä. Suuttunut Joséphine yltyi torumaan isäänsä; puuseppä huusi vihasta vapisevalla äänellä:

— Heittiö, minä kiellän sinua lyömästä minun koiraani.

— Ja minä, vastasi portinvahti korottaen äänensä, — minä kiellän sinua...

Hän ei lopettanut lausetta: puusepän höylä oli hipaissut hänen päätään.

Nähdessään kaukaa kansalainen Beauvisagen ja valtuusmiehet hän riensi heitä vastaan ja sanoi:

— Kansalainen komissaari, sinä olet todistajani, että tuo konna on yrittänyt murhata minut.

Kansalainen Beauvisage, punainen virkamysy päässään, ojensi pitkät käsivartensa ilmaan rauhoittavasti ja sanoi kääntyen portinvahdin ja puusepän puoleen:

— Sata souta sille teistä, joka voi ilmoittaa meille, missä täällä asuu eräs epäilyksenalainen henkilö, jota yleinen varmuusvaliokunta etsii, muuan entinen des llettes, jäsennukkien valmistaja.

Molemmat, portinvahti ja puuseppä, lähtivät heti osoittamaan tietä Brotteaux'n asuntoon eivätkä enää riidelleet mistään muusta kuin siitä sadan soun assignaatista, joka ilmiantajalle oli luvattu.

Delourmel, Guénot ja Beauvisage ja heidän jäljessään neljä krenatööriä, portinvahti Remacle, puuseppä Dupont ja tusina korttelin pieniä katunaskaleita kiipesivät nyt perätysten ylös natisuvia portaita ja sitten lopuksi vielä tikapuita pitkin.

Brotteaux istui ullakkokamarissaan leikellen ilveilijänukkejaan ja vastapäätä häntä kokoili isä Longuemare lankaan niiden irrallisia jäseniä ja hymyili nähdessään sormiensa näin saavan aikaan poljentoa ja sopusointua.

Kuullessaan pyssynperien kolahtelevan porraskäytävässä hätkähti munkki koko ruumiiltaan, ei sentähden että hänellä olisi ollut vähemmän rohkeutta kuin Brotteaux'lla, joka pysyi aivan välinpitämättömänä, mutta hän ei ollut tottunut ulkonaiseen itsehillintään. Kansalainen Delourmelin kysymyksistä ymmärsi Brotteaux heti, mistäpäin tämä isku oli kotoisin, ja huomasi, vaikkakin liian myöhään, että ei koskaan pitäisi uskoa mitään naisille. Kun häntä kehoitettiin seuraamaan komissaaria, hän otti mukaansa Lucretiuksensa ja kolme paitaansa.

— Tämä kansalainen, hän sanoi osoittaen isä Longuemarea, — on apulaiseni, jonka olen ottanut tekemään jäsennukkeja. Hän asuu täällä.

Mutta kun munkilla ei ollut näyttää kansalaistodistusta, otettiin hänetkin vangiksi yhdessä Brotteaux'n kanssa.

Kun vankikulkue meni portinvahdin asunnon ohitse, näkyi naiskansalainen Remacle luutaansa nojaten katselevan vuokralaistaan samoin ilmein kuin hyve katselee lain kouriin joutunutta rikosta. Pikku Joséphine piteli kauniina ja huolettomana kaulanauhasta Moutonia, se kun tahtoi juosta tervehtimään ystäväänsä, joka usein oli antanut sille sokeria. Suuri joukko uteliaita seisoi Thionvillen torilla.

Portaiden alapäässä kohtasi Brotteaux nuoren maalaistytön, joka juuri oli nousemassa ylös portaita. Hänellä oli käsivarrellaan täysinäinen munakori ja kädessä leipä, liinan sisään käärittynä. Hän oli Athénaïs, joka tuli Palaisseausta antaakseen pelastajalleen pienen lahjan kiitollisuutensa osoitteeksi. Nähdessään että valtion virkamiehet ja neljä krenatööriä raahasivat pois "herra Mauricea", hämmästyti hän kovin, kysyi, oliko se totta, lähestyi komissaaria ja sanoi hänelle hiljaa:

— Ette suinkaan te ota häntä? Se ei ole mahdollista... Mutta te ette tunne häntä! Hän on hyvä niinkuin hyvä Jumala itse.

Kansalainen Delourmel työnsi hänet syrjään ja antoi krenatööreille merkin lähteä eteenpäin. Silloin alkoi Athénaïs purkaa suustaan mitä saastaisimpia haukkumasanoja, mitä sopimattomimpia solvauksia virkamiehistä ja krenatööreistä, joista tuntui aivan kuin olisi heidän päälleen sillä kertaa tyhjennetty kaikki Palais-Royalin ja Rue Fromenteaun likavedet. Sitten hän huusi äänellä, joka kuului yli koko Thionvillen torin ja sai utelioiden joukot värisemään:

— Eläköön kuningas! Eläköön kuningas!

XVIII.

Naishkansalainen Gamelin piti paljon vanhasta Brotteaux'sta, tämä oli hänen mielestään rakastettavin ja arvokkain mies, minkä hän milloinkaan oli tuntenut. Hän ei ollut sanonut hyvästiä Brotteaux'lle, silloin kun tämä vangittiin, peläten vihoittavansa virkavaltaa ja katsoen alhaisessa asemassaan pelkuruutta miltei velvollisuudekseen. Mutta hän oli saanut ankaran iskun, jonka jälkeen hän ei enää tullut entiselleen.

Hän ei voinut syödä ja hän suri sitä, että hän nyt juuri oli kadottanut ruokahalunsa, kun hänellä vihdoinkin oli jotakin suuhun pantavaa. Hän ihaili vieläkin poikaansa; mutta hän ei uskaltanut enää

ajatella niitä hirvittäviä tehtäviä, joita tämä hoiti, ja hän iloitsi siitä, että oli ainoastaan oppimaton vaimo, jonka ei tarvinnut arvostella hänen tekojaan.

Äiti-parka oli erään kirstun pohjalta löytänyt vanhan rukousnauhan; hän ei osannut oikealla tavalla käyttää sitä, mutta hän hypisteli sitä vapisevilla sormillaan. Elettyään vanhuutensa päiviin saakka ilman hartaudenharjoituksia hän nyt tuli hurskaaksi; hän rukoili Jumalaa koko päivän uunin nurkassa lapsensa ja tuon hyvän herra Brotteaux'n puolesta. Élodie kävi usein tervehtimässä häntä; he eivät uskaltaneet katsoa toisiinsa, vaan puhelivat siinä vierekkäin aivan mielenkiinnottomista asioista, mistä milloinkin sattui.

Eräänä päivänä *pluviöse*-kunssa [Pluviöse: sadekuukuu, tammik. 20 p. — helmik. 18 p. Suomentaja], kun lumi putoili suurina hiutaleina pimittäen taivaan ja vaimentaen kaiken kaupungin melun, kuuli naiskansalainen Gamelin, joka oli yksin kotona, ovelle kolkutettavan. Hän säpsähti: jo useita kuukausia hän oli ollut niin vauhko, että pieninkin risahdus sai hänet värisemään. Hän avasi oven. Noin kahdeksantoista tai kahdenkymmenen ikäinen nuorukainen astui sisään hattu päässä. Hänellä oli yllään lasinvihreä matkavaippa, jonka kolme kaulusta peittivät rinnan ja vartalon seudun. Jalassa hänellä oli englantilaiset kaulussaappaat. Hänen kastanjanruskeat hiuksensa valuivat kutreina olkapäille. Hän asettui keskelle ateljeeta ikäänkuin päästäkseen osalliseksi kaikesta siitä valosta, minkä luminen ikkunaruuu suinkin saattoi päästää läpi, ja seisoi sitten muutaman hetken vaiti ja liikkumatonna.

Vihdoin, kun naiskansalainen Gamelin hämmästellessä häntä katseli, hän sanoi:

- Etkö siis enää tunne tytärtäsi?... Vanha vaimo risti kätensä:
- Julie... Sinäkö se olet... Hyvä Jumala, onko se mahdollista!...
- Niin, minähän se olen. Syleile minua... äiti!

Kansalainen leski Gamelin sulki tyttärensä syliinsä pudottaen kyynelen matkavaipan kaulukselle. Sitten hän jatkoi levottomasti:

- Sinä olet Pariisissa!...
- Voi äiti, jospa edes olisin tullut yksin!... Minua ei kukaan voi tuntea näissä pukimissa.

Ja todellakin peitti kappi kokonaan hänen muotonsa, eikä hän ulkomuodoltaan muutenkaan mitenkään näyttänyt eroavan muista lukuisista nuorukaisista, jotka kuten hänkin pitivät pitkää, jakaukselle kammattua tukkaa. Hänen kasvopiirteissään, jotka olivat hienot ja suloiset, mutta ahavoituneet, väsymyksen murtamat, huolien kovettamat, oli rohkeaa ja miehekästä ilmeä. Hän oli hento ja hänen jalkansa olivat pitkät ja suorat, hänen eleensä vaivattomat; hänen kirkas äänensä oli ainoa, mikä saattoi ilmiä hänet.

Hänen äitinsä kysyi häneltä, oliko hänellä nälkä. Tytär vastasi, että hän kernaasti söisi jotakin, ja kun hän oli saanut eteensä leipää, viiniä ja kinkkua, hän rupesi syömään, toisella kyynärpäällään pöytään nojaten, kauniina ja ahaana kuin muinoin Ceres vanhan Baubon majassa.

Lasi vielä huulillaan hän kysyi:

- Äiti, tiedätkö sinä, milloin veljeni palaa? Minä olen tullut puhuakseni hänen kanssaan.
- Tuo kelpo äiti katseli tytärtään hämillään eikä vastannut mitään.
- Minun täytyy tavata hänet. Mieheni on tänä aamuna vangittu ja viety Luxembourg'iin.

"Miehekseen" hän nimitti Fortuné de Chassagnea, entistä aatelismiestä ja Bouillén rykmentin upseeria. Tämä oli rakastanut häntä, kun hän vielä oli muotiompelijattarena Rue des Lombards'illa, ja vienyt hänet mukaansa Englantiin, jonne hän oli muuttanut elokuun 10:n päivän jälkeen. Fortuné de Chassagne oli hänen rakastajansa, mutta hänestä oli soveliaampaa äidin läsnäollessa nimittää häntä puolisoikseen. Ja itsekseen hän sitä paitsi ajatteli, että kurjuus oli kylläkin väkevästi vihkinyt heidät toisiinsa ja että onnettomuuskin oli sakramentti.

Enemmän kuin kerran he olivat viettäneet yönsä molemmat jollakin penkillä Lontoon puistoissa ja kokoilleet leivänmurusia ravintolain pöytien alta Piccadillyssa.

Hänen äitinsä ei vastannut mitään, ainoastaan katseli häntä synkin silmäyksin.

— Etkö kuule minua, äiti? Aika rientää; minun täytyy tavata Évariste aivan heti: hän on ainoa, joka voi pelastaa Fortunén.

- Julie, vastasi äiti, — parempi on, että et puhu veljesi kanssa.

— Mitä? Mitä sinä sanot, äiti?

— Sanon vain, että on parempi, että et puhu veljellesi mitään herra de Chassagnesta.

— Mutta äiti, minun täytyy kumminkin tehdä se.

— Lapseni, Évariste ei voi antaa anteeksi herra de Chassagnelle sitä, että hän on ryöstänyt sinut omakseen. Sinähän tiedät, miten suuttunut hän oli puhuessaan hänestä, mitä nimityksiä hän hänelle antoi.

— Niin, hän nimitti häntä raiskaajaksi, sanoi Julie naurahtaen terävästi ja kohauttaen olkapäitään.

— Lapsi kulta, hän oli kuolettavasti loukkaantunut. Évariste on pannut päähänsä olla enää milloinkaan puhumatta herra de Chassagnesta. Ja kahteen vuoteen hän ei ole maininnut sanaakaan hänestä eikä sinusta. Mutta hänen tunteensa eivät ole muuttuneet; sinä tunnet hänet: hän ei anna teille anteeksi.

— Mutta äiti, Fortunéhän on nyt mennyt kanssani naimisiin...
Lontoossa...

— Ei tarvita muuta kuin että Fortuné on ylimys ja emigrantti, jotta Évariste kohtelisi häntä vihollisenaan.

— Mutta sanohan toki, äiti, luuletko sinä, että jos minä pyydän häntä ryhtymään varmuusvaliokuntaan ja yleiseen syyttäjään nähden niihin toimenpiteisiin, jotka ovat välttämättömät Fortunén pelastamiseksi, luuletko sinä todellakin, että hän ei sitä tekisi?... Mutta äiti, hänhän olisi vallan hirviö, jos hän kieltäytyisi!

— Lapsi kulta, veljesi on rehellinen ihminen ja hyvä poika. Mutta älä pyydä häntä, voi, älä pyydä häntä tekemään mitään herra de Chassagnen puolesta... Kuuntele neuvoani, Julie. Hän ei usko minulle ajatuksiaan enkä minä niitä tietenkään voisi ymmärtääkään... mutta hän on tuomari: hänellä on määrätty periaatteet; hän toimii omantuntonsa mukaan. Älä pyydä häneltä mitään, Julie.

— Näen, että sinä tunnet hänet nyt. Sinä tiedät, että hän on kylmä, tunteeton, että hän on paha ihminen, jolla ei ole muita vaikuttimia kuin kunnianhimo ja turhamaisuus. Ja sinä olet sentään aina pitänyt häntä minua parempana. Silloin kun me vielä asuimme yhdessä kaikki kolme, käskit minun pitää häntä esikuvanani. Hänen täsmällinen käytöksensä ja vakava puhetapansa herätti sinussa kunnioitusta: sinä luulit, että hänellä oli kaikki hyveet. Ja minua sinä et koskaan hyväksynyt, olit näkevinäsi minussa kaikki mahdolliset paheet, sentähden että olin suora ja avomielinen ja kiipeilin puissa. Sinä et koskaan ole voinut pitää minusta. Sinä rakastit ainoastaan häntä. Mutta minä, katsos, minä vihaan häntä, tuota sinun Évaristeasi! Hän on oikea teeskentelijä!

— Vaiti, vaiti, Julie! Minä olen ollut hyvä äiti niin sinulle kuin hänellekin. Olen antanut sinun käydä ammattioppia. Ei ollut minun syyntä, ettet pysynyt kunniallisena tyttönä etkä mennyt säätysi mukaiseen avioliittoon. Minä olen rakastanut sinua hellästi ja rakastan vieläkin. Minä annan sinulle anteeksi ja rakastan sinua. Mutta älä sano mitään pahaa Évaristesta. Hän on hyvä poika. Hän on aina pitänyt huolta minusta. Kun sinä, lapseni, hylkäsit minut, kun jätit toimesi ja liikkeesi elääksesi yksissä herra de Chassagnen kanssa, niin mitä olisi minusta tullut ilman häntä? Minä olisin kuollut kurjuuteen ja nälkään.

— Älä puhu noin, äiti! Sinä tiedät kyllä, että me olisimme tehneet edestäsi parhaamme, Fortuné ja minä, ellet sinä itse, Évaristen yllyttämänä, olisi kääntänyt kasvojasi pois meistä. Ei, minä kyllä tiedän: hän on kykenemätön yhteenkään hyvään työhön. Ainoastaan tehdäkseen minut sinun silmissäsi inhottavaksi hän on ollut pitävinään huolta sinusta. Hänkö rakastaisi sinua!... Kykeneekö hän rakastamaan ketään? Hänellä ei ole sydäntä eikä henkevyyttä! Hänellä ei ole lahjoja, ei minkäänlaisia. Osatakseen maalata ihmisellä täytyy olla herkempi luonnonlaatu kuin hänellä.

Hän silmäili hiukan ateljeen tauluja, jotka olivat samalla asteella kuin hänen lähtiessäänkin.

— Tuollainen on hänen sielunsa! Kylmä ja synkkä, jollaisena hän on sen maalannut tauluihinsakin. Tuo hänen Oresteensa, jolla on noin typerä katse, ilkeät suunviivat ja joka törrottää siinä kuin seivästetty, se on juuri hän itse... Mutta, äiti, etkö sitten käsität mitään? Minähän en voi jättää Fortunétä vankeuteen. Sinähän tunnet nuo jakobiinit, nuo isänmaanystävät, kaikki nuo Évaristen hengenheimolaiset! He surmauttavat hänet. Äiti, rakas äiti, rakas pikku äiti, minä en tahdo antaa heidän tappaa häntä minulta! Minä rakastan häntä! Minä rakastan häntä! Hän on ollut niin hyvä minulle, ja me olemme olleet yhdessä niin onnettomia. Katsos, tämä matkavaippa on hänen. Minulla ei ollut enää edes paitaa päälle. Muuan Fortunén ystävästä lainasi minulle jakkunsa, ja minä olin sokerileipurin apulaisena Doverissa ja hän työskenteli parturituvassa. Me tiesimme kyllä, että Ranskaan

palaaminen oli samaa kuin panna henkensä alttiiksi, mutta meiltä kysyttiin, tahdoimmeko lähteä Pariisiin tärkeällä asialla... Me myönnyimme; me olisimme suostuneet lähtemään mille asialle tahansa. Meille maksettiin matka ja annettiin käteen eräälle pariisilaiselle pankkiirille osoitettu vekseli. Hänen konttorinsa olikin kiinni: pankkiiri on vankeudessa ja tulee teiltä tavaksi. Meillä ei ollut niin killinkiäkään. Kaikki ne henkilöt, joiden kanssa olimme jonkinlaisissa tuttavuussuhteissa ja joiden puoleen olisimme saattaneet kääntyä, olivat paenneet tai vangitut. Ei ainoatakaan ovea, jolle kolkuttaa. Me nukuimme eräässä tallissa Rue de la Femme-sans-têtellä. Eräs armelias kengänkiilloittaja, joka vietti yönsä oljilla samassa paikassa kuin mekin, lainasi ystävälleni yhden laatikoistaan, harjan ja melkein tyhjän rasvapurkin. Kaksi viikkoa ansaitsi Fortuné meidän elantomme kiilloittamalla jalkineita Place de Grèvellä, mutta viime maanantaina muuan kunnallisneuvoston jäsen asetti jalkansa laatikon syrjälle tahtoen saada kenkensä kiilloitetuiksi. Hän oli eräs entinen teurastaja, jolle Fortuné kerran maailmassa oli antanut potkun takapuoleen siitä syystä, että hän oli myynyt lihaa väärillä punnuksilla. Kun Fortuné nosti päätään saadakseen nuo vaivaiset kaksi soutaan, niin roisto tunsikin hänet, nimitti häntä ylimykseksi ja uhkasi vangituttaa hänet. Ympäri keräytyi paljon ihmisiä, joista osa oli kunnan väkeä, mutta joukossa myös konnia, jotka huusivat: "Kuolema emigrantille!" ja kutsuivat avukseen santarmeja. Juuri silloin tulin minä tuomaan vähän liemiruokaa Fortunéille. Näin, miten hänet vietiin piirihallitukseen ja suljettiin Pyhän Johanneksen kirkkoon... Koko yön istuin niinkuin koira ulkona kirkon portailla... Tänä aamuna he veivät hänet...

Julie ei voinut jatkaa; hänen äänensä sortui nyhkytyksiin.

Hän heitti hattunsa lattialle ja lankesi polvilleen äitinsä jalkoihin.

— Tänä aamuna hänet vietiin Luxembourg'in vankilaan. Äiti, äiti, auta minua pelastamaan hänet, armahda tyttäresi!

Kyynelissään kylpien hän avasi viittansa ja, esiintyäkseen enemmän rakastajattaren ja tyttären ottein, päästi naisellisen povensa näkyviin; ja tarttuen äitinsä käsiin hän pusersi niitä aaltoilevaa rintaansa vasten.

— Minun rakas tyttäreni, Julie-kultani, Julie-lapseni! huokaili leski Gamelin.

Ja hän painoi kyynelistä kosteat kasvonsa nuoren naisen poskea vasten.

Kotvaan aikaa ei kumpikaan puhunut mitään. Äiti-raukka koetti mielessään keksiä jotakin keinoa tyttärensä auttamiseksi, ja Julie vaani ahnaasti näiden kyynelten sumentamain silmien ilmettä.

"Ehkäpä", ajatteli Évaristen äiti, "ehkäpä, jos minä hänelle puhun, hän antaa hellyttää mielensä. Hän on hyvä, hän on lempeä. Ellei politiikka olisi kovettanut häntä, ellei hän olisi joutunut jakobiinien vaikutuksen alaiseksi, ei hän koskaan olisi muuttunut noin ankaraksi, joka ankaruus peloittaa minua, sentähden että en ymmärrä sitä."

Hän otti Julien pään molempien käsiensä väliin:

— Kuulehan, tyttäreni, minä puhun Évaristelle. Minä valmistan häntä näkemään ja kuulemaan sinua. Jos hän noin äkkipäätä saisi nähdä sinut, saattaisi hän suuttua, ja pelkään, että hän kiivastuisi... Ja, minä tunnen hänet: tuo puku loukkaisi häntä; hän vaatii kaikessa ankarasti tapojen ja sovinnaisuuden noudattamista. Minäkin vähän ällistyin ensin nähdessäni Julie-tyttöni pojanpuvussa.

— Voi, äiti, emigranttipakolaisuus ja se hirveä epäjärjestys, mikä valtakunnassa vallitsee, ovat tehneet tällaiset valepuvut sängen tavallisiksi. Täytyy käyttää niitä voidakseen harjoittaa jotakin ammattia, pysyäksään tuntemattomana, saadakseen lainapassin tai väärän kansalaiskortin käymään täydestä. Lontoossa näin pikku Gireyn tytöksi pukeutuneena, ja hän oli oikein soma tyttö; ja myöntänethän äiti, että se valepuku on vielä sopimattomampi kuin minun.

— Lapsi-rukkaneni, ei sinun tarvitse puolustaa itseäsi minun silmissäni, ei tässä asiassa eikä muussa. Minä olen sinun äitisi: minun silmissäni sinä olet aina viaton. Minä puhun Évaristen kanssa, minä sanon...?

Sana katkesi häneltä. Hän tunsikin sielussaan, millainen hänen poikansa oli; hän tunsikin sen, mutta hän ei tahtonut uskoa sitä, ei tietää siitä...

— Hän on hyvä. Hän tekee kyllä minun tähteni... sinun tähtesi, mitä minä pyydän häneltä.

Ja molemmat naiset vaikenivat jälleen, äärettömän uupuneina kumpikin. Julie nukahti, pää samassa helmassa, missä hän oli nukkunut lapsena. Mutta rukousnauha kädessään istui äiti siinä tuskaisiin sydämiin ja itki, itki niitä onnettomuuksia, jotka hän aavistuksessaan tunsikin hiljalleen lähestyvän tämän äänettömän pyrypäivän hämärässä, jossa kaikki vaikenivat, askelet, kärrynpyöräin kolina, taivas.

Äkkiä, levottomuuden teroittamalla kuulolla, hän erotti poikansa askelet alhaalla porraskäytävässä.

— Évariste...! hän sanoi. — Piiloudu!

Ja hän työnsi tyttärensä omaan huoneeseensa.

— Miten voitte tänään, äiti rakas?

Évariste ripusti hattunsa vaatenaulakkoon, vaihtoi sinisen takkinsa työnuttuun ja istuutui maalaustelineensä eteen. Jo muutamia päiviä hän oli tehnyt hiilipiirrosta voiton jumalattaresta, joka painaa seppeleen isänmaan puolesta kaatuneen sotilaan otsalle. Hän olisi intomielin antautunut tähän työhön, mutta tribunaali nieli kaikki hänen päivänsä, hänen sielunsa kaikki voimat, ja hänen piirustuksesta vieraantunut kätensä toimi raskaasti ja kankeasti.

Hän hyräili *Ça ira*-laulua.

— Sinä laulat, lapseni, sanoi naiskansalainen Gamelin; — sinä olet siis iloinen.

— Meidän onkin iloittava nyt, äiti rakas: kuuluu hyviä uutisia. Vendée on muserrettu, itävaltalaiset lyöty; Reinin armeija on murtanut vihollisen rintaman Lauternin ja Wissembourg'in luona. Se päivä lähestyy, jolloin voitollinen tasavalta on näyttävä lempeytensä. Mutta minkätähden pitää salaliittolaisten rohkeuden kasvaa samassa määrin kuin tasavallan voimakin kasvaa? Minkätähden yrittävät petturit pimeydessä salaa tuhota isänmaata, silloin kun se lyö kaikki viholliset, jotka avoimesti käyvät sen kimppuun?

Naiskansalainen Gamelin kutoi sukkaa katsellen poikaansa silmälasiansa yli.

— Berzélius, sinun vanha mallisi, kävi täällä ja pyysi kymmentä livreä, jotka sinä olit hänelle velkaa: minä annoin sen hänelle. Pikku Joséphinella on ollut vatsa kipeänä kaikista niistä makeisista, joita puuseppä on syöttänyt hänelle. Minä keitin hänelle rohtoa... Desmahis kävi täällä myös sinua tapaamassa; hän oli pahoillaan siitä, ettet ollut kotona. Hän olisi kernaasti tahtonut kaivertaa jotakin sinun piirustustesi mukaan. Hän pitää sinua hyvin lahjakkaana. Tuo kunnon poika tarkasteli luonnoksia ja piti niistä hyvin paljon.

— Sitten kun on saatu rauha maahan ja kaikki salaliitot tukahdetuksi, sanoi maalari, — niin jatkan jälleen Orestestani. Minun tapanani ei ole kiittää itseäni, mutta tuo pää on tosiaan Davidin arvoinen.

Hän muotoili majesteellisella ääriiviivalla voiton jumalattarensa kättä.

— Hän ojentaa palmuja, hän sanoi. — Mutta olisi melkein kauniimpaa, jos itse hänen käsivartensakin olisivat palmuja.

— Évariste!

— Mitä, äiti?...

— Olen saanut tietoja... arvaa kenestä...

— En tiedä.

— Juliestä... sisarestasi... Hän ei ole onnellinen.

— Olisikin vallan häpeällistä, jos hän olisi.

— Älä puhu noin, lapseni: hän on sisaresi. Julie ei ole huono ihminen; hän on pohjaltaan hyvä, ja vastoinkäymiset ovat häntä kasvattaneet. Hän rakastaa sinua. Minä voin vakuuttaa sinulle, Évariste, että hän ei mitään niin toivo kuin päästä jälleen työteliääseen, moitteettomaan elämään ja omaistensa piiriin. Ei mikään estäisi sinua tapaamasta häntä. Hän on mennyt naimisiin Fortuné Chassagnen kanssa.

— Hän on siis kirjoittanut teille?

— Ei.

— Kuinka olette siis saanut nämä tiedot hänestä, äiti?

— En kirjeellisesti, lapseni, vaan... Évariste nousi tuoiltaan ja keskeytti hänet hirvittäväällä äänellä:

— Ei sanaakaan enää, äiti! Älkää sanoko minulle, että he ovat palanneet Ranskaan molemmat... Koska

heidän kerran täytyy kuolla, niin toivon ainakin, että se ei tapahdu minun välitykselläni. Heidän tähtensä, teidän ja minun itseni tähden minä en tahdo tietää, ovatko he Pariisissa... Älkää pakottako minua sitä tietämään, sillä muuten...

— Mitä tarkoitat, lapseni? Et suinkaan tahtoisi, uskaltaisi...?

— Äiti, kuulkaa minua: jos minä tietäisin, että sisareni Julie on tuossa huoneessa... (ja hän viittaa sormellaan suljettuun oveen) niin menisin heti ilmiantamaan hänet valvontavaliokunnalle.

Äiti-raukka oli käynyt kasvoiltaan yhtä valkeaksi kuin hänen myssynsä, hän pudotti sukankutimen vapisevista käsistään ja huokasi äänellä, joka oli heikompi kuin heikoin kuiskaus:

— Minä en tahtonut uskoa, mutta nyt minä näen sen kyllä: hän on hirviö...

Yhtä kalpeana kuin äitinsäkin, vaahto suupielissä, syöksyi Évariste ulos huoneesta paeten etsimään Élodien sylistä unhotusta, unta, kaiken häviön suloista esimakua.

XIX.

Sill'aikaa kun isä Longuemarea ja ilotyttö Athénaïsia kuulusteltiin piirihallituksessa, vietiin Brotteaux kahden santarmin välissä Luxembourg'iin, jonne kuitenkin portinvartija epäsi häneltä pääsyn, esittäen syyksi sen, ettei enää ollut tilaa. Vanha pankkiiri kuljetettiin sitten La Conciergerie'hin ja vietiin siellä ensiksi kansliaan, joka oli verrattain pieni, lasiseinällä kahtia jaettu huone. Kansliakirjurin viedessä hänen nimeään vankiluetteloon Brotteaux näki lasiruutujen läpi kaksi miestä, jotka istuivat kumpikin kurjalla matrassillaan, liikkumattomina kuin kuolleet, jäykästi tuijottavin silmin, mitään näkemättä. Lautaset, pullot, leivän ja lihan jätteet peittivät lattian heidän ympärillään. Ne olivat kuolemaan tuomittuja, jotka odottivat pyövelinkärryjä.

Entinen herra des Ilettes vietiin erääseen koppiin, jossa hän lyhdyn valossa erotti kaksi makaavaa ihmishahmoa, toinen raa'an näköinen, epämuotoinen, kammottava, toinen miellyttävä ja lempeä. Nämä molemmat vangit tarjosivat hänelle vähän mädäntyneistä ja syöpäläisten täyttymistä olkipahnoistaan, jotta hänen ei tarvitsisi nukkua ulostusten tahrimalla maapohjalla. Brotteaux vaipui eräälle penkille tuossa löyhkäävässä pimeydessä ja jäi siihen istumaan pää seinää vasten, mykkänä, liikkumattomana. Hänen tuskansa oli niin suuri, että hän olisi lyönyt päänsä murskaksi seinään, jos hänellä vain olisi ollut voimaa siihen. Hän ei voinut hengittää. Hänen silmissään pimeni; pitkä suhina, rauhallinen kuin hiljaisuus, täytti hänen korvansa, hän tunsu koko olemuksensa uivan suloisessa tyhjiydessä. Silmänräpäyksen ajan, joka oli sanoin kuvaamaton, oli kaikki hänestä pelkkää sopusointua, tyyntä kirkkautta, sulotuoksua ja autuutta. Sitten hän vajosi tiedottomuuteen.

Kun hän jälleen palasi tajuihinsa, oli hänen ensimmäinen tietoinen ajatuksensa kaipaus takaisin tuohon tajuttomuuden tilaan, ja ollen filosofi vielä epätoivon äärimmäisessä tylsyydessäkin hän teki sen huomion, että hänen oli ollut pakko laskeutua maanalaisen vankirotkon syvyyteen giljotiinia odottamaan, ennenkuin hän oli voinut kokea voimakkaimman nautinnon tunteen, mitä hänen aistinsa vielä milloinkaan olivat hänelle välittäneet. Hän koetti uudelleen päästä tajuttomuuden tilaan, mutta onnistumatta, päinvastoin tunsu hän, miten vähitellen vankityrmän ruttoinen ilma taas toi hänen keuhkoihinsa elämän lämmön ja sen mukana sietämättömän kurjuuden tunnon.

Mutta hänen molemmat toverinsa pitivät hänen äänettömyyttään julmana loukkauksena. Brotteaux, joka oli luonteeltaan seuranpitoon taipuvainen, koetti tyydyttää heidän uteliaisuuttaan; mutta kun he saivat kuulla, että hän oli ns. "poliittinen", yksi niistä, joiden rikos oli vain keveässä sanassa tai ajatuksissa, niin eivät he tunteneet häntä kohtaan kunnioitusta eivätkä myötätuntoa. Se, mistä näitä molempia toisia vankeja syytettiin, oli kouriintuntuvampaa, vanhempi oli murhamies, toinen oli tehnyt vääriä assignaatteja. He tyytyivät molemmat nykyiseen tilaansa, vieläpä tunsivat siitä jonkinlaista mielihyvääkin. Brotteaux tuli äkkiä muistaneeksi, että hänen päänsä yläpuolella oli liikettä, melua, valoa ja elämää ja että Palatsin somat myyjättäret hymyilivät siellä hajuvesi- ja ompelutarvevarastojen takana onnellisille ja vapaille ohikulkijoille, ja tämä ajatus lisäsi vielä hänen epätoivoaan.

Tuli yö, huomaamattomasti hiipien vankityrmän pimeyteen ja äänettömyyteen, mutta kuitenkin raskaana ja murheisena. Ojennettuaan toisen jalkansa pitkäkseen penkille ja nojautuen seinään Brotteaux nukahhti. Hän oli istuvinaan tuuhean pyökkipuun alla, jossa linnut livertelivät; laskeva aurinko verhosi virran läikhteleviin liekkeihin ja pilvien palteet hehkuivat purppurassa. Yö kului. Ankara kuume vaivasi häntä ja hän joi ahnaasti ruukustaan vettä, jonka laatu vain lisäsi hänen sairauttaan.

Seuraavana päivänä vanginvartija tuodessaan lientä lupasi hankkia Brotteaux'lle eri korvausta vastaan paremman kopin heti kun vain paikka tulisi vapaaksi, jota seikkaa ei kauan tarvitsisi odottaa. Ja todellakin hän jo päivää myöhemmin tuli hakemaan vanhaa pankkiiria pois maanalaisesta tyrmästään. Joka askelella, jonka Brotteaux astui ylöspäin, hän tunsu voiman ja elämän palaavan, ja kun hän vihdoin näki edessään punaisella tiililattialla varustetun huoneen ja siinä kurjalla villapeitteellä verhotun telttasängyn, niin hän itki ilosta. Ei edes sekään kullattu, toisiaan suutelevilla kyyhkysillä koristettu vuode, jonka hän muinoin oli teettänyt Oopperan kauneimmalle tanssijattarelle, ollut näyttänyt hänestä niin suloiselta eikä luvannut sellaisia nautintoja.

Tämä telttasänky oli suuressa, jotensakin siistissä salissa, jossa oli seitsemäntoista samanlaista, korkeilla aitauksilla toisistaan erotettua vuodetta. Se entisten aatelismiesten, kauppiasten, pankkiirien ja käsityöläisten muodostama seura, joka asui täällä, ei lainkaan ollut epämieluisa vanhalle publikaanille, joka tuli toimeen kaikenlaisten ihmisten kanssa. Hän pani merkille, että nämä ihmiset, joilta kuten häneltäkin oli riistetty kaikki ilo ja joita todennäköisesti odotti kuolema pyövelin kädestä, yleensä näyttivät iloisilta ja olivat kärkkäitä pilapuheille. Kun hänellä ei ollut erityisiä taipumuksia ihmisten ihailuun, niin hän pani onnettomuustoveriensä hyvän tuulen heidän kevytmielisyytensä laskuun, joka esti heitä kyllin selvästi tajuamasta asemaansa. Hän vakiintui tässä mielipiteessä nähdessään, että älykkäimmät heistä olivat syvästi murheellisia. Hän huomasi pian, että useimmat ammensivat viinistä ja viinasta ilonsa, joka alkulähteensä mukaisesti sai väkivaltaisen ja välistä vähän mielettömän luonteen. Kaikki eivät olleet rohkeita, mutta kaikki tahtoivat näyttää siltä. Brotteaux'ta se ei hämmästyttänyt: hän tiesi, että ihmiset mielellään myöntävät olevansa julmia, vihaansyntyviä, jopa kitsaitakin, mutta eivät koskaan pelkureita, sentähden että tällainen tunnustus helposti saattaisi heidät niin villien parissa kuin sivistyneessä yhteiskunnassa hengenvaaraan. Siitä johtuukin, hän tuumi, että kaikki kansat ovat sankarikansoja ja kaikki sotajoukot vain pelkistä urhoista tehtyjä.

Mutta vielä enemmän kuin viini ja viina huumasi vankeja aseiden ja avaimien kalina, lukkojen kirahtelu, vahtisotamiesten huudot, kansalaisten jalkojen töminä tribunaalin ovella, saaden aikaan sen, että he joko vaipuivat murheen valtaan tai rupesivat hourailemaan ja raivoamaan. Oli niitä, jotka leikkasivat kurkkunsa poikki partaveitsellä tai heittäytyivät ulos ikkunasta.

Brotteaux oli jo kolme päivää ollut tässä paremmassa vankilassa, kun hän sai tietää vanginvartijalta, että isä Longuemare virui mädäntyneillä pahnoilla syöpäläisten seassa, yhdessä varkaiden ja murhamiesten kanssa. Brotteaux pyysi vanginvartijan eri maksusta tuomaan hänetkin samaan huoneeseen, jossa hän itse asui ja jossa yksi vuode juuri oli tullut vapaaksi. Lupauduttuaan maksamaan munkin puolesta keksi tuo vanha publikaani, jolla ei ollut juuri liikoja aarteita, ruveta piirustamaan muotokuvia yhdestä écustä kappale. Hän hankki itselleen myös vanginvartijan välityksellä kapeita mustia kehyksiä sovittaakseen niihin pieniä hiustöitä, joita hän teki verrattain taitavasti. Ja näillä töillä olikin suuri kysyntä tällaisessa seurassa, jossa kaikki tahtoivat jättää itsestään jonkin muiston.

Isä Longuemare oli reippaalla ja iloisella mielellä. Odottaessaan kutsua vallankumousoikeuden eteen hän valmisteli puolustuspuhettaan. Kun hän ei tehnyt mitään eroa omansa ja kirkon asian välillä, hän päätti esittää tuomareilleen kaiken sen harmin ja häväistyksen, minkä papiston maallistaminen oli aiheuttanut Jeesuksen Kristuksen Morsiamelle; hän aikoi kuvata, miten kirkon vanhin tytär oli antautunut häpeälliseen sotaan paavin kanssa, miten maallikot ryöstivät, solvasivat ja inhottavasti sortivat Ranskan papistoa, miten luostariveljet, Kristuksen ainoat oikeat sotilaat, oli hävitetty ja hajoitettu. Hän viittasi pyhän Gregorius Suuren ja pyhän Irenaeuksen sanoihin, toi esiin lukuisia kohtia kanonisesta kirkko-oikeudesta ja kokonaisia pykäliä paavillisista säännöistä.

Päivät päästään hän istui vuoteensa jalkapuolessa kirjoittaa raaputellen, kastaen kuluneiden kyniensä tynkiä musteeseen, nokeen, kahvinporoon, tuhrien tolkuttoman epäselvällä käsialalla täyteen kaikki kynttiläpaperit, käärepaperit, sanomalehdet, kirjojen suojukset, vanhat kirjeet, vanhat laskut, pelikortit ja tuumien käyttöä tähän tarkoitukseen vielä paitansakin saatuaan sen tärkätyksi. Hän kokosi täten lehden toisensa päälle ja osoittaen tuota tolkutonta töherrystä hän sanoi:

— Kun tulen tuomareitteni eteen, olen huikaiseva heidät valon voimalla.

Ja eräänä päivänä, kun hän tyytyväisenä silmäili tuota lakkaamatta kasvavaa puolustuskirjaa, niin hän muistaessaan tuomareitaan, jotka hän kiihkeästi halusi saada kukistaa, huudahti:

— Enpä vain tahtoisi olla heidän sijassaan.

Vangit, jotka kohtalo näin oli yhdistänyt samaan tyrmään, olivat joko rojalisteja tai federalisteja; olipa heidän joukossaan muuan jakobiinikin; heillä oli eroavat mielipiteet siitä, miten valtion asioita oli hoidettava, mutta kenelläkään heistä ei ollut enää hiventäkään kristinuskosta jäljellä. Niin feuillantit kuin girondistit ja perustuslailliset olivat Brotteaux'n kanssa yhtä mieltä siitä, että hyvä Jumala oli kovin sopimaton heille itselleen, mutta erinomainen rahvaalle. Jakobiinit asettivat Jehovan sijaan jakobiinilaisen jumalan heittääkseen jakobiinilaisuuden maailmaan oikein ylhäältä käsin. Mutta kun he

eivät voineet ketkään käsittää, että ihminen voisi olla kyllin järjetön uskoakseen toden perään mihinkään ilmestykselliseen uskontoon, ja kun he samalla näkivät, että isä Longuemarelta ei puuttunut älyä, niin pitivät he häntä teeskentelijänä. Varmaankin hän tunnusti uskoaan joka tilaisuudessa vain tehdäkseen itsestään marttyyrin, ja mitä vilpittömämmin hän esiintyi, sitä tekopyhemmältä hän heistä tuntui.

Turhaan meni Brotteaux takuuseen hengenmiehen rehellisyydestä; Brotteaux'sta itsestäänkin oli vallalla se käsitys, ettei hän uskonut lähestulkoonkaan kaikkea, mitä hän puhui. Hänen mielipiteensä olivat liian omituisia tuntuakseen todenperäisiltä, eivätkä ne tyydyttäneet ketään kokonaan. Hän puhui Jean-Jacques'ista kuin mistäkin typerästä lurjuksesta ikään. Sen sijaan hän kohotti Voltairen aivan pilvien tasalle pitämättä häntä kuitenkaan rakastettavan Helvetiuksen, Diderot'n tai parooni d'Holbachin veroisena. Hänen mielestään vuosisadan suurin nero oli Boulanger. Hän pani myös suuren arvon tähtientutkijoihin Lalandeen ja Dupuis'hin, joka viimeksimainittu oli kirjoittanut *Tutkimuksen tähtisikermien synnystä*. Sukkelasuisimmat vangeista laskettelivat yhtä mittaa kokkapuheita tuon barnabiitti-raukan kustannuksella, joka ei koskaan huomannut niitä: hänen lapsellinen hurskautensa pelasti hänet kaikista hänelle viritetyistä ansoista.

Hälventääkseen kalvavia huoliaan ja vapautuakseen toimettomuuden tuskista vangit pelasivat tammi- ja lautapeliä ja korttia. Mitään soittokonetta ei ollut lupa pitää. Ilta-aterian jälkeen laulettiin ja lausuttiin runoja. Voltairen *La Pucelle* ilahdutti hiukan näiden onnettomien mieltä, jotka eivät koskaan väsyneet kuulemasta sen parhaita kohtia. Mutta kun he eivät kuitenkaan voineet vapautua siitä kamalasta ajatuksesta, jota he kukin kantoivat syvinnä sydämessään, niin he joskus yrittivät pitää iloa silläkin ja näyttelivät ennen maata panoaan tuossa kahdeksantoista vuoteen vankihuoneessa vallankumousoikeutta. Osat olivat jaetut kunkin maun ja taipumuksen mukaan. Toiset esittivät tuomareita ja yleistä syyttäjää, toiset syytettyjä tai todistajia, toiset taas pyöveliä ja hänen renkejään. Kaikki oikeudenkäynnit päättyivät muuttumattomasti syytettyjen mestauksella, joka tapahtui siten, että tuomitut pantiin pitkäkseen vuoteelle kaula laudan alle. Kuvaelma siirrettiin sitten helvettiin. Vikkelimmät joukosta esittivät hursteihin kääriytyneitä haamuja. Muuan nuori asianajaja Bordeaux'sta, nimeltä Dubose, pieni, musta, silmäpuoli, kyttyräselkäinen ja lankisäärinen, aivan ilmetty nilkku piru, tuli sarvet päässä Longuemaren luo ja veti hänet jaloista ulos vuoteesta ilmoittaen hänelle, että hän oli tuomittu ikuiseen tuleen ja auttamattomasti kadotettu, sentähden että hän maailman luoja oli tehnyt kateellisen, tuhman ja ilkeän olennon, ilon ja rakkauden vihollisen.

— Hohoo, sinä vanha papin rutale, huusi tämä paholainen hirvittävällä äänellä, — sinä olet opettanut, että Jumalalle on ilo nähdä luotunsa riutuvan katumuksen harjoituksissa ja kieltäytyvän kaikista hänen kalleimmista lahjoistaan! Sinä petturi ja ulkokullainen tekopyhä, saat istuutua teräville neuloille ja syödä munankuoria iankaikkisesta iankaikkiseen!

Isä Longuemare tyytyi vastaamaan, että tässä suhteessa filosofi selvästi oli saanut yliotteen perkeleestä ja että helvetin mitättöminkin paholainen olisi sanonut vähemmän tuhmuuksia ollen tietenkäin hieman perehtynyt teologiaan ja varmastikin vähemmän tietämätön kuin joku ensyklopedisti.

Mutta kun girondisti-asianajaja nimitti häntä kapusiiniksi, hän kävi aivan tulipunaiseksi suuttumuksesta ja sanoi, että sellainen mies, joka ei voinut erottaa barnabiittia fransiskaaniasta, ei toden totta huomaisi edes kärpystä maitovadissa.

Vallankumoustribunaali tyhjensi lakkaamatta vankiloita, joita valiokunnat yhtä väsymättömästi jälleen täyttivät. Kolmessa kuukaudessa ehti tuo kahdeksantoista hengen tyrmä puolittain uusiutua. Isä Longuemarekin kadotti kiusoittelevan pahanhenkensä. Asianajaja Dubose tuomittiin vallankumoustribunaalin edessä kuolemaan federalistina ja osallisena tasavallan eheyttä vastaan suunnattuun salaliittoon. Tribunaalista takaisin tullessaan hän sai kuten kaikki muutkin kuolemaantuomitut kulkea pitkin erästä käytävää, joka meni koko vankilan läpi ja senkin huoneen ohitse, jota hän kolme kuukautta oli huvittanut rattoisalla luonteellaan. Hyvästellessään tovereitaan hänellä yhä vieläkin oli sama kevyt sävy ja hupainen puhetapa.

— Suokaa minulle anteeksi, hyvä herra, hän sanoi isä Longuemarelle, — että vedin teitä jaloista. En koskaan enää ole sitä tekevä.

Ja kääntyen vanhan Brotteaux'n puoleen hän virkahti:

— Hyvästi, minä menen teidän edellänne häviön tyhjiyteen. Mielelläni luovutan luonnolle takaisin ne aineosat, joista olen muodostunut, toivoen, että se tulevaisuudessa on käyttävä niitä paremmalla tavalla, sillä täytyypä jokaisen myöntää, että se minun suhteeni oli onnistunut erinomaisen huonosti.

Ja hän meni alas aktuaarin kansliaan; Brotteaux jäi murheellisena katsomaan hänen jälkeensä, ja isä Longuemare oli värisevä ja vihreä kuin lehti nähdessään hänen huulillaan tuon jumalattoman naurun vielä kadotuksen partaallakin.

Kun *germina*-kuu [Germinal: itämiskuu. Maalisk. 21 p. — huhtik. 19 p. Suomentaja] jälleen tuli valoisine päivineen, kävi Brotteaux, joka oli nautintojen mies, usean kerran päivässä alhaalla naisten osaston vieressä olevalla pihalla, lähellä kaivoa, jonne naisvangit aamuisin tulivat pesemään vaatteitaan. Rautaristikko erotti molemmat osastot toisistaan, mutta tangot eivät olleet niin tiiviisti liitetyt, että ne olisivat estäneet käsiä ja huulia yhtymästä. Leppoisan yön peitossa puristelivat rakastavaiset parit siinä toisiaan. Silloin vetäytyi Brotteaux hienotuntoisesti porraskäytävään, istuutui portaalle, veti nuuskanruskean lievetakkinsa taskusta pienen Lucretiuksensa ja luki siitä lyhdyn valossa muutamia katkeransuloisesti lohduttavia ydinlauselmia: "*Sic ubi non erimus...* Kun olemme lakanneet elämästä, ei mikään voi meitä liikuttaa, ei vaikka taivas, maa ja meri hukkuisi..." Mutta täten nauttiessaan korkeasta viisaudestaan Brotteaux samalla kadehti tuota barnabiitin sydämessä asuvaa hulluutta, joka verhosi häneltä maailmankaikkeuden.

Hirmuvalta kasvoi kuukausi kuukaudelta. Joka yö kulkivat juopuneet vanginvarijat suurien vahtikoiriensa seuraamina syytöskirjoineen kopista koppiin ulvoen esiin nimiä, jotka he väänsivät tuntemattomaksi, herättäen vangit ja täyttäen kahdenkymmenen uhrin vuoksi kauhulla kaksisataa. Noita verisin haamuin kyllästettyjä käytäviä pitkin vaelsi joka päivä, valittamatta, kaksikymmentä, kolmekymmentä, viisikymmentä kuolemaantuomittua, vanhuksia, naisia, nuorukaisia, niin erilaisia asemansa, luonteensa, tuntemistapansa puolesta, että saattoi melkein luulla, että heidät oli valittu arpomalla.

Ja korttia pelattiin, bourgogne-viiniä juotiin, suunnitelmia tehtiin, rakkauskohtauksia pidettiin öisin rautaristikon luona. Seuran, joka oli melkein kokonaan uusiutunut, muodostivat nyt suurimmaksi osaksi "äärimmäisyysmiehet" ja "raivohullut". Siitä huolimatta oli tuo kahdeksantoista vuoteen huone yhä vieläkin sirojen muotojen ja hienon käytöstävän tyysijä: kahta vankia, kansalaisia Navettea ja Bellier'tä lukuunottamatta, jotka äskettäin oli siirretty Luxembourg'ista La Conciergerie'hin ja joita epäiltiin vakoojiksi, ei siellä ollut muita kuin kunnon ihmisiä, jotka osoittivat toisiaan kohtaan keskinäistä luottamusta. Malja kädessä juhliittiin siellä tasavallan voittoja. Siellä oli myös useita runoilijoita, kuten ainakin joutilaitten ihmisten parvessa. Taitavimmat heistä sepittivät oodeja Reinin armeijan voitoista ja lausuvat niitä suurella mahtiponnella. Heidän osakseen tuli myrskyisiä suosionsoituksia. Brotteaux oli ainoa, joka verrattain laimeasti ylisti voittajia ja heidän laulajiaan.

— Homeroksen päivistä alkaen, hän kerrankin sanoi, — on runoilijoilla omituinen taipumus laulaa sotilaitten kunniaa. Sota ei ole mikään erityinen taito, ja vain sattuma määrää taistelujen kulun. Jos kaksi tyhmää kenraalia seisoo vastakkain, niin täytyy toisen heistä välttämättömyyden pakosta kuitenkin voittaa. Voitte olla varmat siitä, että eräänä kauniina päivänä joku näistä miekankalistelijoista, joita nyt jumalotte, nielaisee teidät kaikki niinkuin tarun kurki nielaisee sammakot. Silloin hän vasta onkin oikea jumala! Sillä jumalat tunnetaan ruokahalustaan.

Brotteaux'hon ei aseiden kunnia ollut koskaan tehonnut. Hän ei lainkaan riemuinnut tasavallan voitoista, jotka hän edeltäpäin oli aavistanut. Hän ei lainkaan pitänyt uudesta hallituksesta, jonka aseman voitto vahvisti. Hän kuului tyytymättömiin. Ja vähemmästäkin!

Eräänä aamuna ilmoitettiin, että varmuusvaliokunnan komissaarit tulisivat tutkimaan vankeja ottaakseen heiltä pois kaikki assignaatit, kulta- ja hopeaesineet, veitset ja saksen ja että samanlaisia tarkastuksia oli jo tehty Luxembourg'issa ja että siellä oli takavarikoitu myös kirjeitä, papereita, kirjoja.

Jokainen koetti silloin keksiä jonkin piilopaikan kätkeäkseen sen mikä kullekin oli kallisarvoisinta. Isä Longuemare kantoi puolustuskirjaansa syyksittäin vesiränniin. Brotteaux peitti Lucretiuksensa uunin tuhkaan.

Kun komissaarit tulivat, kolmivärinauhut kaulassa, toimittamaan tarkastustaan, eivät he löytäneet juuri mitään sellaista, jota heidän ei olisi suotu löytääkin. Kun he olivat menneet, riensi isä Longuemare kattorännilleen ja kokoili puolustuspuheestaan talteen sen, minkä vesi ja tuuli vielä olivat säästäneet, Brotteaux kaivoi uunista esiin nokimustan Lucretiuksensa.

"Nauttikaamme nykyhetkestä", hän ajatteli, "sillä muutamista merkeistä päätellen, että päivämme ovat tästälähin tarkkaan luetut".

Eräänä leutona yönä *prairial*-kuussa [Prairial: niittykuu Toukok. 20 p. — kesäk. 18 p. Suomentaja], kun kuu vankipihan yllä kalpealla taivaalla hohti hopeisin sarvin ja vanha veronvuokraaja tapansa mukaan istui lukemassa Lucretiustaan kiviportaalla, hän kuuli nimeään huudettavan naisen äänellä, suloisella naisen äänellä, jota hän ei tuntenut. Hän laskeutui alas pihalle ja näki ristikon takana hahmon, jota hän ei tuntenut enempiä kuin ääntäkään ja jonka epämääräiset ja miellyttävät ääriiviivat muistuttivat hänelle kaikkia niitä naisia, joita hän oli rakastanut. Taivas ympäröi hänet sinihopeisin valolainein. Äkkiä Brotteaux tunsu Rue Feydeau'n soman näyttelijättären, Rose Théveninin.

— Te täällä, lapseni! Ilo tavata teidät täällä on minulle katkeraa.

Kuinka kauan olette ollut täällä ja mistä syystä?

— Eilisestä.

Ja hän lisäsi hyvin hiljaa:

— Minut on ilmiannettu kuningasmielisyydestä. Minua syytetään siitä, että olisin ollut mukana salaliitossa kuningattaren vapauttamiseksi. Kun tiesin teidän olevan täällä, koetin heti päästä lähettyville. Kuulkaa minua, ystäväni... sillä saanhan nimittää teitä siksi?... Minä tunnen vaikutusvaltaisia henkilöitä; minulla on, minä tiedän sen, suosijoita yksinpä yhteishyvän valiokunnassakin. Minä panen ystäväni liikkeelle: he vapauttavat minut ja minä vapautan vuorostani teidät.

Mutta Brotteaux vastasi melkein kiihkeällä äänenpainolla:

— Kaiken sen nimessä, mikä teille on rakasta, lapseni, pyydän, ettette tekisi mitään! Älkää kirjoittako, älkää anoko apua, älkää pyytäkö mitään keneltäkään, minä rukoilen teitä, antakaa heidän unohtaa teidät!

Ja kun näyttelijätär ei oikein näyttänyt tulevan vakuuttuneeksi tästä puheesta, hän jatkoi vieläkin rukoilevammin:

— Olkaa aivan hiljaa, Rose, antakaa heidän unohtaa teidät: siinä on pelastus. Kaikki, mitä ystävänne yrittäisivät tehdä puolestanne, kiiruhtaisi vain teidän perikatoanne. Koettakaa voittoa aikaa. Pieni ajan viivytyskin, aivan pieni, toivon, riittää pelastamaan teidät... Älkää missään nimessä ainakaan koettako hellyttää tuomareita, valamiehiä, joitakin tuollaisia Gamelinejä. He eivät ole ihmisiä, vaan hengettömiä esineitä; esineiden kanssa ei voi neuvotella. Jättäkää itsenne unhoon. Jos seuraatte neuvoani, ystäväni, niin kuolen onnellisena siitä, että olen pelastanut henkenne.

Hän vastasi:

— Minä tottelen teitä... Älkää puhuko kuolemastanne.

Brotteaux kohautti olkapäitään:

— Minun elämäni on lopussa, lapsukaiseni. Eläkää te ja tulkaa onnelliseksi.

Rose tarttui hänen käsiinsä ja painoi ne rintaansa vasten:

— Kuulkaa minua, ystäväni... Olen tavannut teidät vain yhden kerran ja kuitenkin ette ole minulle yhdentekevä. Ja jos se, mitä nyt sanon teille, voi kiinnittää sydäntänne elämään, niin uskokaa minua: minä olen oleva teille... kaikkea sitä, mitä tahdotte minun teille olevan.

Ja he suutelivat toisiaan suulle rautaristikon lävitse.

XX.

Tribuunaalilla on pitkä istunto, salissa on kuuma. Évariste Gamelin penkillään sulkee silmänsä ja ajattelee:

"Pahat, jotka pakottivat Marat'n kätkeytymään syvyyden onkaloihin, tekivät hänestä yölinnun, Minervan linnun, jonka silmä keksi salaliittolaiset siitä pimeydestä, jossa he piileksivät. Nyt toimii vartijana sininen, kylmä, tyyni katse, joka näkee läpi kaikkien valtion vihollisten ja saa ilmi petturit tavalla niin hienolla, ettei siitä ollut aavistustakaan edes Kansan ystävällä, joka nyt nukkuu iki-untaan kordelieerien puutarhassa. Tuo uusi pelastaja, joka on yhtä innokas, mutta terävänäköisempi kuin ensimmäinen, näkee sellaista, mitä ei kukaan ennen ole nähnyt, ja hänen kohotettu sormensa levittää kauhua. Hän huomaa ne hienot, huomaamattomat vivahduksetkin, jotka erottavat pahan hyvästä, paheen hyveestä, jotka ilman häntä olisivat jääneet sekaisin onnettomuudeksi isänmaalle ja vapaudelle; hän osaa vetää sen ohuen, suoran viivan, jonka molemmin puolin, oikealla ja vasemmalla, ei ole muuta kuin erhettä, rikosta ja konnuutta. Tuo lahjomaton opettaa, miten ihmiset hyödyttävät ulkomaiden asiaa liioittelullaan ja heikkoudellaan, vainoamalla uskontoa järjen nimessä ja vastustamalla uskonnon nimessä tasavallan lakeja. Aivan yhtä paljon kuin ne rikolliset, jotka uhrasivat Le Peltier'n ja Marat'n, palvelevat ulkomaita ne, jotka tekevät heistä jumalia häväistäkseen heidän muistoaan. Ulkomaiden kätyri on jokainen, joka hylkää järjestyksen, viisauden ja soveliaisuuden vaatimukset; ulkomaiden kätyri

on jokainen, joka loukkaa tapoja, halveksii hyvettä ja sydämensä harhaannuksessa kieltää Jumalan. Uskonkiihkoiset papit ansaitsevat kuoleman; mutta on olemassa myös eräs vastavallankumouksellinen tapa taistella uskonkiihkoa vastaan; on olemassa rikollista uskon kieltämistä. Maltillisena voi syöstä tasavallan perikatoon; kiihkomielenä samoin.

"Voi näitä tuomarin hirvittäviä velvollisuuksia, jotka kuitenkin ovat ihmisistä viisaimman säätämiä! Ei riitä enää, että hänen tuomionsa kohtaa ylimyksiä, federalisteja, orleansilaisen puolueen roistoja, isänmaan julkisia vihollisia. Salaliittolainen, ulkomaiden kätyri on Proteus, joka esiintyy kaikissa muodoissa. Hän pukeutuu isänmaanystävän, vallankumouksellisen, kuninkaiden vihollisen hahmoonkin; hän teeskentelee rohkeaa, vapaudelle sykkivää sydäntä; hän jyrisyttää ääntään, niin että tasavallan viholliset vapisevat: sellainen oli Danton; hänen väkivaltaisuutensa ei voinut täydelleen peittää hänen inhottavaa maltillisuuttaan, ja lopulta hänen turmeluksensa kuitenkin tuli ilmi. Salaliittolainen, ulkomaiden kätyri, oli tuo kaunopuheinen sammaltaja, joka ensimmäisenä tempasi hattuunsa vallankumouksellisten kokardin, tuo häväistyskirjoitusten laatija, joka ivallisen julmassa kansalaisinnossaan nimitti itseään 'lyhtypylvään lainvalvojaksi', tuollainen Camille Desmoulins: hän paljasti itsensä puolustamalla petturikenraaleja ja vaatimalla sopimattoman lempeitä rangaistustoimenpiteitä. Sellainen oli Philippeaux, Héroult, ja tuo kurja Lacroix. Salaliittolainen, ulkomaiden kätyri oli isä Duchesne, joka halvensi vapauden alhaisella kansankiihkoisuudellaan ja jonka saastaiset panettelut tekivät yksin Antoinettenkin mielenkiintoiseksi. Sellainen oli Chaumette, joka kuitenkin oli niin lempeä, kansanrakas, maltillinen, hyväntahtoinen ja hyveellinen kommuunin palveluksessa, mutta hän oli jumalankieltäjä! Salaliittolaisia, ulkomaiden kätyrejä, niitä ovat kaikki ne sanskulotit, jotka käyvät yllään punainen myssy, *carmagnole* ja puukengät ja jotka mielettömästi ovat koettaneet isänmaallisuudessa voittaa jakobiinit. Salaliittolainen, ulkomaiden kätyri oli myös Anacharsis Cloots, ihmiskunnan esipuhuja, jonka kaikki maailman yksinvallat olisivat tuominneet kuolemaan; mutta hänen suhteensa saattoi pelätä mitä tahansa: hän oli preussilainen.

"Mutta nyt ovat kaikki nämä pahat, kaikki nämä petturit, olivat he sitten väkivaltaisia tai maltillisia, Danton, Desmoulins, Hébert, Chaumette, kuolleet mestauspölkylä. Tasavalta on pelastettu; yksimielinen ylistyksen sorina kohooa kaikista valiokunnista ja kansankokouksista Maximilienille ja vuoripuolueelle. Kaikki hyvät kansalaiset huudahtavat: 'Te vapaan kansan arvoiset edustajat, turhaan ovat titaaniensa lapset nostaneet ilmoille ylpeän päänsä: siunausta tuottava vuori, suojeleva Sinai, sinun hehkuvasta povestasi on tuo terveellinen salama iskenyt...'

"Tästä ylistyskuorosta lankeaa osa tribunaalillekin. Miten suloista on olla hyveellinen ja miten kansan kiitollisuus on kallis vanhurskaan tuomarin sydämelle.

"Ja kuitenkin miten paljon hämmästyksen ja levottomuuden aiheita aika antaakaan isänmaanystävän sydämelle! Ei siis ollut kyllin siinä, että Mirabeau, La Fayette, Bailly, Pétion ja Brissot pettivät kansan asian! Nekin, jotka ilmiantoivat nämä petturit, olivat samanlaisia! Voi, kaikki, jotka ovat työskennelleet vallankumouksen hyväksi, ovat työskennelleet samalla sen vahingoksi! Nuo suurien päivienkin suuret miehet valmistelivat yhdessä Pittin ja Coburgin kanssa orleansilaista kuningassukua tai Ludvig XVII:n holhoojahallitusta. Oh, Danton oli vain uusi Monk! Entä sitten Chaumette ja hébertistit, jotka, ollen vieläkin kavalampia kuin ne federalistit, jotka he lähettivät teiltäväksi, olivat päättäneet syöstä valtakunnan perikatoon! Mutta eikö Robespierren sininen silmä ole ehkä jo huomenna keksivä vieläkin petollisempia niiden joukossa, jotka syöksevät kuolemaan nuo petolliset Dantonit ja Chaumettet? Kuinka pitkälle on menevä tuo petettyjen petturien ketju ja tuon Lahjomattoman terävänäköisyys?..."

XXI.

Sillä välin kävi Julie Gamelin pullonvihreään matka vaippaansa verhoutuneena joka päivä Luxembourg'in puutarhassa, hän istui penkillä erään lehtokujan päässä odotellen sitä hetkeä, jolloin hänen rakastajansa näyttäytyisi eräässä palatsin ikkunassa. He tekivät toisilleen merkkejä ja vaihtoivat ajatuksia mykällä kielellä, jonka he olivat keksineet. Täten hän oli tullut tietämään, että vangilla oli verrattain hyvä huone ja miellyttävää seuraa, että hän tarvitsi peitettä ja vuoteenlämmittäjää ja rakasti hellästi Julietään.

Julie ei ollut ainoa, joka tuon vankilaksi muutetun linnan ulkopuolella vaani rakkaita kasvoja. Hänen vieressään istui nuori äiti, katse suunnattuna erääseen suljettuun ikkunaan, ja heti kun hän näki ikkunan avautuvan, hän kohotti kaksin käsin pienen poikansa korkealle ilmaan. Muuan vanha, pitsipukuinen nainen istui siinä myös liikkumattomana telttatuolillaan tunnin toisensa jäljestä turhaan toivoen saavansa nähdä edes vilahduksen pojastaan, joka vastustaakseen mielenliikutustaan leikki

pallopetiä vankilan pihalla aina siihen asti kun puutarha suljettiin.

Näinä pitkinä odotuksen hetkinä harmaan tai sinisen taivaan alla Julie usein näki viereisellä penkillä keski-ikäisen, verrattain hyvinvoivan, huolellisesti siistiytyneen miehen, joka leikitteli nuuskarasiallaan ja kellonvitjakoruillaan ja hypisteli käsissään sanomalehteä, jota hän ei koskaan lukenut. Hänellä oli vanhanaikaisen porvarismuodin mukaisesti kultanauhoilla koristettu kolmikulmainen hattu, sinipunerva takki ja siniset, hopealla kirjaillut liivit. Hän oli sävyisän näköinen; hän oli nähtävästi soittoniekka, päättäen huilusta, joka pisti esiin hänen taskustaan. Hän ei hetkeksikään irroittanut katsettaan tuosta valenuorukaisesta, hän hymyili hänelle yhtä mittaa, ja nähdessään hänen nousevan nousi hänkin ja seurasi häntä etäämpää. Yksinäisessä kurjuudessaan Julie tunsu itsensä oikein liikuttuneeksi tuosta hienotunteisesta myötätunnosta, jota tuo kunnan mies hänelle osoitti.

Eräänä päivänä kun Julie juuri oli aikeessa poistua puutarhasta, alkoi sataa, ja silloin tuo kiltti mies tuli hänen luokseen ja aukaisten suuren punaisen sateenvarjonsa pyysi saada lupaa varjostaa häntä. Julie vastasi pehmeästi, kirkkaalla äänellä, että hän kiitollisena otti vastaan hänen tarjouksensa. Mutta kuullessaan tämän äänen ja mahdollisesti myös epämääräisen hienon, naisellisen hajun valveuttamana mies kääntyi nopeasti pois jättäen siihen rajuun ukkossateeseen tuon nuoren naisen, joka nyt ymmärsi asian laidan eikä voinut olla kesken huoliaankaan vähän hymyilemättä.

Julie asui eräässä ullakkokomeroissa Rue de Cherche-Midillä ollen olevinaan nuori kangaskaupan apulainen, joka etsi itselleen tointa. Kansalainen leskirouva Gamelin, joka nyt vihdoin oli aivan varma siitä, että hänen tyttärensä ei missään ollut niin suurella vaarassa kuin kotona hänen luonaan, oli toimittanut hänet pois Place de Thionvilleltä ja koko Pont-Neufin piiristä ja hankki hänelle ruokaa ja vaatetta sikäli kuin hän suinkin saattoi. Julie keitti itselleen vähän ruokaa, kävi Luxembourg'issa katsomassa sydämensä rakastettua ja palasi jälleen komeroonsa; tämä yksitoikkoinen elämäntapa tuuditti jossakin määrin hänen huolensa lepoon, ja nuori ja voimakas kun hän oli, hän nukkui koko yön syvästi ja makeasti. Ollen luonteeltaan rohkea, tottunut seikkailuihin ja ehkäpä myös sen miehisen puvun ärsyttävissä lumoissa, jossa hän kulki, hän pistäytyi joskus öisin eräässä *Punainen risti*-nimisessä kahvilassa Rue du Fourilla, jossa kävi kevytkenkäisiä naisia ja miehiä joka säädystä. Hän luki siellä sanomalehtiä ja pelasi lautapeliä jonkun puotipojan tai sotilaan kanssa, joka puhalteli piipustaan savuja hänen nenälleen. Siellä juotiin, pelattiin, rakasteltiin, ja riitakohtaukset olivat tavallisia. Eräänä iltana kohotti muuan viinaveikko, kuullessaan ratsujoukon kavionkapseen katukivillä, ikkunaverhoa ja tuntiessaan kansalliskaartin päällikön, kansalainen Hanriot'n, joka täyttä neliä lasketti ohitse esikuntineen, mutisi hän hampaittensa välistä:

— Siinä meni Robespierren aasin leukaluu!

Nämä sanat kuullessaan purskahti Julie äänekkääseen nauruun.

Mutta muuan viiksiniekka isänmaanystävä pani tuon puheen kovin pahakseen.

— Se, joka niin puhuu, huudahti hän, — on saakulinmoinen ylimys, joka kernaasti saa mennä helvetin kattilaan! Tietäkää, että kenraali Hanriot on hyvä isänmaanystävä, joka tarpeen tullen kykenee puolustamaan sekä Pariisia että konventtia. Sitä eivät kuningasmieliset voi antaa hänelle anteeksi.

Ja kääntyen Julien puoleen, joka ei lakannut nauramasta, viiksiniekka isänmaanystävä jatkoi:

— Ja sinä, keltanokka, saat varoa, etten anna sinulle potkua takapuoleen opettaakseni sinua kunnioittamaan isänmaanystäviä.

Kuului ääniä:

— Hanriot on juoppolalli ja pölkkyä!

— Hanriot on hyvä jakobiini! Eläköön Hanriot!

Muodostui kaksi puoluetta. Jouduttiin käsikähmään, nyrkiniskut lennättivät hatut päistä, pöydät menivät kumoon, lasit särkyivät säpäleiksi, lamput sammuivat, naiset päästelivät kimeitä kirkkaisuja. Useat isänmaanystävät karkasivat Julien kimppuun. Hän sieppasi penkin aseeseen, kynsi ja puri ahdistajiaan mutta hänet lyötiin lattiaan. Ja hänen auenneen viittansa ja rikkirevityn rintaröyhelönsä alta paljastui hänen aaltoava povensa. Patrulli kiiruhti metelin kuultuaan hätään ja nuori ylimysnainen livahti pakoon santarmien koipien välistä.

Joka päivä olivat pyövelinkärkyt kukkurallaan kuolemaan tuomittuja.

— Mutta minähän en voi antaa rakastettuni kuolla! sanoi Julie äidilleen.

Hän päätti ryhtyä erityisiin toimenpiteisiin, mennä anomaan armoa, kääntyä valiokuntien, toimistojen, edustajien, tuomareiden puoleen, kaikkialle, mistä suinkin saattoi odottaa apua. Hänellä ei ollut

hametta. Hänen äitinsä lainasi naiskansalainen Blaiseltä raitaisen hameen, olkaliinan ja pitsimyssyn, ja Julie lähti, naiseksi ja isänmaanystäväksi pukeutuneena, tuomari Renaudin luokse, joka asui kosteassa ja pimeässä talossa Rue Mazarinen varrella.

Hän kiipesi väristen ylös puu- ja kiviportaita, ja tuomari otti hänet vastaan kurjassa työhuoneessaan, jossa ei ollut muita huonekaluja kuin kuusinen pöytä ja kaksi olkituolia. Seinäpaperit riippuivat riekaleina. Renaudin, jolla oli musta, yhteenliimautunut tukka, synkkä katse, paksut, ulostyöntyvät turpahuulet ja esiinpiستävä leuka, antoi hänelle merkin puhua ja kuunteli häntä vaieten.

Julie sanoi hänelle, että hän oli sen kansalainen Chassagnen sisar, joka istui vangittuna Luxembourg'issa, hän esitti hänelle mahdollisimman taitavasti ne olosuhteet, joissa hänet oli vangittu, kuvasi hänet viattomaksi ja onnettomaksi ja puhui hartaasti ja vakuuttavasti.

Tuomari kuunteli kovana ja tunteettomana.

Silloin Julie lankesi polvilleen hänen jalkoihinsa ja puhkesi itkuun.

Heti kun Renaudin näki kyynelät, muuttuivat hänen kasvonsa: hänen punertavan mustat silmäteränsä alkoivat hehkua ja hänen valtavat, sinertävät leukapielensä liikahtelivat ikäänkuin kootakseen sylkeä hänen kuivaan kurkkuunsa.

— Kansalainen, tehdään kaikki mitä voidaan. Älkää olko levoton.

Ja avaten erään oven hän työnsi rukoilevan tytön pieneen ruusuiseen salonkiin, jossa oli seinämaalauksia, terrakottaryhmä, seinäkello, kultaisia kynttilänjalkoja, nojatuoleja ja Boucher'n paimenkuvaelmalla kirjailtu leposohva. Julie oli valmis kaikkeen pelastaakseen rakastajansa.

Renaudin oli raaka ja nopea. Kun Julie nousi sohvalta kohennellen kuntoon kansalainen Élodien kaunista hametta, kohtasi hän tuon miehen julman ja pilkallisen katseen; hän huomasi heti, että hän oli tehnyt turhan uhrauksen.

— Te lupasitte minulle päästä veljeni vapaaksi, hän sanoi.

Mies naurahti ivallisesti.

— Minä sanoin sinulle, että tehdään, mitä voidaan, s.o. että tullaan sovellettamaan lakia, ei sen enempää eikä vähempää. Minä sanoin sinulle, ettet olisi levoton, ja minkätähden olisitkaan? Vallankumousoikeus on aina oikeudenmukainen.

Julie aikoi ensin heittäytyä hänen kimppuunsa, purra häntä, repiä häneltä silmät päästä. Mutta käsittäen samassa, että hän tällä tempulla heti tuhoaisi Fortuné Chassagnen, hän pakeni ja riensi ullakkokomeroonsa riisuakseen pois päältä Élodien tahritun hameen. Ja siellä yksinäisyydessä hän koko yön itki ja ulvoi raivosta ja tuskasta.

Kun hän seuraavana päivänä tuli Luxembourg'iin, oli puutarha täynnä santarmeja, jotka ajoivat pois kaikki vaimot ja lapset. Käytävillä asetetut vaahdit estivät ohikulkevia antamasta merkkejä vangeille. Tuo nuori äiti, joka myös kävi siellä joka päivä lapsi sylissään, sanoi Julielle, että puhuttiin jostakin salaliitosta vankiloissa ja että naisia syytettiin siitä, että he kokoontuivat puutarhaan kääntääkseen kansaa ylimyksille ja pettureille suosiolliseksi.

XXII.

Tuileries'n puistoon on äkkiä noussut kumpu. Taivas on pilvetön. Maximilien marssii virkaveljiensä etunenässä sinisessä nutussa, keltaisissa polvihousuissa, tähkäpäitä, ruiskukkia ja unikkoja kädessään. Hän nousee kummulle ja julistaa liikuttuneelle tasavallalle Jean-Jacques'in jumalan nimeä. Oi puhtautta, oi ihanuutta, oi uskoa, oi vanhaa yksinkertaisuutta, oi säälin kyyneliä, oi hedelmällistä kastetta, oi lempeyttä, oi ihmisveljeyttä!

Turhaan kohottaa vielä ateismi inhottavia kasvojaan: Maximilien tarttuu soihtuun; liekit nielevät hirviön, ja esiin astuu Viisautta kohottaen toisen kätensä kohti taivasta ja pidellen toisessa tähtikruunua.

Vastapäätä Tuileries'n linnaa rakennetulla lavalla seisoo Évariste liikuttuneen kansanjoukon keskellä vuodattaen suloisia kyyneliä ja kiittäen Jumalaa. Hän näkee uuden onnen ajan koittavan.

Hän huokaa:

— Vihdoinkin siis tulemme onnellisiksi, puhtaiksi, viattomiksi, jos nuo rikolliset vain sen sallivat.

Ikävä kyllä, rikolliset eivät salli sitä. Yhä vielä tarvitaan rangaistuksia; yhä vielä täytyy saastaista verta virtoina vuodattaa. Kolme päivää tuon uuden liiton juhlan ja taivaan ja maan sovinnon jälkeen julkaisee konventti *prairial*-kuun lain, joka eräänlaisella kaamealla hyväntahtoisuudella poistaa kaikki tavanmukaiset lainmuodot, kaiken sen, mitä oikeutta rakastavain roomalaisten ajoista asti on pidetty epäillyn viattomuuden turvana. Ei mitään tutkintoja enää, ei kuulusteluja, ei todistajia, ei puolustajia: isänmaanrakkaus korvaa kaiken. Syytetty, jonka povessa piilee rikos tai viattomuus, kulkee mykkänä isänmaallisen valamiehen ohitse. Ja tällä aikaa täytyy voida saada selvä hänen välistä vaikeasta, usein sekavasta ja hämärästä asiastaan. Miten tuomita nyt? Miten voida noin silmänräpäyksessä erottaa rehellinen mies konnasta, isänmaanystävä isänmaan vihollisesta?...

Hetkisen levottomuuden jälkeen Gamelin käsitti uudet velvollisuutensa ja mukautui uusiin tehtäviinsä. Hän näki tässä oikeudenkäytön lyhennyksessä tuon hävittävän ja terveellisen oikeuden oikean ilmennyksen, tuon oikeuden, jonka toimeenpanijat eivät suinkaan olleet mitään tavallisia pökölöitä, jotka kaikessa rauhassa vanhanaikaisella vaa'alla punnitsivat puolesta ja vastaan, vaan sanskulotteja, jotka tuomitsivat sisäisen isänmaallisen kirkastuksen valossa ja jotka näkivät kaikki kuin salaman välähdyksessä. Sen sijaan että takuut ja varovaisuustoimenpiteet olisivat turmelleet kaiken, niin rehellisen sydämen tunteet pelastivat kaiken. Täytyi seurata luonnon, tuon hyvän ja aina erehtymättömän äidin välittömiä viitteitä; täytyi tuomita sydämellä, ja Gamelin rukoili Jean-Jacques'in henkiolentoa:

— Sinä hyveellinen ihminen, anna minulle rakkaus ihmisiin ja hehkuva into parantaa heitä!

Hänen virkaveljensä tunsivat pääasiassa samalla tavoin kuin hän. He olivat ennen kaikkea yksinkertaisia ihmisiä; ja kun muotoja yksinkertaistettiin, tuntui se heistä mukavalta. Lyhennetty oikeudenkäyttö tyydytti heitä. Sen nopea kulku säästi heidät kaikilta levottomuuksilta. He ottivat ainoastaan selvän syytettyjen maailmankatsomuksesta, sillä he eivät käsittäneet, että kukaan voisi ilman ilkimieltä ajatella toisin kuin he. Kun he luulivat itse omaavansa totuuden, viisauden ja korkeimman hyvyden, he panivat vastustajiensa laskuun kaiken erheen ja pahuuden. He tunsivat itsensä voimakkaiksi: he näkivät Jumalan.

He näkivät Jumalan, nämä vallankumoustribunaalin valamiehet. Tuo Korkein Olento, jonka Maximilienkin oli tunnustanut, ympäröi heidät tulenliekillä. He rakastivat, he uskoivat.

Syytetyn tuolin paikalle oli asetettu laaja lava, johon mahtui viisikymmentäkin henkilöä. Heidä käsiteltiin nyttemmin enää vain tukuttain. Yleinen syyttäjä sotki samaan juttuun ja liitti rikostovereiksi henkilöitä, jotka useinkin vasta tribunaalissa ensimmäistä kertaa näkivät toisensa. Tribunaali langetti *prairial*-kuun lain hirvittävällä helppoudella tuomionsa näistä otaksutuista vankilasalaliitoista, jotka, ne kun olivat seuranneet dantonilaisten ja kunnallisneuvoston julistamista valtionkiroukseen, erittäin keinoitekoisella ajatussaivartelulla saatiin tähän yhteyteen. Jotta siinä todellakin huomattaisiin ulkomaisella rahalla tasavaltaa vastaan ostetun salaliiton molemmat oleelliset pääpiirteet: sopimattomalla ajalla harjoitettu suvaitsevaisuus ja laskettu liioittelu, jotta siinä vielä nähtäisiin dantonilainen ja hébertistinen rikos, oli sen nimikilviksi ostettu kaksi eri päätä, kaksi naispäätä, Camillen leski, tuo suloinen Lucile, ja hébertisti Momoron leski, yhden päivän kuningatar ja hilpeä leikinlaskija. Molemmat oli tasasuhtaisuuden vuoksi teljetty samaan vankilaan, jossa he olivat yhdessä itkeneet, samalla kivipenkillä; molemmat olivat myös, saman tasasuhtaisuuden vuoksi, saaneet nousta mestauslavalle. Se oli kylläkin kekseliäs vertauskuva, tasapainon mestarisaavutus, joka epäilemättä oli syntynyt jonkun lainvalvojan sielussa ja josta kunnia lankei Maximilienille. Tämän kansanedustajan laskuun pantiin kaikki onnelliset tai onnettomat tapahtumat, mitä tasavallassa sattui, lait, tavat, vuodenaikojen vaihdokset, hyvä ja huono sato, sairaudet. Se oli kylläkin ansaittu vääryys, sillä tällä hintelällä, sirostelevalla ja heikolla miehellä, jolla oli kissannaama, oli mahtava valta kansaan.

Tribunaali käsitteli sinä päivänä osan suuren vankilasalaliiton jutusta langettaen tuomion noin kolmestakymmenestä Luxembourg'in salaliittolaisesta, kaikki hyvin säveitä vankeja, mutta mielipiteiltään selviä rojalisteja ja federalisteja. Koko syytös perustui yhden ainoan ilmiantajan todistukseen. Valamiehet eivät tietäneet asiasta tämän taivaallista; he eivät tietäneet edes salaliittolaisten nimiäkään. Kun Gamelin katsahti syytettyjen penkkiin, hän tunsu niiden joukossa Fortuné Chassagnen. Julien rakastaja, joka pitkästä vankeudesta oli laihtunut ja kalvahtunut ja jonka piirteet oikeussalin karkeassa valaistuksessa saivat kovan ilmeen, oli kuitenkin vielä säilyttänyt jotakin entisestä miellyttävyydestään ja ylpeydestään. Hänen silmänsä kohtasivat Gamelinin katseen ja täytyivät halveksinnalla.

Gamelin nousi hiljaisen raivon vallassa, pyysi puheenvuoroa ja lausui silmät tähdättyinä Brutus vanhemman kuvapatsaaseen, joka näkyi yli koko oikeussalin:

— Kansalainen presidentti, vaikkakin erään syytetyn ja minun välillä mahdollisesti on eräitä siteitä, joita, jos ne olisivat julkisia, voitaisiin nimittää sukulaisuussiteiksi, niin ilmoitan, että en silti ole jäävi. Molemmat Brutuksetkaan eivät jääväneet itseään, kun heidän tasavallan hyväksi tai vapauden vuoksi täytyi tuomita kuolemaan oma poika tai raivata tieltä oma kasvatusisä.

Hän istuutui jälleen.

— Korea konnanainen siinäkin, mutisi Chassagne hampaittensa välistä.

Yleisö pysyi kylmänä, joko siksi, että se jo vihdoinkin alkoi väsyä yleisiin luonteisiin, tai siksi, että Gamelin liian helposti tuntui voittaneen luonnolliset tunteensa.

— Kansalainen Gamelin, sanoi presidentti, — lain pykälien mukaan on kaikkien jäävien kirjallisesti ilmoitettava kaksikymmentä neljä tuntia ennen istunnon alkamista. Sitä paitsi sinulla ei ole mitään syytä ilmoittautua jääviksi: isänmaallinen valamies on intohimojen yläpuolella.

Jokaista syytettyä kuulusteltiin noin kolme tai neljä minuuttia. Syytöskirjelmässä vaadittiin kuolemanrangaistusta kaikille. Valamiehet äänestivät sen puolesta myönnytyssanalla, pään nyökkäyksellä ja hyväksymisen mutinalla. Kun Gamelinin vuoro tuli lausua mielipiteensä, hän sanoi:

— Kaikki syytetyt ovat havaitut rikollisiksi ja lain pykälä on selvä.

Kun hän astui alas Oikeuspalatsin portaita, sulki häneltä tien äkkiä muuan pullonvihreään vaippaan puettu nuorukainen, joka näytti olevan noin seitsemäntoista tai kahdeksantoista vuotias. Hänellä oli päässä takaraivolle työnnetty, pyöreä hattu, jonka reunat muodostivat mustan sädekehän hänen kauniille, kalpeille kasvoilleen. Hän pysähtyi valamiehen eteen ja huusi hänelle hirvittävän vihan ja epätoivon raivossa:

— Konna! Hirviö! Murhaaja! Lyö minua, halpamainen raukka! Minä olen nainen! Vangituta minut, teloituta minut, Kain! Minä olen sisaresi! Ja Julie sylki häntä silmille. Trikotöösien ja sanskulottien parvi ei enää silloin suorittanut yhtä valppaasti vallankumouksellista vartiopalvelustaan; sen kansalaisinto oli huomattavasti laimentunut: niinpä ei Gamelinin ja hänen ahdistajansa ympärilläkään ilmennyt kuin hieman epäselvää ja hämmentynyttä liikehtimistä. Julie työntyi väkijoukon läpi ja hävisi hämärään.

XXIII.

Évariste Gamelin oli väsynyt eikä voinut levätä; kaksikymmentä kertaa yössä hän hypähti hereille painajaisunistaan. Ainoastaan tuossa sinisessä huoneessa, Élodien sylissä, hän saattoi jonkin tunnin nukahtaa. Hän puhui ja huusi unissaan ja herätti Élodien; mutta tämä ei voinut ymmärtää Évaristen puhetta.

Eräänä aamuna taas sellaisen yön jälkeen, jolloin hän oli nähnyt eumenidit, hän heräsi kauhusta raukeana ja heikkona kuin lapsi. Aamun sarastus tunki uutimien lomitse huoneeseen kelmeinä valojuovina. Évaristen tukka oli sotkeutunut otsalle ja peitti hänen silmänsä kuin musta huntu: Élodie istui päänalaisen vieressä silittäen lempeästi syrjään viljejä hiuskiehkuroita. Hän katseli häntä tällä kertaa sisarellisen hellästi pyyhkien nenäliinallaan kylmää hikeä onnettoman otsalta. Silloin muistui Évaristen mieleen tuo kaunis kohtaaminen Euripideen *Oresteesta*, jonka hän oli luonnostellut tauluksi, joka, jos hän olisi voinut sen valmistaa, olisi ollut hänen mestariteoksensa: tuo kohtaaminen, jossa onneton Elektra pyyhkii vaahtoa veljensä suupielistä. Ja hän oli kuulevinaan Élodienkin sanovan pehmeällä äänellään: "Kuule minua, rakas veljeni, sillä välin kun raivottaret jättävät sinut järkesi herraksi..." Ja hän ajatteli:

"Enkä minä sittenkään ole mikään äidinmurhaaja. Päinvastoin olen juuri lapsenrakkaudesta vuodattanut isänmaani vihollisten saastaista verta."

XXIV.

Vankilasalaliiton juttu ei tuntunut koskaan loppuvan. Neljäkymmentä yhdeksän syytettyä täytti nytkin tuon askelmittain korkeenevan lavan. Maurice Brotteaux'lla oli siinä kunniapaikka, ylinnä oikealla. Hän oli pukeutunut nuuskanruskeaan lievetakkiinsa, jonka hän oli edellisenä iltana huolellisesti harjannut ja paikannut taskun kohdalta, jonka pikku Lucretius ajan mittaan oli kuluttanut rikki. Hänen vierellään istui vaimo Rochemaure maalattuna, puuteroituna, huomiota herättävänä, inhottavana. Isä Longuemare oli asetettu hänen ja katutyttö Athénaïsin väliin, joka kehruuhuoneessa oli saanut takaisin koko nuoruutensa raikkauden.

Santarmit kokosivat lavan askelmat täyteen ihmisiä, joita he eivät tunteneet ja jotka mahdollisesti eivät myöskään tunteneet toisiaan, mutta jotka kaikki siitä huolimatta olivat rikostovereita: parlamentinjäseniä, sanomalehtimiehiä, entisiä aatelismiehiä, porvarismiehiä ja - naisia. Naiskansalainen Rochemaure huomasi Gamelinin valamiesten penkillä. Vaikkakaan tämä ei ollut vastannut hänen hartaisiin kirjeisiinsä ja hänen lukemattomiin viesteihinsä, niin nainen pani kumminkin toivonsa häneen, lähetti hänelle rukoilevan katseen ja koetti näyttää niin kauniilta ja liikuttavalta kuin suinkin. Mutta nuoren tuomarin kylmä katse särki kaikki hänen toiveensa.

Tuomioistuimen sihteeri luki syytöskirjan, joka, niin lyhyesti kuin se käsittelikin itse kunkin syytetyn kohtaa, oli pitkä, sentähden että heitä oli niin paljon. Se selosti yleisin piirtein sitä salaliittoa, johon vangit vankiloissa olivat ryhtyneet upottaakseen tasavallan kansanedustajain ja Pariisin rahvaan vereen, ja kunkin erityisiä rikoksia koskevassa osassa luettiin seuraavasti:

"Yksi tämän tärkeän salaliiton kaikkein vaarallisimpia alkuunpanijoita on Brotteaux-niminen kansalainen, entinen des llettes, veronkantoasiamies tyrannin aikana. Tämä henkilö, joka yksinpä jo tyranniuden aikakin herätti huomiota kevytmielisellä elämällään, on selvä todistus siitä, että vapaa-ajattelu ja epäsiiveellisyys ovat kansojen vapauden ja onnen suurimpia vihollisia: niinpä siis ensin haaskattuaan valtion varoja ja tuhlattuaan irstailuihin huomattavan määrän kansan omaisuutta tämä samainen henkilö liittoutui entisen jalkavaimonsa vaimo Rochemauren kanssa harjoittaakseen kirjeenvaihtoa emigranttien kanssa ja antaakseen kavalasti ulkomaiselle puolueelle tietoja taloudellisesta asemastamme, sotajoukkojemme liikkeistä, yleisen mielipiteen vaihteluista.

"Brotteaux, joka halveksittavan elämänsä tällä kaudella eli konkubinaatissa erään prostituoidun, katutyttö Athénaïsin kanssa, jonka hän oli löytänyt Rue Fromenteaun likaviemäristä, voitti tämän helposti tarkoituksensa puolelle ja käytti häntä lietsomaan vastavallankumousta hävyttömän sanoin ja epäsiiveellisin ehdotuksin.

"Eräät tämän turmiollisen miehen lausunnoista antavat selvän kuvan hänen vääristä mielipiteistään ja vaarallisista tarkoitustensa. Puhuessaan siitä isänmaallisesta tribunaalista, joka tänään on kokoontunut häntä rankaisemaan, hän sanoi aivan raakamaisesti: 'Vallankumousoikeus muistuttaa aivan jotakin tuollaista William Shakespearen näytelmää, jossa on sekaisin mitä verisimpiä kohtauksia ja mitä arkipäiväisimpiä narrinkujeita'. Alati hän ylisti ateismia tietäen sen varmimmaksi keinoksi halventaa kansaa ja vaivuttaa sitä epäsiiveellisyyteen. La Conciergerie'n vankilassa, jossa hän istui pidätettynä, hän pahoitteli uljaiden armeijoittemme voittoja, ikäänkuin ne olisivat olleet suurimpia onnettomuuksia, ja koetti saada epäluulonlaiseksi meidän isänmaallisimpia kenraaleitamme väittäen heidän ajavan hirmuvaltaisia tarkoituksia. 'Odottakaahan vain', hän sanoi käyttäen kieltä niin julkeaa, että kynä empii sitä kirjoittaa, 'odottakaahan, vain, niin saatte nähdä, että eräänä kauniina päivänä nämä samat miekankalistelijat, joita nyt saatte kiittää pelastuksestanne, nielevät teidät kaikki, niinkuin sadun kurki nielee sammakot.'"

Ja syytöskirja jatkui edelleen seuraavasti:

"Vaimo Rochemaure, entinen aatelisnainen, Brotteaux'n jalkavaimo, ei ole vähemmän rikollinen kuin hän. Ei siinä kyllin, että hän oli kirjeenvaihdossa ulkomaiden kanssa ja itsensä Pittin palkkaama, vaan lisäksi hän, ollen yhdessä juonessa turmeltuneiden miesten sellaisen kuin Toulousen Jullienin ja Chabot'n kanssa, samoin entisen parooni de Batzin kanssa, keksi näiden roistojen avustuksella kaikenlaisia konnankoukkuja saadakseen Itä-Intian kauppayhtiön osakkeet laskemaan, ostaakseen niitä alhaisella hinnalla ja nostaakseen niitä sitten vastakkaiseen suuntaan käyvillä keinotteluilla, täten kavaltaen sekä yksityistä että valtion omaisuutta. La Bourben ja Les Madelonnettes'in vankiloissa, joissa häntä on säilytetty, hän on jatkuvasti punonut juoniaan, keinotellut ja yrittänyt lahjoa ja vietellä tuomareita ja valamiehiä.

"Louis Longuemare, entinen aatelismies ja entinen kapusiini, oli astunut konnuuden ja rikoksen tielle jo kauan ennen kuin hän ryhtyi niihin petoksellisiin tihutöihin, joista hän nyt on täällä vastaamassa. Eläneenä häpeällisessä yhdyselämässä ilotyttö Gorcut'n, eli kuten häntä nimitetään, Athénaïsin kanssa, juuri tuon samaisen Brotteaux'n katon alla, hän on tämän tytön ja tämän entisen aatelismiehen rikostoveri. Vankeutensa aikana La Conciergerie'ssa on hän jatkuvasti joka ikinen päivä kirjoittanut lentokirjasia, joissa hän tekee hyökkäyksiä vapautta ja valtakunnan rauhaa vastaan.

"Mitä Marthe Gorcut'hyn eli Athénaisiin tulee, niin on sopiva tässä yhteydessä huomauttaa, että prostituoidut naiset ovat kaikkein suurin vaara hyvälle tavoille, joita he loukkaavat, ja häpeäpilkku koko yhteiskunnalle, jonka juuria he jäytävät. Mutta mitä hyödyttää kuvailla noita inhottavia rikoksia, jotka syytetty itsekin julkeasti myöntää?"

Syytöskirjassa siirryttiin sitten noihin viiteenkymmeneen neljään muuhun syytettyyn, joita ei Brotteaux, ei isä Longuemare eikä Rochemaure lainkaan tuntenut, paitsi että olivat nähneet useimmat heistä vankiloissa, ja jotka kaikki olivat ensinmainittujen kanssa yhdessä nuotassa sotkeutuneet "tuohon inhottavaan salaliittoon, jolle ei löydy vertaa minkään kansan historiassa".

Syytöskirja päättyi loppuponteen, jossa vaadittiin kuolemanrangaistusta kaikille syytetyille.

Brotteaux'ta kuulusteltiin ensin.

— Sinä olet kuulunut salaliittoon?

— En, en ole kuulunut mihinkään salaliittoon. Koko syytöskirjelmä on valetta alusta loppuun.

— Näepäs nyt: vielä tällä hetkelläkin sinä vehkeilet tribunaalia vastaan.

Ja oikeuden presidentti kääntyi sitten vaimo Rochemauren puoleen, joka vastasi epätoivoisin vakuutteluin, kyynelin ja viisastelevin selityksin.

Isä Longuemare alistui kokonaan Jumalan tahdon alle. Hän ei ollut edes tuonut mukaansa kirjoittamaansa puolustuspuhetta.

Kaikkiin kysymyksiin, joita hänelle tehtiin, hän vastasi kieltäytyksen ja alistumisen hengessä. Ainoastaan silloin, kun presidentti nimitti häntä kapusiiniksi, heräsi vanha aatami hänessä eloon:

— Minä en ole mikään kapusiini, hän sanoi, — minä olen barnabiittimunkkikunnan jäsen ja pappi.

— Se on sama asia, vastasi presidentti hyväntahtoisesti muhoillen.

Isä Longuemare katsoi häneen harmistuneena:

— Onko sen kummempaa erehdystä kuultu! hän intti. — Mennäpäis sekoittamaan toisiinsa kapusiini ja munkki, joka kuuluu itse pyhän apostoli Paavalin perustamaan barnabiittien luostarikuntaan.

Kuulijoiden parvesta kuului naurunhohotusta ja vihellyksiä.

Ja isä Longuemare, joka katsoi tämän pilkan vastalauseeksi, vakuutti juhlallisesti, että hän tulisi kuolemaansa asti pysymään tuon Pyhän Barnabaan munkkikunnan jäsenenä, jonka pukua hän kantoi sydämessään.

— Tunnustatko sinä, kysyi presidentti, — vehkeilleesi yhdessä ilotyttö Gorcut'n eli niin kutsutun Athénaisin kanssa, joka sinulle lahjoitti häpeällistä suosiotaan?

Tämän kysymyksen kuultuaan isä Longuemare kohotti ylös taivaaseen tuskaisen katseen ja vastasi ainoastaan vaikenemalla, jossa ilmeni samalla viattoman sielun hämmästys ja turhista sanoista pidättävän hengenmiehen vakavuus.

— Naimaton nainen Gorcut, kysyi presidentti nuorelta Athénaisilta, — tunnustatko sinä olleesi salajuonessa Brotteaux'n kanssa.

Hän vastasi sävyisästi:

— Herra Brotteaux ei ole minun tietääkseni tehnyt mitään muuta kuin mikä on oikein ja hyvää. Hän on sellainen mies, jollaisia pitäisi olla paljon ja jota parempaa ei ole. Ne, jotka väittävät toisin, erehtyvät. Siinä kaikki, mitä minulla on sanottavana.

Presidentti kysyi häneltä, tunnustiko hän eläneensä konkubinaatissa Brotteaux'n kanssa. Hänelle täytyi selittää tämä sana, jota hän ei ymmärtänyt. Mutta heti kun hänelle selvisi, mistä oli kysymys, vastasi hän, että se asia oli riippunut yksinomaan Brotteaux'ista, mutta että tämä ei ollut pyytänyt häneltä sellaista.

Lehteriltä tirskuttiin ja presidentti uhkasi ajaa naimattoman Gorcut'n ulos salista, jos tämä vielä kerran vastaisi niin rivosti.

Silloin Athénaïs tiuskasi, että presidentti oli ulkokultainen, valkeaksi silattu hauta, aisankannattaja, ja syyti suustaan hänen, tuomarien ja valamiesten päälle aivan ryöppynään haukkumasanoja, kunnes santarit vetivät hänet pois penkistä ja veivät hänet salista.

Presidentti kuulusteli sitten lyhyesti toisia syytettyjä siinä järjestyksessä, missä he istuivat korokkeilla. Muuan Navette-niminen vastasi, ettei hän ollut voinut ottaa osaa salaliittoon vankilassa, jossa hän ei ollut istunut kauempaa kuin neljä päivää. Presidentti huomautti, että tämä vastaus oli harkinnan arvoinen ja pyysi valamiehistöä ottamaan sen lukuun. Myös muuan Bellier vastasi samoin, ja presidentti teki hänen hyväkseen saman huomautuksen jurylle. Tätä tuomarin hyväntahtoisuutta pitivät toiset ylistettävänä oikeamielisyytenä, toiset palkkana ilmiannosta.

Virkaatekevä yleinen syyttäjä ryhtyi nyt puheisiin. Hän esitti laveasti kannekirjan sisällön ja pyysi vastausta seuraaviin kysymyksiin:

— Onko tullut toteennäytetyksi, että Maurice Brotteaux, Louise Rochemaure, Louis Longuemare, Marthe Gorcut, liikanimeltä Athénaïs, Eusébe Rocher, Pierre Guyton-Fabulet, Marcelline Descourtis jne. ovat muodostaneet keskenään salaliiton, jonka välineet ovat murha, nälänhätä, väärin assignaattien ja väärän rahan valmistaminen, yleisen kansanhengen ja moraalin turmeleminen, vankien kapinat, ja jonka päämäärä on kansalaissota, kansanedustuslaitoksen lopettaminen, kuninkuuden uudistaminen?

Valamiehet vetäytyivät eri huoneeseen neuvottelemaan. He olivat kaikki yksimielisesti myöntävän vastauksen kannalla kaikkiin vankeihin nähden, lukuunottamatta edellämäinittuja Navettea ja Bellier'tä, jotka presidentti, ja hänen jälkeensä yleinen syyttäjä, oli tavallaan asiaan kuulumattomina jo erottanut pois jutusta. Gamelin perusteli lausuntoaan seuraavin sanoin:

— Syytettyjen rikollisuus on ilmeinen: heidän rankaisemisensa tapahtuu kansakunnan onneksi ja he mahtanevat itsekkin toivoa saada kuolemanrangaistuksella, tällä ainoalla mahdollisella tavalla sovittaa rikoksensa.

Presidentti julisti oikeuden päätöksen asianomaisten poissaollessa. Näinä suurina päivinä ei enää kutsuttu, kuten laki määräsi, tuomittuja sisälle kuulemaan tuomiotaan epäilemättä siksi, että niin monen ihmisen epätoivo tuntui peloittavalta. Turha pelko, sillä uhrien alistuvaisuus oli suuri ja yleinen! Oikeusistuimen sihteeri meni alas lukemaan päätöstä, jota kuunneltiin niin hiljaa ja tyynesti, kuin olisivat nämä prairial-kuun lain tuomitut olleet vain hakattaviksi määrättyjä puita.

Naiskansalainen Rochemaure ilmoitti olevansa raskaana. Muuan kirurgi, joka samalla oli juryn jäsen, sai tehtäväkseen tutkia hänet. Hänet kannettiin pyörtyneenä koppiinsa.

— Voi, huokasi isä Longuemare, — nuo tuomarit ovat tosiaan hyvin sääliittäviä ihmisiä. Heidän sieluntilansa on todella surkuteltava. He sotkevat kaikki asiat eivätkä osaa erottaa barnabiittia fransiskaanista.

Teloituksen piti tapahtua vielä samana päivänä "Kumotun valtaistuimen aidan" luona. Kun tuomitut olivat asiaankuuluvassa asussa, hiukset kerittyinä, paidan kaulanreikä kaarteelle leikattuna, odottivat he pyöveliä, yhteensullottuina kuin karjalauma, siinä pienessä salissa, jonka lasiseinä erotti kansliasta.

Kun pyöveli ja hänen apurinsa saapuivat, pani Brotteaux, joka rauhallisesti luki Lucretiustaan, merkin vasta-aloitetulle sivulle, sulki kirjan, pisti sen lievetakkinsa taskuun ja sanoi barnabiitille:

— Arvoisa isä, etenkin minua kiusoittaa se, etten voi mitenkään saada teitä uskomaan. Me käymme nyt molemmat nukkumaan viimeistä untamme, enkä minä voi vetää teitä hihasta ja herättää teitä sanoakseni: "Siinä nyt näette: teillä ei ole enää tuntoisuutta eikä tietoisuutta, te olette hengetön. Se, mikä seuraa elämää, on samanlaista kuin se, mikä käy sen edellä."

Hän tahtoi hymyillä; mutta julma tuska kouristi hänen sydäntään ja hän oli vähällä kadottaa tajuntansa.

Hän jatkoi sentään:

— Isäni, minä annan teidän nähdä heikkouteni. Minä rakastan elämää enkä luovu siitä ilman kaipausta.

— Hyvä herra, vastasi munkki lempeästi, — huomatkaa, että te luonnostanne olette rohkeampi kuin minä ja että kuolema sentään tekee teidät levottomammaksi. Mistä muusta se johtuisi kuin siitä, että minä näen sen valon, jota te ette vielä näe?

— Voisihan sen ehkä selittää niinkin, sanoi Brotteaux, — että minä kaipaen elämää sentähden, että olen siitä nauttinut enemmän kuin te, joka olette tehnyt sen mahdollisimman paljon kuoleman kaltaiseksi.

— Herra Brotteaux, sanoi isä Longuemare kalveten, — tämä hetki on vakava. Olkoon Jumala turvanani! Varmaa on, että saamme kuolla ilman uskonnon viimeistä lohduitusta. Varmaankin olen

ottanut sakramentit vastaan laimealla ja kiittämättömällä sydämellä, koskapa taivas kieltää sen minulta nyt, kun sitä niin kipeästi tarvitsisin.

Kärryt odottivat jo. Siihen kuormattiin tuomitut, kädet selän taa sidottuina. Vaimo Rochemaure, jonka raskaudentilaa kirurgi ei ollut voinut todeta, hilattiin myös rattaille. Hän sai takaisin vähän entisestä tarmostaan tarkastellakseen katselijajoukkoa, josta hän vielä, niin vähän todennäköistä kuin se olikin, toivoi keksivänsä pelastajan. Hänen silmänsä rukoilivat. Tungos oli pienempi kuin ennen ja osanotto vähemmän kiihkeää. Ainoastaan muutamat naiset huusivat: "Kuolema heille!" tai pilkkasivat kuolemaantuomittuja. Miehet kohauttivat olkapäitään ja vaikenivat joko varovaisuudesta tai lain kunnioituksesta.

Pieni humaus kävi väkijoukossa, kun Athénaïs astui ulos portista. Hän oli aivan kuin lapsi.

Hän painoi päänsä alas munkin edessä:

— Herra rovasti, hän sanoi tälle, — antakaa minulle synninpäästö.

Isä Longuemare kuiskutti vakavasti sakramentin sanat ja sanoi:

— Tyttäreni, te olette langennut suureen syntiin; mutta toivoisinpa, että itse voisin tulla Herran eteen yhtä yksinkertaisin lapsensydämin kuin te!

Athénaïs hypähti keveästi kärryille. Ja sieltä hän suoraryhtisenä, lapsekas pää ylpeästi pystyssä, huudahti:

— Eläköön kuningas!

Hän antoi pienen merkin Brotteaux'lle osoittaakseen, että hänen vierellään oli tilaa. Brotteaux auttoi barnabiitin rattaille ja asettui itse munkin ja tuon viattoman tytön väliin.

— Herra Brotteaux, sanoi isä Longuemare epikurolaisfilosofille, — minä pyydän teiltä vielä yhtä palvelusta: rukoilkaa tuota Jumalaa, johon ette vielä usko, rukoilkaa häntä minun puolestani. Ei ole varmaa, vaikka te olisitte häntä lähempänäkin kuin minä; se voi riippua yhdestä ainoasta hetkestä. Yhdessä ainoassa sekunnissa voi teistä tulla Herran valittu. Hyvä herra, rukoilkaa minun puolestani.

Ja sill'aikaa kun kärryt rätisten vierivät esikaupungin pitkiä katuja, luki munkki sydämellään ja suullaan kuolevien rukouksia.

Brotteaux koetti johdattaa mieleensä suuren luonnonrunoilijan säkeitä: *Sic ubi non erimus...* Niin sidottuna kuin hän seisoikin noiden häpeällisten rattaiden tärinässä, hän kuitenkin säilytti rauhallisen ja melkein vaivattoman asenteen. Hänen vierellään Athénaïs, ylpeänä saadessaan kuolla samalla tavalla kuin Ranskan kuningatar, heitti väkijoukkoon ylvästeleviä katseita ja vanha rahamies, joka tuntijan silmäyksin tarkasteli tuon nuoren tytön valkeaa kaulaa, ajatteli kaivaten päivän kirkkautta.

XXV.

Sill'aikaa kun santarmien vartioimat pyövelinkärryt vierivät kohti Kumotun valtaistuimen toria kuljettaen kuolemaan Brotteaux'ta ja hänen rikostovereitaan, istui Évariste ajatuksiinsa vaipuneena eräällä Tuileries'n puiston penkillä. Hän odotti Élodieta. Aurinko, joka jo oli painumassa taivaanrannan taa, tunki hehkuvin nuolin tuuheiden kastanjapuiden lomitse. Puiston portilla Maine siipiratsunsa selässä puhalsi ikuista torveaan. Sanomalehtien myyjät huusivat Fleurus'n voittoa.

"Niin", ajatteli Gamelin, "voitto on meidän. Me olemme sen kalliisti ostaneet."

Hän oli näkevinään noiden huonojen kenraalien laahaavan tuomittuja haamujaan tuon saman Vallankumoustorin verisessä tomussa, johon heidän vaelluksensa oli päättynyt. Ja hän hymyili ylpeästi muistaessaan, että ilman sitä ankaruutta, johon hänkin oli myötävaikuttanut, pureskelsivat nyt itävaltalaisten hevoset noiden puiden kuoria.

Hän huudahti sydämessään:

"Terveellinen hirmuvalta, oi pyhä hirmuvalta! Viime vuonna tähän aikaan oli meillä puoltajina pelkkiä voitettuja ja rääsytisiä sankareita; isänmaa oli vieraan hallussa, kaksi kolmatta osaa maaseutua kapinassa. Nyt meidän sotajoukkomme ovat hyvin varustettuja, hyvin opetettuja, taitavat kenraalit

komentavat niitä, ne hyökkäävät, valmiina kantamaan vapautta yli koko maailman. Rauha vallitsee koko tasavallan alueella... Terveellinen hirmuvalta, oi pyhä hirmuvalta! Oi armas giljotiini! Viime vuonna tähän aikaan tasavalta oli puolueiden rikkirepimä; federalismin lohikäärme uhkasi niellä sen. Nyt levittää jakobiinilainen ykseys voimaansa ja viisauttaan yli valtakunnan..."

Mutta sittenkin hän oli synkkä. Hänen otsallaan oli syvä ryppy ja hänen suupielissään katkera piirre. Hän ajatteli: "Me sanoimme: *Voitto tai kuolema*. Me erehdyimme, olisi pitänyt sanoa: *Voitto ja kuolema*."

Hän katseli ympärilleen. Lapset rakentelivat hiekkakumpuja. Naiskansalaiset istuivat puutuoleillaan puiden siimeksessä kirjailien tai ommellen. Ohi kulki henkilöitä harvinaisen hienoissa takeissa ja polvihousuissa, he astelivat kotiinsa päin liikeasioitaan tai huvejaan ajatellen. Ja Gamelin tunsu itsensä vieraaksi heidän seassaan: hän ei ollut heidän maanmiehensä eikä heidän aikalaisensa. Mitä oli siis tapahtunut? Miten oli näiden ihanien vuosien innostusta saattanut seurata sellainen välinpitämättömyys, väsymys ja ehkäpä kyllästys? Ilmeisesti eivät nuo ihmiset enää tahtoneet kuulla puhuttavan vallankumoustribunaalista, vaan kääntyivät pois giljotiinista. Se oli käynyt kiusalliseksi Vallankumoustorilla, ja sentähden se oli nyt siirretty Antoine esikaupunkiin. Mutta sielläkin jo kuului mutinaa, kun kärryt vierivät sivuitse. Jotkut olivat kuulemma huutaneet: "Riittää jo!"

"Riittikö, kun vielä oli olemassa peppureita, salaliittolaisia! Riittikö, kun täytyi uusia valiokunnat, puhdistaa konventti! Riittikö, kun konnat häpäisivät kansan eduskuntaa! Riittikö, kun yksin vallankumoustribunaalissakin haudottiin Oikeamielisen tuhoamista! Sillä niin hirmuista kuin se olikin ajatella, se oli kuitenkin liiankin totta! Yksinpä Fouquierkin punoi juonia, ja vain tuhotakseen Maximilien hän oli juhlallisesti uhrannut hänelle viisikymmentä seitsemän henkeä, jotka raahattiin kuolemaan isänmurhaajan punaisessa paidassa. Millaiseen rikolliseen sääliin alkoikaan Ranska kallistua! Se täytyi siis pelastaa vasten tahtoaankin, täytyi tukkia korvansa ja iskeä, silloin kun se huusi armoa. Voi, niin oli kohtalon tahto: isänmaa kiroi pelastajiaan. Kirotkoon se meitä ja pelastukoon!"

"Ei riitä uhrata vain tuntemattomia ylimyksiä, rahamiehiä, sanomalehtimiehiä, runoilijoita, Lavoisier'n, Rouher'n, André Chénier'n kaltaisia henkilöitä. Täytyy myös iskeä alas nuo kaikkivaltiaat konnat, jotka kädet täynnä kultaa ja tihkuen verta valmistelevat vuoripuolueen perikatoa, sellaiset kuin Foucher, Tallien, Roviére, Carrier, Bourdon. Täytyy vapauttaa valtio kaikista sen vihollisista. Jos Hébert olisi voittanut, olisi tasavalta kukistunut; jos Desmoulins ja Danton olisivat voittaneet, olisi kunniaton konventti luovuttanut tasavallan ylimyksien, rahakeinottelijain ja kenraalien käsiin. Jos Tallienin ja Foucher'n kaltaiset henkilöt, nuo ryöstöllä ja verellä elävät hirviöt voittavat, niin Ranska vaipuu rikokseen ja häpeään... Sinä nukut, Robespierre, sill'aikaa kun raivosta ja kauhusta päihtyneet rikoksenteelijät suunnittelevat kuolemaasi ja vapauden hautaamista. Couthon, Saint-Just, minkätähden viivyttelette paljastamasta salaliittoja?"

"Turvasihan entinenkin valtio, tuo kuninkaallinen hirmueläin, valtansa vangitsemalla joka vuosi neljäsataa tuhatta ihmistä, hirttämällä viisitoista tuhatta, teilaamalla kolme tuhatta, ja nytkö siis tasavalta empisi uhrata muutamia satoja päitä varmuutensa puolesta! Hukkukaamme vereen ja pelastakaamme isänmaa!..." Juuri hänen näitä ajatellessaan saapui Élodie kalpeana ja rasittuneena:

— Évariste, mitä sinulla on minulle sanottavana? Miksi et voinut tulla *Maalaavaan Amoriin*, siniseen huoneeseen? Minkätähden olet pyytänyt minua tulemaan tänne?

— Sanoakseni sinulle ikuiset jäähyväiset.

Élodie sopersi jotakin sellaista, että Évariste oli järjiltään, että hän ei voinut ymmärtää...

Évariste keskeytti hänet aivan pienellä käden liikkeellä:

— Élodie, minä en enää voi ottaa vastaan rakkauttasi.

— Vaikene, Évariste, vaikene!

Élodie pyysi häntä tulemaan kanssaan syrjemmälle: täällä heitä pidettiin silmällä, kuunneltiin.

Évariste otti parisenkymmentä askelta ja jatkoi sitten hyvin tynnosti:

— Minä olen uhrannut isänmaalleni elämäni ja kunniani. Minä olen kuoleva häväistynä enkä voi jättää sinulle, onneton, perinnöksi muuta kuin kiroton nimen... Rakastaa toisiamme?

Voiko minua enää rakastaa?... Voinko minä rakastaa?

Élodie väitti häntä hulluksi, sanoi rakastavansa häntä, rakastavansa häntä aina. Hän puhui hehkuvasti, rehellisesti, mutta hän tunsu yhtä hyvin kuin Évaristekin ja paremminkin kuin hän, että Évariste oli oikeassa. Mutta hän ponnisteli tätä ilmeistä totuutta vastaan.

Évariste jatkoi:

— Minä en kadu mitään. Minkä olen tehnyt, sen tekisin vieläkin uudestaan. Minä olen antautunut kiroihin isänmaan tähden. Minä olen pannaan julistettu. Minä olen asettautunut ulkopuolelle ihmisyyttä: minä en milloinkaan voi palata sen helmaan. Ei, tuo suuri tehtävä ei ole vielä loppuun suoritettu. Oh tuota armeliaisuutta, tuota anteeksiantoa!... Antavatko ehkä petturit anteeksi? Ovatko ehkä salaliittolaiset armeliaita? Noiden konnamaisten isänmaa-äidin murhaajain lukumäärä kasvaa lakkaamatta; niitä nousee maan alta, niitä puhkee esiin kaikilta rajoiltamme: nuoria miehiä, joiden pikemminkin olisi tullut kaatua rintamalla, vanhuksia, lapsia, viattomuuden, puhtauden, suloisuuden naamio kasvoillaan. Ja kun heidät on uhrattu, löytyy taas uusia... Sinähän näet hyvin, että minun täytyy luopua rakkaudesta, kaikesta ilosta, kaikesta elämän onnesta, itse elämästäkin.

Hän vaikenä. Ollen luotu rauhan nautintoja varten oli Élodie jo kauan kammoksunut sitä, että tuon traagillisen rakastajan suuteloissa hekumalliset tunnelmat yhtyivät verisiin mielikuviin: hän ei vastannut mitään. Évariste tyhjensi kuin katkeran kalkin tuon nuoren naisen vaikenemisen.

— Sinähän näet, Élodie: meillä on kiire; meidän tehtävämme nielee meidät kokonaan. Meidän päivämme, meidän tunteimme ovat vuosia. Pian olen elänyt kokonaisen vuosisadan. Katso tätä otsaa! Onko se muka rakastajan? Rakastaa!...

— Évariste, sinä olet minun, minä pidän sinut itselläni; minä en anna sinulle vapauttasi.

Hän puhui uhrautuvalla äänellä. Évariste huomasi sen; Élodie itsekin huomasi sen.

— Élodie, voinetkohan sinä, kerran, todistaa, että minä elin velvollisuudelleni uskollisena, että minun sydämeni oli oikeamielinen ja sieluni puhdas, että minulla ei ollut muuta intohimoa kuin yhteinen hyvä, että olin syntynyt tunteelliseksi ja helläksi? Mahtanetko sanoa: "Hän teki velvollisuutensa"? Ei, ei, sinä et sano niin. Enkä minä pyydä sinua niin sanomaan. Hukkukoon minun muistoni! Minun kunniani on minun sydämessäni, häpeä ympärilläni. Jos joskus olet rakastanut minua, niin hautaa nimeni ikuisen vaitiolon alle.

Noin kahdeksan- tai yhdeksänvuotias poikanen, joka leikkitteli vanteella, juoksi samassa suoraan Gamelinin syliin.

Tämä nosti hänet äkkiä käsivarsillaan ilmaan:

— Lapsi, sinusta tulee vapaa ja onnellinen ja siitä saat kiittää tuota kurjaa Gameliniä. Minä olen julma, jotta sinusta tulisi hyvä. Minä olen armoton, jotta huomenna kaikki ranskalaiset syleilisivät toisiaan ilon kyyneliä vuodattaen.

Hän puristi lasta rintaansa vasten.

— Pikku lapsi, kun sinusta kerran sukeuu mies, saat kiittää onnestasi, viattomuudestasi minua; mutta jos koskaan olet kuuleva minun nimeäni mainittavan, niin olet kiroava sitä.

Ja hän laski maahan lapsen, joka säikähtyneenä pakeni äitinsä luo, joka samassa oli rientänyt paikalla vapauttaakseen poikansa.

Nuori äiti, joka oli kaunis ja ylimyksellisen miellyttävä valkeassa ja hienossa palttinapuvussaan, talutti pois pikku poikansa ylpeän näköisenä.

Gamelin heitti Élodie'hin vauhkun katseen:

— Minä olen suudellut tätä lasta, hän sanoi, — kenties olen mestauttava hänen äitinsä.

Ja hän kääntyi pois ja etäänäytyi pitkin askelin puiden lomiin.

Élodie seiso hetkisen liikkumattomana, tuijottaen jäykästi maahan. Sitten hän äkkiä syöksyi rakastajansa jälkeen ja hyökkäsi häneen käsiksi raivoissaan, hurjistuneena kuin menadi, ikäänkuin olisi tahtonut repiä hänet tuhansiksi palasiksi, huutaen hänelle kyynelten ja veren tukahtamalla äänellä:

— Niin, lähetä minutkin, rakkaani, lähetä minutkin giljotiinin alle; hakkauta minultakin pää pois!

Ja kuvitellessaan veitsenterää niskassaan hän oli kauhuun ja hekumaan menehtymäisillään.

Thermidorin [Thermidor: lämpökuu. Heinäk. 19 p. — elok. 17 p. Suomentaja] auringon painuessa veriseen purppuraan harhaili Évariste synkkänä ja surullisena Marbeufin puutarhoissa, jotka olivat muuttuneet kansallisomaisuudeksi ja joissa joutilaat pariisilaiset oleilivat. Siellä sai limonadia ja jäätelöä; siellä oli myös karuselleja ja ampumaratoja nuorille isänmaanystävälle. Erään puun alla seisoj pienen, repaleinen poika musta lakki päässä ja tanssitti murmelieläintä lyyransa kimeillä äänillä. Muuan solakka, vielä nuori mies, jolla oli sininen takki, puuteroitu tukka ja suuri koira jäljessään, pysähtyi kuuntelemaan tätä maalaissoittoa. Évariste tunsi hänet Robespierreksi. Hän näki, että hän oli kalvennut, laihtunut ja että hänen kasvonsa olivat kovettuneet ja käyneet tuskallisille vaoille. Ja hän ajatteli:

"Miten raskitus ja kärsimys painavat leimansa hänen otsalleen! Miten raskasta on työskennellä ihmisten onnellistuttamiseksi! Mitähän hän tälläkin hetkellä ajatellee? Voineekohan vuoristolaislyyran ääni saada hänet hetkeksi unohtamaan valtioasiain huolet? Tai ajatteleekohan hän sitä, että hän on tehnyt sopimuksen kuoleman kanssa ja että sen täyttämisen aika lähestyy. Tuumineeko hän vielä tulla voittajana takaisin tuohon yhteishyvänvaliokuntaan, josta hän jo on vetäytynyt pois, kyllästyneenä olemaan Couthonin ja Saint-Justin kera kapinallisen enemmistönsä ainaisena silmätikkuna? Minkälaisia toiveita ja pelon aavistuksia mahtaneekaan liikkua noiden läpitunkemattomien kasvojen takana?"

Mutta Maximilien hymyili lapselle, kyseli häneltä lempeällä ja ystävällisellä äänellä yhtä ja toista hänen kotilaaksostaan, kotimökistään ja vanhemmistaan, jotka tuon pikku raukan oli täytynyt jättää, heitti hänelle pienen hopearahan ja jatkoi kävelyään. Otettuaan muutaman askelen hän kääntyi takaisin ja huusi koiraansa, joka tuntiessaan rotan hajun näytti ikeniään harjaksiaan nostavalle murmelille.

— Brount! Brount!

Sitten hän hävisi tummiin lehtokäytäviin.

Kunnioituksesta Gamelin ei lähestynyt yksinäistä vaeltajaa, mutta jäädessään katsomaan tuon hennon, yöhön häipyvän hahmon jälkeen hän omisti hänelle mielessään tällaisen puheen:

"Minä olen nähnyt sinun suuren murhemielesi, Maximilien; minä olen ymmärtänyt sinun ajatuksesi. Sinun kaihomielisyytesi, sinun väsymyksesi, yksinpä tuo kauhunilmekin, joka kuultaa katseistasi, kaikki sinussa sanoo: 'Jospa jo hirmun aika päättyisi ja veljeyden kausi alkaisi. Ranskalaiset, olkaa yksimielisiä, olkaa hyveellisiä, olkaa hyviä! Rakastakaa toinen toisianne'... No hyvä! Minä olen palveleva sinun tarkoituspärisi; jotta sinä voisit viisaudessasi ja hyvydessäsi tehdä lopun sisäisestä eripuraisuudesta, sammuttaa veljesvihan, muuttaa pyövelin puutarhuriksi, joka ei koskaan elämässään enää katkaise muita päitä kuin kaalien ja salaattien, minä olen virkaveljineni tribunaalissa valmistava tietä tälle lempeydelle hävittämällä sukupuuttoon kaikki salaliittolaiset ja petturit. Me kaksinkertaistamme valppautemme ja ankaruutemme. Ei yksikään rikollinen ole pääsevä käsistämme. Ja kun viimeisen tasavallan vihollisen pää on pudonnut tapporaudan alla, silloin voit sinä olla suvaitsevainen rikoksetta, silloin voit sinä, oi maan isä, perustaa Ranskaan viattomuuden ja hyveen valtakunnan!"

* * * * *

Lahjomaton oli jo kaukana. Eräässä lehtokujan mutkassa tuli häntä vastaan kaksi miestä, pyöreät hatut päässä ja nankingipolvihousut jalassa. Toinen heistä oli pitkä ja laiha, hurjan näköinen, kiilusilmäinen ja muistutti paljon Tallienia. He katsoivat häneen syrjäsilmillä eivätkä olleet tuntevinaan, vaan menivät ohitse. Kun he olivat niin pitkän välimatkan päässä, ettei heidän puhettaan enää voinut kuulla, he mumisivat matalalla äänellä:

— Tuo oli siis se kuningas, se paavi ja jumala! Sillä Jumala hän on. Ja Cathérine Theot on hänen profeettansa! Mutta vielä on olemassa Brutuksia.

— Vapise, konna! Tarpeian kallio ei ole kaukana Capitoliumista.

Brount-koira tuli heidän lähelleen. He vaikenivat ja kiiruhtivat askeliaan.

XXVII.

Sinä nukut, Robespierre! Hetki rientää, kallis aika kuluu...

Vihdoin, *thermidorin* kahdeksantena, nousee Lahjomaton konventissa puhumaan. Sinä toukokuun

31:n päivän aurinko, nousetko vielä toisen kerran? Gamelin odottaa, toivoo. Siis vihdoinkin on Robespierre heittävä nuo lainsäättäjät, jotka ovat rikollisempia kuin federalistit, vaarallisempia kuin Danton, ulos penkeistään, joita he häväisevät... Ei, ei vielä! "Minä en tahdo", hän sanoo, "vielä kokonaan reväistä rikki sitä verhoa, joka peittää vääryyden syvän mysteerin". Ja hajoittunut salama, joka ei iske keneenkään erityiseen kapinallisista, säilyttää heidät kaikki. Kuusikymmentä heistä ei kahteen viikkoon ole uskaltanut paneutua vuoteeseensa levolle. Marat mainitsi petturit nimeltä, osoitti heitä sormellaan.

Lahjomaton epäröi, ja siitä silmänräpäyksestä lähtien hän on itse syytetty...

Jakobiinien klubissa on samana iltana kokoushuone tupaten täynnä väkeä, samoin käytävät ja piha.

Siellä ovat kaikki, kovaääniset ystävät ja mykät viholliset. Robespierre lukee heille saman puheen, jota jo konventti on kaamean hiljaisuuden vallitessa kuunnellut ja jota jakobiinit tervehtivät liikuttunein suosionosoituksin.

— Se on minun testamenttini, sanoo mies, — saatte nähdä minun tyynenä tyhjentävän myrkkypikarin.

— Minä tyhjennän sen sinun kanssasi, vastaa David.

— Me kaikki teemme sen, kaikki! huutavat jakobiinit, jotka hajaantuvat tekemättä mitään päätöstä.

Sill'aikaa kun Oikeamielisen kuolemaa valmisteltiin, nukkui Évariste niinkuin opetuslapset Öljymäen yrttitarhassa. Seuraavana päivänä hän lähti tribunaaliin, jossa kahdella osastolla oli istunto. Se, mihin hän kuului, tutki par'aikaa kahdenkymmenen yhden Lazaren salaliittoon kuuluvan rikollisen juttua. Ja silloin saapui uutinen: "Konventti on kuuden tunnin neuvottelun jälkeen päättänyt nostaa kanteen Maximilien Robespierreä, Couthonia, Saint-Justia sekä Augustin Robespierreä ja Lebas'ta vastaan, jotka viimeksimainitut ovat pyytäneet saada jakaa syytettyjen kohtalon. Nuo viisi rikollista on haastettu oikeuteen."

Vielä saadaan tietää, että viereisessä salissa istuvan osaston presidentti, kansalainen Dumas, on vangittu tuomarintuoliltaan, mutta että istunto jatkuu. Kuuluu rummun pärinää ja hätäkellon ääntä.

Évariste penkillään saa kunnallisneuvostolta käskyn lähteä kaupungintaloon ottamaan osaa yleisneuvoston kokoukseen. Kellojen ja rumpujen metelissä hän virkaveljineen antaa päätöksensä ja rientää sitten nopeasti kotiinsa syleilläkseen äitiään ja ottaakseen päälleen virkanauhansa. Place de Thionville on aivan autio. Piirihallitus ei uskalla antaa lausuntoa puoleen eikä toiseen konventin menettelystä. Ihmiset hiipivät pitkin seinän vieruksia, pujahtelevat porttikäytäviin ja menevät kotiinsa. Rummun pärinään ja hätäkellon kumahteluun vastaa sulkeutuvain akkunaluukkujen läiskähdykset ja kiinni kiertyväin lukkojen kirahtelu. Kansalainen Dupont vanhempi on sulkeutunut myymäläänsä; portinvartija Remacle laittaa sulkuja asuntonsa oven eteen. Pikku Joséphine kiertää pelokkaasti käsivartensa Moutonin kaulaan. Kansalainen leskirouva Gamelin huokailee elintarpeiden kalleutta, josta kaikki paha saa alkunsa. Portaiden alapäässä Évariste kohtaa Élodien, joka kiiruhtaa sisään henki kurkussa, mustat kiharat liimautuneina hikiseen kaulaan.

— Olen etsinyt sinua tribunaalista. Olit jo lähtenyt. Minne nyt menet?

— Kaupungintaloon.

— Älä mene sinne! Se on turmiosi: Hanriot on vangittu... Piirihallitukset eivät toimi, Piques-piiri, Ropespierre'n oma piiri, on aivan rauhallinen. Minä tiedän sen: isäni kuuluu siihen. Jos menet kaupungintaloon, syökset itsesi turhan päiten perikatoon.

— Tahdotko siis, että olisin pelkuri?

— Päinvastoin on uljasta olla uskollinen konventille ja totella lakia.

— Laki on kuollut, silloin kun rikolliset voittavat.

— Évariste, kuule mitä oma Élodiesi sanoo: kuuntele sisaresi neuvoa; tule istumaan hänen viereensä, että hän saa tyyntyttää myrskyävän sielus.

Évariste katsoi häneen: ei milloinkaan vielä Élodie ollut näyttänyt hänestä niin kiehtovalta; ei milloinkaan vielä tämä ääni ollut kaikunut hänen korvissaan niin suloisena ja vakuuttavana!

— Pari askelta minun kanssani vain, pari askelta, ystäväni!

Hän veti Évaristen mukanaan kumotun kuvapatsaan jalustan juurelle. Sen ympärillä oli penkkejä, joilla istui miehiä ja naisia. Muuan rihkamankaupustelijatar tarjoili pitsejä; limonadin kauppias kulki ympäri säiliö selässään kulkustaan helistellen; muutamat pikkutyöt leikkivät seppelleikkiä. Rannalla

istui onkijoita, liikkumattomina, vapa kädessään. Ilmassa oli ukkosta, taivas oli pilvessä. Gamelin nojautui kaidepuuta vasten ja pysähtyi tuijottamaan saarta, joka oli terävä kuin laivan kokka, kuunnellen tuulen huokausta puiden latvoissa ja tuntien sydämessään ääretöntä kaipuuta rauhaan ja yksinäisyyteen.

Ja aivan kuin hänen oman ajatuksensa suloinen kaiku kuiskasi Élodien ääni:

— Muistatko, kuinka sinä silloin maalla toivoit pääseväsi rauhantuomariksi pikku kylään? Se olisi onnea se!

Mutta halki tuulen huminan ja naisen kuiskauksen hän kuuli hätäkellon ja rummun äänen, hevosten kavioiden ja kanuunain pyöräin kaukaisen jyrinän kiveyksellä.

Parin askelen päässä hänestä virkahti muuan nuori mies, joka jutteli erään hienosti puetun naiskansalaisen kanssa:

— Oletteko kuullut viimeistä uutista?... Ooppera on muutettu Rue de la Loille.

Yhtä ja toista jo tiedettiin: kuiskailtiin Robespierren nimeä, mutta vavisten, sillä häntä pelättiin vielä. Ja kuullessaan hiljaa huhuiltavan hänen kukistumisestaan koettivat naiset salata hymyilyään.

Évariste Gamelin tarttui Élodien käteen, mutta työnsi sitten sen heti rajusti pois.

— Hyvästi! Minä olen sekoittanut sinutkin hirvittävään elämäntehtävääni, minä olen ainaiseksi turmellut sinun elämäsi. Hyvästi. Koeta unohtaa minut!

— Älä missään nimessä vain, sanoi Élodie, — mene kotiisi tänä, yönä: tule *Maalaavaan Amoriin*. Älä soita! Heitä kivellä ikkunaluukkuun. Minä tulen itse avaamaan sinulle oven ja piilotan sinut ullakolle.

— Sinä saat nähdä minut voittajana tai et enää milloinkaan. Hyvästi!

Lähestyessään kaupungintaloa hän kuuli taas noiden suurien päivien sorinan kohoavan raskasta taivaankantta kohden. Place de Grèvellä on aseiden kalsketta, sotapukujen ja nauhojen kirjavaa vilinää, Hanriot'n kanuunat ovat ampumakunnossa. Hän kiipeää ylös juhlaportaita, astuu neuvossaliin ja merkitsee itsensä läsnäolevaksi. Kaikki kommuunin yleisneuvoston läsnäolevat 491 jäsentä äänestävät syytettyjen puolesta.

Määri antaa tuoda esiin ihmisoikeuksien taulun ja lukee sen pykälän, jossa sanotaan: "Kun hallitus loukkaa kansan oikeuksia, on kapina kansan pyhin ja tärkein velvollisuus", ja Pariisin korkein hallitusvirkamies julistaa, että kunnallisneuvosto on vastaava konventin vallankaappaukseen yleisellä kansan kapinalla.

Yleisneuvoston jäsenet vannovat kuolevansa paikalleen. Kahdelle kunnalliselle virkamiehelle annetaan tehtäväksi mennä Place de Grèvelle kehoittamaan kansaa yhtymään päällysmiehiinsä pelastaakseen isänmaan ja vapauden.

Koetetaan tavata toisiaan, vaihdetaan uutisia, annetaan neuvoja. Näiden virkamiesten joukossa on vain vähän käsityöläisiä. Kunnallisneuvosto on kokoonpanoltaan nyt sellainen, miksi jakobiininen puhdistus sen on tehnyt: vallankumousoikeuden tuomareita ja valamiehiä, taiteilijoita, sellaisia kuin Beauvallet ja Gamelin, koroillaeläjiä ja opettajia, vakavaraisia porvareja, suuria tukkukauppiaita, puuteroituja päitä, koruvitjoilla koristettuja mahoja; erittäin vähän puukenkiä, pitkiä housuja, *carmagnoleja* ja punaisia myssyjä. Nämä porvarit ovat mieslukuisia, päättäväisiä. Mutta, kun asiaa lähemmin ajattelee, niin siinä onkin kaikki, mitä Pariisissa on tosi tasavaltalaisia. He seisovat nyt kaupungintalossa niinkuin vapauden kallio ympäröivän välinpitämättömyyden valtameressä.

Sill'aikaa saapuu suotuisia uutisia. Kaikki vankilat, joihin nuo lainsuojattomat on teljetty, avaavat porttinsa ja luovuttavat pois saaliinsa. Augustin Robespierre, joka tulee La Foreestä, saapuu ensimmäisenä kaupungintaloon ja otetaan vastaan suurella riemulla. Kello kahdeksan saadaan tietää, että Maximilien pitkän vastarinnan jälkeen on luvannut jättäytyä kunnallisneuvosten turviin. Häntä odotetaan, hän on saapuva, hän saapuu: hirvittävä suosion myrsky tärisyttää vanhan kunnallispalatsin holveja. Hän saapuu kahdenkymmenen käsivarren kantamana. Tuo hintelä, huolellisesti siistiytynyt mies, sinisessä takissa ja keltaisissa polvihousuissa, hän se on. Hän nousee puhujantuoliin, hän puhuu.

Hänen saapuessaan neuvosto antaa määräyksen, että raatihuoneen julkipuoli on heti valaistava ilotulituksella. Hän puhuu, hän puhuu ohuella äänellä, sirostelevasti. Hän puhuu luistavasti, pitkään. Läsnäolevat, jotka ovat laskeneet henkensä hänen päänsä varaan, huomaavat kauhukseen, että hän onkin vain sanan mies, valiokuntien, lehterien mies, kykenemätön nopeaan päätökseen ja vallankumoukselliseen tekoon.

Hänet raahataan mukaan istuntosaliin. Nyt he ovat siellä kaikki, nuo kuuluisat lainsuojattomat: Lebas, Saint-Just, Couthon. Robespierre puhuu. Kello on puoli yksi yöllä: hän puhuu vielä. Mutta Gamelin seisoo neuvossalissa otsa ikkunaruuhtua vasten ja tuijottaa ulos levottomana; hän näkee maljatulien käryävän pimeässä yössä. Hanriot'n kanuunapatteri on kaupungintalon edessä. Pimeällä torilla liikkuu epämääräinen, levoton ihmisjoukko. Kello puoli yksi näyttäytyy soihtuja Rue de la Vannerien kulmassa; ne ympäröivät erästä konventin valtuusmiestä, joka arvomerkkeihinsä sonnustautuneena aukaisee jonkin paperin ja lukee soihtujen punaisessa valossa konventin päätöksen, jossa kapinallisen kunnallisneuvosten jäsenet julistetaan lain ulkopuolella oleviksi, samoin sitä avustavat yleisneuvoston jäsenet ja kaikki ne kansalaiset, jotka noudattavat sen kehoitusta.

Olla lainsuojaton, tulla surmatuksi ilman laillista tuomiota!
Pelkkä sen ajattelemisenkin saa jo päättävimmätkin kalpenemaan.
Gamelin tuntee kylmän hien kohoavan otsalleen. Hän näkee ihmisten kiireimmiten rientävän pois Place de Grèveltä.

Ja kun hän kääntää päänsä, hän huomaa, että sali, jossa neuvoston jäsenet vielä äsken tunkeilivat, on melkein tyhjä.

Mutta turhaan he ovat paenneet; he ovat kirjoittaneet itsensä läsnäolleiksi.

Kello on kaksi. Lahjomaton neuvottelee viereisessä salissa kunnallisneuvosten ja lainsuojattomien edustajien kanssa.

Gamelin suuntaa epätoivoisen katseensa pimeälle torille. Hän näkee lyhtyjen valossa puukynttilöiden lyövän toisiaan vastaan sekatavarakauppiaan suojakaton yllä kolahdellen niinkuin keilapallot; katulyhdyt huojuvat ja lekottavat: myrskytuuli on virinnyt. Hetkistä myöhemmin lankeaa ankara ukkossade: tori tyhjenee kokonaan; nekin, joita ei tuo hirvittävä julistus ollut karkottanut, hajautuvat nyt muutaman vesipisaran vuoksi. Hanriot'n kanuunat ovat vailla puolustajia. Ja kun samassa salamain välkkeessä konventin sotajoukkojen nähdään vyöryvän esiin yht'aikaa pitkin Rue Antoinea ja rantakatua, niin ovat raatihuoneen sisäänkäytävät jo ilman yhtään vartijaa.

Vihdoinkin on Maximilien päättänyt konventin julistuksen johdosta vedota Piques-piirin apuun.

Yleisneuvosto tuottaa itselleen miekkoja, pistooleja, kiväärejä. Mutta aseiden kalske, askelten töminä ja särkyvien ruutujen helinä täyttää samassa talon. Konventin sotajoukot hyökkäävät niinkuin lumivyöry istuntosalin läpi ja vyöryvät neuvossaliin. Kuuluu laukaus: Gamelin näkee Robespierren kaatuvan musertunein leukapielin. Itse hän tempaa kääntöveitsensä, tuon saman kuuden soun veitsen, jolla hän eräänä suurena nälkäpäivänä oli leikannut leipää köyhälle äidille ja jota Élodie eräänä kauniina kesäiltana oli pidellyt helmassaan Orangis'n majatalossa panttileikkiä leikittäessä; hän avaa sen, työntää sen sydämeensä: terä iskee kylkiluuhun, veitsi taipuu käänteestään, ja hän haavoittaa itseään kahteen sormeen. Gamelin vaipuu verissään maahan. Hän makaa liikkumattomana, jäätävä kylmän tunne koko ruumiissaan; ja kauheassa taistelun melskeessä jalkoihin survoutuneena hän kuulee selvästi nuoren rakuuna Henryn äänen huutavan:

— Tyrannia ei ole enää; hänen henkivartiostonsa on lyöty! Vallankumous on jälleen jatkava majesteetillista ja hirvittävää valtauraansa!

Gamelin pyörtyi.

Kello seitsemän aamulla hänet satoi konventin lähettämä lääkäri. Konventti piti erittäin hyvää huolta Robespierren rikostovereista: se ei tahtonut, että yksikään heistä säästyisi giljotiinista. Taidemaalari, entinen valamies ja kommuunin yleisneuvoston entinen jäsen kuljetettiin paareilla La Conciergerie'hin.

XXVIII.

Thermidorm kymmenentenä, kun Évariste kuumeunensa jälkeen sanoinkuvaamattoman kauhun vallassa hypähti hereille vankityrmänsä lavitsalla, oli koko tuo suloinen ja suunnaton Pariisi pelkkää hymyilyä ja auringon paistetta; toivo syttyi uudestaan vankien sydämiin; kauppiaat avasivat hilpeinä myymälänsä; porvarit tunsivat itsensä rikkaammiksi, nuorukaiset onnellisemmiksi, naiset kauniimmiksi Robespierren kukistumisen jälkeen. Ainoastaan kourallinen jakobiineja, muutamat perustuslailliset papit ja muutamat vanhat naiset vapisivat nähdessään valtakunnan siirtyvän pahojen ja turmeltuneiden ihmisten käsiin. Vallankumoustribunali lähetti konventtiin lähetystön, johon kuului yleinen syyttäjä ja

kaksi tuomaria, onnittelemaan konventtia siitä, että se oli tehnyt mitättömiksi salaliitot. Kokous päätti, että mestauslava pystytettäisiin uudestaan Vallankumoustorille. Oli nimittäin suotavaa, että kaikki rikkaat, hienot ja sievät naiset saisivat ilman erityistä epämurkuvuutta nähdä Robespierren teloituksen, jonka piti tapahtua samana päivänä. Diktaattori ja hänen rikostoverinsa olivat lain suojan ulkopuolella: riitti, että kaksi kunnallisvirkailejaa totesi heidän identtisyytensä, sitten saattoi tribunaali heti sen pitemmittä mutkitta jättää heidät pyövelille. Mutta yksi vaikeus siinä kumminkin oli: tämä toteaminen ei voinut tapahtua lain pykälien mukaan, koska koko kunnallisneuvosto oli lain ulkopuolella. Kokous oikeutti tribunaalin toteamaan identtisyiden tavallisten todistajien avulla.

Triumviirit ja heidän huomattavimmat rikostoverinsa raahattiin kuolemaan riemun ja raivon huutojen, kirousten, naurun ja tanssin raikuessa.

Seuraavana päivänä Évariste, joka jo vähän oli voimistunut ja melkein saattoi pysytellä jaloillaan, vedettiin esiin kopistaan, vietiin tribunaaliin ja istutettiin tuolle samalle lavalle, jonka hän niin monesti oli nähnyt täpö täynnä syytettyjä, jossa oli vuoron perään istunut niin paljon sekä kuuluisia että tuntemattomia uhreja. Nyt se huokaili ja notkui seitsemänkymmenen hengen painosta, joista useimmat olivat kunnallisneuvosten jäseniä ja niistä jotkut valamiehiä kuten Gamelin, lainsuojattomiksi julistettuja kuten hänkin. Hän näki taas oman penkkinsä, sen selkänojan, johon hänen oli ollut tapana nojautua, sen paikan, josta hän oli tuominnut kuolemaan niin monta onnetonta, jossa hänen oli täytynyt kestää Jacques Maubelin, Fortuné Chassagnen, Maurice Brotteaux'n katseet ja kansalainen Louise Rochemauren, tuon saman naisen rukoilevat silmäykset, joka juuri oli hankkinut hänelle valamiehen viran ja jonka hän siitä palkaksi oli tuominnut kuolemaan. Hän näki myös edessään, sen korokkeen yläpuolella, jolla tuomarit istuivat kolmella, punaisella sametilla päällystetyllä mahonkituolillaan, Chalier'n ja Marat'n kuvapatsaat ja tuon Brutus-patsaan, jonka hän kerran oli ottanut todistajakseen. Ei mikään ollut muuttunut, eivät piilut, eivät raippakimput, eivät punaiset paperimyssyt, eivät haukkumasanat, joita trikotöösit linkosivat lehteriltä kuolemaan käyjille, ei myöskään tuo yksivakainen virkamiessielu Fouquier-Tinville, joka ahkerana ja hartaana selaili veripapereitaan ja lähetti, yhä yhtä suurella virkainnolla, äskeisiä ystäviään mestauslavalle.

Kansalaiset Remacle, räätäli ja portinvahti, ja Dupont vanhempi, Place de Thionvillen puuseppä ja Pont-Neuf-piirin valvontavaliokunnan jäsen, tunsivat Évariste Gamelinin, taidemaalarin, vallankumoustribunaalin entisen valamiehen, kommuunin yleisneuvoston entisen jäsenen. He todistivat sen sadan soun assignaatista, piirin kustannuksella; mutta kun he olivat olleet naapuruus- ja ystävyysuhteissa tuohon lainsuojattomaan, oli heistä ilkeää kohdata hänen katsettaan. Sitä paitsi oli kuuma: heillä oli jano ja kiire päästä juomaan lasillinen viiniä.

Gamelin sai ponnistaa kaikki voimansa päästäkseen ylös pyövelinkärriille: hän oli menettänyt paljon verta ja hänen haavansa tuotti hänelle kovia tuskia. Hevosmies löi ruuskalla koniaan ja saattue lähti liikkeelle väkijoukon viheltäessä ja ulvoessa.

Muutammat naiset tunsivat Gamelinin ja huusivat hänelle:

— Onnea matkalle, verenimijä! Kahdeksantoista frangin päiväpalkasta pestattu murhaaja!... Eipäs naura enää: katsokaa, miten kalpea hän on, pelkuri raukka!

Ne olivat samoja naisia, jotka aikaisemmin olivat pilkanneet niitä salaliittolaisia ja ylimyksiä, niitä liian ankaria ja liian lempeitä, jotka Gamelin virkaveljineen oli lähettänyt mestauslavalle.

Kärryt kääntyivät Quai des Morfondus'lle ja saapuivat vähitellen Pont-Neufille ja Rue de la Monnaieille: oltiin matkalla Vallankumoustorille, Robespierren mestauslavalle. Hevonen ontui; yhtä mittaa antoi ajomies ruuskansa viuhua sen korvien ympärillä. Iloisesti ja vilkkaasti tunkeileva katsojajoukko hidastutti saattueen etenemistä. Ihmiset onittelivat santarmeja, jotka valvoivat järjestystä hevostensa selästä. Rue Honorén kulmassa yltyi solvausten sorina. Nuoret miehet, jotka istuivat syömässä muotiravintolain alakertain saleissa, työntyivät ikkunoihin ja huusivat ruokaliinaansa heiluttaen:

— Kannibaalit, ihmisyydet, vampyyrit!

Ja kun kärryt olivat vähällä jäädä kiinni rikkaläjään, jota ei ollut näinä kahtena levottomuuden päivänä ehditty korjata, puhkesi "kultainen nuoriso" riemuhuutoihin:

— He juuttuvat kiinni lokaan!... Lantakasalle kaikki jakobiinit!

Gamelin mietiskeli ja luuli ymmärtävänsä.

"Kuolema on ansaittua", hän ajatteli. "On oikein, että me otamme vastaan nuo tasavaltaa kohtaan tähdätyt solvaukset, joilta meidän olisi pitänyt voida sitä suojella. Me olemme olleet heikkoja; me olemme tehneet itsemme syypäiksi liialliseen suvaitsevaisuuteen. Me olemme pettäneet tasavallan

asian. Me olemme ansainneet kohtalomme. Itse Robespierrekin, tuo puhdas, tuo pyhä, on rikkonut liiallisella lempeydellään ja mukautuvaisuudellaan; hän on sovittanut syynsä marttyyrikuolemallaan. Hänen esimerkkiään seuraten olen minäkin pettänyt tasavallan; se menee kohti perikatoaan: on oikein, että minä kuolen sen kanssa. Minä olen säästänyt verta: siispä oma vereni vuotakoon! Minun täytyy tulla turmioon; minä olen ansainnut sen..."

Hänen näin miettiessään pisti hänen silmänsä äkkiä *Maalaavan Amorin* nimikilpi, ja kokonaiset ryöpyt katkeria ja suloisia mielikuvia tulvahtivat samassa hänen sydämeensä.

Myymälä oli suljettu, kaikki välikerroksen kolme ikkunaa olivat uutimilla tyystin peitettyt. Kun kärryt vierivät vasemmanpuoleisen ikkunan, sinisen huoneen ikkunan alitse, niin ojentui uutimien raosta ulos naisen käsi, jonka nimettömässä sormessa välkkyi hopeasormus ja joka heitti Gamelinille punaisen neilikan; hänen sidotut kätensä eivät kylläkään kyenneet sitä tavoittamaan kiinni, mutta siitä huolimatta otti hänen sydämensä sen ihastellen vastaan kuin vertauskuvan noista tuoksuvista punahuulista, joilla hänen oli suotu suutaan virkistää. Hänen silmänsä täytyivät kyynelillä ja nähdessään verisen piilun kohoavan edessään Vallankumoustorilla hän oli vielä kokonaan tuon suloisien jäähyväistervehdyksen lumoissa.

XXIX.

Seine ajeli *nivôse*-kuukauden [Nivôse: lumikuu. Jouluk. 21 p. — tammik. 19 p. Suomentaja] jäitä. Tuileries'n lammet, purot ja suihkukaivot olivat jäässä. Pohjatuuli kokosi kaduille oikeita lumiaaltoja. Hevoset henkäilivät valkeaa huurua sieraimistaan. Kaupungin asukkaat katsahivat ohimennessään lämpömittariin optikkojen ovilla. Muuan kauppa-apulainen pyyhki huurretta *Maalaavan Amorin* ikkunasta ja uteliaat heittivät pienen silmäyksen näytteillä oleviin muotipiirroksiin: Siellä nähtiin Robespierre, joka puristaa maljan päällä sydäntä kuin sitruunaa, imeäkseen siitä veren, ja suuria allegorisia esityksiä, sellaisia kuin *Robespierren tigrokrania*: pelkkiä lohikäärmeitä, matelijoita ja kammottavia hirviöitä, jotka tyranni oli laskenut irti Ranskaa tuhoamaan. Ja vielä nähtiin siellä: *Robespierren hirvittävä salaliitto*, *Robespierren vangitseminen*, *Robespierren kuolema*.

Tuona päivänä, päivällisaterian jälkeen, astui Philippe Desmahis salkku kainalossaan *Maalaavaan Amoriin* tuoden kansalainen Jean Blaiselle erään kuvan, jonka hän juuri oli kaivertanut, nimittäin *Robespierren itsemurhan*. Taiteilijan pikareski piirtorauta oli tehnyt Robespierrestä mahdollisimman inhottavan. Ranskan kansa ei vielä ollut saanut kylläkseen kaikista näistä kuvaesityksistä, joissa havainnollistettiin tämän vallankumouksen kaikkien rikoksien syntipukiksi tehdyn miehen häpeää ja inhottavuutta. Mutta kuvakauppias, joka tunsi yleisön, ilmoitti Desmahis'lle, että hän tästä lähin oli antava hänelle kaiverrettavaksi sotilasaiheita.

— Meillä täytyy nyt olla voittoja ja valloituksia, sapeleita, hatuntöyhtöjä, kenraaleja. Me tahdomme nyt kunniaa. Minä tunnen sen aivan omasta itsestäni; minun sydämeni sykkii ilosta kuullessani kerrottavan uljaiden armeijaimme urotöistä. Ja kun minä kerran tunnen jonkin tunteen, niin tuntevat tavallisesti kaikki ihmiset silloin samoin. Me tarvitsemme nyt sotilaita ja naisia, Marsia ja Venusta.

— Kansalainen Blaise, minulla on vielä kotonani Gameliniltä pari kolme piirustusta, jotka annoitte minulle kaiverrettaviksi. Ovatko ne kiireellisiä?

— Eivät laisinkaan.

— Gamelinistä puhuttaessa muistan, että eilen kulkiessani Boulevard du Templea pitkin näin eräällä taide-esineiden kaupustelijalla, jolla on myymälä vastapäätä Beaumarchais'n taloa, kaikki tuon raukan taulut. Siellä oli hänen *Orestes ja Elektra*-taulunsakin. Oresteen pää, joka on Gamelinin itsensä näköinen, on todella kaunis, minä vakuutan teille... pää ja käsivarret ovat suurenmoiset... Tuo kamasaksa sanoi, että hän luultavasti myisi nämä maalikankaat taiteilijoille, jotka voisivat maalata niiden yli... Tuota Gamelin-raukkaa! Hänestä olisi ehkä voinut tulla etevä maalari, ellei hän olisi ruvennut politikoimaan.

— Hänellä oli rikollisen sielu! vastasi kansalainen Blaise. — Minä paljastin hänet juuri tällä paikalla kerran maailmassa, jolloin hänen verenhimoiset vaistonsa eivät olleet ehtineet puhjeta. Sitä hän ei koskaan voinut antaa anteeksi minulle... Hohhoo, olipa siinä korea lurjus!

— Poika-parka! Hän tarkoitti hyvää. Kiihkoilijat johtivat hänet turmioon.

— Ette suinkaan te vain, Desmahis, puolustane häntä!... Häntä ei voi millään puolustaa.

— Ei, kansalainen Blaise, häntä ei voi tosiaan puolustaa.

Ja taputtaen kaunista Desmahis'ta olalle virkkoi kansalainen Blaise:

— Ajat ovat muuttuneet. Teitäkin voi nyt kernaasti nimittää Barbaroux'ksi, kun konventti kutsuu takaisin kaikki valtionkirouksen alaiset... Nytpä keksinkin jotakin: Desmahis, kaivertakaa minulle Charlotte Cordayn muotokuva!

Myymälään astui nyt pitkä, komea, ruskeaverinen, turkispukuinen nainen, joka tervehti kansalainen Blaiseä pienellä tuttavallisella ja hienon-varovalla päännökökyksellä. Hän oli Julie Gamelin; mutta hän ei kulkenut enää tällä häväistyllä nimellä; hän antoi nimittää itseään "leskikansalainen Chassagneksi" ja käytti viittansa alla punaista tunikaa hirmuhallituksen punapaitojen muistoksi.

Julie oli ensin tuntenut jonkinlaista vastenmielisyyttä Évaristen rakastajatarta kohtaan: kaikki, mikä vain oli jossakin tekemisessä hänen veljensä kanssa, oli hänestä inhottavaa. Mutta naiskansalainen Blaise oli Évaristen kuoleman jälkeen ottanut onnettoman äidin hoivaansa ja antanut hänen asuttavakseen pienen kattokomeron *Maalaavan Amarin* ullakolla. Julie oli myös aluksi hakenut suojaa sieltä; sitten hän oli jälleen saanut paikan Rue des Lombards'in muotiliikkeestä. Lyhyeksi leikatulla tukallaan "à la victime", ylimyksellisellä ulkomuodollaan, leskensurullaan hän piankin voitti "kultaisen nuorison" myötätunnon. Jean Blaise, jonka Rose Thévenin puolittain oli hylännyt, tarjosi hänelle suosiotaan, jonka hän ottikin vastaan. Sentään Julie mielellään käytti miehen pukua niinkuin tuona traagillisena aikakin: hän oli teettänyt itselleen kauniin keikarinpuvun ja kävi usein, valtava sauva kädessä, illastamassa jossakin Sèvres'n tai Meudonin ravintolassa jonkun muotiompelijattaren seurassa. Yhä vieläkin lohduttomasti surren tuon nuoren aatelisen kuolemaa, jonka nimeä hän kantoi, tuo miehekäs Julie löysi murheelleen lievitystä ainoastaan raivosta, ja kun hän kohtasi jakobiineja, hän yllytti verisillä kostonhuudoilla ohikulkijoita heidän kimppuunsa. Hänelle ei jäänyt paljon aikaa äitinsä varalle, joka yksin huoneessaan päivät päästään luki rukousnauhaansa, niin murtuneena poikansa traagillisesta lopusta, ettei hän voinut siitä edes enää tuntea tuskaa. Rose oli nykyään joka hetki yhdessä Élodien kanssa, jolla nyttemmin ei enää ollut mitään äitipuoltaan vastaan.

— Missä on Élodie? kysyi naiskansalainen Chassagne.

Jean Blaise pudisti päätään merkiksi, ettei hän siitä asiasta tiennyt mitään. Hän ei tiennyt sitä koskaan: se kuului sääntöön.

Julie oli tullut noutamaan Élodieta näyttelijätär Théveninin luo Monceaux'hon; tämä asui siellä pienessä talossa, jossa oli englantilainen puutarha.

La Conciergerie'ssa oli Rose Thévenin tutustunut erääseen rikkaaseen armeijan hankitsijaan, kansalainen Montfort'iin. Päästyään ensimmäiseksi pois vankilasta Jean Blaisen toimesta hän hankki vapauden myös kansalainen Montfort'ille, joka, heti kun oli päässyt vapaalle jalalle, alkoi taas toimittaa elintarpeita sotajoukoille ja keinotella Pépinière-korttelin tonteilla. Arkkitehdit Ledoux, Olivier ja Wailly rakensivat sinne somia taloja, ja maan arvo oli kolmessa kuukaudessa noussut kolminkertaiseksi. Montfort oli yhteisestä vankila-ajasta alkaen Luxembourg'issa Rose Théveninin rakastaja: hän antoi tälle Tivolin ja Rue du Rocher'n läheltä pienen talon, joka oli hyvin kallis, mutta ei maksanut hänelle itselleen mitään, sillä naapuritonttien myynti oli jo moneen kertaan tuottanut hänelle tuon talon hinnan. Jean Blaise oli maailmanmies; hän ajatteli, että mitä ei voinut estää, se täytyi kestää: hän luovutti Rose Théveninin Montfort'ille kaikessa sovinnossa.

Vähän sen jälkeen kun Julie oli tullut *Maalaavaan Amoriin*, astui Élodiekin täysissä juhlapukimissaan myymälään. Kylmästä vuodenajasta huolimatta hänellä oli päällysvaipan alla ainoastaan ohut, valkea puku; hänen kasvonsa olivat kalvenneet, hänen vartalonsa hoikistunut, hänen katseensa kuvasti kaihoavaa riutumusta ja koko hänen olentonsa huokui intohimoa.

Molemmat naiset lähtivät Rose Théveninin luo, joka odotti heitä. Desmahis lähti mukaan: näyttelijättärellä oli tapana kysyä häneltä neuvoa hotellinsa koristamisasioissa, ja hän rakasti Élodieta, joka jo puolittain oli päättänyt tehdä lopun Desmahis'n kärsimyksistä. Kun molemmat naiset tulivat Monceaux'n lähelle, sille kohdalle, jonne Vallankumoustorin uhrin oli haudattu kalkkikerrosten alle, sanoi Julie:

— Tuo käy vielä, niin kauan kun on kylmä, mutta keväällä tästä maasta kohoavat höyryt myrkyttävät varmasti puolen kaupunkia.

Rose Thévenin otti molemmat ystävättärensä vastaan antiikkisessa salongissa, jonka sohvat ja nojatuolit olivat Davidin piirustamia. Kameaan jäljennetyt matalat roomalaiset kohokuvat kiersivät

seiniä kuvapatsaiden, veistosten ja pronssisten kynttilähaarojen yläpuolella. Näyttelijättärellä oli oljenkeltainen kiharaperuukki. Tähän aikaan olivat peruukit kovin muodissa: niitä piti olla puoli, koko, jopa puolitoistakin tusinaa kaikkien morsiuskapioiden mukana. *Cyprienne*-mallinen puku verhosi hänen ruumiinsa umpikuoreen kuin huotra ikään.

Heitettyään vaipan olalleen hän vei ystävättärensä ja vaskenkaivertajan puutarhaan, jota Ledoux parhaillaan suunnitteli hänelle ja jossa ei vielä ollut muuta kuin paljaita puita ja soraa. Kuitenkin hän jo saattoi näyttää vierailleen Fingalin luolan, goottilaisen kappelin, temppelin ja vesiputouksen.

— Tuonne, hän sanoi osoittaen pientä kuusikkoa, — tahtoisin pystyttää patsaan tuon onnettoman Brotteaux des Ilettes'in muistolle. Minä en ollut hänelle aivan yhdentekevä. Hän oli rakastettava. Verihurtat mestasivat hänet: minä olen itkenyt hänen vuokseen. Desmahis, teidän täytyy piirustaa minulle jonkinlainen uurna pylvään päähän.

Ja hän jatkoi melkein samassa hengenvedossa:

— Voi, miten ikävää... minä aioin panna toimeen tanssiaiset tällä viikolla; mutta kaikki viulunsoittajat ovat tilatut kolmeksi viikoksi eteenpäin. Naiskansalainen Tallienin luona tanssitaan joka ilta.

Päivällisen jälkeen veivät näyttelijättären vaunut nuo kolme ystävätärtä ja Desmahis'n Théâtre Feydeau'hon. Koko Pariisin hienosto oli siellä. Naiset kammattuina "à l'antique", tai "à la victime", hyvin avorintaisissa, purppuraisissa tai valkeissa, kullalla kirjailluissa puvuissa; miehet hyvin korkeissa, mustissa kauluksissa ja leuka laajan valkean kaulaliinan peitossa.

Ohjelmassa oli *Phèdre* ja *Puutarhurin koira*. Koko salonki tahtoi kuulla tuon kaikille muotikeikareille, "myskiherroille" ja "kultaiselle nuorisolle" niin rakkaaksi käyneen hymnin *Kansan herääminen*.

Väliverho kohosi ja pieni, lyhyt ja paksu mies astui lavalle: se oli kuuluisa Lays. Hän lauloi kauniilla tenoriäänellään:

Peuple français, peuple de frères!...

Suosionosoitukset olivat niin myrskyiset, että kattokruunun kristallit helisivät. Sitten kuului vähän muminaa ja jonkun pyöreähattuisen kansalaisen ääni vastasi permannolta marseljeesilla:

Allons, enfants de la patrie!...

Tämä laulu tukahdutettiin ulvontaan ja vihellyksiin; huudettiin:

— Alas hirmuvallan miehet! Kuolema jakobiineille!

Ja Lays, joka uudelleen huudettiin esiin, lauloi vielä toisen kerran thermidorilaisten hymnin:

Peuple français, peuple de frères!...

Kaikissa teatterisalongeissa komeili Marat'n rintakuva jonkin pylvään tai jalustan nenässä. Théâtre Feydeaussa se oli asetettu eräälle jalustalle "puutarhan" puolelle sitä seinämuuria vastaan, joka kiersi katsomoa.

Orkesterin juuri soittaessa *Phèdre et Hippolyten* alkusoittoa, osoitti muuan nuori muotiherra kepillään kuvapatsasta ja huusi:

— Alas Marat!

Koko sali toisti:

— Alas Marat! Alas Marat!

Ja yli metelin kuului kaikuvia huudahduksia:

— On kerrassaan häpeä, että tämä patsas vielä on paikallaan!

— Tuon kurjan Marat'n näemme kuin häpeämerkkimme kaikkialla! Hänen kuvapatsaansa ovat yhtä lukuisat kuin ne päät, jotka hän tahtoi katkaista!

— Tuo myrkyllinen rupikonna!

— Tiikeri!

— Musta käärme!

Äkkiä eräs hienosti puettu katsoja nousee aitionsa laidalle ja työntää patsaan kumoon. Ja kipsipää putoaa tuhansina sirpaleina soittajien niskaan koko katsomon taputtaessa käsiään ja yleisö, joka on noussut seisomaan, virittää yksiäänisesti laulun *Kansan herääminen*:

Peuple français, peuple de frères!...

Kaikkein innokkaimpien laulajien joukossa tunsu Élodie Henryn, tuon kauniin rakuunan, tuon pienen lainvalvojanapulaisen, ensimmäisen rakkautensa.

Näytännön jälkeen huusi kaunis Desmahis ajurin ja lähti saattamaan naiskansalainen Blaiseä *Maalaavaan Amoriin*.

Vaunuissa taiteilija otti Élodien käden omiensa väliin:

- Uskottehan, Élodie, että minä rakastan teitä?
- Tietysti uskon, koskapa te rakastatte kaikkia naisia.
- Minä rakastan niitä teidän hahmossanne.

Élodie hymyili.

— Kävisipä minulle tosiaan raskaaksi, kaikista noista mustista, vaaleista ja punaisista peruukeista huolimatta, jotka nykyään ovat niin muodissa, jos minun pitäisi teihin nähden edustaa kaikkia naisia.

— Élodie, minä vannon...

— Ohoh, vielä valojakin, kansalainen Desmahis! Joko te olette hyvin yksinkertainen tai pidätte minua sellaisena.

Desmahis ei osannut siihen vastata mitään, ja Élodie nautti niinkuin voitosta saatuaan hänet näin typerretyksi.

Rue de la Loin kulmassa he kuulivat laulua ja huutoa ja näkivät tulen, jonka ympäri liikehti varjoja. Muutamat muotiherrat, jotka juuri olivat tulleet Théâtre Françaisista, polttivat siinä erästä jäsennukkea, joka esitti Kansan ystävää.

Rue Honorélla kolahti ajurin hattu karkeatekoiseen Marat'n kuvaan, joka riippui lyhtytolpassa.

Ajuri, jota tämä yhteentörmäys huvitti, kääntyi herrasväkeensä päin ja kertoi, kuinka edellisenä iltana muuan sisälmysten kauppias Rue Montorgueilillä oli voidellut verellä Marat'n pään sanoen: "Siitä hän piti", kuinka pienet kymmenvuotiaat pojat olivat heittäneet patsaan lokaviemäriin ja kuinka kansalaiset silloin olivat huutaneet: "Se on hänen Pantheoninsa!"

Kaikista ravintoloista ja kahviloista kuului laulu:

Peuple français, peuple de frères!...

He saapuivat *Maalaavaan Amoriin*.

— Hyvästi, sanoi Élodie hypähtäen alas ajopeleistä.

Mutta Desmahis rukoili häntä niin hellyttävästi ja oli niin kiihkeä ja samalla niin lempeä, että Élodiella ei ollut sydäntä sulkea häneltä ovea.

— On jo myöhä, hän virkkoi; — ette voi viivähtää kuin hetkisen.

Sinisessä huoneessa hän heitti yltään vaippansa ja näyttäytyi valkeassa antiikkisessa puvussaan, joka oli hänen ruumiinmuodoistaan täyteläinen ja lämmin.

— Teillä on kenties kylmä, hän sanoi. — Sytytän tulen: se on aivan valmiiksi rakennettu.

Hän iski tulta ja pisti uuniin palavan tikun.

Philippe sulki hänet syliinsä kuten ainakin voimakas mies ja se tuntui Élodiasta oudon suloiselta. Jo antautuen hänen suudelmilleen hän äkkiä riistäytyi irti:

— Päästäkää minut.

Hän irroitti hitaasti tukkansa uunipeilin edessä; sitten hän katsoi surumielisen kaihoisesti sormukseen, jota hän kantoi vasemman kätensä nimettömässä sormessa, pieneen hopeasormukseen, johon juotettua kulunutta, rikkonaista Marat'n kuvaa enää tuskin saattoi erottaa. Hän katsoi siihen,

kunnes kyynleet hämärsivät hänen katseensa, sitten hän otti sen hiljaa sormestaan ja heitti sen liekkeihin.

Ja nyt hän hymyillen kyyneltensä lävitse, kauniina rakkaudessaan ja antaumuksessaan heittäytyi Philippen syliin.

Yö oli jo pitkälle kulunut, kun naiskansalainen Blaise vihdoin avasi rakastajalleen oven ja kuiskasi hänelle pimeässä:

— Hyvästi, rakkaani... Tähän aikaan tulee isäni tavallisesti kotiin: jos kuulet kolinaa portaista, niin juokse nopeasti yläkertaan äläkä tule alas, ennenkuin olet varma siitä, ettei kukaan sinua näe. Koputa kolme kertaa portinvartijan ikkunaan, niin hän avaa sinulle ulko-oven. Hyvästi, elämäni, hyvästi, sydänpäpyni!

Viimeiset hiilet hehkuivat vielä tulisijassa. Onnellisena ja raukeana Élodie antoi päänsä vaipua pielukselle.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK JUMALAT JANOAVAT: ROMAANI ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You

can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.

- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.